

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
СКОПЈЕ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“**

Идаете Зеадин Синани

**АЛБАНСКИОТ ГОВОР НА ЖИТЕЛИТЕ ОД СКОПСКИТЕ СЕЛА СО
ПОТЕКЛО ОД ГОРНА РЕКА - ГОСТИВАРСКО**

Докторски труд

Скопје, 2024

Докторанд:

ИДАЕТЕ СИНАНИ

Тема: АЛБАНСКИОТ ГОВОР НА ЖИТЕЛИТЕ ОД СКОПСКИТЕ СЕЛА СО ПОТЕКЛО
ОД ГОРНА РЕКА - ГОСТИВАРСКО

Ментор:

Проф. д-р АЈТЕН ХАЈДАРИ - КАМИЛИ

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Комисија за одбрана:

Проф. д-р АСЛАН ХАМИТИ (претседател)

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Проф. д-р АЈТЕН ХАЈДАРИ – КАМИЛИ (ментор)

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Проф. д-р ИСМЕТ ОСМАНИ (член)

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Проф. д-р ВАЉБОНА ТОСКА (член)

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

д-р ХИДАЈЕТЕ АЗИЗИ (член)

Институт за духовно културно наследство на Албанците – Скопје

Научна област:

Дијалектологија

Датум на одбрана:

Идаете Зеадин Синани

**АЛБАНСКИОТ ГОВОР НА ЖИТЕЛИТЕ ОД СКОПСКИТЕ СЕЛА СО ПОТЕКЛО
ОД ГОРНА РЕКА - ГОСТИВАРСКО**

– А п с т р а к т –

Предмет на истражување на оваа докторска дисертација е албанскиот говор на жителите од скопските села со потекло од Горна Река – Гостиварско. Главната цел на овој труд е да се анализира овој говор во сите негови фонетски и фонолошки карактеристики, со морфолошките, синтаксичките и лексичките карактеристики, и да се истакнат посебностите со кои се разликуваа од другите гегски говори, но истовремено да се појаснат и заедничките карактеристики со сестринските говори на истата група од централните гегиски говори.

Бидејќи регионот Горна Река денес е пуст, а Реканците ги наоѓаме раселени насекаде, го истражувавме говорот на Реканците во скопскиот регион, од селата: Крушопек, Грчеч, Нерез, Света Петка, Чифлик, Патишка Река, Црни Врв и Јаболце.

Клучни зборови: *говор, дијалект, лексика, гег, тоск, Горна Река.*

Idaete Zeadin Sinani

**ALBANIAN COLLOQUIAL OF INHABITANTS IN SKOPJE VILLAGES COMING
FROM GOSTIVAR'S UPPER REKA**

- A b s t r a c t -

The research subject of this doctoral dissertation is Albanian speech of inhabitants from villages in Skopje region originating from Upper Reka – from Gostivar region. The main objective of this paper is analysis of this speech with all its phonetic and phonological properties, with morphological, syntactic and lexical properties, and to highlight the particularities that differentiate them from other Gheg speech, while simultaneously clarifying the common properties with sister speeches of the same group belonging to central Gheg speeches.

Since Upper Reka region is deserted these days, and Reka people are displaced throughout the world, we have performed research on the speech of Reka people in Skopje region, in the villages as follows: Krushopek, Grhech, Nerez, Sveta Petka, Chiflik, Patishka Reka, Crni Vrv and Jabolche.

Key words: *speech, dialect, lexis, Gheg, Tosk, Upper Reka.*

На мојот сопруг,
главниот поддржувач на моето
патување

Изјавувам дека докторскиот труд го изработев самостојно, дека уредно ги цитирам сите користени извори и литература и дека трудот не е користен во рамките на други универзитетски студии или за стекнување на друго звање

Изјавувам дека електронската верзија на докторскиот труд е идентична со отпечатениот докторски труд.

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР.....	12
ВОВЕД	14
1. Предмет на истражување.....	16
2. Цели на истражувањето	17
3. Методи на истражувањето.....	17
4. Структура на трудот	19
I. ОПШТИ ПОДАТОЦИ ЗА ГОВОРОТ И РЕГИОНОТ.....	21
1.1. Местото на говорот на Горна Река во рамките на дијалектната поделба на албанскиот јазик	21
1.2. Говорот на Горна Река во дијалектниот атлас на албанскиот јазик	22
1.3. Кратка историја на регионот	23
1.3.1. Регион Каршијака	23
1.3.2. Географска положба на населбите	24
1.3.3. Иселувањето на населението и распадоот на селата.....	24
1.3.4. Административна поделба на регионот	25
1.3.5. Историско минато на населените места	25
1.4. Албанците од Горна Река во населбите на Скопската Долина	30
1.4.1. Крушопек	30
1.4.2. Грчец.....	33
1.4.3. Нерези.....	34
1.4.4. Света Петка	37
1.4.5. Чифлик.....	39
1.4.6. Патишка река	41
1.4.7. Црни Врв	43
1.4.8. Јаболце.....	45
II. ФОНЕТСКИ И ФОНОЛОШКИ ОСОБЕНОСТИ.....	47
2. Систем на самогласки	47
2.1. Акцент	47
2.1.1. Прилагодување на акцентот во ориенталните зборови.....	48
2.1.2. Прилагодување на акцентот кај словенските заемки	48
2.2. Фонетски и фонолошки разлики и сличности.....	48
2.2.1. Разликите во инвентарот на фонеми - самогласки	49
2.2.2. Должината на самогласките	51
2.2.3. Фонетската и фонолошката должина на самогласките	52
2.3. Самогласки.....	53

2.3.1. Самогласка [a].....	53
2.3.2. Самогласка [e].....	54
2.3.3. Самогласката [ë]	54
2.3.4. Самогласката [i]	55
2.3.5. Самогласката [o]	55
2.3.6. Самогласка [y].....	56
2.3.7. Самогласката [u]	56
2.4. Дифтонзите и самогласните групи.....	57
2.4.1. Самогласната група [ue].....	57
2.4.2. Самогласна група [ie]	57
2.4.3. Самогласната група [ye].....	58
2.4.4. Старите вокални групи [ae, oe].....	58
2.5. Системот на консонантите.....	59
2.5.1. Инвентарот на фонемни консонанти во албанскиот јазик.....	59
2.5.2. Инвентар на фонемни согласки во говорот на Горна Река.....	60
2.5.4. Консонантски групи	74
III. МОРФОЛОШКИ ОСОБЕНОСТИ	76
3.1. Именка	76
3.1.1. Граматичка категорија род	77
3.1.2. Граматичка категорија број.....	79
3.1.3. Членување на именката.....	80
3.1.4. Именските падежи.....	80
3.2. Придавки	82
3.2.1. Степенување на придавки.....	83
3.3. Броеви.....	84
3.4. Заменки.....	84
3.4.1. Лични заменки	85
3.4.2. Повратни заменки.....	85
3.4.3. Показни заменки.....	85
3.4.4. Присвојни заменки	86
3.4.5. Лично-предметни заменки.....	87
3.4.6. Прашалните заменки.....	87
3.4.7. Неопределени заменки.....	88
3.5. Глаголи.....	88
3.5.1. Исказен начин	89
3.5.2. Конјунктивен начин.....	94
3.5.3. Адмиратив	94

3.5.4. Заповеден начин.....	95
3.5.5. Можен начин.....	95
3.5.6. Желбен начин (оптатив).....	95
3.5.7. Неличните глаголски форми.....	95
3.6. Прилог	96
3.6.1. Прилози за начин.....	96
3.6.2. Прилози за количество.....	97
3.6.3. Прилози за време.....	97
3.6.4. Прилози за место.....	97
3.6.5. Прилози за причина.....	97
3.7. Предлози.....	97
3.8. Сврзници.....	98
3.9. Честици.....	98
3.10. Извици.....	98
IV. СИНТАКСИЧКИ ОСОБЕНОСТИ	99
4. Разлики во полето на синтаксата	99
4.1. Усогласување на прирокот со подметот.....	99
4.2. Усогласување на прирокот кога како подмет е името на некое село и регион.....	100
4.3. Усогласување на прирокот со два или повеќе хомогени подмети.....	100
4.4. Усогласување на прирокот кога имаме два подмета.....	100
4.5. Усогласување на придавките со именките од машки род кои множината ја прават со „e“.....	100
4.6. Усогласување на именката во акузатив со предлозите „në“, „mbi“, со друга именка во генитив или со одредена придавка.....	100
4.7. Употребата на предлозите во различни композиции.....	100
4.8. Употреба на атрибутот во предметот.....	101
4.9. Градењето на прилошката определба за количество.....	101
4.10. Употребата на прилошката определба за место.....	101
4.11. Употребата прилошката определба за време.....	101
4.12. Употребата на прилошката определба за причина.....	101
4.13. Употребата на предлозите „tej“ и „përtej“.....	101
4.14. Употреба на предлозите „për“, „me“ „në/ndë“, „nën“ и „mbi/më“.....	102
4.15. Употребата на предлозите „prej/pej/pri“ и „nga/na/ka/kaha/ngaha/ngaj“.....	102
4.16. Употреба на предлозите „në“ и „më“.....	102
4.17. Употребата на сложениот предлог „gjër në/ deri në“.....	102
4.18. Функционирање на придавките во суперлатив пред именките.....	103
4.19. Употреба на прирокот во случаите кога има повеќе подмети од еден ист вид.....	103
4.20. Удвојување на предметот со кратки заменски форми.....	103

4.21. Употреба на кратката заменска форма „më“ со глаголи на заповеден начин	103
4.22. Употребата на кратката форма „na“ од прво лице во множина	104
4.23. Спојување на кратките заменски форми	104
4.24. Употребата на присвојната замена пред имињата на роднините	104
4.25. Употребата на формите „i tij“ и „i vet“ кај присвојната замена	104
4.26. Формата на именката придружена од показната замена	104
4.27. Употребата на формите „tre/tri“ кај броевите	104
4.28. Употребата на формите “tre/tri” кај броевите кога именката се придружува со придавка	104
4.29. Употребата на формите на редните броеви „dy/tre“ придружени со именки од женски род	105
4.30. Употребата на партиципот во форма на именка од среден род придружена од предлогот „me“ и на временската реченица со сврзниците „sa, sapo“	105
4.31. Употребата на конструкцијата на неличната глаголска форма со бројот „një“ и временските реченици што се изразуваат со сврзници	105
4.32. Употребата на конструкцијата со глаголски именки од среден род	105
4.33. Употребата на паратактични и хипотактични форми во глаголски групи во кои првиот составен дел го изразува почетокот на дејството (zë, nis, filloj, hyj)	105
4.34. Употребата на конјунктивот и инфинитивот во хипотактичните структури создадени од глаголските форми кај кои првиот составен дел го изразува почетокот на дејството	106
4.35. Употребата на инфинитивот кај независните прашални реченици	106
4.36. Употребата на сврзниците во образување составни независно-сложени реченици	106
4.37. Употребата на сложениот сврзник „hem...hem“ и „edhe...edhe“	106
4.38. Употребата на сложениот сврзник „ose...ose“, „o...o“, „a...a“ и „ja...ja“	106
4.39. Употребата на сврзниците „ku“, „ke“, „te(k)“ кај конструкциите што изразуваат место	106
4.40. Употребата на сврзниците „ku“, „ke“, „te(k)“ кај временските реченици за да се изразува истовремен однос	107
4.41. Употребата на временската реченица со сложени сврзници „gjersa (derisa)...“ и „deri që, ...“ за да се изразува завршната точка на еден факт или дејство	107
4.42. Употребата на временските конструкции со сврзниците „qysh se“, „qëkur“, „qëkur se“ или „se“ за да се изразува почетната точка на едно дејство или факт	107
4.43. Употребата на сврзниците „sikur“, „si“ или „mu si“ за изразување на начински и на компаративни односи	107
4.44. Употребата на координациските спротивни реченици	107
4.45. Употребата на неконјунктивниот начин во изразување на експликативните субординациски односи	108
V. ЛЕКСИЧКИ ОСОВЕНОСТИ	109
5.1. Активна лексика на говорот	110
5.1.1. Лексика за покуќнина	110
5.1.2. Лексика за кулинарството и храната	110

5.1.3. Лексика за земјоделството и алатките за обработка на земјиштето	111
5.1.4. Лексика за сточарството, животинскиот свет и нивните болести.....	111
5.1.5. Лексика за растенијата	111
5.1.6. Лексика за преработка на волна и свила	112
5.1.7. Лексика на семејниот живот и роднинските врски	112
5.1.8. Лексика на облеката и накитот	112
5.1.9. Лексика која ги карактеризира луѓето според физичките и моралните особини	112
5.1.10. Лексика за раѓањето, веридбата, свадбата и смртта	113
5.2. Ориентални заемки	113
5.2.1. Заемки за домашниот живот.....	113
5.2.2. Заемки за кулинарство	114
5.2.3. Заемки за облека и накит	114
5.2.4. Заемки за особини на личноста.....	114
5.2.5. Заемки за професии.....	114
5.2.6. Заемки за воената терминологија.....	114
5.2.7. Заемки за терминологија на општествениот живот	114
5.2.8. Заемки за верска терминологија.....	114
5.3. Словенските заемки	115
VI.....	120
6.1. РЕЧНИК	120
6.2. Дијалектни текстови.....	149
ЗАКЛУЧОК	166
Библиографија	171

ПРЕДГОВОР

Во денешните албански студии, исклучително големо внимание им се дава на податоците за дијалектологијата кои произлегуваат од истражувањето на албанските дијалекти и говори. Дијалектите воопшто и говорите посебно, за секој јазик, претставуваат значителен предмет кој може да пополни добар дел од пишаните документи коишто недостасуваат. Како такви, тие претставуваат „усна архива“ на историјата, антиката на јазикот и културата на секоја нација.

Познавањето и проучувањето на говорите и дијалектите се од суштинско значење за сите јазични студии: фонетиката, морфологијата, синтаксата, лексикологијата и особено за историјата на јазикот.

Кај дијалектите и говорите се зачувани траги од различни слоеви на јазикот, затоа тие ги претставуваат главните извори за проучување на јазикот, било тоа да е во денешната состојба било да е во нејзиното историско минато.

Собирањето на дијалектната граѓа на терен, анализата и објавувањето на овие народни говори во научни трудови, скици, монографии или дијалектни текстови, претставува исклучително вредна документација што ќе овозможи да се реконструира историјата на јазикот а со тоа ќе се овозможи и поддржи континуитетот со веродостојни податоци за различните фази на фонетскиот, морфолошкиот и семантичкиот развој на што се подложува јазикот во текот на времето.

На патот кон нејзиниот развој од почетокот до денес, албанската дијалектологија бележи многу важни достигнувања. Може да се каже дека се проучувани речиси сите албански говори, како на територијата на Албанија, така и надвор од нејзините граници, за кои денес имаме голем број монографски дела и различни студии објавени во специјализирани научни списанија.

Проучувањето на албанските говори во Северна Македонија е дело кое е развиено во текот на многу години, од средината на минатиот век до ден денес, и тоа од еминентни научници и различни образовни и научни институции, создавајќи вредни статии и монографии кои станаа важни столбови во албанските јазични студии не само во дијалектологијата, туку и во студиите од областа на лексиката, синтаксата, топономијата итн.

Горна Река, како изолиран регион, како посебна етнографска зона, со проблематична историја поради освојувањата, со големи движења на населението во различни историски периоди, со одреден општествен менталитет, со посебна духовна и материјална култура, го оставила својот белег и во својот говор преку „*shypen e kulluet*“ што во превод значи „чист албански“, којшто до ден-денес се чува како најскапоцено нешто, нарекувајќи го тоа „*tapia e vendit*“, односно „тапија на местото“.

Говорот на Горна Река, ги зачувува големите богатства, кои претставуваат благодат не само за тој регион, туку и за албанскиот јазик. Конзервативниот карактер на овој говор се поврзува со историјата на овој регион, којшто преку затварањето во себе и решеноста да ги издржи фуриите од постојаните непријателски пороци, успеа да го зачува речиси недопрено од надворешните влијанија богатството на овој говор како наследство од нејзините предци.

Во општата панорама на мапата на албанските говори во Северна Македонија, говорот на Горна Река и селата со потекло од тој крај, има заеднички фонетски, граматички и лексичко-фразеолошки карактеристики со гегискиот дијалект, бидејќи ѝ припаѓа на групата на централните гегиски говори, но од друга страна, содржи некои карактеристични особини кои често го приближуваат до тоскискиот дијалект.

Како посебна изоглоса, која се карактеризира со архаични јазични феномени, долго време го поттикнува интересот на лингвистите. Но, и покрај досегашните истражувања, може да се забележи дека говорот на Река и на населените од тој крај, сè уште не е изучуван во сите нејзини елементи и карактеристики. Освен монографијата „E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit“, на Проф. Сејфедин Харуни, и монографијата „E folmja shqipe e Karshiakës së Shkupit“ на проф. Хаки Имери, на која се опфатени и говорите на Реканците што живеат во скопските и велешките села, немаме некоја сеопфатна студија за овој говор. Токму ова е причината којашто не поттикна како докторска дисертација да ни биде говорот од овој крај.

Бидејќи и јас сум по потекло од Горна Река, а со тоа и говорот од тој крај ми е својствен, освен научниот пристап како лингвист, јас сум и емоционално и лично поврзана со овој крај и говор. Тргувајќи од ова ми беше посебно лесно како во моите научни истражувања на терен така и во повеќеслојните анализи и прегледи на различните јазични прашања за да се дојде до целосно оригинални констатации.

На крајот од овој предговор, сакам да им се заблагодарам на сите кои придонесоа за реализацијата на овој проект, кој беше резултат на работата и соработката со многу прекрасни луѓе почнувајќи од моите теренски соработници (информатори), со чија помош и поддршка што ми ја дадоа, имаа огромно влијание врз резултатите на мојата работа.

Им благодарам на моите колеги, научните работници на ИДКНА - Скопје, кои без да заштедат ништо од себе, ме поддржаа и ми помогнаа и со литература и со совети поврзани со работата и студиските прашања.

Исто така, им се заблагодарувам на членовите на комисијата за разгледување и оценување на дисертацијата, кои со критиките, коментарите и инструкциите што ми ги дадоа, и ја дадоа на мојата работа вредноста и квалитетот кои ги има денес.

Посебна благодарност за мојот труд во оваа студија, и изразувам на мојот ментор, проф. Ајтен Камили, која со времето што го сподели со мене, трпението и поддршката што ми ги понуди во текот на овој период, беше инспирација, академски модел и прекрасен лидер на мојот пат до мојот докторат.

За мене, секој успех што го постигнав е всушност одраз на инвестицијата на моите родители во мене. Сакам да изразам бесконечна благодарност за целата нивна посветеност, внимание и љубов што ги дадоа за моето образование и формирање, почнувајќи од првите моменти од моето детство до мојот успех да се запишам и го одбранам докторскиот труд.

Голема благодарност до моето семејство и моите деца кои отсекогаш биле најголемиот извор на мојата сила и инспирација кои ме поддржуваа и охрабруваа во текот на целиот мој живот за да го постигнам мојот сон, титулата „доктор на науки“.

И конечно, посебно би сакала да му се заблагодарам на мојот сопруг, кој беше мојот најголем поддржувач во текот на ова патување. Со инструкциите и советите што ми ги даде цело време, ме поттикна да бидам во мојата најдобра верзија, и секој предизвик во животот да го претворам во успех.

ВОВЕД

Албанскиот јазик, поради промените кои ги претрпел низ вековите во различни краишта и покраини, денес пред нас се претставува со богат опус во двата главни дијалекти. Секој од овие дијалекти понатаму се дели во одделни поддијалекти, а тие, исто така, се делат во групи на говори со различни нивоа на јазични варијации.

Студиите спроведени за албанскиот јазик и податоците обезбедени од дијалектниот атлас на албанскиот јазик, даваат целосен преглед на дијалектите и дијалектните поделби на албанските говори. Овие извори, даваат детален преглед на одредените особини и посебните карактеристики на секој дијалект.

Дијалектните материјали се богати и зачувуваат многу фонетски и морфолошки особини, синтаксички структури, зборови и фразеологија, дури и многу постари од оние кои можеме да ги најдеме во најстариот пишан документ.

Дијалектите, како жив аспект на јазикот, претрпуваат постојани промени под влијание на новите глобални настани. Тоа резултира со израмнување а и меѓусебно мешање на нивните варијанти. Токму од тоа потекнува важноста да се собере што е можно побрзо дијалектичкиот материјал, да се снимаа и документираа, бидејќи тоа е единствениот начин за зачувување и култивирање на скапоценото богатство на нашето духовно и културно наследство.

Всушност, истражувањето, запишувањето и документацијата на дијалектите на албанскиот јазик го надминува научниот аспект. Надвор од научното истражување, тоа е јасна и отворена одбрана на знаците на јазикот, културата, историјата и идентитетот на Албанците, каде и да живеат.

Истражувањето на албанските говори во Република Северна Македонија има историја која датира од пред повеќе од сто години. Првиот кој зборува за албанските говори во Северна Македонија е германскиот албанолог, Јохан Георг Хан во *Albanesische Studien*, 1854. Потоа, во 1914 година, истакнатиот австриски албанолог Ноберт Јокл, дава некои лингвистички белешки на горнореканскиот дијалект на Гостивар. Тој ја снима една позната приказна за јарето од еден субјект по потекло од Горна Река којшто живее во селото Врапчиште, гостиварско. Овој пет минутен запис, спроведен на 4 април 1914 година и прв пат претставен на страницата на Роберт Елси, се чини дека е најраниот гласовен документ на албански јазик од Балканот. Снимката на стара восочна плоча е сè уште зачувана во Фонограмската архива на Академијата на науките во Виена. Во 1925 година С. Младенов ја објави статијата *Vërejtje mbi shqiptarët dhe shqipen në Maqedoninë Veriore dhe Serbinë Jugore*. Покасно Ахмет Имами во 1930 година, дава некои податоци за говорот на Дебар.¹

Петар Скок во 1941 година, го објавил делото *Hulumtime gjuhësore për popullsinë josllave të fushëgropës së Shkupit*. Во 1942 година, Карло Таглијавини ја напишал скицата *Të folmet shqipe të tipit të gegërishtes lindore*.

Краток преглед за *Të folmet geqe të Maqedonisë*, исто така, направила и познатата лингвистка Агнија А. Десницакаја во својата книга *Gjuha shqipe dhe dialektet e saj*, Приштина 1972 година.

Тргувајќи од овие студии, како за во Албанија така и за во Косово, и за говорите на Северна Македонија, првите податоци потекнуваат од странски истражувачи.

Дури по Втората светска војна започнаа истражувањата и студиите од самите албанските лингвисти за овие краишта.

¹ Qemal Murati, *Dialektologji shqiptare*, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 9.

Важно е да се напомене дека употребата на изразот: *Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut* (Албанските говори на Северна Македонија) не треба да се толкуваа како една хомогена јазична единица. Всушност, овој израз опфаќа широк спектар на варијанти и разлики, дури и внатре во одреден географски регион.

Во времето кога во Албанија започна изучувањето на дијалектите на организиран начин, истражувањето на дијалектите за албанските краишта во Косово, Северна Македонија и Црна Гора го надополнија различните дијалектни истражувања и студии спроведени од време на време, од страна на самите албански лингвисти, како и од наставниците и педагозите за албански јазик од овие краишта.

Првите дијалектолошки студии на албанските говори во Македонија, во повеќето случаи, се карактеризираат претежно од информативни описи, без одредени критериуми или план за проучување.

Во говорите кои биле опишани, не биле забележани насекаде истите јазични феномени, поради тоа доста тешко е од нив да добиваме јасен преглед на јазичната состојба на овие говори. Овие студии не обезбедуваат доволна можност за споредби и заклучоци, уште помалку да се констатира дијалектна изоглоса.²

Поради ова Јорѓи Ѓинари е во право кога вели дека *со податоците од тој период не може да се дефинира целосната изоглоса на дијалектните карактеристики на целиот албански регион. Преку нив тие преземаат парцијални податоци и може да се создава во општи линии идејата за дијалектната поделба.*³

Освен ова, некои дијалектолошки студии од таа фаза мора да бидат земени со резерви бидејќи дијалектните материјали на кои се базирани не се подготвени целосно на терен од живиот говорен јазик, туку биле исцрпени од студентски дипломи, народни материјали и други дијалектички текстови.

Сепак, тоа не значи дека не се работело на таа насока. За албанските говори на Северна Македонија се напишани многу трудови и дијалектни монографии. Направени се многу описи на говорите, давајќи го својот придонес многу познати научници од земјата. Направени се општи студии за албанските говори, а спроведени се и студии за односите на албанските говори од Македонија со другите јазици со коишто биле во контакт.⁴

Меѓу имињата кои се директно поврзани со *Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, се истражувачите со широк профил во лингвистиката и воедно универзитетски професори како Ремзи Несими, Хаки Имери, Зихни Османи, Сефедин Харуни, Фадил Сулејмани, Кемал Мурати, Агим Пољоска, Аслан Хамити, Мустафа Ибрахими, Ајтен Камили и многу други, кои со нивната работа ги збогатија и напредуваа студиите за албанска дијалектологија во Северна Македонија.

Може да се каже дека веќе имаме најрепрезентативни трудови и дијалектни монографии објавени за албанските говори во Северна Македонија.

Горна Река и нејзиниот говор претставуваат ретка лингвистичка оаза која е богата не само за албанскиот дијалектен јазик во Македонија, туку и за албанскиот јазик воопшто и неговата историја.

Говорот на Горна Река и селата со потекло од овој крај, е дел од централното гегиско подрачје, кое во нејзината општа макроструктура има заеднички елементи со целата гегиска идиома, но од друга страна, во својата микроструктура, поседува некои мали карактеристики и разлики, кои го доближуваат до јужниот дијалект.

² Gjinari, J – Shkurtaj, Gj., *Dialektologji*, UT, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, Departamenti i Gjuhës Shqipe, Tiranë, 2003.

³ Op. cit. стр. 134.

⁴ Asllan Hamiti - Ajten Qamili, *Dialektologjia e gjuhës shqipe*, UISHM, Shkup, 2014, стр. 93.

При испитувањето на основните карактеристики на фонетскиот, граматичкиот и лексичкиот систем, забележуваме дека во споменатиот говор, ни се претставени доста архаични и конзервативни посебности на старите зборови на албански јазик, кои ги среќаваме кај старите албански писатели како Буди, Бузуку, Барди и Богдани.

Осврнувајќи се со еден критички пристап кон извршените истражувања на говорот на Горна Река, се гледа дека и покрај фактот дека одредени студиски тези се сметаат за потврдени, истите се уште остануваат во доменот на хипотези и претпоставки за многу проблеми коишто не се разјаснети и објаснети онака како што треба.

Дури и во Дијалектниот атлас на албанскиот јазик, каде што се опфатени сите говори на територијата на Албанија, Косово, некои од Северна Македонија, Црна Гора и другите албански говорни области, се забележува дека дијалектниот материјал за албанските говори во Македонија е собран од мал број примероци, од кои само три се однесуваат на говорот на Горна Река и селата кои потекнуваат од овој крај.

Именуваниот говор има развиено неколку карактеристики кои го прават да звучи различно од другите говори од истата јазично подрачје. До денес, нема соодветно истражување на овој говор, што би го дообјаснил овој феномен на разликување од другите сестрински говори од гегискиот дијалект.

Река и нејзиниот говор, изгледа дека биле запоставени од истражувачите. Затоа, нејзиниот назив, стана поттик да се продлабочиме уште повеќе, со набљудувања, толкување на изворните рекански особености, со анализи и констатации, а тоа после нè наведе да се продлабочиме во студиски статии од оваа област. И, поради чувството дека е потребно подлабоко и суштинско и системско толкување на овие проблеми, видовме дека е принудно докторската тема да биде токму за овој говор и неговите особености.

Со текот на времето, во албанската дијалектологија се гледа процесот на продлабочување и професионализација, а тоа со себе носи и зголемување на бројот на научните трудови кои не се само описи, туку длабоко истражување за специфични јазични прашања поврзани со албанските дијалекти.

Долго време во јазичните студии на различни автори, говорот на Горна Река не беше предмет на суштинско истражување. Овој став дополнително го зајакнува фактот дека за оваа област, освен трудот објавен пред многу години од проф. Сефедин Харуни, други дела не само што се малку по број, туку најчесто претставуваат студии во почетнички нивоа.

Тргнувајќи од горенаведеното, одлучивме да се навратиме на говорот на Горна Река, не за да ги оценуваме претходните студии, туку со намера да се приближиме до говорот на овој крај, давајќи проширена слика за неговата сегашна состојба, во другите региони каде што денес живеат Реканци раселени од поранешните огништа.

Бидејќи регионот Горна Река денес е пуст, а Реканците ги наоѓаме раселени насекаде, го истражуваме говорот на Реканците во скопскиот регион, од селата: Крушопек, Грчец, Сарај, Нерез, Света Петка, Чифлик, Патишка Река, Црни Врв и Јаболце.

1. Предмет на истражување

Како што произлегува и од самиот наслов на докторскиот труд, предмет на ова истражување е албанскиот говор на скопските села со потекло од Горна Река - Гостиварско. За да направиме едно вакво истражување, предмет на нашата анализа беа фонетско-фонолошките, морфолошките, синтаксичките и лексичките особености на споменатиот говор.

2. Цели на истражувањето

Главната цел на овој труд е анализата на овој говор во сите негови фонетски и фонолошки карактеристики, со морфолошките, синтаксичките и лексичките карактеристики, и да се истакнат посебностите со кои се разликуваа од другите гегски говори. Но, истовремено да се појаснат и заедничките карактеристики со сестринските говори на истата група од централниот регион на гегискиот говор.

Ова истражување се спроведува поради објективно, аналитичко и темелно проучување на говорот на споменатиот регион, врз кои ќе извлечеме аргументирани и логични заклучоци за еден нецелосно и недоволно истражуван говор.

Како главна хипотеза чија содржина го покрива целиот наш предмет на истражување е:

- Реканскиот говор и говорот на селата со потекло од Горна Река се разликува од другите говори од гегискиот дијалект и звучи сосема поинаку од другите говори што го опкружуваат;

Како посебни хипотези ги поставиме:

- Говорот на Горна Река и на скопските села со потекло од овој регион, има заеднички фонетски, граматички и лексички карактеристики со тоскискиот дијалект со што се разликува од групата од гегиските говори;

- Горнореканскиот говор, за разлика од другите централни гегиски говори и говорите со кои е во контакт, не ги дифтонгира високите вокали / i, u / во акцентиран слог, и се разликува од другите говори од групата каде што припаѓа.

- Говорот на Горна Река и на селата со потекло од овој крај нема назални вокали туку само усни вокали;

- Во консонантниот систем, овој говор се разликува од присуството на два консонанти, односно на алофоните (варијанти на фонемите), кои се изговараат како венечни (спиранти) [š] и [ž], кои се добиени од преградно-теснинските консонанти [q] и [gj];

- Говорот на селата со потекло од Горно Реканскиот крај ги чува консонантните групи *mb, nd, ng, ngj* каки и старите консонантни групи *kl, gl, lk* и *lg*.

- Во системот на именки во говорот на Горна Река, иако во ретки случаи, сè уште е запазен трородовиот систем, покажувајќи архаични карактеристики кои одговараат на тоскиските говори кои сè уште ги зачувуваат раните форми.

- Ги задржува трагите од локативот или акузативот со предлог, и со ова, во системот на падежите овој говор е побогат од другите говори во рамките на групата на говорите од централно гегискиот дијалект.

- ја чува старата форма на минато определено несвршено време со *-nj*, и имаме: *-nja, -nje, -nte* еднина и *-njim, -njit, -njin* за множина, што се совпаѓа со тоскиските говори.

- Говорот на Горна Река и на селата што доаѓаат од оваа област е многу архаичен и ги чува старите албански зборови, кои ги сретнуваме и кај старите албански писатели: Буди, Бузуку, Бадри и Богдани.

3. Методи на истражувањето

Изработката на овој труд, од самиот почеток на собирањето на материјалот по селата кои беа дел од оваа истражување па до крај во финалната верзија, помина низ неколку фази.

По проучувањето на литературата, ја анализиравме целата работа направена од претходните студии, и врз основа на тоа ги одредивме патеките и му дадовме насока на нашиот пат низ кој ќе одиме. Користењето на прашалниците беше многу важен дел на нашето истражување.

За работа на терен, го употребивме *Водичот за собирање на зборови и изрази на албански јазик*, изготвен од Институтот за јазик и литература при Академијата на науките на Албанија, а како прашалници ги користевме *Прашалникот за собирање на дијалектниот материјал на албански јазик*, на Спиро Фљоки, *Прашалникот (Фонетика, Морфологија, Синтакса, Лексика)* за собирање на материјалот за Дијалектниот атлас на албански јазик, како и *Прашалникот за собирање материјал за Дијалектниот атлас на македонскиот јазик*, на Божидар Видоески, кој го користевме во полето на лексиката. Освен овие, го користевме и *Прашалникот за синтаксичката варијација во говорите на албанскиот јазик*, кој претставува целосна репродукција на *Водичот за истражување во областа на народната синтакса*, изготвен од Институтот за лингвистика во 1987 година.

За да имаме поцелосен преглед на овој говор, лингвистичкиот материјал го собравме од повеќе точки, со интервјуирање на жителите кои живеат во селата споменати погоре, но и на жителите кои сега се преселени и живеат во главниот град. Врз основа на претходно изготвените прашалници, спроведовме голем број интервјуа и разговори со различни субјекти од овој крај. Она што сакам да го истакнам е дека со посебна грижа, материјалот е снимен директно од усниот говор на соговорниците, верифициран на најдетален начин и потоа со најголема веродостојност, е третиран и анализиран за да се дојде до што е можно попрецизни и пооригинални заклучоци.

Поради моето лично потекло од овој крај и моите семејни врски со многу од жителите од тој дел, контактите ги имавме речиси на дневна основа. Сепак, за да не се засноваме само на податоците што ги добивавме од овие контакти и да не бидеме лесно наведени кон погрешни заклучоци, ги посетивме сите села вклучени во студијата, обработивме волуминозен материјал, којшто ќе ни служи како основа за сеопфатна анализа на разните јазични прашања.

Поголемиот дел на работата на терен, сама ја имам спроведено преку бројни интервјуа со интервјуирани лица од различни возрасти, начелно по возрастни лица, необразовани или со ниско основно образование. Во повеќето случаи, материјалот сме го собрале преку слободни разговори со жителите од овој крај, особено со постарите жени, родени и омажени во гореспомнатите села, кои ретко се движеле и имале контакт со другите говори, а со тоа, го зачувале нивниот автентичен говор.

Исклучително голема помош, ни беше дадена и од многу наставници и професори од овие села, кои, иако се интелектуалци од различни профили, сè уште го зачувале јазикот на нивните предци и тоа со невиден фанатизам.

Жителите на овие села имаат посебна историја исполнета со креации од различни видови, а за време на разговорите, тие ни ја пренесуваа нивната историја преку разни приказни, легенди, раскази, песни и обреди за свадби и смртни случаи. Со големо задоволство го раскажуваа нивното минато придонесувајќи со тоа да ни се пружат што повеќе информации со кои се расветлуваат делови од нивната материјална и духовна култура.

По завршувањето на теренската работа и собирањето на дијалектниот материјал во сите села кои го употребуваат говорот на Горна Река, започнавме со обработката, класификацијата и анализата на обезбедениот материјал, а со тоа извршиме и споредбена анализа со претходно направените студии во ова поле во областа на студиите за другите говори во албанскиот јазик.

По завршувањето на теренската работа и собирањето на дијалектниот материјал започнавме со обработката, класификацијата и анализата на обезбедениот материјал, а со тоа извршиме и споредбена анализа со претходно направените студии во ова поле во областа на студиите за другите говори во албанскиот јазик.

За време на третирањето на студискиот предмет, се обидовме да направиме анализа и опис на говорот онака како што е во денешна состојба. Во дијакхрониски аспект, за некои општи фонетски и морфолошки феномени, се потпиравме на ставовите и констатациите на многу истакнати албанолизи кои се занимавале со историјата на албанскиот јазик, првенствено од Е. Чабеј, Ш. Демирај, И. Ајети, К. Топали итн.

Општоземено, од собраниот јазичен материјал, се обидовме да ги претставиме некои од општите карактеристики кои ги има овој говор со другите говори на гегиската идиома, но дадовме посебен акцент и на типичните појави: фонетски-фонолошки, морфолошки, синтаксички и лексички појави на предметниот говор.

4. Структура на трудот

Имајќи ги предвид предметот на овој труд и неговата цел, тој е конципиран со следнава структура:

Трудот започнува со предговор каде ги објаснуваме сопствените мотиви за истражување на проблемот, платформата на проектот и доменот на истражување. Во овој дел изразуваме благодарност до сите оние кои директно или индиректно помогале при создавањето на оваа дело.

Потоа следува воведот во кој се идентификува и формулира истражувачкиот проблем, а се истакнува и предметот на истражувањето, сумирајќи го целиот корпус на кој е фокусирана работата за ова истражување. Во овој дел се дадени и методите кои се користени во истражувањето на проблемот, структурата на трудот и значењето.

Во првото поглавје се дадени податоци за говорот и регионот. Овој дел содржи и една кратка историја за регионот Каршијака и осврт на селата: Крушопек, Грчец, Нерез, Света Петка, Чифлик, Црни Врв, Патишка Река и Јаболце. Во ова поглавје, исто така, се дадени информации за географската положба, потеклото, бројот на жителите за секое село одделно според националната структура врз основа на последниот попис и претходните пописи, главните активности, образованието на жителите, микротопонимите итн.

Во второто поглавје имаме целосен преглед на фонетските карактеристики на говорот, почнувајќи од системот на самогласки, инвентарот на самогласките карактеристичен за овој говор, заедничките фонетски феномени кои ги споделуваат со другите албански говори, како и фонетските феномени кои се карактеристични само за овој говор и кои го разликуваат од централните гегиски говори. Системот на согласките, општиот инвентар на согласките, карактеристиките во системот на согласките, историскиот развој на системот на согласките итн.

Третото поглавје ги проучува морфолошките особености, почнувајќи од именките со сите граматички категории, потоа придавките и степенот на придавките, заменката и нејзините видови, глаголот, времињата, начините на глаголите, броевите и прилозите, сврзниците, предлозите и извиците.

Во четвртото поглавје е даден краток опис на синтаксичките особености на предметниот говор кој е базиран врз дијалектниот материјал собран на терен и обработен според „*Udhëzuesit për kërkime në fushën e sintaksës popullore*“ (Упатството за истражување во полето на народната синтакса), издадено од Институтот за јазик и литература во 1987 година, додека анализиран е според Прашалникот за синтаксички варијации во говорите на албанскиот јазик, кој преставува репродукција на Упатството и прашалникот за синтакса за собирање на материјалот за Дијалектолошкиот атлас на албанскиот јазик.

Петтото поглавје е посветено на лексиката на говорот. Лексички фонд на говорот, според етимолошките речници, голем број се зборови од сржта на албанскиот јазик, кои сведочат за рано наследство зачувано низ генерации, додека другите зборови

преставуваат позајмувања, кои се живи докази за многуте и континуирани контакти на оваа популација со другите народи кои оставиле свои белези врз историјата и јазикот на Албанците од овој регион.

Зборовите се од различни полиња на материјалниот и интелектуалниот живот, давајќи ни така податоци за минатото и сегашноста, за начинот на живот, за погледот кон светот и духовниот живот, за карактерот на човекот, за семејниот живот, за верата, митовите и суеверијата. Ни даваат објаснувања за работата, храната, облеката, работните алатки, орудијата, растенијата, дивите и домашните животни, птиците и за се што е поврзано со животите на жителите на овој крај.

Во шестото поглавје кое преставува многу важен дел на трудот, е обработен речник на зборови кои се карактеристични за говорот и кои не можат да се сретнуваат по другите албански говори. Речникот е составен на начин на кој зборовите се подредени по азбучен редослед, и за секој збор има објаснување на македонски јазик. Во оваа поглавје е даден и корпус на дијалектни текстови кои ги претставуваат говорите на селата што се предмет на нашето истражување, како и имињата на информаторите.

На крај следува заклучокот и библиографијата.

5. Значење на истражувањето

Со оваа наша докторска дисертација посветена на албанскиот говор што се зборува во селата на околината на Скопје, а што се со потекло од Горна Река, гостиварско, се фокусиравме на особеностите кои го прават овој говор да звучи различно од другите гегиски говори, на зачуваните конзервативни елементи од стариот албански јазик и на некои карактеристики што го зближуваат со јужните говори.

Новитетот на истражувањето лежи токму во тоа што при анализата на овој говор најдовме на многу јазични особености кои не се истражувани до сега, а кои се многу важни за историјата и развојот на албанскиот јазик. На овој начин, сметаме дека овој труд ќе преставува своевиден интерес во областа на албанската дијалектологија и лексикологија во Република Северна Македонија, албанската дијалектологија и лексикологија воопшто а посебно за историјата на албанскиот јазик.

I. ОПШТИ ПОДАТОЦИ ЗА ГОВОРОТ И РЕГИОНОТ

1.1. Местото на говорот на Горна Река во рамките на дијалектната поделба на албанскиот јазик

Како и во секој друг јазик, така и во албанскиот јазик, од промените што ги претрпе од време на време во различни региони, се создадоа јасни контури на два дијалекти, секој дијалект со два поддијалекти и со групи на говори од различни степени. Како природна граница помеѓу двата главни дијалекти на албанскиот јазик, северниот (гегискиот) и јужниот (тоскискиот), служи Реката Шкумбин, на десната страна се простира првиот дијалект, додека на левата страна вториот. Разликите помеѓу нив се во сите три јазични нивоа: фонетиката, граматиката и лексиката, но овие разлики не се толку големи за да преминат во различни јазици.⁵

Во рамките на секој дијалект се разликуваат групи говори, кои според степенот на блискост што го имаат помеѓу нив, формираат дијалектни единици со различни големини. Денешните податоци за албанската дијалектологија не водат кон поделба на дијалектите на два поддијалекти: северниот гегиски и јужниот гегиски на гегискиот дијалект и северниот тоскиски и јужниот тоскиски на тоскискиот дијалект.⁶

Ако понатаму ја следиме дијалектната поделба, откако ќе ги одредиме поддијалектите, ќе разликуваме неколку големи групи на говори. Северниот дијалект ги опфаќа овие категории: северозападниот гегиски, источниот гегиски, централниот гегиски и гегискиот на Средна Албанија. Додека во рамките на тоскискиот дијалект големите групи на говори се разликуваат само во јужниот дел, во поддијалектите на Љаберија и Чамерија.

Врз основа на бројните студии и податоци обезбедени од Дијалектниот атлас на албанскиот јазик, денес имаме целосен преглед на дијалектите, дијалектните поделби на говорите на албанскиот јазик со сите карактеристики и особини.

Прочувањето на албанските говори во Северна Македонија е дело кое е развиено во текот на многу години, од средината на минатиот век до ден-денес, од еминентни научници и различни образовни и научни институции, носејќи вредни статии и монографии кои станаа важни столбови во албанските јазични студии не само дијалектолошки, туку и студии од областа на лексиката, синтаксата, топономијата итн.⁷

Тоа што денес се подразбира под фразата „Албанските говори во Северна Македонија“, не претставува унифициран хомоген предмет, туку репертоар на варијанти, кои дури се со изразени и внатре во рамките на одреден ареал.⁸

Гегиските говори во Северна Македонија, кои се протегаат до предградијата на Скопје на исток и до Струга на југ, формираат посебна дијалектна единица во рамките на гегискиот дијалект кој се протега во Албанија, до долината на Црниот Дрим. Тие ѝ припаѓаат на источната група на централниот гегиски дијалект, а тоа значи дека имаат особености на северниот гегиски дијалект или општо на гегискиот и секако особеностите на централниот гегиски, како и некои посебни карактеристични особини кои ги разликуваат како одделни дијалектни единици во централниот гегиски дијалект. Значи гегиските говори во Македонија заедно со говорите во Албанија до Исток, до Долината на Црниот Дрим, формираат една дијалектна единица внатре во самиот

⁵ Jorgji Gjinar-Gjovalin Shkurtaj, *Dialektologji*, Tiranë, 2003, стр. 151-151.

⁶ Op. cit., стр. 158.

⁷ *Dialektologji shqiptare, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, ITSHKSH, Shkup, 2020. Стр. 7.

⁸ Op. cit., стр. 11.

гегиски дијалект и имаат некои особености кои го разликуваат од северните и јужните гегиски говори.⁹

Во овој контекст, говорот на Горна Река, според општата дијалектна поделба претставена во книгата „Дијалектологија“, му припаѓа на централниот гегиски кој ги вклучува говорите на Љура, Љума, округот на Дебар и албанските говори на западна Северна Македонија како оние на Дебар, Кичево, Гостивар, Тетово, Скопје и Куманово.¹⁰ Од друга страна, во неговата микроструктура наоѓаме некои јазични особини како што се недостаток на назални самогласки, зачувување на оралната у отсуство на феноменот на дифтонгизирање, зачувување на консонантните групи, зачувување на старите форми со „нј“ на глаголите во несвршена форма, зачувување на локативот, итн., кои го доближуваат со тоскискиот и литературниот албански јазик.

Како заклучок, може да се каже дека овој говор, кој го опфаќа говорот на селата на Горна Река, говорот на Реканците од скопскиот регион и на другите Реканци раселени насекаде, претставува посебна изоглоса која се карактеризира со архаични феномени кои тешко можат да се најдат кај другите говори во неговото опкружување.

1.2. Говорот на Горна Река во дијалектниот атлас на албанскиот јазик

Дијалектниот атлас на албанскиот јазик несомнено е едно од најголемите дела на албанската лингвистика, кој по својата важност се рангира со „Речникот“ и „Граматицата на денешниот албански јазик“. Ова дело дава преглед на дијалектите и говорите на албански јазик и претставува крунисување на спроведувањето за прв пат на лингвистичката географија во изучувањето на дијалектите на албанскиот јазик, а тоа претставува најцелосен и најточен начин на опишување на дијалектните феномени на јазикот во неговото простирање на целото албанско говорно подрачје и во историската дијаспора на Арбрешите.

Овој атлас ни дава податоци не само за дијалектологијата туку и за јазикот воопшто и специфичните лингвистички дисциплини, лексикологијата, фонетиката и историската граматика, како и за други нејазични дисциплини.¹¹

За потребите на изготвувањето на *Дијалектниот атлас на албанскиот јазик*, од албанското говорно подрачје во Северна Македонија, се забележува дека дијалектниот материјал е собран само на неколку пунктови, од кои само три се однесуваат на говорот на Горна Река и селата кои потекнуваат од овој крај.

На страницата на атласот каде е објавен списокот на мрежата со имиња на *Дијалектниот атлас на албанскиот јазик* (ADGJSH), под реден број 89, е именувано селото Танушај, Дебарска Река, под број 104 е селото Јаболчиште од Велес, додека со бројот 104/ А, го наоѓаме селото Црни Врв од Скопје.¹²

Според податоците објавени во *Дијалектниот атлас на албанскиот јазик* за тешкотиите при собирањето на дијалектниот материјал, дознаваме дека: *Според договорот со Академијата на науките и уметностите на Косово, им било побарано да работат на албанските говори во Косово, Македонија и Црна Гора, на лингвисти како Љатиџ Мулаку, Мехмет Халими и Ремзи Несими, под раководство на проф. Идриз Ајети.* Овој договор, кој штотуку почна да заживее, впрочем како и сите други договори кои постоеја помеѓу научните и културните институции на Косово и Албанија, беше

⁹ Op. cit., стр.191.

¹⁰ Jorgji Gjinar-Gjivalin Shkurtaj, Dialektologji, Tiranë, 2003, стр. 161.

¹¹ *Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe*, AShSh, IGjL, Vëllimi I, Napoli, 2007, стр. 9.

¹² Op. cit., стр. 30-33.

прекинат поради трагичните настани од пролетта 1981 година и сè потешката состојба на Косово.¹³

Потпишаните договори останаа само на хартија, така што истражувањата на *Дијалектниот атлас на албанскиот јазик (ADGJSH)* на многу од определените пунктови во Косово, Црна Гора и Македонија не можеа да бидат реализирани. Сепак, работната група на ADGJSH, во неможност да оди на определените пунктови, за да не ја остави недовршена започнатата работа, беше принудена да бара информатори дојдени во Албанија од оние краишта кои биле предвидени во мрежата на пунктовете за истражување. Така, добар дел од материјалот од предвидените пунктови, бил надополнет со податоци собрани од информатори од поранешна Југославија, коишто во тоа време пребегнале и живееле во Албанија. Тргувајќи од горенаведеното, албанските говори на Северна Македонија кои се дел од ADGJSH, поттикнуваат сомневања за нивната оригиналност од самиот факт дека јазикот на информаторите сепак бил под влијание на новиот круг во кој живееле, така да ваквиот начин на работа сепак не одговара на општите теоретски критериуми на ADGJSH.

1.3. Кратка историја на регионот

1.3.1. Регион Каршијака

Населбите кои се предмет на нашите научни истражувања припаѓаат на регионот Каршијака, кој како географска целина е составен дел од Скопското Поле.

Каршијака се наоѓа во југозападниот дел на скопската долина, протегајќи се од планинскиот гребен на Водно на Север, граничејќи со планинскиот венец Мокар на Запад, со врвовите на истата планина на Југоисток (Убава, Замок, Тумба и Хисар) и реките Вардар и Треска на Исток.¹⁴

Врз основа на географскиот опис, може да се каже, дека овој регион е оформен како триаголник, чии две агли се протегаат по реките Вардар и Треска, додека третиот агол „основниот“ што ги врзува другите два, поминува до близината на Велес, на 46 км далеку од „врвот“ наспроти „основата“ на тој „триаголник“, некаде во точката каде се пресретнуваат реките Вардар и Треска, на местото наречено Балбунар, во селото Крушопек, Сарај.¹⁵ Со ова протегање, именуваниот регион опфаќа површина од околу 676 км². Највисока точка во овој регион е Солунска Глава (Солунски Врв), со надморска височина од 2540 метри, додека најниската точка е во селото Крушопек со надморска височина од 276 метри.¹⁶ Во врска со именувањето на овој регион, во научната литература најдовме на термините „Каршијака“, „Каршијак“ и „Каршујака“. Овој збор е со турска етимологија и како состав, се состои од два збора: „*карши*“ – спроти и „*јака*“ - брег, што значи брегот кој лежи од спроти, што во конкретниот случај го подразбира брегот кој се наоѓа спроти градот Скопје.

Податоците обезбедени од книгата на истражувачот Абаз Ислами, „Населбите со албанско население во Скопје, ареал на Каршијака“ вклучуваат географска територијална област каде постојат 45 рурални населби, од кои 20 се чисти албански населби, 12 македонски, 5 турски и 9 мешани. Албанското население живее во чисти етнички и мешани населби.¹⁷

Додека, според податоците што ги обезбедивме од книгата „Микротопонија на Каршијака - Скопје“, од истражувачот, Џамалудин Идризи, овој регион брои околу 62 села

¹³ Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe, Vëllimi I, ASHSH, Napoli, 2007, стр. 22.

¹⁴ Xhemaludin Idrizi, Mikrotoponimia e Karshiakës së Shkupit, Shkup, 2017, стр. 14.

¹⁵ Haki Ymeri, *E folmja shqipe e Karshiakës*, Shkup, 1997, стр. 11.

¹⁶ <https://saraj.gov.mk/pozita-gjeografike/>

¹⁷ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013.

од скопскиот регион, кои со најновата територијална поделба припаѓаат на неколку општини како што се Аеродром, Карпош, Студеничани, Кисела Вода, Сопиште, Сарај и др.¹⁸

Повеќето од овие села се населени со Албанци. Од чистите албански села кои се дел од истражувањата, ќе ги споменеме: Крушопек, Грчец, Чифлиг, Света Петка, Црн Врв и Патишка Река, додека како мешани села се Сарај, Нерези и Јаболце.

Во врска со именувањето на овој регион, покрај терминот Каршијака, според жителите на оваа област, се користело и името „Торбешија“. Според истражувачот, Хаки Имери, ова име се користи за селата: Цевтово, Елово, Умово, Држилово, Долен Количан и Пагаруша, населени со торбеши. Но, понекогаш истото именување може да се слушне и за поширокиот дел од регионот кој ги опфаќа селата Света Петка, Чифлиг, Крушопек, Грчец, и по некое друго село, населено главно со Албанци. Ова име го сретнуваме и кај Петар Скок, кој за време на неговите научни истражувања, овој регион го дели и го нарекува „торбешија“ заедно со гореспоменатите селата. Во својата студија „Лингвистичко истражување за несловенското население на Скопската Долина“, Скоку забележува дека „Дрвенскиот дијалект се разликува од оној на Нерез, Грчец и Крушопек, кои омаловажувајќи ги последниве, ги нарекуваат „торбеши“. Овие пак, за да им возвратат на навредата, Албанците коишто живеат од Дрвен до Полог, ги нарекуваат „голец“.¹⁹ Како што се гледа, за селата споменати погоре, ова име се користи во смисла на презир и исмејување, а не во однос на нивната етничка идентификација.

1.3.2. Географска положба на населбите

Во Република Северна Македонија, албанските населби се присутни во сите видови релјефи, така што тие се разликуваат и по надморска височина и по морфологијата на територијата. Овој елемент на позицијата на селата е важен показател за нивните можности за комуникација со општинските центри и градови, за вршење на неземјоделски дејности и користење на услуги обезбедени од страна на институциите од административен, здравствен, образовен, културен карактер итн.²⁰

Во зависност од релјефот, руралните населби во Скопје според орографски аспект се делат на: долински (поле), ридско и планински. Долинските села се тие кои припаѓаат на тие што се простираат во полињата и долините. Селата како Крушопек, Лока, Сарај и Грчец, имаат посоодветна географска позиција и подобри услови за развој на нивните економски дејности. Тековите на реките Вардар и Треска кои поминуваат во близина на овие села значително влијаеле врз развојот на земјоделските активности и денес се познати како најразвиени села во општината Сарај и во градот Скопје воопшто.

Во ридската област се наоѓа Среден Нерез, додека Горен Нерез се наоѓа на падината на планината Водно, спроти Горниот Крушопек.

Населбите кои се на границата на ридската област и планинските рамнини се: Чифлиг и Света Петка, додека во планинските рамнини се селата: Јаболце, Црни Врв и Патишка Река.²¹

1.3.3. Иселувањето на населението и распадот на селата

Во општините на албанскиот простор во Македонија, постојат значителен број села, кои тргнувајќи од особеностите на населението (број, структура, економски активности), може да се сметаат дека се витални. А во конкретниот случај тоа се селата:

¹⁸ Xhemaludin Idrizi, *Mikrotoponimia e Karshiakës së Shkupit*, Shkup, 2017, стр. 15.

¹⁹ Petar Skok, *“Hulumtime gjuhësore te popullsitë josllave të Luginës së Shkupit”*, Dialektologji Shqiptare 1, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 16.

²⁰ Fauzi Skenderi, *Popullsia dhe vendbanimet shqiptare në Maqedoni*, Kumanovë, 2006, стр. 190.

²¹ Xhemaludin Idrizi, *Mikrotoponimia e Karshiakës së Shkupit*, Shkup, 2017, стр. 15.

Крушопек, Грчец, Сарај, Лока и Нерези. Но, некои села, како што се Света Петка и Чифлиг, во минатото биле подложени во процесот на деаграризација и депопулација, а тоа пак придонело да тие преоѓаат на категоријата на средни и мали села. И имаме некои села како Јаболце, Црн Врв и Патишка Река, кои за жал се испразнети, а во блиска иднина се очекува да се распадат.

Овие рурални населби биле депопулирани како резултат на политичкото раселување на Албанците во Турција во периодот 1953-1965 година. Вториот период од 1965 до 2002 година, на почетокот се карактеризира со интензивен процес на емиграција од планинските и ридските села кон главниот град, а подоцна и кон Сарај, Студеничани и Батинци.²²

Овие села припаѓаат на селата од раселениот тип кои се наоѓаат во длабоките планински области и се далеку од патиштата и општинските центри, затоа имаат сериозни проблеми во системот на организирање и функционирање како населби.²³ Поради емиграцијата во последните тринаесет години на населението на овие села во урбаните центри, во поблиските долински населби како и во надворешниот свет, овие села постепено се движат кон изумирање и ризик да исчезнат.

Миграциските движења на населението на споменатите села во последниве децении, од планинското орографско подрачје кон долините, имаат економски карактер и се процеси кои се спроведени за подобрување на условите за живот. Овие миграции се развиле како резултат на недостаток на инвестиции во овие урбани средини, а населението, не издржувајќи ги тешките природни услови, комуникациските, економските, социјалните, образовните, културните, здравствените, на почетокот мигрирале кон Скопје, а подоцна и кон населбите споменати малку погоре.²⁴

1.3.4. Административна поделба на регионот

Што се однесува до административната поделба, населените места на регионот што го обработуваме, за време на периодот на Отоманското Царство, го формирале „Каршијак колин“, како административна единица од тоа време и била вклучена во Скопско Каза. Од 1912 до 1944 година, регионот припаѓал на Скопскиот Округ. Од 1944 година, неколку села во овој регион се поврзани со Општина Драчево, некои со Општина Ракотинци, а некои со Општината Карпош.²⁵ Со формирањето на новите општини, Света Петка, Чифлиг, Јаболце и Патишка Река припаѓаат на Општината Сопиште. Додека Крушопек, Лока, Сарај и Грчец припаѓаат на Општината Сарај, а Нерези продолжува да биде администриран од Општината Карпош.

1.3.5. Историско минато на населените места

Како што споменаваме погоре, Скопската Долина, благодарение на својата поволна геостратешка позиција, со бројните природни услови и ресурси кои беа идеални за развој на животот, беше населено многу рано, па затоа, голем број населби на Каршијака се многу стари.

Во античко време и во текот на целиот среден век, ареалот на денешна Македонија била населен со племиња и народи меѓу кои и илирски племиња, предци на денешните Албанци.

Досега се знае дека значителен број натписи се откриени на територијата на Република Северна Македонија, кои со нивната содржина носат податоци за илирската автохтонија на оваа територија. Читањето на илирската ономастика, која доаѓа преку

²² Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 30.

²³ Fauzi Skenderi, *Popullsia dhe vendbanimet shqiptare në Maqedoni*, Kumanovë, 2006, стр. 211.

²⁴ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 30.

²⁵ Haki Ymeri, *E folmja shqipe e Karshiakës*, Shkup, 1997, стр. 10.

податоците на епиграфијата напишана на старогрчки и латински јазик, дополнително го зајакнува заклучокот на преовладувањето на илирската домородна култура и позиционирањето на овој етнос и во внатрешноста на територијата на Република Северна Македонија.²⁶

Ова, исто така, го тврдат и жителите на оваа област, кои се потпираат на бројни археолошки докази кои ги одразуваат трагите, остатоците, урнатините и артефактите на минатите цивилизации, како на домородното население, така и на доселениците кои живееле во овие територии. Гробни натписи, натписи на различни плочи, урнатини на култни предмети и историски докази, кои се пронајдени во различни манастири на Македонија, зборуваат убедливо за постојаното присуство на албанското население во регионот Каршијака и пошироко во Северна Македонија.

Овие докази стануваат уште појачки и поверодостојни кога се претставуваат од жителите на овој регион, кои во соработка со експерти од областа, вклучувајќи ги тука и познатите археолози, ги идентификувале, фотографирале и документирале за да ги зачуваат како силни докази за автохтонијата. За време на разговорите, тие укажуваат на тоа дека биле пронајдени плочи на местото Брзовец во близина на селото Чифлиг, во селото Долно Соње и Горно Соње, селото Ракотинци и во некои други населби на овој регион.

Латинскиот натпис, изрежан на надгробен споменик од вториот век, пронајден во 1930 година во село Горно Соње, е единствениот факт наречен со името АЛБАНОПОЛИС, впрочем како што е познат и во историјата и е потврдено и од древните автори, како главен центар на илирското племе, Албанците. Додека ова пак за археолозите претставува сигурно сведоштво за протегането на Илирците во овие краишта.

За прв пат овој натпис бил е потврден од страна на српскиот археолог, Никола Вулиќ, во 1930 година, додека денес истиот се наоѓа засидан во стара и напуштена чешма западно од селото Горно Соње.

Овој натпис зборува јасно за целината и територијалното протегане на Илирците во овие краишта, како што зборуваат и археолошките докази дека Скопје во периодот во текот на 4 и 5 век п.н.е., бил под управа на Илирците и е познат како Скупи.²⁷

Како дел од скопскиот регион, Каршијака во средниот век бил под римско владеење. Во 696 година, регионот паднал во рацете на Јужните Словени. Од тоа време Скопје и околните провинции, често ги менувале владетелите помеѓу Источното Римско Царство, Словените и Отоманската Империја.

По Битката на Косово, територијата на Македонија потпаднала под отоманската администрација. Во текот на овој период, Скопје ќе доживее голем развој и успева да стане важен центар на Отоманската Империја во тоа време. За време на османлиско-австриските војни, австрискиот генерал Пиколомини го нападнал Скопје, и откако го опљачкал целосно го опожарил. Како резултат на тоа, голем дел од населението во Скопје се преселило.²⁸ По извесно време, по големата победа над Австријците, Скопје со околината повторно преминало во рацете на Отоманската Империја. По тешкиот период, Скопје повторно ќе се обнови, а ќе бидат создадени услови за населување на голем број мухаџири. Според некои усно пренесени информации што ги слушнаваме од жителите на Каршијака, дел од албанското население кое се преселило од Скопје во тоа време, а кое се населило во западниот дел на Македонија, и во регионот на Река, дебарско, откако Скопје повторно поминало под отоманска администрација, почнало да се враќа во старите огништа. Но, поради тоа што нивното враќање било по долго време,

²⁶ https://www.persee.fr/doc/iliri_1727-2548_2011_num_35_1_1109, достапно на 03.12.2023.

²⁷ Mixhait Pollozhani, Mbishkrimi nga Shkupi - Albanopolisi antik, Revista Shenja, nr. 10, 2012.

²⁸ Shkupi në dokumentet osmane, Osmanli Belgelerinde, Alsar, Tiranë, 2021, стр. 29.

не успеале да станат сопственици на нивните древни огништа, така да биле принудени да се населуваат во предградијата, во населбите спроти градот Скопје, а денес се познати како Каршијака од Скопје.

Најсигурните податоци за населбите и населението во овој регион доаѓаат од отоманските дефтери. Истражувањата направени во различните архиви на Турција, особено во Истанбулската отоманска архива, ни нудат многу докази како за населбите, така и за бројот, етничката и верската припадност на населението.

Како што знаеме, нашата историја е многу дефицитна во овој поглед. Многу историски периоди воопшто не се осветлени, дури и тоа што се смета за познат дел од историјата е повеќе или помалку обоена со идеологијата на времето во кое е напишана.

Турските архиви имаат големо документирано богатство што го наследиле од Оттоманската Империја, затоа имаат незаменлива вредност не само за Турција, туку и за балканските држави како што сме ние и пошироко.²⁹

Посебна важност имаат и отоманските записи каде се запишале воените сили, даночните приходи и населението од 15 до 16 век и регистрите Nufus (население), каде биле запишани демографските и етничките податоци во Оттоманската Империја во 19 и 20 век. Таков дефтер е и оригиналниот дефтер за Каза Скопје, кој како единица е вклучена во Санџакот на Скопје и во него се вклучени сите населби на градот Скопје, селата од околината на Чаир, селата од Карадак, од Каршијака, селата од Дервен - Скопје, и нахијата Качаник, која во тоа време било под санџакот на Скопје. Овој дефтер е дел од серијата „Оттомански документи за историјата на Македонија, записи 19 век, Санџак Скопје“, издаден од Државниот архив на Република Македонија, Скопје, 2020 година. Како што ни кажува дефтерот, овие записи се сметаат за први современи пописи направени во османлиската држава, бидејќи е вклучено целото население без оглед на нивниот статус на богатство, физичките атрибути, социјалната и економската позиција. Податоците што ни ги даваат овие документи се повеќекратни. Таму имаме демографски податоци, одредувајќи го бројот на населението, нивната возраст, користената ономастика, топонимијата, здравствената состојба, занаетчиството, миграциите, миграциските правци, смртност итн.³⁰

Познато е дека османлиската држава пописот на населението го спроведуваше само за машката популација, како потреба од докази за време на регрутацијата на својата армија, а не за женското население. Затоа, ако сакаме да го знаеме вкупниот број на населението за одредена населба, го додаваме само приближно бројот на женски пол (тргнувајќи од фактот дека соодносот меѓу двата пола е околу 50% со 50%) и го добиваме вкупниот број на жители на населба.³¹ Бидејќи во продолжение ќе ги споделиме податоците за секое населено место одделно, ќе имаме можност да ги прочитаеме и податоците од дефтерите за конкретниот број на населението.

1.3.6. Потеклото на населението

Албанското население во Македонија претставува потомство на илирско-албанското население. Илирските племиња живееле во многу поширока област од она во којашто живеат денес Албанците во Македонија, додека во Каршијака како дел од скопската долина, живееле Дарданците со нивниот главен град Скупи. Дарданија била еден од најмалку романизираните региони на Балканот, особено неговиот западен дел во кој домородното население било најдобро зачувано. За време на владеењето на Јустинијан I, започна новата ера на црковниот живот во Дарданија. Тој ја организирал

²⁹ Op. cit., стр.15.

³⁰ *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistri të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020, стр. 9.

³¹ Ibid.

илирската црква со седиште во Солун и Јустинијана Прима во близина на Скопје. Историските извори укажуваат на тоа дека во периодот помеѓу 613-616 година започнало продорот на Словените и уништувањето на дарданските градови. Археолошките откритија од ова време, говорат истакнато присуство на илирско-албанскиот елемент, а истото го потврдуваат и најновите откритија во турските архиви каде што биле пронајдени многу записи од Отоманската Империја, преку кои јасно се гледа која била структурата на населението на оваа територија³². Со тоа се отфрлаат хипотезите дека Албанците дошле на овие краишта во 18 и 19 век, обично како муслимани, или како лица кои преминале во исламот.

Врз основа на податоците што ни ги даваат историските документи и податоците што ги обезбедивме од самите селани, се констатира дека дел од населението на Каршијака е многу старо и е познато како албанско домородно население од овој регион, додека останатите се помлади популации кои се населиле во овој регион по доаѓањето на Отоманската империја.

Во врска со прашањето за потеклото на албанското население во овој регион, постојат многу студии од разни истражувачи. Словенските научници, меѓу кои и географот и антропологот Јован Трифуновски, веруваат дека првите миграции на Албанците во овој регион се од 18 век, додека другите миграции се од првата половина на 19 век.³³ Според нив, пред доаѓањето на Албанците во овој регион, овие краишта биле населени само со македонското население од христијанска вера. Ова го вели и Петар Скок, кој кога зборува за потеклото на албанското население во Скопската Долина вели: *„Албанците од Скопската Долина, како и торбешите кои се словенски муслимански, дојдоа од Река, Дебар, Љума и Мат... Кога дојдоа овде, го зазедоа местото на старохристијанското население.“*³⁴

Од податоците што ги обезбедивме од различни субјекти од селата кои ги посетивме, докажете го зборуваат спротивното. Тие велат дека дури и некои села на Каршијака, кои денес се познати како македонски, во минатото биле села населени со православни Албанци, кои во текот на годините поради религијата, биле асимилирани во Македонци.

Општо земено, некои села од овој регион се населени со албанско домородно население кое постојано живеело во овие краишта, додека некои села подоцна се населени со жители кои доаѓаат од други региони.

Потеклото на жителите на овие населени места кои се дел од истражувањето, според сите јазични, етнокултурни и историски податоци, е поврзано со Горна Река. Нивното населување во регионот на Каршијака, постојаното живеалиште и мешаниот религиозен и етнички аспект, е дискутабилно и нејасно. Во минатото имало многубројни тенденции за да се негира вистината, за да се прикаже дека нивното доаѓање е подоцнежено. Имало многу обиди преку јазичните и етнолошките истражувања извршени од страна на словенските научници, да се претстават Албанците како да се од словенско потекло, повикувајќи се на православната верска припадност.³⁵

Истражувачот Ристо Ивановски, во својата книга „Албанците во Република Македонија само од 1780 година“, ја брани тезата дека доаѓањето на предците од кои потекнуваат денешните Албанци од Северна Македонија, датира од крајот на 18 век,

³² Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 7-8.

³³ Јован Трифуновски, Слив Маркове Реке, Антропогеографска проматрања, Скопје, 1958, стр. 146.

³⁴ Petar Skok, „Hulumtime gjuhësore të popullsisë josllave të Luginës së Shkupit“, *Dialektologji Shqiptare I*, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 15.

³⁵ Bukuriye Mustafa, *Patishka - Vëzhgime gjuhësore dhe etnokulturore*, ITSHKSH, Shkup, 2018, стр. 25.

поточно од 1780 година. А според него, ова е најстариот слој од албанското население во овие краишта.³⁶

Тој понатаму вели дека Албанците во Македонија се доселеници од Република Албанија, кои на почетокот се населиле во други региони, а потоа дошле и ги населиле местата во кои живеат денес. Тука тој, го споменува случајот на Горна Река, за кој вели дека Албанците по заземањето на регионот Горна Река, оттаму преминале на селата од Сува Гора, планината Водно, на селата од Мокра Планина се до Велес.

Доаѓањето на првите Албанци во денешна Македонија, тој го поврзува со времето на Отоманската Империја, поточно со периодот 1780-1840 година. Тој смета дека Отоманската Империја на Албанците муслимани гледала како одбранбена сила во војната против Србите и другите балкански христијани. Албанците муслимани биле лојални на отоманскиот режим, и како добри борци, тие биле наградени преку подарувањето на најдобрите територии за живеење. Колонизацијата на христијанските села со албанско муслиманско население, обезбедила заштитен ѕид од немирите со другите христијански народи во тоа време.³⁷

Но, сепак, историските, географските, археолошките податоци и оние од ономастиката како и албанската историска дијалектологија, зборуваат во корист на автохтонијата на албанскиот народ во нејзините денешни краишта.³⁸

Што се однесува до регионот кој е дел од нашето истражување, според некои податоци, се вели дека жителите од селата од Горна Река се вратиле во нивните древни земји, додека според другите податоци се вели дека дошле како резултат на економските фактори, бидејќи долината нудела подобри услови за живот. Почвата ги привлекувала луѓето кои живееле во планинските области. Сепак, како и да е, поголемиот дел од жителите на регионот што е предмет на нашето истражување, се по потекло од Горна Река.

Врз основа на документ од 1468 година, дознаваме дека 13 села од овие краишта се испразнети и поминувајќи преку планини и ридови се населиле во предградијата на Скопје и Велес.³⁹ Поради различните историски и географски услови во Горна Река, добар дел од населението на овие села се преселиле во новите краишта формирајќи еден вид на круна од села од Сува Гора, предградието на Скопје се до Велес.

За да преминеме во делот каде што ќе дадеме кратка историја посебно за секое населено место, сметавме дека на почетокот треба да презентираме некои податоци за „Старите корени“ на Горна Река.

1.3.7. Горна Река

Областа Горна Река се наоѓа во планинскиот басен, во најзападниот дел на Северна Македонија, помеѓу Маврово и Дебар од една страна и границата на Албанија и Кичево од друга страна. Географски, регионот Горна Река се граничи со јужните падини на Планината Шар на север и северните делови на планината Дешат, на југ Кораб, Крчинските Планини ја означуваат западната граница, додека Бистра и Стогова источниот. Оваа територија со ретки планински убавини се простира помеѓу планините Крчин, Веливар и Кораб, со двете страни на реката Радика и тоа на голема надморска височина. Опкружен е со пет градови: на север со Призрен, североисточно со Гостивар, Кичево и Тетово, и источно со Дебар. Регионот го добива своето име по реката Радика и

³⁶ Ристо Ивановски, Албанците во Република Македонија само од 1780 година, Битола, 2014, стр. 8.

³⁷ Оп. cit., стр. 9.

³⁸ Bahri Beci, “Marrëdhëniet e hershme shqiptare-sllave në dritën e të dhënave të dialektologjisë sonë historike”, *Shqiptarët e Maqedonisë*, Shkup, 1994, стр. 49.

³⁹ Avzi Mustafa, *Dorëshkrimi i Rekës së Epërme shqip me shkronja cirilike*, <https://telegrafi.com/doreshkrimi-rekes-se-epërme-shqip-shkronja-cirilike/>, (marrë më datë 12.12.2023).

нејзиниот огранок Мала Река. Поради суровиот релјеф со високи врвови коишто достигнуваат до 2500 метри, во минатото комуникацијата помеѓу населените места било реализирана преку речните потоци. Горна Река опфаќа некаде помеѓу 16-17 села, денес речиси сите напуштени.

Горна Река некогаш му припаѓаше на Сандакот на Дебар, затоа во литературата се нарекува и Река на Дебар, но поради тоа што се наоѓа во мавровскиот регион, во близина на Гостивар, позната е и како Горна Река на Гостивар.

Како и повеќето албански краишта, и Горна Река, се соочила со бројни конфликти, тортури и геноцид. Таа поминала низ многу предизвици и патешествија, за да на крај заврши како пуста земја, празна и задушена во тага. Средина која некогаш дишеше и беше силен глас на Албанците, денес стана пуста средина, тивко место. Денес таму наоѓаме многу малку луѓе, расеани, некои со зачуван идентитет, а други со „сплотен“ во доминантната култура, македонска; Некои опстануваат во автентичното его, некои со еклипсиран или скриен идентитет, а некои други се толку отуѓени, што денес стигнале до ниво на целосна асимилација.⁴⁰

Ова домородно албанско население со векови доживувало постојан притисок. Но, со сите предизвици, тие успеале да го зачуваат величественото сеќавање на нивното минато. Албанскиот јазик, наречен од нив „тапија на местото“, убавината и обичаите, како и местото каде што албанскиот јазик се зборува со гордост, се елементи кои ги одржувале живи до ден денешен. За Албанците од Река, историјата често била причина тие да ги оставаат зад себе своите огништа. Иселувајќи се од својата земја, тие не ги земале со себе куќите и богатства, не земале ништо, освен јазикот кој го зачувале со невиден фанатизам. А заедно со јазикот ги зачувале и своите обичаи и традиции кои им ги проследиле на идните генерации.

Што се однесува до Горна Река, врз основа на некои отомански документи, дознаваме дека се испразниле 13 села. Долината на Горна Река сега испразнета од населението, претставува мизерија на едно изгубено огниште на нацијата, демографски празно, но и структурно оштетено, од аспект на еден вид извор на претопување на голем број генерации раселени низ Македонија и пошироко.

Денес, постојат две Реки: една мртва или во кома, наречена Горна Река, и една друга жива, позната како Втора Река. Географски, Втората Река се наоѓа во другите делови на Македонија, почнувајќи од Гостивар, Тетово, Скопје и дури до Велес. Тука спаѓаат селата: Корито, Саларево, Гургурница (Тетово), Света Петка, Чифлиг, Барово, Јаболце, Црни Врв, Патишка Река, Грчец, Крушопек, Нерез (Скопје) и Горно и Долно Јаболчиште (Велес), кои сега формираат круна од села, од раселени од Горна Река.⁴¹

Денес, Горна Река е жива онаму каде што не е, а мртва онаму каде што реално е.

1.4. Албанците од Горна Река во населбите на Скопската Долина

1.4.1. Крушопек

Селото Крушопек лежи во југозападниот дел на Скопје, источно од Дрвен, во близина на селата Нерез и Грчец. Ова село се наоѓа на полето долж реката Треска и Вардар, каде што тие се среќаваат. Опфаќа површина од 6,7км², со надморска височина од 500-600 метри.⁴² Му припаѓа на видот села во кои градбите се густо подредени, а тоа се гледа по куќите кои се едни покрај други. Жителите на Крушопек во минатото живееле во Горен Крушопек, лоциран на рамнините на планината Водно. Поради лошите услови за живот, во доцните 1960 и раните 1970, жителите на ова село почнале

⁴⁰ *Shqiptarët e Rekës së Epërme përballë sfidave të kohës*, Shkup-Gostivar, стр. 10.

⁴¹ Ali Pajaziti, *Shqiptarët e Rekës së Epërme përballë sfidave të kohës*, Shkup-Gostivar, стр. 35.

⁴² Енциклопедија на селата во Република Македонија, Митко Панов, Скопје, Скопје, Патрија, 1998.

да се движат и да се населуваат во своите полиња, на местата наречени Долен Крушопек и Лока, што се наоѓа спроти општината Ѓорче Петров, од десната страна на реката Вардар.

Жителите на ова село велат дека нивните предци имаат корени од Горна Река, гостиварско, меѓутоа, тие немаат точни информации за периодот на нивното раселување. Некои од нив веруваат дека нивната миграција се случила за време на Отоманската Империја, околу 1710-1750 г., кога на семејствата кои преминале во ислам, им се нудело да живеат на места со подобри услови за живот, а другиот дел мисли дека нивното раселување е резултат на различни зулуми и тортури од разните освојувачи кои вршеле прогон над народот на Горна Река.

Од информациите пренесени од колено до колено, се дознава дека нивните предци дошле од Горна Река од селото Штировица и се населиле во Горен Крушопек. Подоцна нивниот број пораснал и истите формирале шест маали: Укалар, Шушкарлар, Кривегос, Фичор, Торбешалар и Незиралар.⁴³

Во минатото, за време на Отоманската Империја, Крушопек бил дел од Казата Скопје. Во пописот од 1832/33 година, кој го вклучувал само машкото население, ова село имало околу 98 машки жители и додавајќи го тука бројот на жители од женски род, вкупниот број на жители е околу 190-200.⁴⁴

Во бугарскиот попис на Васил Кенчов, во 1900 година, ова село брои 200 албански жители мухамедани⁴⁵, додека во пописот од 1925 година на Кралството на Југославија, брои 82 куќи со 535 жители, и му припаѓа на Општината Шишово.⁴⁶

Албанскиот истражувач и дипломат Хамит Кокалари, акредитиран во Албанскиот конзулат во Скопје, во 1941-1943 година, спроведува студија за Скопје и неговата околина, во која ќе најдеме податоци за населението во Скопје и населбите регионот. Според ова истражување, кога Скопје со околината биле дел од бугарската окупациска зона, Крушопек броел околу 800 жители.⁴⁷

Додека денес, во двата локалитети каде што живеат крушопекците, во Крушопек и Лока, според податоците обезбедени од самите жители, има околу 600 куќи, со 2100 жители, сите Албанци. Додека според последниот попис од 2021 година, има 2017 жители, од кои 1977 Албанци, 4 Македонци, 1 Босанец, двајца други и 33 без податоци за потеклото.⁴⁸

Во минатото, кога бранот на миграција во Турција вклучуваше многу албански краишта, речиси половина од ова село, замина во Анадолија. Ова се случило особено во 1950-тите и 1960-тите, од 20 век, време кога Албанците, жртви на антиалбанските политики од тоа време, ги напуштија домовите и огништата и емигрираа во различни делови на Турција.

Што се однесува до етимологијата на името Крушопек, повеќето жители немаат податоци. Некои велат дека името Крушопек се наоѓа во многу стари документи, но не го знаат потеклото на името, додека други, користејќи ја формата *Кушанек*, мислат дека ова име е изведено од турските зборови *куша* - гнездо и *ипек* - свила, што значи „Земја каде што се произведува свила“.

Петар Скок открива дека составот Крушопек не се споменува никаде и мисли

⁴³ Intervistë e zhvilluar më datë 23.09.2023, i intervistuar Zeadin Ebipi, i lindur në vitin 1949, në Krushopek.

⁴⁴ *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistrimet të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020, стр. 355-359.

⁴⁵ Кънчов, Васил, „Македонија. Етнографија и статистика“, Софија, 1900.

⁴⁶ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 103.

⁴⁷ Hamit Kokallari, *Shkupi, Konsiderata etnografike, historike dhe ekonomike 1942*, ITSHKSH, Shkup, 2015, стр. 60.

⁴⁸ https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat_Popisi_Popis2021_NaselenieVkupno_PodatociNaselenie.

дека е од ист тип како Челопек, а со кој се именувани рамнини кои ги прегрева сонцето. Името на ова село се среќава и во кодексите на А. Селишчев, каде е напишан како Крушапек и Крушапеци, а тоа само по себе зборува за староста на ова село. Исто така, името на ова село го сретнуваме во османлиските документи од 15 век, запишано како Крушопек.⁴⁹

Во книгата „Скопје во отоманските документи“, објавена во 2021 година во Тирана, меѓу многуте документи за Скопското Каза, постои и мапа од 1530 година, во која се наоѓаат сите села околу Скопје, додека Крушопек е означен во форма „Корошовик“.⁵⁰

Што се однесува до микротопономијата на ова село, исто како микротопономијата на секое друго село, гледано од семантички аспект, изгледа разновидна и доста интересна. И во ова село, како и во која било друга албанска покраина, населението, имајќи постојани врски со околината, користело различни форми и начини за именување на местата.

Но, со оглед на тоа што албанската ономастика (топонимија и антропономија) ја имала истата историска судбина со албанскиот народ, не е мал бројот кога албанската топонимија (имиња на планини, клисури, градови, населени места, реки, како и материјални и духовни објекти кои ги претставуваат) е нападната со различни митови и лингвистички методи, многу порано пред да била нападната со оружје и други средства. Така се случи и со имињата на оваа покраина, и денес нејзината микротопонимија е разновидна и со шаренолика етимологија. Голем дел од топонимите се со албански корени, дел се со непозната етимологија и дел од словенската етимологија.

Во продолжение ќе дадеме некои имиња на места, планини, полиња, потоци, ниви, патишта, извори итн.

Жели, Ана Душкит, Лајтхиа Имерит, Пепевдап, Те Тумба, Те Крои Незирит, Те Крои Халес Мустафиц, Те Крои Ливадишес, Скундрај, Те Каштани Ветем, Ливадишта, Аграде, Нкруш, Те Тиса, Рамништа, Те Брези Фезес, Падишта, Драше, Нбрег Тлокес, Рапчавец, Арбашница, Бунари Мемецкес, Калавода Мицес Јашар, Прои Абдес, Те Мулини Фератит, Те Извори, Нбал Бунар, Пержина, Аризаре, Армони, Гуришта, Јеруга, Кодра Мелит, Манастирец итн.

Како главна дејност на жителите на оваа население е земјоделство. Поволната географска положба и плодната почва на ова село и овозможила да оваа гранка дејност да опфаќа околу 90% од жителите.

Во последно време, се чувствува брзиот развој и на трговијата. Регистрирани се голем број трговски и транспортни претпријатија, кои отворија работни места за жителите од вој регион.

Што се однесува до школувањето, се вели дека до пред Втората светска војна, наставата била спроведена на ниво на мектеби, т.е. во рамките на селската џамија. Првото училиште „Перпарими“ , започнало да функционира во 1946 година и функционираше до 26 јули 1963 година кога се срушило поради катастрофалниот земјотрес што го погоди Скопје. По земјотресот, новото училиште било изградено под името „Миѓени“. Кадарот кој се грижел за едукативниот процес бил од наставници кои дошле од различни албански краишта како што се: Спирос Теодоси (Албанија), Ремзи Коку и Сурија Имами (Струга), Рамазан Подујева (Подујево), Дурак Шаќири (Нерези) Реџеп Меќа (Скопје), Дестан Бајрактари (Косово), Ибрахим Хисеини (Крушопек), кој е првиот учител од ова село, на кого подоцна ќе му се придружи Амит Салиу.⁵¹

⁴⁹ Xhemaludin Idriz, *Mikrotoponimia e Karshiakës së Shkupit*, Shkup, 2003, стр. 71- 232.

⁵⁰ Shkupi në dokumentet osmane, Osmanli Belgelerinde, Alsar, Tiranë, 2021, harta 1530 *Tarihinde Üsküb Kazası*, стр. 132.

⁵¹ <https://perparimi-krushopek.edu.mk/about/>, marrë më datë 02.01.2024.

Поместувањето на жителите во Долен Крушопек, исто така, доведе до престанок на функционирањето на училиштето „Миѓени“. Горното село останало со училиште, но без ученици, додека долното село со ученици, но без училиште. Основното училиште во Крушопек било отворено во 2005 година. До тоа време, децата од ова село до четврто одделение наставата ја посетувале во основното училиште „Борис Кидриќ“ во селото Грчец, додека од V - VIII, наставата ја следеле во основното училиште „Борис Кидриќ“ во Сарај.

Денес училиштето во Крушопек го носи своето прво име „Перпарими“, а наставата ја следат голем број на деца од двете села, Крушопек и Лока.

1.4.2. Грчец

Селото Грчец се простира во падините на планината Водно, по десното течение на реката Треска, во близина на Сарај, Шишево, Крушопек и Глумово. Се наоѓа југоисточно од Дервен и зафаќа површина од околу 3,7 км². Близокоста со реката и планината, на селото му овозможува да го развие земјоделството и сточарството како главни дејности за економски опстанок на жителите. Жителите велат дека првата локација на селото, порано била повисоко, на околу 2 километри од сегашната позиција, во Горно Грчец. Од интервјуата со селаните дознаваме дека селото има историја од околу 310-320 години. Нивните предци се вели дека дошле од Горна Река. Според пренесените информации од колено до колено, се вели дека првите семејства во Грчец, дошле некаде помеѓу 1710-1715 година.

Ова го потврдуваат и османлиските документи од XV век, што ги наоѓаме во книгата *Krajište Isa-Bega Ishakoviča, Zbirni Katastarski popis iz 1455, godine*, од авторот, Хазим Шабановиќ, кој дава податоци за пописот од 1455 година. Во овие документи селото е запишано под името Грчице, и имало само со една куќа.⁵² Според овие податоци, дознаваме дека во оваа време, мухаџирите од Река, сè уште не биле населени во Грчец. Подоцна, според друг попис спроведен од Отоманската Империја во текот на 1832/33 година, Грчеци има 12 семејства и 43 машки жители, што значи дека имало приближно 90 жители,⁵³ а подоцна во 1900 г. според Кенчов,⁵⁴ името на селото го наоѓаме запишано како „Гърчець“, со 95 жител, Албанци муслимани. Во пописот на Кралството Југославија, селото брои 52 куќи со 416 жители и ѝ припаѓа на Општината Шишово.

Во книгата на албанскиот истражувач и дипломат Хамит Кокалари, *Shkupit, Konsiderata etnografike, historike dhe ekonomike*, 1942 година, наоѓаме податоци за Грчец. Во пописот изведен во текот на 1941-1943 година, ова село е означено како Герчеси и брои 500 жители.

Во пописот од 1981 година, селото имало 1315 жители, додека во 1994 година биле регистрирани 1805 жители.⁵⁵

Денес бројот на жители, а со тоа и бројот на куќи значително е зголемен. Но, поради недостатокот на официјални податоци од Заводот за статистика, не можеме да го дадеме точниот број на куќи и жители на оваа населено место.

Што се однесува до минатото на ова село, од пренесените информации, се вели дека нивните предци кога дошле во Грчец, пронашле само една стара жена христијанка за која се смета дека била првиот основач на ова село. Се вели дека жената се

⁵² Hazim Šabanovič, *Krajište Isa-Bega Ishakoviča, Zbirni Katastarski popis iz 1455, godine*, Orientalni institut u Sarajevo, Sarajevo, 1964, стр. 94.

⁵³ *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistrimet të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020, стр. 359-361.

⁵⁴ Кънчов, Васил, „Македонија. Етнографија и статистика“, Софија, 1900.

⁵⁵ Xhemaludin Idriz, *Mikrotoponimia e Karshiakës së Shkupit*, Shkup, 2003, стр. 70.

занимавала со грнчарство. По доаѓањето на Реканците во Грчец, старата жена ја испраќаат во селото Шишово, да живее со другите христијани.

Постарите генерации велат дека првото семејство што е дојдено од Река, било семејството Ука. По маалото Укалари, пристигнуваат и маалата Арцика, Врескала, Гач и Мустафалар, сите од Нистрово, Горна Река.

Како што споменавме погоре, претходно се сместиле во Горен Грчец, но поради растојанието со градот, плодната почва во долината, реката и како и ред други причини, со текот на времето почнале да се движат од планинскиот рид кон долините. Голем дел од селаните целосно се раселени од селото, а освен во градот или околните региони како Сарај, голем број од нив се раселени во Турција.⁵⁶

Иако имало многу раселувања, селото секојдневно расте и денес според податоците на жителите, брои околу 650 куќи, од кои околу 400 куќи, се жители со потекло од Река. По 1960-тите, во селото почнале да доаѓаат и жители од Косово, од некои села од Полог и од селата од Дервен, а сите заедно живеат во хармонија со другите жители на Река.

Што се однесува до името на ова село, жителите не се сеќаваат дека имало друго име. Но, името Грчец, во зависност од власта/освојувачот, се користи во неколку различни форми како Грчице, Гарчеци и Грчеци.

Значењето на името Грчец наводно произлегува од зборот *Gërç*-вкочанет (парализа или полупарализа на телото во вода, вид на болест). Во геодезиска смисла, селото има глинена земја и како ојконим, познато е уште од времето на развивањето на грнчарството во овие краишта.

Сè до новата територијална поделба на Македонија, Грчец им припаѓаше на општините Ѓорче Петров и Карпош, додека денес е дел од Општина Сарај.

Жителите на ова село, како што е споменато погоре, како главни дејности ги имаат земјоделството и сточарството. Поволната географска положба и плодната почва која ги има ова село, овозможува овие гранки да се развиваат со голем раст и поголемиот дел од жителите да се занимаваат со овие активности. Благодарение на неуморната работа, тие, денес успеале да го развиваат својот бизнис и преку отворањето на неколку фирми.

Во однос на школувањето, првото училиште во ова село било отворено веднаш по Втората светска војна, во 1946 година, со една паралелка во која биле вклучени заедно и најмладите и постарите деца. Бидејќи училиштето во тоа време немало свој објект, учениците наставата ја следеле во мектепот на селската џамија.

Основното училиште во Долен Грчец е изградено во 1979 година и го носи името „Борис Кидрич“. Ова училиште било четворолетка, па затоа учениците од V-VIII клас, настава ја посетувале во основно училиште „Борис Кидрич“ во Сарај.

Денес училиштето е деветолетка и го носи името „Дитуриа“. Голем број ученици поминале низ клупите на ова училиште, и тоа не само од Грчец, туку и од Крушопек. Денес, со гордост гледаме дека некои од нив станале истакнати интелектуалци во различни области и успешни бизнисмени, покажувајќи одлични резултати во различни области.

1.4.3. Нерези

Нерези се простира на западната страна на скопската долина и се состои од две населби, и тоа: Горен Нерез како ридска населба која се наоѓа на падините на планината Водно, на надморска височина од 600 м, близу до Горен Крушопек и Сопишта; и Долен Нерез, кој се простира од десната страна на алувијалната рамнина на Река Вардар и

⁵⁶ Intervistë e zhvilluar më datë 29.11.2023, i intervistuar Rrahim Murtezani, i lindur në vitin 1953, në Gërçec.

денес е споен со делови од градот.⁵⁷

Се вели дека селото е многу старо, додека за античноста, сведочат различните документи во кои е запишано името на ова населено место.

Покрај некои документи кои датираат од бугарското и српското царство, Нерези се наоѓа и во османлиските документи од XV век. Во книгата *Krajište Isa-Bega Ishakoviča, Zbirni Katastarski popis iz 1455, godine*, автор Хазим Шабанович, има податоци за пописот од 1455 година. Во овие документи, ова село се наоѓа запишано како Нирез со вкупно 44 куќи.⁵⁸

Во *Отоманските документи за историјата на Македонија*, пописи од 19 век, Скопски санџак, Скопска каза, објавен од Државниот архив на Република Северна Македонија, Скопје, 2020, Нерези во текот на 1832/33 година, бил мешано село со христијанско и муслиманско население. За време на овој попис, ова село имало 15 муслимански албански семејства, со околу 130 жители. Според другите податоци и за христијанското население, се смета дека селото во овој период имало вкупно околу 336 жители.⁵⁹

Кон крајот на 19 век, според статистичките податоци на истражувачот Васил Канчов „Македонија, Етнографија и статистика“, 1900 година, Нерези имал вкупно 560 жители, од кои 260 христијани и 300 муслимани Албанци.⁶⁰ Иако во овој попис христијанските жители се претставени како Бугари, од податоците што ги добивме од различни субјекти на оваа населба, се вели дека овие жители биле православни Албанци кои дошле од Река со своите браќа кои веќе го прифатиле исламот и биле прогласени за муслимани.

Нерези во пописот од 1925 година на Југословенското Кралство, наречен „Речник на местото,“ се вели дека во Горно Нерези имало 97 куќи и 768 жители, додека во Долно Нерези имало 9 куќи со 39 жители и истите им припаѓале на Општина Долно Водно. Во пописите од 1948, 1953, 1961 година, евидентирани се два Нереза, Горно Нерези и Долно Нерези, и биле составен дел од општина Идадија, додека во подоцнежните пописи, тие се заведени како интегрални делови на Скопје (Карпош).⁶¹

Во статистиките што ги најдовме во книгата *Shkup, Konsiderata etnografike, historike dhe ekonomike*, 1942 г., од албанскиот истражувач Хамит Кокалари, во пописите спроведени во селата на скопската област, се вели дека Нерези брои вкупно 980 жители, од кои 680 се декларирале како Албанци и 300 како Срби. Како што видовме погоре каде албанскиот православен елемент е запишан како Бугари, во овој попис, истите православни албански жители, ги наоѓаме запишани како Срби.

Како што велат и самите жители на Нерези, нивните православни браќа, кои биле од истите маала, уште од самиот почеток почнале да се спојуваат и асимилираат во културата на словенските народи, првин како Бугари, потоа како Срби и конечно како Македонци.

Според пописот од 2002 година, Горно Нерези има 314 жители, 68 домаќинства и 122 куќи. Во однос на етничката припадност, од вкупниот број на жители: 22 се Македонци, 282 Албанци, 6 Турци, 1 Влак и 3 Срби, додека според верската припадност од 324 жители: 26 се православни, 288 муслимани.⁶²

⁵⁷ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 118.

⁵⁸ Hazim Šabanović, *Krajište Isa-Bega Ishakoviča, Zbirni Katastarski popis iz 1455, godine*, Orientalni Institut u Sarajevo, Sarajevo, 1964, стр. 106.

⁵⁹ *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistrime të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020, стр. 352-355.

⁶⁰ Кънчов, Васил, „Македонија. Етнографија и статистика“, Софија, 1900.

⁶¹ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 119

⁶² Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002, Скопје, Книга X, стр. 64-336.

Според последниот попис од 2021 година, Горно Нерези брои вкупно 181 жители, од кои 112 Албанци, 51 Македонци, 5 Турци, 6 Бошњааци, 1 Влав, 5 други и едно лице без податоци.⁶³

Населбите Средно Нерези и Долно Нерези, во кои живеат повеќето локални жители на Нерез, се споменуваат сè до пописот од 2002 година. И врз основа на овој попис, во Долно Нерези е вклучен и Средно Нерези.

Во последниот попис од 2021 година, само Горно Нерези е претставен како населено место, додека Средно Нерези и Долно Нерези не постојат бидејќи населбите се припоени кон Општина Карпош.

Овие податоци ни ги потврдија и самите жители на Нерези, велејќи дека веќе се вложуваат големи напори името Нерез повеќе да не се користи, но наместо Горно Нерези да се користи „Македонско село“ за Средно Нерези Козле, за Долно Нерези Тафталице и Ѓорче.

Што се однесува до потеклото на месните жители од Нерези, тие се вели дека се со потекло од Горна Река.⁶⁴ Од постарите си дознаваме дека од Горна Река, поточно од селото Штиравица, дошле двајца браќа, православни Албанци. Подоцна, со доаѓањето на Отоманската Империја, еден од браќата го прифатил исламот, а другиот не. Со текот на времето, се формираат многу семејства, потомци на двајцата браќа. Се вели дека постоеле шест муслимански маала и исто толку православни.

Освен ова, постојат и податоци дека некои жители се од селото Штиравица, некои од селото Нистрово во Река.

Врз основа на нашето истражување, маалата Дајалар и Мушкалар, треба да бидат со потекло од Штиравица, бидејќи нивните називи се наоѓаат и во книгата „Jeta e fshatit në Rekën e Epërme të Dibrës“ од авторот Бајазид Дода, со потекло од Штиравица.⁶⁵ Другото маало Каципулајт, се смета дека е од селото Нистрово,⁶⁶ бидејќи ова маало се споменува и во книгата „Luma e Epërme“, од Бурим Прои, која дава податоци за сите села на Горна Река. За другите маала како Јонгалар, Цингалар и Лазам, иако се вели дека се од Штиравица, не успеавме да обезбедиме детални информации.

За периодот на раселување од Горна Река во Нерези, жителите немаат точни податоци. Како и за сите околни села кои се со потекло од Река, и за Нерези се смета дека дошле таму на почетокот на 18 век, околу 1710-1715 година.

Како што дознаваме од жителите што ги интервјуиравме, православните Албанци од Горно Нерези со текот на времето се преселиле во Долно Нерези, а денес повеќето од нив се асимилирале и се декларираат како Македонци.

Што се однесува до Албанците муслимани, тие го зачувале националното чувство, и до ден-денес не ги заборавиле своите корени на етничка припадност.

Во текот на 1950-тите и 1960-тите, и Нерези ќе биде подложен на насилство и асимилациската политика, и скоро половина од селото беше принудено да се пресели во Турција. Големите мачења, насилното грабнување на земјиштето, конфискувањето на имотот што го имаа и притисокот за да ја напуштат земјата, беа меѓу главните причини поради кои денес секое семејство од Нерези ја има другата своја половина во Турција, во градовите Истанбул, Измир и многу други градови. Додека во Бурса, има и „Nerez maalesi“ (Маало Нерези), а името го носи името поради големиот број жители кои се по потекло од Нерези.

⁶³ https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__Popisi__Popis2021__NaselenieVkupno__PodatociNaselenie.

⁶⁴ Intervistë e zhvilluar më datë 17.12.2023, i intervistuar Ejup Saliu, i lindur në vitin 1980, në Nerez.

⁶⁵ Бајазид Дода – Франц. Б. Нопча, Селскиот живот во Горна Река, кај Дебар 1914, Јосиф Багери, Тетово, стр. 30.

⁶⁶ Burim Prroi, *Luma e Epërme, Historia, feja, arsimit, asimilimi dhe të folurit*, Gostivar, 2019, стр. 42.

Што се однесува до школувањето, во Горно Нерези, првото училиште со настава на албански јазик беше отворено по Втората светска војна. Училиштето било именувано „Кирил и Методиј“ и работело до 1990-тите. Денес албанските ученици од Горно Нерези имаат четиригодишно училиште наречено „Влазрими“, додека и во Долно Нерези, основното училиште има девет години и го носи истото име, „Влазрими“.

Во минатото, главната дејност на селаните било земјоделството. Погодните услови и големата површина на плодната земја која ја имале жителите околу реката Вардар, го овозможиле развојот на оваа гранка.

Се вели дека во минатото, Нерези бил сметано за најбогатото село во скопското предградие. Бидејќи биле поблиску до главниот град, браковите исто така ги правеле со главниот град, особено нивните ќерки ги мажеле во Скопје.

На почетокот Нерези бил дел од Општина Горче Петров, потоа на Општина Идадија, додека со најнова територијална поделба на Македонија, е во Општина Карпош.

Во врска со етимологијата на името на ова населено место, постојат неколку различни мислења. Петар Скок, етимологијата на ова име го наоѓа во зборот *rèzb*, односно од композицијата *nerèzb* „Пустополина“, „Необработена земја“. В. Мажуранич и Ј. Остојич мислат дека Нерези значи: „Запоставени лозја, што не се режени“. И В. Пјанка, на овој топоним гледа како апелатив со словенско потекло, „нерез“, што според него подразбира „нережено лозје“.⁶⁷

Истражувачот Кемал Мурати, вели дека Нерези е село од областа Скопје. Името извира од формата *Nir*, со фонетската измена *e.i*. Тој смета дека селата со истото име Нерези (Струга), Нераште (Тетово) и Нерово (Прилеп), имаат потекло од името Неро, потврдено и во струшкиот крај од страна на браќата Миладиновци и објаснето преку основата на албанскиот *човек* „маз“.⁶⁸

Ова село, исто така, има богата микротопонимија. Во продолжение ќе ги спомнеме некои од нив како: Кодра е Каштејнве, Рафша е Мушкес, Гропа е Халлес Укавице, Кодра е Аметит, Велеглава, Папарупа, Зарина, Млака, Бафчја е Епер, Капиштеци, Тума е Саоритит, Бунарче, Аграде, Круша, Те Крсти, Те Грили, Бабиндол, Радашница, Рапчавец, Те Ворет е Еперме, Те Ворет е Поштме, Мбас Вореш, Пресенице, Те Чешмат, Пекмезавец, Рупа, Ледина, Градиште, Малимас, Црвена Земја, Жданец, Зорле, Зорле Село, Мулини Бегит, Тафталице, Ливаде, Орман, Плугавина, Дамавец, Канаки, Браживири, Голема Нива, Влае, Оризаре и др.

1.4.4. Света Петка

Селото Света Петка се наоѓа на западната страна на Скопската Долина, на гребените на планините Мокар и Водно. На североисток се граничи со селото Барово, југоисточно со Говрлево, додека се спои со селото Чифлик. Според својата географска положба, ова село се смета за ридско-планинско, со надморска височина од 730 метри.⁶⁹

Според податоците што ги обезбедивме од самите жители, се вели дека селото е многу старо, за што сведочат и низа стари документи пронајдени во различни архиви.

Името на селото е запишано и во османлиските документи на 15 век, во книгата *Krajište Isa-Bega Ishakoviča, Zbirni Katastarski popis iz 1455, godine*, од авторот Хазим Шабанович, кој обезбедува податоци за пописот од 1455 година. Во овие документи ја

⁶⁷ Xhemaludin Idriz, *Mikrotoponimia e Karshiakës së Shkupit*, Shkup, 2003, стр. 69.

⁶⁸ Qemal Murati, „Probleme të leksikut toponomastik mesjetar të truallit shqiptar të Maqedonisë“, *Shqiptarët e Maqedonisë*, Meshihati i BI në RM, Shkup, 1994.

⁶⁹ Митко Панов, Енциклопедија на селата во Република Македонија, Скопје, Патрија, 1998, стр. 266.

наоѓаме оваа населба запишана под името Исвета Петка, со вкупно 13 куќи.⁷⁰ Во некои од подоцнежните документи, *Отомански документи за историјата на Македонија*, пописи од 19 век, Скопски санџак, Скопска каза, селото брои 20 семејства, и околу 80-85 жители.⁷¹

Под името Решадије, го најдовме во книгата *Shkupi në dokumentet osmane, Osmanli Belgelerinde*, Алсар, Тирана, 2021 година. Жителите велат дека името Решадије, селото го користело до крајот на османлиското владеење, до 1912 година. Подоцна, селото го враќа старото име, Света Петка, додека жителите селото го нарекуваат Сатапетка.

Света Петка во бугарскиот попис на В. Кенчов, од 1900 година,⁷² брои 220 жители, додека во пописот од 1925 година на Југословенското Кралство, брои 55 куќи со 339 жители и припаѓа на Општината Говрлево.⁷³

Во статистиката на Хамит Кокалари од 1942 година, селото е запишано регистрирана како Света Петка, со 600 жители и една џамија.⁷⁴

Во 1950-тите, голем број семејства се преселиле од ова село, од кои 23 во Турција, 18 семејства во Скопје и 20 семејства во Сарај. Според последниот попис спроведен во 2021 година, Света Петка брои 747 жители, и 176 семејства.⁷⁵

Според податоците кои успеавме да ги обезбедиме од локалните жители, селото се состои од четири маала: Абдалар, Хаџлиер, Шапалар и Халилалар.

Што се однесува до потеклото на жителите на ова село, тие велат дека се од селата од Горна Река, но не знаат точно од кое село. Иако не го знаат добро периодот на раселување од Горна Река и сместувањето во овие краишта, тие своето доаѓање го поврзуваат со селските гробишта, кои датираат од доаѓањето на Отоманската Империја во овие земји.

Најсвежи информации имаат само за две семејства за кои се вели дека дошле во овие краишта многу подоцна. Се вели дека двајца браќа Халил и Скендер дошле од Жеровјане. Поради проблемите што ги имале таму, тие дошле и се населиле во Говрлево, село во близина на Света Петка. Халил ги прашувал петте други семејства на Света Петка кои биле во тоа време дали би го прифатиле да живее во нивното село. Жителите на Света Петка ги прифаќаат давајќи им земја и место за да градат куќи, Но, бидејќи Скендер се жени за христијанка од Говрлево, не се преселува и останал да живее таму и до ден-денес неговото семејство се асимилира во Македонци, а другиот брат Халил, се засолнува во Света Петка и го продолжува животот заедно со другите жители на селото, зачувувајќи ги така националните и религиозните корени.⁷⁶

Што се однесува до дејностите во селото, се вели дека претходно биле развиени земјоделството и сточарството. Но, во последно време кога бранот на раселување кон главниот град и кон странство зема замав, само мал број семејства се занимава со сточарство, додека пак поради недостаток на вода, земјоделството полека изумира.

По Втората светска војна, како и во многу други села, и во Света Петка се отвара првото училиште, кое во тоа време го носело името „Скендербег“. Ова училиште

⁷⁰ Hazim Šabanovič, *Krajište Isa-Bega Ishakoviča, Zbirni Katastarski popis iz 1455, godine*, Orientalni institut u Sarajevo, Sarajevo, 1964, стр. 106.

⁷¹ *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistrite të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020, стр. 359-361.

⁷² Кънчов, Васил, „Македонија. Етнографија и статистика“, Скопска Каза, Софија, 1900.

⁷³ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 148.

⁷⁴ Hamit Kokallari, *Shkupi, Konsiderata etnografike, historike dhe ekonomike 1942*, ITSHKSH, Shkup, 2015, стр. 60.

⁷⁵ https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat_Popisi_Popis2021_NaselenieVкупno_PodatociNaselenie.

⁷⁶ Intervistë e zhvilluar më datë 10.11.2023, i intervistuar Ramadan Bislimi, i lindur në vitin 1940, në Satapetkë.

подоцна ќе биде преименувано во „Драга Стојановска“ и заедно со некои други училишта од околните села, ќе бидат периферни училишта од централното училиште со исто име во селото Ракогинци.

Во 2023 година, со одвојувањето од училиштето „Драга Стојановска“, се отвори новото општинско училиште „Дитурија“ во селото Чифлик, во чиј состав е влезено и училиштето од селото Света Петка.

Значи денес училиштето се нарекува „Дитурија“, а наставата ја следат децата од ова село.

Што се однесува до микротопономијата на ова село, и овде како и во многу други села во регионот, најдовме на разновидни топоними. Ќе спомнеме некои од нив како: Рудина, Брендан, Аревче, Казарев, Ѓубриште, Хурдат, Галаманива, Каритишта, Мбаскодоре, Лазова, Шпела Малавицес, Шпела Катлецит, Забели Барово итн.

1.4.5. Чифлик

Селото Чифлик лежи на падините на планината Водно, на западната страна на скопската долина. Се граничи со селата Долно Соње, Барово, Говрлево, а од Света Петка е далеку само еден километар. Ова село припаѓа на видот на ридско-планински села и се простира на надморска височина од 660 метри.⁷⁷ Растојанието со главниот град е околу 15 километри.

Што се однесува до именувањето на ова село, кај жителите постојат неколку имиња со кои селото е именувано во различни временски периоди.

Во интервјуата кои ги спроведовме со жителите на Чифлик, тие велат дека пред доаѓањето на Византиското Царство, селото се нарекувало *Lisi i Madh* (Големиот Даб). Подоцна, со доаѓањето на Византиското Царство, селото е именувано како Ново Село бидејќи терминот Голем Даб за Византијците бил непознат.

Ново Село се нарекува бидејќи од местото наречено Берзовец, селото е преместено на ново место, каде што се наоѓа и денес. Ова име било чувано до доаѓањето на Отоманската Империја во овие краишта.

Во старите отомански документи, селото се наоѓа запишано со името Чифлик, кое го носи до ден денес.

Жителите велат дека ова место, Словените го нарекувале „Винско“ или „Виничиште“, поради одгледувањето на грозје.

Во старите документи од кои обезбедивме информации за другите села од овој крај, не можевме да најдеме податоци кои ја докажуваат староста на селото Чифлик. Името Чифлик дури не го најдовме ни на османлиските документи од 15 век, ниту во подоцнежните документи од 1832/33. Не го најдовме ниту во бугарскиот попис од 1900 година спроведен од Кенчов, а ниту во статистиките на Хамит Кокалари.

Официјалните податоци за ова село доаѓаат по Втората светска војна од 1948 година, кога селото брои 317 жители,⁷⁸ додека денес, врз основа на последниот попис спроведен во 2021 година, селото брои 190 куќи, со 726 жители.⁷⁹

Во научната литература, поточно во студијата на Јован Трифуновски под наслов „Слив Маркове Реке, Антропогеографска проматрања“ името на селото е запишано како „Чивлак“.⁸⁰

Според овој автор, до 1941 година, местото било наречено Баровски Чифлик, и било сметано како составен дел на селото Барово. Врз основа на студиите, името на

⁷⁷ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 119.

⁷⁸ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 71.

⁷⁹ https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__Popisi__Popis2021__NaselenieVkupno__PodatociNaselenie.

⁸⁰ Јован Трифуновски, *Слив Маркове Реке, Антропогеографска проматрања*, Скопје, 1958, стр.144.

овој ојконим се смета за ново и произлегува од турскиот збор „Çiftlik“, што значи „наследна сопственост на чифлигарите, сопственост на еден чифлиг“.

Како што ни кажуваат постарите, ова село во минатото одржувало брачни врски со околните села, со Света Петка во прв ред, Крушопек, Грчец, а помалку со Нерези, Јаболце, Патишка Река и Црни Врв.

Што се однесува до потеклото на жителите, дознаваме дека повеќето се домородци кои постојано живееле во овие краишта, додека останатите се жители од другите албански предели.

Како автохтона се смета маалото Колијани. Се вели дека маалата Мизир и Фаслар потекнуваат од Дебар, додека маалото Рекан, се од Горна Река гостиварско.

Од овие четири маала, селото денес брои околу 800 жители. Селото би било многу поголемо кога не би се случувале раселувањата кон Турција, главниот град и другите околни села. Преселбите кон главниот град продолжуваат до ден-денес, така да ако не се преземат мерки, ова село е загрозна од депопулација и за краток период ќе остане како место коешто жителите ќе го посетат само за пикници и рекреација.

Во минатото жителите на ова село се занимавале со земјоделството и сточарство. Претежно одгледувале тутун и грозје. Денес земјоделството продолжува да остане живо преку различни култури како што се јагодите, црешата, доматиите, компирот, зелката итн., додека сточарството е во процес на изумирање.

Како и во околните села, и во Чифлик, процесот на образование започнува по Втората светска војна. Првото училиште било отворено во 1948 година а наставата се одвивало во просториите на селската џамија.

Подоцна, заедно со некои други училишта од околните села, ќе биде периферно училиште на централното училиште по име „Драга Стојановска“, во селото Ракотинци.

Во 2023 година, со одвојувањето од централното училиште, новото општинско училиште „Дитурија“ е основано во селото Чифлик, во чиј што состав е и училиштето од Света Петка.

Топонимите како еден вид потсистем на јазикот на секоја популација, ако се дешифрираат и разјаснуваат од етимолошки и сематски аспект, тогаш тие сведочат дека во одреден простор, таму живеел еден народ којшто ги нарекувал местата според својот народен говор. Додека другите слоеви од јазичното именување, зависат од јазикот на освојувачот, во сите негови јазични форми било тоа да се деривати или форманти, но сепак тие не можат да и наштетат на природата на јазикот на топонимите.

Што се однесува до микротопономијата, во топографската номенклатура на оваа покраина, наоѓаме многу измешани јазици, кои, исто така, оставале свои белези било тоа да се тие грчки, римски, словенски, турски траги итн., затоа и топонимите ни се со различни етимологии.

За разлика од околните села, во Чифлик, земјата зборувала албански. Микротопономијата на ова село, претставена како јазик на земјата и тесно поврзана со идентитетот и историјата на луѓето кои живееле и живеат во овие краишта, го претставува главниот документ кој ја докажува автохтоноста на Албанците од овој крај.⁸¹

Микротопонимите како што се: Те Шкоза, Забели те Ѓури и Мад, Те Шења, Те Софрат, Те Ѓури Богданит, Ѓолет, Те Феири, Те Ѓури и Мбретит, Ѓури Здритшем, Тума Рамонит, Нрагш Глопве, Калибет е Цилит, Ндер Уд, Ара Спахис, Ара Шаинит, Ндер Катунд, Мбас Вореш, Те Калибт е Адемит, Те Дарда е Јетимит, Те Брака, Ара Димес, Ара Китанит, Ара Попит, те Крои Мад, Те Крои Ндеруде, Ливади ме Хије, Те Штома, Бунари Асанит, Те Ливади Хоџес, Те Лофка Сулес, претставуваат многу вредна

⁸¹ Qemal Murati, Fjalor toponomastik i tërthoreve shqiptare të Maqedonisë, Seminari i Albanologjisë, 2008, стр. 5.

супстанца која може да ја надополни во добра мерка недостатокот на напишаните документи за овој регион. Овие топоними, како што се Аара е Димес, Ара е Китанит, Ара е Попит, се „усна архива“ на историјата и древноста на ова село.

1.4.6. Патишка река

Селото Патишка Река се наоѓа во висорамнината на Каршијака, во горното течение на Марковата Река, во западната страна на скопската долина. Ова село, бидејќи се наоѓа на падините на Караџица, припаѓа на видот на планински села, со надморска височина од 980 метри.⁸²

Лоциран во долината долж речното корито и опкружен со тврдини од ридовите на планините: на источната страна Пепејлак, од јужна Караџица, од западната страна Рада и во северозападниот дел Крлица и Секумсел како одбранбени крила, селото нуди ретка природна убавина, претставува оаза на едноставност и убавина скриена во срцето на планините.

Убавината на селото уште повеќе се чувствува и поради протокот на двата потока, *на Цавде и на Дроку*, кои поминуваат низ селото и се спојуваат во т.н. место *"Ура е Лонит"*.⁸³

Патишка се граничи со селата Црни Врв, Држилово, Јаболце, Алдинце и Јаболчишта.

Што се однесува до населбата, некои жители укажуваат на тоа дека ова село претходно се наоѓало на околу два километри оддалеченост, кон планината Караџица, која се наоѓа на местото наречено „Кривеница“, за што сведочат и рушевините кои останале од оваа населба и старите гробишта кои се во близина на ова место.⁸⁴

Според некои други податоци, се вели дека кога се појавила смртоносната болест на колерата, која почнала да им ги одзема животите на луѓето, тогаш жителите решиле да ги напуштат своите огништа и да се преселат низ планината за да живеат надвор од селото. Според овие податоци, урнатините кои останале до доцна во *Кривеница*, гробиштата кои постоеле во *Кривеница* и во близина на *Гури и шипес*, топонимите околу *Шпелес Химес* и *Шпелес Селманит*, ни сведочат дека овој настанот со колерата мора да бил вистинит бидејќи како таков се пренесувал од генерација на генерација. По преживувањето на колерата, жителите кои се спасиле, се вратиле во селото, градејќи нови куќи на ненаселените места.⁸⁵

Што се однесува до името на селото, покрај денешниот назив Патишка, жителите велат дека во минатото се викало Пертишка. Се смета дека името на селото е поврзано со активноста на извлекување на тишките од боровото дрво, кои се користат за палење на оган и како факели за осветлување. Имено, името е создадено од активноста на одење на планината *за тишки*, од која жителите го обезбедиле своето постоење. Остатокот од името на селото е земено од нивното потекло од Река, и на овој начин, селото денес се нарекува Патишка Река.⁸⁶

Името на ова село се наоѓа и во османлиските документи, означени во форма на Батишка.⁸⁷ Додека во пописот од 1832/33 година спроведен од страна на Отоманската империја, ова село брои 34 семејства со околу 112 жители.⁸⁸

⁸² Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 133.

⁸³ Fatime Ejupi-Jashari, *E folmja dhe folklori i Patishka Rekës*, Shkup, 2020, стр. 8-9.

⁸⁴ Shefqet Zekolli, *Trashlgimia etno-kulturore e Patishka Rekës*, Shkup, 2016, стр. 29.

⁸⁵ Fatime Ejupi-Jashari, *op.cit.*, стр. 11.

⁸⁶ Shefqet Zekolli, *Trashlgimia etno-kulturore e Patishka Rekës*, Shkup, 2016, стр. 26.

⁸⁷ Bexhet Jashari, *Karshiaka e Shkupit dhe fshati Gaber nëpër Shekuj*, Shkup, 2004, стр. 18-20.

⁸⁸ *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistrime të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020, стр. 342-347.

Во бугарскиот попис на В. Кенчов, во 1900 година, Патишка брои 670 жители, од кои 550 мухамедани Албанци, додека другите христијани.⁸⁹ Во пописот од 1925 година на Кралството Југославија, таа брои 87 куќи со 398 жители и припаѓа на Општината Држилово, подоцна на Општина Кисела Вода, додека со последното територијално разграничување, на општина Сопиште⁹⁰. И според пописот спроведен во 2021 г., ова населено место брои 63 семејства и приближно 231 жители.⁹¹ Жителите велат дека во последниве години селото е испразнето уште повеќе, а во 2024 година, Патишка Река го има речиси истиот број на куќи, но сега со далеку помалку жители.⁹²

Селото е поделено на неколку маала. Главниот и најубедлив доказ во исто време, кој го покажува потеклото на жителите дека се од Горна Река, е именувањето на селските маала со имињата на селата од каде што дошле. Селските маала како што се: *Готку, Цавда, Сенца, Грекај, Грона, Ничпури, Здравеци, Жужња, Нистрова, Жули, Лајја Гегес, Курталарет* и *Мигрекет*, претставуваат мали селца сплотени во составот на поголемо село наречено Патишка Пека.

Во ова село живееле заедно Албанци припадници на исламот и православни Албанци. Како маала населени со муслимански Албанци биле: *Готку, Цавда, Сенца, Нистрова, Жули, Геге*, додека населбите на православните Албанци биле: *Грекај*, кои се меѓу првите жители кои биле раселени. Како мешани маала биле *Мигреку, Ничпури, Гронај* и *Здравец*. Тие го зборувале истиот јазик, ги имале истите типични албански носии од тоа време, ги изведувале истите обреди, имале заеднички традиции, со еден збор, и радоста и тагата ја споделиле исто. Разликите биле само во нивната верска припадност.

За албанската припадност на селото, сведочат и микротопонимите: Бгешка е Шугаларникут, Крои и Цикес, Лугу и Драгес, Лугу и Кејш, Лугу и Тхиве, Ливади Макес, Шпела е Базгунит, Шпела е Корбаве, Шпела Качакве, Тумба Лекес, Тумба Танушит, Рахи Куртит итн.

Како што споменавме и погоре, првите жители дошле од Горна Река и се населиле во оваа длабока планинска област како што е Патишка Река. Во нивната нова населба, тие пронашле сличности со нивното родно место, додека голема важност им дале на дрвото и водата, а не случајно старите жени на Патишка велат: *Vices uji i ka prut ata dedat ton, e na kan prut ktu.*⁹³

Што се однесува до роднинските врски, Албанците муслимани, браковите ги склопиле во рамките на селото, бидејќи секое маало била населено со жители од различни села на Горна Река. Тие, исто така, склопувале бракови со селата Јаболчиште, Гургурница, Корита, Црн Врв, села со потекло од Река. И православните Албанци склопувале бракови со лица од селото, но и со село Јаболце.

Планинскиот терен на селото, богат со растителен и животински свет, влијаел во развивањето на некои дејности од кои жителите го обезбедиле својот економски опстанок.

Во минатото, жителите главно се занимавале со земјоделството и сточарство, додека нивните производи, освен за семејните потреби, биле продавани во градот или се разменуваале за разни намирници со околните села. Преработката на дрвото,

⁸⁹ Кенчов, Васил, “Македонија. Етнографија и статистика”, Скопска Каза, Софија, 1900.

⁹⁰ Abaz Islami, *ibid*.

⁹¹ https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__Popisi__Popis2021__NaselenieVkupno__PodatociNaselenie.

⁹² Intervistë e zhvilluar më datë 08.01.2024, i intervistuar Gjylsim Shaqiri, i lindur në vitin 1969, në Patishka Rekë.

⁹³ Intervistë e zhvilluar më datë 25.01.2024, e intervistuar Fatime Ejupi-Jashari, e lindur në vitin 1973, në Patishka Rekë.

изработката на јаглен и преработката на дрво за градежен материјал, исто така била дејност со која се занимавало дел од населението.

Покрај горенаведените дејности, постоела и земјоделската задруга „Ќилимара“ во која работеле жените придонесувајќи така за развивањето на селската економија.

Што се однесува до школувањето, за разлика од другите околни села, овде зачетоците се од многу порано. Се вели дека првото училиште почнало да работи во времето на Кралството СХС, во 1931 година, со настава на српско-хрватски јазик. По Втората светска војна започнало образованието на албански јазик и во тоа време училиштето било именувано како „Наим Фрашери“. Подоцна училиштето било именувано „Дитурија“ сè додека не станало периферно училиште на централното училиште „Драга Стојановска“ во селото Ракотинци.

Денес, училиштето се нарекува „Дитурија“ и е периферно училиште на централното училиште во селото Чифлик.

1.4.7. Црни Врв

Селото Црни Врв се наоѓа во длабокото планинско подрачје на Каршијака, на местото на изворот на Маркова Река, на југозападната страна на Скопје. Поради својата позиција, припаѓа на видот планински населби и лежи на надморска височина од 1000 метри.⁹⁴ Се граничи со Алдинци, Цветово, Елово, Патишка Река и Јаболчиште, а оддалеченоста од главниот град е околу 50 километри.

Според податоците што ги обезбедивме од жителите на ова село, се смета дека тоа е старо околу 350-400 години. Како и во другите населени места, жителите на Црни Врв живееле поделени во маала. Од спроведените интервјуа, дознавме дека селото се состои од овие маала: Беч, Папузалар, Мајла, Фетекаса, Сенца, Бихона, Штутку и Поштем и Штутку и Еперм.

Маалото Беч, се смета дека името го презело од семејството Бериша, од едно село во северна Албанија. Папузаларите и Мајла се од северниот дел на Албанија, од кај Лума. Фетекаса, се вели дека ова маало е именувано по името на еден мудрец кој живеел во овие краишта и бил многу познат во Каршијака. Маалото Сенца потекнува од селото Сенца Горна Река, поточно од маалото Трендалар на Сенца. Додека за маалото Бихона, иако жителите немаат податоци, сметаат дека и тие се и од Северна Албанија, од Лума. Штутку и Поштем бил создаден од самите жители, кога еден дел од жителите на Сенца преминал во тој дел. Додека Штутку и Еперм е населен со жители од Горна Река, село Римница, кои првично се населиле во Јаболчиште, но поради несогласувањата со жителите од тоа село, преминале во Црни Врв. На почетокот, овие жители немале пристап внатре во селото. Иако биле дел од селото, бидејќи се сметале за странци, живееле одвоено од другите жители.⁹⁵

Што се однесува до името, жителите се сеќаваат дека освен името Црни Врв, селото претходно се нарекувало Лулиште.

За да ја увидиме поврзаноста на жителите на ова село со древните огништа во Горна Река, консултираме голем број научни статии, како и монографии и друга научна литература поврзана со Горна Река.

Во книгата „Горна Лума“ на авторот Бурим Прои, обезбедивме податоци за сите села на Горна Река.

Во оваа книга, селото Сенце, од каде потекнуваат дел од жителите на Црни Врв, се вели дека претходно се викало „Бариште“, но подоцна Словените го именуваат во „Сенце“, од словенскиот збор „сено“ што значи трева на албански јазик т.е. „бар“.

⁹⁴ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 66.

⁹⁵ Intervistë e zhvilluar më datë 15.11.2023, i intervistuar Skender Xhemali, i lindur në vitin 1971, në Cërnivor.

Значи, потеклото на името на ова место има врска со овчарите и тревата (*barinjhtë dhe barin*).⁹⁶

Анализирајќи ги овие податоци, можеме да претпоставиме дека името на селото „Лулиште“ има блиска врска со претходно напуштеното село со името „Бариште“ во Горна Река. Носталгијата за местото од кое се преселиле придонело да се зачува врската помеѓу името на нивното изгубено родно место и името на нивното ново село. Затоа, името „Лулиште“ можеби се појавило од желбата да се одржи трајна духовна поврзаност со земјата на нивните предци.

Кога веќе зборуваме за поврзаноста со Горна Река, тука треба да ги споменеме и жителите на Штутку и Поштем и Штутку и Еперм, за кои се смета дека потекнуваат од Римница. Името Штутка ги најдовме во книгата „Горна Лума“, во делот каде што беа дадени податоци за селото Римница. Ова сведоштво го зајакнува уште повеќе верувањето дека поранешното огниште на штутките било Горна Река, Римница.

Името на ова село, исто така, се појавува во отоманските документи, запишани како Черно Врх. Во отоманскиот попис од 1832/33 година, оваа населба брои 21 семејство, со околу 130 жители.⁹⁷ Во бугарскиот попис од 1900 година на Кенчов, селото броело 210 албански жители мухамедани, и било означено како „Църни Върхъ“.⁹⁸ Во пописот од 1925 година на Кралството Југославија, ова село броеше 64 куќи со 434 жители и припаѓаше на општината Држилово. Во статистиката на Хамит Кокалари 1942/43, е запишано како Цернивори, и брои за 550 жители⁹⁹. Со новата територијална поделба, денес ова село припаѓа на Општина Студеничани. И со последниот попис од 2021 година, Црни Врв има 179 куќи, 74 семејства и 311 жители.

Црни Врв е село во кое феноменот на миграција никогаш не изостанувал. Во раните 1960-ти, голем дел од населението емигрирало во Турција. Подоцна поради условите, жителите почнаа да одат во странство така што денес голем број на жители од ова село живеат во Италија. Значителен број жители денес живеат и во главниот град. Покрај главниот град, жителите на Црни Врв живеат и во Сарај, Батинци и Студеничани.

Што се однесува до името Црни Врв, овој ојконим испаѓа дека е од словенско потекло: од Црн (словенски „црн“) и врв (словенски „врв“) што значи Црн Врв. Денес, голем број жители кои сакаат да не го користат словенскиот назив, селото го нарекуваат на албански Маја е Зезе што во превод значи Црн Врв.

Првото училиште во Црни Врв било отворено по Втората светска војна и тоа на албански јазик. Денес постои основното училиште „Алија Авдовиќ“, кое е дел од централното училиште во селото Батинце, кое за жал е во ризик да биде затворено поради малиот број ученици.

Што се однесува до микротопонимијата, ова село исто така има богата и разновидна микротопонимија. Ќе ги споменеме имињата како Дервенет, Калаја, Кулет, Мали Каласе, Рафша е Паре, Рафша е Брезес, Лиќенет, Влаинкат, Вертешка, Лиќени Вогел, Мури Каласе, Те Ѓугуми, Стани Шкекес, Ндер Лиќенет, Вија, Шпати Кадина Рекес, Прони Мад, Стани Садикут, Гури ме Калеч, Шпела е Вертешкес, Каршиа, Арет е Хајдинит, Арет е Шабанит, Арет е Хисарит, Лигатат, Аградет, Ѓубриштет, Вори Асланит, Луми Лединес, Луми Пронит Мад, Прои Церниворит итн.

⁹⁶ Burim Prroi, *Luma e Epërme*, historia, feja, arsimit, asimilimi dhe të folurit, Gostivar, 2019, стр. 63.

⁹⁷ *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistrime të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020, стр. 333-363.

⁹⁸ Кънчов, Васил, „Македонија. Етнографија и статистика“, Скопска Каза, Софија, 1900.

⁹⁹ Hamit Kokallari, *Shkupi, Konsiderata etnografike, historike dhe ekonomike 1942*, ITSHKSH, Shkup, 2015, стр. 60.

1.4.8. Јаболце

Селото Јаболце се наоѓа во висорамнината на Каршијака, по горното течение на Маркова Река, на југозападната страна на скопската долина.¹⁰⁰ Селото се наоѓа на варовничка почва, помеѓу селата Говрлево на североисток, Нова Брезница на југозапад и Осинчани на исток.

Од главниот град селото е оддалечено 20 километри. Ова село припаѓа на видот на планински населби и се простира на надморска височина од 711 метри.

Жителите на ова село речиси целосно се преселиле, па имавме тешкотии да спроведеме интервјуа таму во самото село. Бидејќи не успеавме да одиме во Јаболце, интервјуто го спроведовме со жителите кои веќе живеат во главниот град и во Сарај.

Иако не обезбедивме доволно податоци од овие жители бидејќи селото веќе е напуштено а притоа и многу податоци преминале во заборава, едно нешто не заборавиле и беа сигурни дека се Албанци од Горна Река, гостиварско.

Од разговорите дознавме дека во селото имало жители Албанци муслимани и православни, а како резултат на овој соживот, денес постојат и џамијата и црквата во ова населено место.

На прашањето дали навистина православните се Македонци, тие велат дека тие се православни Албанци кои асимилирале. Дури го потенцираат фактот дека до скоро време меѓусебно разговарале албански: „Зборувавме албански, и тие зборуваат исто како нас. И тие се по потекло од Река“.¹⁰¹

И од разговорите со жителите и од научните податоци што ги обезбедивме за жителите на овој крај, покажуваат дека православните жители се Албанци од селото Волковија од Горна Река. За ова зборува и Трифуновски, кој во делот за потеклото на жителите на Јаболце, во делот во којшто зборува за потеклото на „македонските“, вели дека „Костовци (9 к, Митровдан и Спасовдан) пореклом из Влковије у Г. Реци“, што подразбира дека се православни Албанци од Горна Река кои до скоро време го користеле албанскиот јазик.

„Овде живе од пре око 120 година: Зафир, жив 61 година-Милош-Кољо-Коста, који се доселио. Када су дошли у кући су говорили рекански (арбанашки) и тај језик последњи је употребљавао предак Милош. Костовци сада имају рођака у Влковији и Гостивару“.

Трифунски, исто така, зборува за имињата на маалите на ова село. Од православните маала тој ги споменува: Грујовци, Шетајковци, Петревци и Костовци, додека од албанските муслимански маала тој ги споменува: Заимов, Адемов, Зиберов, Максатов (од Горна Река), а за маалото Вила, вели дека се по потекло од село Вила на Калиси од Албанија, додека за Исламови, вели дека се по потекло од Лума, Северна Албанија.

Што се однесува до древноста, името на ова село се наоѓа и во османлиските документи од XV век, напишан како „Yabulca“ и во тоа време, брои 22 семејства. За време на османлискиот попис од 1832/33 година, ова село брои шест муслимански семејства со околу 30 жители.¹⁰²

Според бугарскиот попис на В. Кенчов, од 1900 година, имало 310 жители, од кои 180 Албанци мухамедани и 130 христијански, Бугари.¹⁰³

За време на пописот од 1925 година на Кралството Југославија, Јаболце брои 49 куќи со 340 жители и припаѓа на Општината Говрлево. Во 1981 година селото има 74

¹⁰⁰ Abaz Islami, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013, стр. 92.

¹⁰¹ Intervistë e zhvilluar më datë 08.03.2024, i intervistuar Nafi Qaili, i lindur në vitin 1953, në Jabollcë.

¹⁰² *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistrimet të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020, стр. 347-348.

¹⁰³ Кенчов, Васил, „Македонија. Етнографија и статистика“, Скопска Каза, Софија, 1900.

Македонци и 104 Албанци, додека во пописот од 2002 година, селото брои 41 жител, од кои 15 Албанци и 26 Македонци.

Со последната територијална поделба, Јаболце припаѓа на општината Сопиште и според последниот попис реализиран во 2021 година, ова село има само осум семејства и 18 жители.

Како што се гледа од резултатот на последниот попис, ова село се испразнува и секој ден се уништува.

Името на овој ојконим, Петар Скок вели дек потекнува од името Јаболка (словенски „јаболко,,).¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Xhemaludin Idriz, *Mikrotoponimia e Karshiakës së Shkupit*, Shkup, 2003, стр. 38.

II. ФОНЕТСКИ И ФОНОЛОШКИ ОСОБЕНОСТИ

2. Систем на самогласки

2.1. Акцент

Акцентот во потесна смисла, обично се утврдува како истакнување на еден слог со разни фонетски средства. Акцентот е истакнување на слогот со помош на силата, должината и висината на тонот. Слогот кој се разликува од другите при изговорот (со поголема сила, должина и височина на тонот) е акцентиран слог, а другите се неакцентирани слогови.

Кога зборуваме за акцентот, го имаме предвид акцентот на зборот кој паѓа во одреден негов слог, но во говорот го имаме акцентот на група од две или повеќе зборови (синтагма), акцентот на реченицата, логичкиот акцент како и емотивниот акцент. Затоа со акцент го подразбираме изговорот на еден слог, на еден збор со еден појак тон, со еден поголем интензитет од другите слогови, другите зборови или другите реченици од истата целина за да се истакне од другите.¹⁰⁵

Основна карактеристика на албанскиот јазик е дека тој има неподвижен (стабилен) акцент, но при деклинација или конјугација на зборовите, акцентот останува на истиот слог. Значи, албанскиот јазик има динамичен, слободен и неподвижен акцент.¹⁰⁶

Динамичниот вид на акцент на зборот кој е карактеристичен за албанскиот јазик, е заедничка особина за сите говори, затоа истиот важи и за говорот којшто е предмет на ова наше истражување. Заедничка особина е фиксирањето на акцентот во истиот слог во разните форми што ги добива зборот при флексијата.

Од аспект на акцентот, од општа гледна точка, говорот на Горна Река не претставува никакво отстапување од акцентскиот систем од другите гегиски говори, па дури и од литературниот јазик. Со еден збор, дури и во овој говор акцентот е доста динамичен и стабилен, што значи дека не се движи внатре во зборот.

Кај еднословните зборови, акцентот паѓа во единствена самогласка, како: *drú, áh, ká brí, dhé, nón, hón, sý, dý*, и др.

Местото на акцентот кај повеќесловните зборови, во албанскиот јазик се поврзува пред сè со морфолошката категорија како и морфемскиот состав на зборот, односно со составот на неговото формирање. За местото на акцентот во зборовите на албански јазик, опфаќајќи ги овде и нашите говори, важат општите правила, дека:

- Кај основните зборови, акцентот паѓа во основата на зборот на пример: *dásh, dásh-i, dásh-in, dásh-it, déshni, déshni-t, déshni-sh, déshni-ve*.

- Кај зборовите со суфиксно потекло, акцентот паѓа во суфиксот: *lavërtár, lojtár, katundár, gavedár, kojnktár, hyzmeqár* и др.

- Кај зборовите со префиксно потекло, акцентот паѓа во коренот на зборот: *përpqás, stërmbés, pëmlédh* и др.

- Кај сложените зборови, акцентот паѓа кај вториот образувачки елемент: *shtatnált, jetgját, syzi, gojómël* и др.

- Кај композициите, акцентот паѓа во вториот образувачки елемент: *shkeleshká, ndonjër (ndonjëherë), asnjër (asnjëherë), farefis*, и др.

- Позајмените зборови се прилагодени со природата на албанскиот јазик и се изговараат или со акцент во претпоследниот слог или во последниот слог.

¹⁰⁵ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2020, стр. 185-186.

¹⁰⁶ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 57.

2.1.1. Прилагодување на акцентот во ориенталните зборови

Како и целиот гегиски говор и говорот на Горна Река каде спаѓаат и селата кои се предмет на нашето истражување, акцентот кај ориентализмите е преместен од последниот во претпоследниот слог.¹⁰⁷ Тука имаме зборови од типот: *ág, báb, aráb, baklláv, káfe, xháde, mináre, çáre, zahíre, páre* итн.

Ова преместување е наречено механичко регулирање на акцентот. Ова е движење на акцентот од последниот слог во претпоследниот слог, е извршено поради прилагодување на позајмените зборови со најприлагодениот тип на претпоследен акцент на овој говор како и кај сите други гегески говори.¹⁰⁸

Сепак еден голем број зборови кои имаат потекло од ориенталните јазици, го имаат зачувано акцентот во последниот слог. На пр., зборовите: *dunjá, havá, belá, imlá, sevdá, xhezá, sadaká, fukará, hatá, maná, kalá, biná, kazá* и др.

2.1.2. Прилагодување на акцентот кај словенските заемки

И кај словенските заемки (македонизми и сrbизми) како и кај другите несловенски туѓи зборови, се врши механичко регулирање на акцентот, односно тие се прилагодуваат со природата на албанскиот акцент. Овие зборови, во неопределена форма најчесто излегуваат со акцент на последниот слог. На пр.: *opshtí:n, samoposlú:g, gavedá:r, shuma:r, kozhá:r, zhelezá:r, stollá:r, direktór, zlatá:r, golubá:r, stani:c, kolí:c, bollní:c, afça:r, farbá:r* и др.

2.2. Фонетски и фонолошки разлики и сличности

Јазичните особености кои ги разликуваат двата дијалекти на албанскиот јазик, гегиски и тоскиски, се фонетски и фонолошки, граматички (морфолошки и синтаксички) и лексички. Поголеми разлики се забележани во фонетиката, морфологијата и лексиката, додека фонолошките и синтаксичките разлики се помали.¹⁰⁹

Фонетските разлики на говорите на еден јазик можат да се видат едноставно, од звучен аспект, неврзани со местото и улогата што ја играат во фонолошкиот систем на соодветните говори, но, тие може да се видат и од структурна и функционална гледна точка, од вредноста што ја имаат во системот на фонемите на говорите. Структурниот и функционалниот критериум на класификација на разликите на говорите, го разоткрива подобро и во објективна форма степенот на разликите на говорите во фонетскиот систем.¹¹⁰

За да се претстават општите фонетски карактеристики на еден говор, неопходно е овие разлики да се видат од структурна и функционална гледна точка.

Врз основа на овие два критериуми, разликите на говорите во фонетскиот систем се поделени во три големи групи: *фонолошки разлики, разлики во фонетските варијанти на фонеме самогласки* и *разликите во фонемскиот состав на еден збор*.

1. Разликите на првата група, *фонолошки разлики*, се разлики кои влијаеле на фонолошкиот систем на говорите, односно тие се разлики од прва рака, и се од суштинско значење за системот на фонемите. Овие се поделени во три групи и тоа:

а) *разлики во инвентарот на фонеме* (разлики поврзани со бројот на фонеме на говорите), на пример, онаму каде што фали /y/, има една фонема помалку за разлика од говорите кои ја имаат таа фонема;

б) *разлики во системот на фонемите* (разлики поврзани со местото кое го зафаќаат во системот и спротивставеностите кои тие ги формираат), на пример, во

¹⁰⁷ Haki Ymeri, *E folmja Shqipe e Karshiakës*, Shkup, 1997, стр. 120.

¹⁰⁸ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakt të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 67.

¹⁰⁹ Asllan Hamiti - Ajten Qamili, *Dialektologjia e gjuhës shqipe*, UIISHM, Shkup, 2014, стр. 32.

¹¹⁰ Jorgji Gjinari - Gjovalin Shkurtaj, Tiranë, 2003, стр. 175.

говорите на северозападниот гегиски, долгите самогласки формираат четириаголен систем, за разлика од другите говори каде овие самогласки формираат триаголен систем, и

в) *разлики во функцијата на фонемите* (разлики поврзани со размена на фонемите при одредени фонетски услови каде што нивните спротивставености се неутрализираат), на пример во повеќето тоскиски говори, звучните самогласки се разменуваат со безвучните кога тие се наоѓаат во апсолутниот крај на зборот, како *elr* “elb”, *zok* “zog”, *i math* “i madh” итн.¹¹¹

2. Разликите од втората група се нарекуваат *фонетски разлики*. Тие не влијаат на системот на фонемите на нивниот инвентар, организација и функционирање. Ваквите разлики се поврзуваат со различните изговори на фонемите кои се слушаат во говорите на албанскиот јазик, кои се покраински алофони на истите фонемите. Како, на пример, самогласките во говорите на албанскиот јазик се реализираат со различни нијанси: некаде поотворени, а некаде позатворени, некаде понапредни, а некаде задни, некаде повеќе а некаде помалку лабијализирани, дури и како дифтонзи или дифтонгоиди; Но, и покрај нивната разноликост, тие имаат иста функција, т.е. тие се фонетски нијанси на истата фонема.¹¹²

3. Разликите во третата група, *разликите во фонемскиот состав на еден збор*, како и разликите од втората група, не влијаат на фонолошкиот систем на говорите. Ваквите дијалектни разлики се однесуваат на фонемскиот состав на истиот збор во различни говори, на пример зборот **dimër**, некаде ги има фонемите **d, i, m, ë, r**, а некаде **d, i, m, ë, n**, зборот **dhelpeër** некаде ги има фонемите **dh e l p ë r**, некаде **dh, e, l, p, ë, n**, а некаде дури и **v, e, l, p, ë, n** (говорите на Горна Река).

2.2.1. Разликите во инвентарот на фонемите - самогласки

Албанскиот литературен јазик има само една серија усни самогласки кои се состојат од седум фонемите: /a/, /e/, /ë/, /o/, /u/, /i/, /y/, додека сите говори на двата дијалекта заедно, имаат инвентар кој се состои од 22 фонемите самогласки. Во овој инвентар, 8 од нив припаѓаат на серијата кратки усни самогласки: /i/, /y/, /ø/, /e/, /a/, /o/, /u/, /ë/; 9 се од серијата долги усни самогласки: /i:/, /y:/, /ø:/, /e:/, /æ:/, /a:/, /o:/, /u:/, /ë/, и 6 се од серијата назални самогласки: /î/, /ÿ/, /ô/, /ê/, /â/, /û/.

Секако, овој заеднички инвентар не е особеност за секој говор. Некои говори имаат само фонемите од една серија и со различни инвентари, некои имаат фонемите од двете серии со различни инвентари, а некои имаат фонемите од трите серии, исто така со различни инвентари.¹¹³

Врз основа на дијалектните разлики дадени во книгата „Дијалектологија“, според инвентарот на фонемите самогласки, говорот на Горна Река спаѓа во јазичниот ареал каде што се опфатени говорите на Пешкопеја, Лума, Дебар, Кичево, Гостивар, Тетово, Скопје и Куманово како и неколку села од Јужно Косово, кои се наоѓаат на јужниот дел од Качаник, со инвентар кој се состои од четиринаесет фонемите самогласки: пет кратки усни, пет долги усни и четири назални.

Назалноста е древна појава, која го има опфатено целиот јазичен простор на албанскиот јазик, и како резултат на тоа, нејзиниот почеток е поодамнешен од големата дијалектната делба на гегиски и тоскиски дијалект.¹¹⁴

¹¹¹ Jorgji Gjinar - Gjovalin Shkurtaj, *Dialektologji*, Tiranë, 2003, стр. 176-177.

¹¹² Asllan Hamiti - Ajten Qamili, *Dialektologjia e gjuhës shqipe*, UIISM, Shkup, 2014, стр. 80.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Kolec Topalli, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, Dituria, 2007, стр. 122.

Тоскискиот и стандардниот јазик, немаат назални самогласки, додека гегискиот има вокален инвентар од три серии самогласки: а) кратки усни самогласки, б) долги усни самогласки и в) назални самогласки.¹¹⁵

Албанскиот говор на Каршијака, јазична зона на која припаѓа и говорот што го истражуваме, се карактеризира со присуство на два системи на фонеме самогласки кои поседуваат своја област на распространетост.

Во системот кој ги опфаќа селата: Крушопек, Грчец, Нерез, Света Петка, Јаболце, Патишка Река, Црни Врв, Горно Јаболчиште и Долно Јаболчиште, Хаки Имери забележал 3 серии фонеме самогласки со вкупно 17 фонеме самогласки, без варијации на секундарни дифтонзи, бидејќи во овој ареал не делува појавата на разложување на акцентираниот *[ij]*.¹¹⁶

Од друга страна, истражувачот на говорот на Горна Река, Сејфедин Харуни, вели дека јазичната зона на Горна Река има вокален систем од седум усни самогласки, кои ги имаа и албанскиот литературен јазик и повеќето од албанските говори. Тој додава дека како особеност на овој говор, е и отсуството на назалните самогласки, кои се присутни во северните говори на гегискиот дијалект. Во Горна Река, самогласките *e, ë, o, i, u* и *u* секогаш се само усни. Што се однесува до самогласката *â*, таа во одредени фонетски услови се изговара со многу тенок назален начин лабијализирајќи се во *o*. Примери: *nôna, thôna, hônza, rrônja, kômba, llômba, dhômbi, bôja, zô, bôj, ôsht* итн.¹¹⁷

Исто така, и Ремзи Несими, забележал дека говорот на Горна Река претставува посебен тип во однос на повеќето други говори во Македонија, бидејќи овој говор добро го зачувува у додека *o*-то се делабилизира во *a*: *kos>kas, mos>mas* итн., додека како најкарактеристична особина на овој говор, се споменува недифтонгизирањето на акцентираниите слогови *i* и *u*, кои ги поседуваат повеќето од говорите на централниот гегиски дијалект.¹¹⁸

Додека истражувачот Аслан Хамити, забележал дека говорот на Горна Река, нема назални фонеме, самогласки. Тој понатаму додава дека генерално, во граничните говори на албанскиот јазик: Прешево, Бујановац, Улцињ, Лап и Голак, како и во источните говори на централниот гегиски, посебно на делот во Македонија: Тетово, Гостивар, Дебар, Прилеп, Крушево, Горна Река, Кичево и гегискиот дел на Струга, назалноста на самогласките е дефонолонизирано, поточно таму повеќе не можеме да најдеме минимален пар на зборови со спротивставени усни самогласки со соодветни назални самогласки.¹¹⁹

Сумирајќи ја работата околу самогласките во нашиот говор, гледано од фонетска и фонолошка гледна точка, излегува дека овој говор има седум самогласки, како и стандардниот албански со фонолошко спротивставување на должината (кратка самогласка ~ долга самогласка), додека нема назални самогласки како оние што ги имаат северните говори на гегискиот.¹²⁰ Врз основа на овој заклучок, констатираме дека говорот на Реканците од околината на Скопје, како и говорот на Горна Река воопшто,

¹¹⁵ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakt të Shkupit*, Logos A, Shkup, 2014, стр. 97.

¹¹⁶ Haki Ymeri, „E folmja shqipe e Karshiakës së Shkupit“, *Dialektologji 1, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 107.

¹¹⁷ Sejfedin Haruni, *E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit, Dialektologji 3, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, ITSHKSH, Shkup, 2022, стр. 240.

¹¹⁸ Remzi Nesimi, „E folmja e Dervenit“, *Dialektologji 2, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, ITSHKSH, Shkup, 2021, стр. 20.

¹¹⁹ Asllan Hamiti, „Sistemi i zanoreve në të folmen shqipe të Rekës së Epërme“, *Shqiptarët e Rekës së Epërme përballë sfidave të kohës*, Shkup-Gostivar, стр. 55.

¹²⁰ Sejfedin Haruni, *E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit, Dialektologji 3, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, ITSHKSH, Shkup, 2022, стр. 240.

имаат инвентар кој се состои од 13 усни фонеме самогласки, од кои 7 кратки: /a/, /e/, /ë/, /i/, /o/, /u /, /y/ и 6 долги: /a:/, /e:/, /i:/, /o:/, /u:/, /y:/.

Од овие самогласки, четири од нив, фонеме /a/, /e/, /i/, /u/, доаѓаат директно од самогласките наследени од индоевропскиот период; самогласката /o/, е формирана од еволуцијата на долгите самогласки; додека самогласките /y/ и /ë/ се добиваат од еволуцијата на другите гласови во текот на внатрешниот развој на албанскиот јазик.¹²¹

2.2.2. Должината на самогласките

Должината на самогласките генерално претставува интересно и комплексно прашање во албанската дијалектологија, било да е тоа од аспект на синхроничен, било да е од дијахрониски аспект.¹²²

Должината на самогласките е една од составните компоненти на системот на самогласките во албанскиот јазик. Оваа карактеристика која во денешниот литературен јазик постепено избледува и исчезнува, дијалектните говори од друга страна ја имаат зачувано оваа разлика на должината на самогласките.

Системот на должината на самогласките бил создаден како внатрешен развој во низ вековите, но неговото потекло е од индоевропскиот јазик, каде самогласките се разликувале според нивните должина како кратки и долги.¹²³

Иако квантитетот претставува многу важно прашање за албанските дијалектни студии, многу прашања остануваат нејасни поради недостатокот на студии и точни мерења за соодносите на фонемите, самогласките, со различна должина и оние со назален призвук.

Сепак, во оваа област се направени вредни истражувања од многу лингвисти од странство но и од албанско потекло, кои во однос на должината на самогласките, дошле до заклучок дека должината на самогласките во албанскиот јазик, генерално е карактеристика за гегискиот дијалект, кој од оваа гледна точка изгледа по поконзервативен. Додека тоскискиот во голема мера ги има израмнето овие должини.

Должината на самогласките, истражувачите откриле дека е поврзано и со делувањето на акцентот. Во албанскиот јазик самогласките се делат на акцентирани и неакцентирани. Што се однесува до вторите, на неакцентираниите самогласки, албанската почва се дели на два ареала. Во врска со оваа карактеристика што ја испитуваме, говорот на Горна Река му припаѓа на вториот ареал, и како што тврдат дијалектолозите, овој ареал го формираат говорите на Чамерија, Лаберија, Ѓирокастра, Кардиќи, Либохова, Неправишта, Делвина и говорите од источната зона на централниот гегиски (Девар, Гостивар, Тетово, Кичево, Прилеп, Скопје, Куманово и некои говори од Косово, што се наоѓаат на јужниот дел на Качаник).¹²⁴

Гледано од фонолошка гледна точка, структурно и функционално, во системот на не акцентирани самогласки, говорите на албански јазик имаат многу големо единство, за разлика од она што се гледа во системот на акцентирани самогласки каде албанскиот јазик е поделен на седум дијалектни ареали. Во рамките на овие поделби, нашиот говор влегува во група со другите гегиски говори во Северна Македонија, во ареалот бр. 6, со инвентар од четиринаесет фонеме самогласки: пет кратки орални, пет долги орални и четири назални.

Врз основа на резултатите што ни ги нуди Дијалектолошкиот атлас на албанскиот јазик, ни беше овозможено да ја видиме поделбата на самогласките според

¹²¹ Kolec Topalli, *fonetika historike e gjuhës shqipe*, Dituria, Tiranë, 2007.

¹²² Remzi Nesimi, *E folmja e Dervenit, Dialektologji 2*, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2021, стр 27.

¹²³ Kolec Topalli, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, ASHSH, Tiranë, Dituria, 2007, стр. 88.

¹²⁴ Jorgji Gjinari - Gjovalin Shkurtaj, *Dialektologji*, Tiranë, 2003, стр. 184.

должината на целиот дијалектен албански јазик. Во мапите на атласот се одразува спротивставувањето на кратките нагласени самогласки со долгите самогласки со долгите самогласки како и со парните зборови: /ǎ/ ~ /a:/: plāk „стар“ ~ pla:k „plakë“; /ě/ ~ /e:/: vësh ~ ve:sh; /ĩ/ ~ /i:/: (dy, shumë) dīt ~ (një) di:t; /ũ/ ~ /u:/: lüğ „lug-u“ ~ lu:g ~ „lugë-a“; /ǒ/ ~ /o:/: lōt ~ lo:t „(një) lot ~ (shumë) lotë“ итн. Сепак, поради тоа што во атласот не се опфатени сите албански говори на Северна Македонија, и податоците што ги обезбедуваме од тука, често се контрадикторни со податоците обезбедени од теренскиот материјал.

2.2.3. Фонетската и фонолошката должина на самогласките

Во најраните фази на развојот, индоевропските јазици од фонолошки поглед разликувале кратки самогласки ~ долги самогласки. Албанскиот јазик, за време на својот развојен пат, претрпе промени во должината на фонемите самогласки, што, исто така придонело до промена на инвентарот на фонемите самогласки. Индоевропските јазици со фонолошка должина се претворени во јазици со фонетски должини. Како резултат на сето ова, дури и во албанскиот јазик, поранешната фонолошка должина е наследена само делумно.¹²⁵

Во најраните фази на албанскиот пишан јазик, била зачувана должината на самогласките. Ова се среќава кај старите автори кои долгите самогласки ги бележеле графички двојно, како, на пример, Бузуку *dishipujt tëtiii*; Буди *së gjyqit kanë me u ngjaallunë*; Барди *Deeti, zjarmi, grueja, trii të këqia të mëdha*; Богдани *e derdh për mbii dheet*.¹²⁶

Поцелосен поглед на должината на самогласките кај албанскиот јазик може да се најде во постарите записи, кој е подобро зачуван кај старите автори во нивниот начин на пишување и во дијалектите, првично во гегискиот, потоа и во некои периферни говори на тоскискиот (лабериски, чамериски) и во албанската дијаспора, која и до ден денес се употребува за да се диференцира значењето на зборовите и на граматичките форми.¹²⁷

Со горенаведените докази, албанскиот јазик ни се претставува со три степени на фонетска должина (*кратко, средно и долго*) и со два степена на фонолошка должина *кратко и долго*.

Што се однесува до должината на самогласките, говорот на Горна Река не прави исклучок од говорите на групата на која ѝ припаѓа, затоа во нагласениот слог од фонетски аспект се разликуваат три степени на должина: кратки, средни и долги самогласки, додека од фонолошки аспект само кратките самогласки им се спротивставуваат на долгите.¹²⁸

Во нашиот говор како и кај другите говори на гегискиот дијалект, преовладува фонетската должина на звуците, но во значителен број на зборови постои и фонолошка должина која служи за диференцирање на значењето на некои парови на зборови и на некои граматички форми.

Ќе даваме неколку примери од говорот каде што должината има фонолошка вредност, бидејќи значењето на зборовите и формите се разликува само од оваа особина.

1. **Лексичката функција (семантична):** *bāj* (běj) ~ *ba:j* (shtat), *çāj* (copëtoj) ~ *ça:j* (*pije e nxehtë*), *bāll* (mjajt më) ~ *ba:ll* (*duaj kashte*), *shpāt* ~ *shpa:t*, *māll* (pasuri) ~ *ma:ll*

¹²⁵ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakt të Shkupit*, Logos A, Shkup, 2014, стр. 76.

¹²⁶ Kolec Topalli, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, ASHSH, Tiranë, Dituria, 2007, стр. 107.

¹²⁷ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2020, стр. 75.

¹²⁸ Asllan Hamiti - Ajten Qamili, *Dialektologjia e gjuhës shqipe*, UIISHM, Shkup, 2014, стр. 85.

(mallëngjim), *häll* (dert) ~ *ha:ll* (motra e babait), *shtät* (trup) ~ *shta:t* (numër), *kă* (posedon) ~ *ka:* (dem), *šëp* (qerë me gjilpërë) ~ *še:p* (qerë-perime), *shkă* (shko) ~ *shka:* (shkau), *bgjët* (e ka blerë) ~ *bgje:t* (bletë), *güşh* (përçafon) ~ *gu:sh* (gusha e fytit), итн.

2. Граматичка функција. Како и кај другите говори така и во нашиот говор, повеќе на број ги имаме зборовите, во чии што состав спротивставувањето на кратката самогласка спрема долгата самогласка има повеќе граматичка функција отколку лексички карактер. Така, некои именки се разликуваат по пол или број, а некои глаголи се разликуваат по начин, време и лице. Општо земено, во парните зборови со фонолошка спротивставеност на должината на нагласените самогласки, именките во еднина и тие од машки род, се изговараат со кратки самогласки, додека нивната множина и соодветниот женски род со долги самогласки. Лексичките парови со содржински и граматички разлики на зборовите врз основа на должината на самогласките во гегискиот дијалект се создадени особено со испаѓањето на крајното /ë/. Во северниот дијалект, падот на крајното /ë/ предизвикал компензациско продолжувања на должината на самогласката која била пред неа. Затоа, именките во еднина и од машки род се изговараат со кратки самогласки, додека истите именки во множина и кај женскиот род се изговараат со долги самогласки.¹²⁹ За да имаме претстава за оваа констатација, можеме да донесеме неколку примери:

а) **Разлика во пол (машки ~ женски):** *pqăk* ~ *pqa:k* (*plakë*), *kunăt* ~ *kuna:t*, *krüşhk* ~ *kru:shk*, *müşhk* ~ *mu:shk* итн.

б) **Разлика во бројот (еднина ~ множина):** *vësh* ~ *ve:sh*, *cüll* ~ *cu:ll*, *bajrăk* ~ *bajra:k*, *fyshëk* ~ *fyshe:k*, *dyshek* ~ *dyshe:k*, *baxhanăk* ~ *baxhana:k*, *dallăp* ~ *dalla:p*, *kajrük* ~ *kajru:k*, *bardăk* ~ *barda:k*, *çanăk* ~ *çana:k* итн.

в) **разлика во глаголскиот начинот (индикатив ~ императив)**

puno:ni ~ *punoni!*, *di:lni* ~ *dilni!*, *he:cni* ~ *hecni!*, *pushoni* ~ *pushoni!*, *hy:pni* ~ *hypni!*, *ngri:ni* ~ *ngri:ni!* итн.

Како што се гледа од горенаведените примери, долгата самогласка е во составот на глаголот во исказен начин, додека кратката самогласка ни се појавува во составот на глаголот во заповеден начин.

2.3. Самогласки

2.3.1. Самогласка [a]

Како и во другите говори на гегискиот дијалект, и во говорот на селата предмет на нашето истражување, оваа самогласка се реализира преку безброј варијанти. Фонолошкото спротивставување на должината ~ краткоста, се реализира во минимални парови на зборови (*pqăk* ~ *pqa:k*, *shărk* ~ *sha:rk*, *kă* ~ *ka*): итн., а спротивната усна самогласка ~ гегиска назална самогласка (*lăm* ~ *lëmë*, *hăn* ~ *hënë*), тука се реализира со лабијализација на [a] во [o], како во примерите: *lăm* ~ *lo:m* ~ *lëmë*, *hăn* ~ *ho:n* ~ *hënë* итн.

Основната варијанта на самогласката [a], се изговара како отворена, централна и нелабијализирана. Таа ја наоѓаме на сите позиции на зборот како во почетната, средната и на крајот на зборот.

¹²⁹ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Logos A, Shkup, 2014, стр. 76.

На почетокот на зборот: *arus:sh, askaru:shk, ari:z, anteri:, abdavi:c, amçanik, ara:b, arrni:c, aske:r, apu:t* итн.

Во средината на зборот: *shami, ba:b, kaly:b, bagërda:r, da:rdh, baxhanak, baçi:ll, badrrevi:c, bafça:rk, badem* итн.

На крај на зборот: *vlla, bela, hata, sefa, kala, dunja, fukara, punova, heca, erdha, hyra* итн.

Лабијализација на [a] е во [o].

Во поголемиот дел од говорите на гегискиот дијалект назално изговорено [ã], во одредени фонетски позиции, во повеќето случаи, пред согласите [n, m, ŋ], има склоност да се изговара во различни степени на лабијализација, според типот: *nãna > naona > naona > nona, bãna > baona > baona > bona, hãna > haona > haona > hona* итн., дури до целосна лабијализација на [o].¹³⁰

Врз основа на направените набљудувања, како по густоста, така и по распределбата (фреквенција и дистрибуција), говорот на Горна Река, заедно со говорите на селата кои потекнуваат од овој крај, го заземаат првото место во фонетскиот феномен на целосна лабијализација на [a] во [o]: *nona* (< nana), *bon* (< ban), *jom* (< jam), *tombël* (< tambël), *zoni* (< zani), *dhombi* (< dhambi), *kom* (< kam), *ho:n* (< hanë), *hongra* (< hangra), *tomthi* (< tamthi), *rona* (< rana), *vo:th* (< vath), *žilpon* (< gjilpan), *shkomi* (< shkami) итн.

Од горенаведените примери можеме да заклучиме дека лабијализацијата на [a] во [o], фонетски е условено од директниот контакт со [n] или со консонантските групи [nd], [n], запазени или асимилирани, со [m] или со групата [mb], и ретко и во соседство со [j]-[j], и [nj].¹³¹

Освен преминот на [a] во [o], во некои села (Кр. Гр. Нр. Сп. Ја), сретнавме и случаи на премин на [a] во [u], како, на пример, *kum* (< kam), *kum da:l*, *kum punue*, *kum qo:n*, *kum kundue* итн.

2.3.2. Самогласка [e]

Оваа самогласка е рангирана меѓу самогласките која има претрпено најмалку измени во говорот од овој крај. Според артикулацијата, не се разликува од другите говори, дури и од литературниот јазик. Секако, алофоните на оваа фонема се во зависност од нејзината фонетска позиција. На почетната позиција имаме впечаток дека е поотворена, додека во позицијата зад сонантите [r] и [l] позатворена, на пример, *ene*, *edhe* и *e re*, *e ngre*, *e le*, *leje* итн.

Оваа самогласка излегува дека е полуотворена, предна и нелабијализирана. Таа ја наоѓаме во секоја позиција на зборот, пред и по секоја самогласка и согласка. Се забележува во сите позиции на зборот:

На почеток, *emën, emër, ene, elb, e ente, epja* итн.;

Во средина: *vetilla, xhep, he:c, dre:k, fe:rr, he:k, pret* итн.;

На крајот на зборот: *tenxhere, xhezve, hashure, pare, dele, kafe* итн.

2.3.3. Самогласката [ë]

Како и во сите говори на гегискиот дијалект, [ë] се изговара и во нашиот говор. Во овој говор [ë] ни се претставува како централно, отворено и лабијализирано. Се реализира како кратко и ненагласено.

Ненагласеното [ë] внатре во зборот редовно се изговара во неколку именки како што се: *ondërr, zemër, thembër, dhelpën, arrën* итн., како и кај придавките од типот: *i lodhët, i mprojtët, i hunxhët, i hypët, i pastatët, i dalët, i ojnët, i mbështetët, i mpqakët, i ndrapetët, i gërbucët, i gjersitët* итн.

¹³⁰ Asllan Hamiti - Ajten Qamili, *Dialektologjia e gjuhës shqipe*, UISHM, Shkup, 2014, стр. 85.

¹³¹ Ajten Hajdari-Qamili, *Të folmet shqipe të Strugës*, Shkup, 2022, стр. 74.

Како при густото користење така и во расложеното, ненагласеното [ë] во нашиот говор, има големи ограничувања. Општо земено, речиси никогаш не се наоѓа во првата позиција на зборот, освен во два случаи кои сме ги забележале во Патишка Река, *ërrza:nd* (stoli ari) и *ërrzak* (rezerva ushqimi për familjen), додека често паѓа во последната позиција, но и во средината на зборот.

Како и во другите гегиски говори, така и во нашиот говор, [ë] најмногу се алтернира во самогласките [e], [i] и [u].

На пример:

Алтернација на [ë] > [e]: *t'marre* (të marrë), *t'dale* (të dalë), *t'hane* (të hajë), *t'lujne* (të luajë), *t'qajne* (të qajë) итн., додека во Патишка Река, го сретнавме и премиот на [ë] во [e] како во зборовите: *i ombel*, *i vogel*, *doren*, *komben*, *aren*, *buken*, *moter* итн.

Алтернација на [ë] > [i]: *likur* (lëkurë), *šindroj* (qëndroj), *diftoj* (dëftoj) etj., додека во Патишка Река ги сретнавме формите *kindaj* (këndoj), *kirkaj* (kërkoj).

Алтернација на [ë] > [u]: *muzat* (mëzat), *mushqerrk* (mështjerrë), *mundash* (mëndafsh), *kundaj* (këndoj), *i shumtuet* (i shëmtuar) итн.

2.3.4. Самогласката [i]

Самогласката [i] се користи речиси како кај сите други гегиски говори, во различни фонетски кругови, во нагласена и ненагласена позиција, како кратка, средна и долга самогласки.

За разлика од другите говори од централниот гегиски каде што во нагласените слогови често пати се реализира како дифтонг, во нашиот говор [i] е само како монофтонг како резултат на недостатокот на феноменот на дифтонгизирање. Како монофтонг може да се слушне на сите позиции на зборот. На пример:

На почетокот на зборот го среќаваме кај неколку патроними и турски зборови: *Ibadet*, *Igball*, *Isuf*, *izjaret*, *isharet*, *ikram*, *iftiaç*, *ilaç*, *iftibar*, *izmeqar* итн.

Во средина на зборот: *mik*, *pasanik*, *gisht*, *bisht*, *ži:z*, *kinxh*, *mi:xh*, *mjedis*, *kurdi:s* итн.

На крајот на зборот: *mi:*, *hi:*, *lejthi:*, *bri:*, *çati:*, *mulli:*, *kalli:*, *vi:*, *kaci:* итн.

Од материјалите што ги анализиравме, карактеристично за овој говор е алтернацијата на [i] > [y]. На пример: *shyp* (shqip), *kry:p* (kripë), *hyç* (hiç), *qylym* (qilim), *hy:p* (hipë) *bylbyl* (bilbil), *dysa* (disa), *krymb* (krimb) итн.

2.3.5. Самогласката [o]

Како и во сите други говори на централниот гегиски дијалект, така и во нашиот говор оваа самогласка се изговара како полуотворена, задна и лабијализирана самогласка. Таа ни е претставена како нагласена и ненагласена на сите позиции на зборот.

На почетокот на зборот: *o:d*, *o:j*, *o:k*, *omel*, *ojna*, *onjet*, *ombelsi:n*, *o:sht*, *onda* итн.

Внатре во зборот: *fjo:k*, *gro:sh*, *kodër*, *gogël*, *razboj*, *palldorm*, *pavoj*, *shpregonj* итн.

На крајот на зборот: *dërmo*, *barazo*, *cekërlllo*, *dermo* итн.

Што се однесува до оваа самогласка, говорот што ни е предмет на оваа истражување, се разликува од говорите на другите ареали од аспект на феноменот на делабијализација на [o] во [a].

Од анализата на зборовите земени како примери, можеме да кажеме дека [o] се делабијализира кога му претходи нагласениот слог а почесто во првиот слог на зборот: o=a¹³², како, на пример: *kas* (< kos), *shkan* (< shkon), *kajsi* (< kojsi), *artak* (< ortak), *fart*

¹³² Sejfedin Haruni, „E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit“, *Dialektologji 3 Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, ITSHKSH, Shkup, 2022, стр. 240.

(< fort), vlan (< vlon), *çaban* (< çoban), *akolla* (< okolla), *da* (< do), *Stamball* (< Stamboll) итн.

2.3.6. Самогласка [y]

Иако самогласката [y] е внатрешен развој на албанскиот јазик, која не е присутна кај стариот индоевропски јазик, оваа самогласка е доста стара и била присутна во сите говори на албанскиот јазик; но во подоцнежните времиња, во многу јужни и северни говори, исчезнува преминувајќи во самогласка /i/ а поретко и во други самогласки.¹³³

Говорот на Горна Река и селата од оваа јазична област, која е предмет на нашето истражување, добро ја зачувува оваа самогласка и тоа во сите фонетски позиции на зборот. Оваа самогласка се изговара како предна, затворена и лабијализирана.

На почетокот: *y:ll, yje, ylber; yndy:r, ymbër, yrysh, yrrnek* итн.

Внатре во зборот: *bylbyl, kry:p, hy:p, zhdry:p, gry:k, shype, qylym, gjygyt, aligjyn* итн.

На крајот на зборот: *sy, dy, dry, pështy* итн.

За разлика од овој говор, во албанскиот говор на Скопска Црнагора како и во некои други гегиски говори, имаме делабијализација на [y] во [i], како во зборовите: *di* < *dy*, *ill* < *yll*, *dri* < *dry*, *ki* < *ky*, *dilber* < *dylber*, *gri:k* < *grykë* итн.¹³⁴

Освен ова, во другите говори на централниот гегиски, во повеќето случаи [y] еволуира и завршува во [i], соодветно во [ai], [ei], [ëi], [oi].

На пример: *syni (syti) > sini, saini, seini, sëini, soini* итн.

2.3.7. Самогласката [u]

Како и другите самогласки, самогласката [u] во говорот што го опишуваме се изговара како задна, затворена и лабијализирана. Оваа самогласка, која претежно е само орална, се наоѓа во акцентирани и неакцентирани позиции, додека според распределбата може да се најде на почетокот на зборот, во средината и поретко на крајот.

Во почетна позиција го среќаваме како во следниве примери: *u:dh, uk, ulkon:nj, uke:sh, ushti:m, uno:z, unu:r, ujdīs, unja:t, uluri:m* итн.

Во средината на зборот се среќава во случаи како: *liku:r, verlu:çk, bu:k, kulloshtër, ndurdhi, nemtur, katund, kurt, rrumbullak, nuse, rrush* итн.

На крајната позиција, како што рековме погоре, се среќава поретко како во зборовите: *hu:, dru:, gju:.* Во оваа позиција се користи и во пасивни форми на императивен начин, во второ лице еднина со делот во енклитична позиција според типот: *lahu, krihu, fshihu, shtrihu, ngrihu, ngarkohu, çporru* итн.¹³⁵

Како и во многу други говори на централниот гегиски дијалект, така и во нашиот говор во ненагласена позиција, [u] се разменува со други самогласки.

[u] > [y]: *ynshym (ushqim), fy:t (futë), bylmet (bulmet), ynshej (ushqej)* итн,

[u] > [ë]: *mjegëll (mjegull), vetëll (vetull), kungëll (kungull), kumbëll (kumbull), sumbëll (sumbull), shpatëll (shpatull), lepër (lepur), petëll (petull)* итн.

Во овој говор [u] преминува во [ë], и кај глаголските придавки создадени од нелични глаголски придавки. Во оваа јазично подрачје, наместо вформатот *-ur*, се користи форматот *-ët*, како на пример *i lagët, i ardhët, i huxhët, i dashët, i lodhët, i mprojtët, i përmbysët, i përllongët, i mqakët, i ndrapetët, i pastatët, i rratosët, i mbështetët* итн.

¹³³ Kolec Topalli, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, Dituria, 2007, стр. 97.

¹³⁴ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Logos A, Shkup, 2014, стр. 156.

¹³⁵ Asllan Hamiti, op. cit, стр. 145.

2.4. Дифтонзите и самогласните групи

Дифтонзите на денешниот албански јазик се внатрешни јазични формации. Тие се создадени преку различни патеки, како што се фонетските, од разложувањето на општата самогласка (khs. /e/ >/je/, /ja/); по морфолошки пат, преку унификација на две морфеме (khs. *vëllai*, *bleu*) и по синтактички пат, преку унификација на две самогласки кои им припаѓаат на различни зборови (khs. кратка форма *ja* од *i+e*).

Дифтонзите создадени преку фонетските патеки од разложувањето на општата самогласка, биле формирани под одредени фонетски услови и следеле различни патеки во долги периоди на еволуцијата, се додека не стигнале до денешната состојба, каде што исто така се создадени разлики од дијалектен карактер. Во различни фази од нивниот развој, многу од овие дифтонзи биле претворени во групи на самогласки или се вратиле повторно кон општите самогласки, но има и такви кои по долгиот развоен пат, формираат таканаречена звучна група (согласки + самогласки).¹³⁶

Посебна важност има дифтонгот *-uo*, кој е најстариот во пишаниот албански јазик и од кој произлегува варијантата *-ue* во гегиски и *-ua* во тоскиски, кои ги претставуваат основните разлики на двата дијалекта на нашиот јазик.¹³⁷

Една од главните разлики помеѓу албанските дијалекти и говори е постоењето на дифтонзите *ue*, *ie* и *ye* кои во некои албански говори ја зачувуваат својата целосна форма а во други, тие се претвораат во долги самогласки.¹³⁸

Гореспоменатите дифтонзи, во горнорекаскиот говор и во говорот на селата од истиот јазичен ареал, се среќаваат како групи на самогласки.

2.4.1. Самогласната група [ue]

Оваа самогласна група е одраз на прастарата *uo*, која денес генерално ги карактеризира говорите на гегискиот дијалект, а се среќава и во делата на старите албански автори, Франг Барди и Пјетер Богдани.

Иако поголемиот дел од говорите го монодифтонгизираат во *u*, нашиот говор во повеќето случаи добро ја сочувал оваа самогласна група. Во прилог се дадени некои примери како: *grue*, *prrie*, *pinue*, *martue*, *diftue*, *ftue*, *lakue*, *mbarue*, *krue*, *kapruell*, *bgjuej*, *shkruej*, *luej* итн.

2.4.2. Самогласна група [ie]

Една од карактеристиките на говорот на Горна Река, како и сестринските говори кои ги зачувуваат елементите на стариот албански, е исто така зачувувањето на самогласната група [ie]. Оваа самогласна група е целосно зачувано од страна на сите стари албански автори, затоа можеме да кажеме дека во првите пишани дела не сретнавме нејзино поедноставување, како што е забележано со некои говори од гегискиот дијалект.¹³⁹

Подолу ќе дадеме неколку примери од старите автори како сведоштво на неговото целосно зачувување, како и примери од говорот за да се потврди присуството на оваа самогласна група како во стариот албански јазик.

Бузуку: *dielli tue dalë*. Ту mos të të djegë *dielli*. E klenë mbaruam *qielltë* e dheu. Gavixhi me *miell* mos sositë. Ep farënë atii qi *mbiell* итн.

Буди: *dielli*, *qiell*, *e diell*, *pshtiell*, *viell*, *përciellë*, итн.

Барди: Тë shkëqyemitë e *Diellit*. Rrezja e *diellit*. Majeja e *miellit*. Me *sielle* e me *pështiellë*, me i *vielë*, итн.

¹³⁶ Kolec Topalli, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, ASHSH, Tiranë, Dituria, 2007, стр. 158.

¹³⁷ Ragip Mulaku, *Gjuha e shkrimeve të vjetra shqipe*, IAP, Prishtinë, 2012, стр. 76.

¹³⁸ Sejfedin Haruni, *E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit*, Shkup, 1994, стр. 22.

¹³⁹ Ragip Mulaku, *Gjuha e shkrimeve të vjetra shqipe*, IAP, Prishtinë, 2012, стр. 76.

Богдани: *Dielli, lulja e miellit, qielltë, hieja e Lijsë Ree, as ziem as pa ziem, përziem*
 Говорот на Горна Река: *miell, diell, mbiell, shtie, tierr, përzien, viell, përциell, mbështieell*, итн.

Додека како монофтонгизирано [i] го наоѓаме кај членуваните именки како: *milli, dilli, šilli* итн.

2.4.3. Самогласната група [ye]

Оваа самогласна група е добро зачувано и се слуша во речиси сите позиции на зборот, како и во старите албански записи, како што се: *t'lyen, lyen, thyen, dyer, grryen, fyell* додека на крајот на зборовите се изговара како: *krye, lye, thye, kcye, kapërcye* итн.

2.4.4. Старите вокални групи [ae, oe]

Овие две вокални групи кои се доста архаични во албанскиот јазик, и кои ги среќаваме и меѓу старите писатели, се зачувани и до ден денес со голем фанатизам во јазичниот регион кој е предмет на нашето истражување.

Примери како *rae, lae, thae, dhae, vrae, hae, rae* и *voe, droe, mbaroe, ngarkoe* итн, сведочат за зачувувањето на овие вокални групи. Со зачувувањето на самогласните групи, говорот на Горна Река ни се претставува како доста архаичен и конзервативен во обликот на старите зборови во албанскиот јазик, кои како што споменавме погоре, ги среќаваме кај старите албански писатели Буди, Бузуку, Барди и Богдани.

Истражувањето што го направивме врз говорот на Горна Река и на селата во Скопје кои потекнуваат од Река а во врска со самогласниот систем, можеме да заклучиме дека предметниот говор се разликува од другите говори на соодветниот ареал на централниот гегиски со следниве карактеристики:

- *Говорот на Горна Река и на Реканците коишто живеат во околината на Скопје, нема назални фонеме самогласки, туку само орални самогласки.*

Како што може да се види, со оваа карактеристика му се доближува на тоскискиот и на литературниот јазик.

- *Ја зачувува лабијарната самогласка /y/.*

Покрај фактот дека ја чува добро оваа самогласка, од истражување направени на терен, кај одреден број на зборови се приметува и феноменот на *лабилизација на самогласките /i/ во /y/*, како во следниве примери:

kry:p (< kripë), *hy:p* (< hipë), *zhdry:p* (< zbritë), *bylbyl* (< bilbil), *shyp* (shqip) итн.

- *За разлика од другите централно гегиски говори и со говорите со кои е во контакт, не ги дифтонгизира самогласките од висок тон /i, u/ со нагласен слог.*

Говорот на Горна Река нема варијанти на дифтонзи (на дифтонгизирање на *i* и нагласеното *u*), а тоа е феномен кој е распространет кај сите говори на Полог (Тетово и Гостивар, кај говорот на Кичево, Дебар, кај неколку говори од струшкиот крај¹⁴⁰ и во многу други говори од централниот гегиски.

Како што се знае, со оваа карактеристика, именуваниот говор се разликува од групите на говори на кои им припаѓа а се доближува до тоскискиот дијалект и литературниот јазик.

*За разлика од другите говори на централниот гегиски како и сите други албански говори, говорот на овие села има многу висок степен на размена помеѓу самогласките.*¹⁴¹

¹⁴⁰ Remzi Nesimi, *E folmja e Dervenit, Dialektologji 2, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, ITSHKSH, Shkup, 2021, стр. 51.

¹⁴¹ Asllan Hamiti, *Sistemi i zanoreve në të folmen shqipe të Rekës së Epërme*, Shqiptarët e Rekës së Epërme përballë sfidave të kohës, Gostivar-Shkup, 2014, стр. 57.

- Тука ќе ги споменеме целосното лабијализираните на [a] во [o]: *dhomi* (< dhami), *tomël* (< tamël), *hongri* (< hangër), *lon* (< lanë), *hon* (< han), *kom* (< kamë), *non* (< nanë), делабиализирањето на [o] во [a]: *kas* < *kos*, *mas* < *mos*, *mari* < *mori*, *aŋçar* < *oŋçar*, *gavedar* < *goveda:r*, *kash* < *kosh*, *gjalash* < *dajlosh*, *Stamball* < *Stamboll* и лабијализирањето на самогласката [i] во [y]: *kry:p* (< kripë), *hy:p* (< hipë), *zhdry:p* (< zbritë), *bylbyl* (< bilbil), *krymb* (< krimb), *šyme* (< qime), *dyrek* (< direk), *dybek* (< dibek), *šyell* (< qiell), *qylym* (< qilim) и др.

- Ги зачувува самогласните групи и другите вокални групи, со што се потврдува дека овој говор е доста архаичен и конзервативен во обликот на старите зборови на албанскиот јазик.

2.5. Системот на консонантите

Јазиците постојано се развиваат низ вековите. Во својата еволуција, која опфаќа милениуми, се менуваат зборовите, граматичките форми и фонеме, кои се составни делови на зборовите. Но, фонемите се менуваат многу побавно од другите елементи на јазикот. Сепак, ако навлегуваме подлабоко во предлитературниот период, следејќи други патишта во недостаток на документи, може да се заклучи дека денешните фонеме не се сите тоа што биле неколку века порано, бидејќи во текот на еволуцијата на јазикот имало трансформации или нивни исчезнувања и создавање на нови фонеме.¹⁴²

Кога зборуваме за консонантите на албанскиот јазик, подразбираме систем на консонанти кој нашиот јазик го наследил од праисторискиот период, периодот кој бил заеднички со другите индоевропски јазици и се развивал и менувал низ вековите. Овој развој и промена се дел од оние карактеристични особини, кои го разликуваат албанскиот јазик од сестринските јазици и му го доделуваат на него местото во скутот на ова јазично семејство.¹⁴³

За да ги видиме овие настани и промени во консонантниот систем на албанскиот јазик, се потпиравме на студиите од областа на историската фонетика на албанскиот јазик, како една од најважните гранки на историјата на јазикот, која своите зачетоци ги има од средината на 19 век.

Фонетската историја ги проучува фонетските промени на јазикот за време на историските периоди, еволуцијата на звучниот систем, раѓањето и исчезнувањето на звуците – фонеме и последиците што ова ги носи во фонетскиот систем на јазикот. Го проучува звучниот систем на дијахронискиот простор и помага за да се разберат многу фонетски карактеристики на денешната состојба на јазикот, како и трендовите на развој на овој звучен систем.¹⁴⁴

Анализирајќи ги студиите спроведени во ова тешко поле на јазикот, од неколку генерации научници во последниот век и половина, може да се каже дека се решени најважните проблеми поврзани со историската еволуција на фонолошкиот систем, каде фонемите на албанскиот се набљудувани од мултиплифициран аспект со сите оние јазици со кои поврзува неговата историја. Истражувањата за заемните односи со јазиците со кои албанскиот имал контакти во историскиот период, ги утврдија фазите и хронологијата на развојот на многу фонеме на албанскиот јазик.¹⁴⁵

2.5.1. Инвентарот на фонеме консонанти во албанскиот јазик

Врз основа на бројните студии кои се направени во областа на историската фонетика, потеклото на консонантскиот систем на албанскиот јазик, треба да го бараме

¹⁴² Kolec Topalli, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, ASHSH, Dituria, Tiranë, 2007, стр. 51.

¹⁴³ Eqrem Çabej, Studime gjuhësore III, *Fonetika historike*, Rilindja, Prishtinë, 1987, стр.126.

¹⁴⁴ Anastas Dodi, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2004.

¹⁴⁵ Kolec Topalli, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, ASHSH, Dituria, Tiranë, 2007, стр. 7.

во античкиот индоевропски јазик. Но, споредувајќи го консонантскиот систем на индоевропскиот јазик со оној на албанскиот, можеме да заклучиме дека консонантскиот систем на тој антички јазик е само делумно зачуван, бидејќи за време на повеќевековната еволуција, тој претрпел континуирани трансформации.

Во документирано албански јазик, консонантскиот систем е претставен со инвентар од 29 фонеме за двата главни дијалекти. Ако се споредува консонантскиот систем на индоевропскиот јазик, станува очигледно дека консонантскиот систем на документирано албански јазик е претставен со некои далечни промени кои се последица на праисториската и историската еволуција кои ги има претрпено консонантскиот систем на овој јазик.¹⁴⁶

Одредувањето на староста на консонантите е многу сложен процес, првенствено заради нивниот голем број. Од 29 согласки на албанскиот јазик, само 10 од нив доаѓаат директно од индоевропскиот јазик. Ова се назалните согласките -m-, -n-; алвеоларните -l-, -r-; меконепчените -k-, -g-, усните -p-, -b- и алвеоларно-забните -t-, -d-. Ова се најстарите согласки на албанскиот јазик, чија старост е иста со онаа на другите јазици. И некои согласки биле формирани во праисторискиот период од други фонеме или од консонантски групи. Такви се согласките -h-, -f-, -v-. На историскиот период, времето на соодносот со латинскиот, и припаѓаат меѓузубните согласки -th-, -dh-; среднојазичните -q, и -gj-, сонантите -nj-, -j-, алвеоларните -ll-, -rr-, кои можеби се формирале во првиот милениум. Подоцна, поврзувајќи се со вториот милениум се теснинските -s-, -z и африкатите -c-, -x-, -ç- и -xh-. Овие последните, се најновите гласови на албанскиот јазик. Сепак, овие можеби биле формирани во првата половина на вториот милениум, бидејќи кај старите автори нив ги среќаваме како формирани. Со формирањето на африкатите во првата половина од вториот милениум, завршува формирањето на консонантскиот систем и целиот фонемски систем на албанскиот јазик. Од староста на консонантите, зависи нивната продуктивност во речникот на албанскиот јазик. Општо гледано, колку постари да се гласовите на албанскиот јазик, толку попродуктивни се; и, колку понови да се гласовите, толку се помалку продуктивни. Ова е причината што гласовите -p-, -k-, -m-, -n-, -b-, -d-, -l- итн. се најмногубројни во зборовите на албански јазик, за разлика од африкатите -c-, -x-, -ç-, -xh- кои се помалобројни.¹⁴⁷

2.5.2. Инвентар на фонеме согласки во говорот на Горна Река

Албанскиот јазик со своите 36 фонеме, претставува високо развиен гласовен систем со повеќе фонеме отколку многу јазици на нашиот континент. Овој систем е формиран низ вековите и се менува со текот на времето. Во него има наследени гласови, стари колку и самиот јазик, но има и нови гласови, произлезени или формирани од внатрешните струи на развојот во различни периоди на нивниот развој.¹⁴⁸

За време на историската еволуција на дијалектите на албанскиот јазик и неговите соодветни говори, се појавија и неколку фонетски феномени со дијалектен карактер. Некои од овие појави се прилично дамнешни, но повеќето од ниви имаат ограничен географски дофат, а се појавиле главно во текот на последните неколку векови.¹⁴⁹

Ваква појава со голема важност за историската фонетика и јазичната наука воопшто, е, исто така, спирантизацијата на палаталните [q] и [gj] во говорот на Горна Река и придобивката на двете нови согласки [š] и [ž], кои се позадни и попреднојазични од [sh] и [zh] на заедничкиот албански јазик.

¹⁴⁶ Shaban Demiraj, *Fonologjia historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1996, стр. 151.

¹⁴⁷ Kolec Topalli, *Disa rezultate në studimin e zhvillimit historik të gjuhës shqipe*, http://www.ashak.org/repository/docs/Ligjerata_e_antarsimit_182237.pdf

¹⁴⁸ Kolec Topalli, *ibid.*

¹⁴⁹ Shaban Demiraj, *Fonologjia historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1996, стр. 233.

Осврнувајќи им се критички на истражувањата спроведени во врска со говорот на Горна Река и селата од истата јазична област, се забележува дека именуваниот говор, иако припаѓа на групата на централни гегиски говори, тој има развиено некои карактеристики кои го прават да звучи различно од говорите на истиот лингвистички ареал. До ден-денес, не се спроведени вистински истражувања за овој говор, со кои би се објаснил овој феномен на разликување од другите сестрински говори на гегискиот дијалект.

Една ваква работа си има свои тешкотии, кои главно се поврзани со недоволниот степен на студии на оваа област и други гранки на кои се однесува, со нерешени проблеми со историјата на албанскиот јазик, со неговата доцна документација и со недоволното проучување на дијалектите.

Во нашите напори да разјасниме некои од овие карактеристики на овој говор, почнавме да ги третираме во студиските статии некои од проблемите на оваа поле и чувствувајќи ја потребата од подлабоко и систематско испитување на овие проблеми, го анализираме речиси целиот студиски материјал поврзан со говорот на Горна Река.

Што се однесува до консонантскиот систем на говорот на Горна Река и нејзиниот историски развој, забележавме дека истиот е проучуван само површно, без да се навлегува во детали.

Во „Hulumtime gjuhësore të popullsitë josllave të Luginës së Shkupit“, на Петар Скок, кој иако е странски научник, од анализата на јазикот на Албанците од Скопје, го приметил феноменот и меѓу другото тој ќе наведе: Буквата *ç*, може да го изгуби забниот елементот и да премине во *sh*: *shafa* (Црни Врв), *she* (Јаболце), *tirsh*, *shurshia* (Патишка Река), *shëp*,... *dj > ðe: ða, ðat, ðall, ðatht, ðep, ðuha, gj > ð: ðat, ðel, ðasht, ðarpën, zhëdh, ðeth*...¹⁵⁰

Подоцна и Карло Таглијавини, врз основа на студиите на Скок, во „Të folmet shqipe të tipit të gegërishtes lindore“, ќе заклучи дека, „палатализацијата *k'* и *g'*“ може да продолжи уште повеќе до целосна асимилација, па така *k'* преминува во *ts, ś, š* е *ǵ* па во *dž, ž*. Овој премин е познат и за говорите на Шоши и Раја. Споредувајќи ги студиите на Ламберц за говорите на Шоши и Раја, Таглијавини тврди дека станува збор за истиот феномен.

Во книгата „Jeta e fshatarëve shqiptarë në Grykën e Rekës së Epërme, Dibra e Madhe, Maqedoni“, на авторите, Ф.Б. Нопча и Е.Б. Дода, во врска со горенаведените консонанти забележиле дека:

„Ç-то на Скадар во говорот на Горна Река се претворува во *æ*. Со овој знак (*æ*) се означува една согласка, која се артикулираа така што врвот на јазикот се става на страната под горните предни заби, додека врвот на јазикот ги притиска алвеолите. Овој консонант, од акустичен аспект, дава впечаток дека наликува на полскиот консонант (*æ*) каде истата во одредени позиции *æ* се употребува на следниот начин: Наместо (*qen*), (*qafa*), (*qep*), (*qime*), секогаш се изговара како *æen, æafa, æep, æymbë* итн.

Х-то на Скадар во говорот на Горна Река преминува во *œ*, На пример скадарски – *xhasht* (гјасhtë), = во говорот на Река, *œasht*; скадарски – *xharpërn* (гјарпër), во говорот на Река – *œarpen*; скадарски – *xhurm* (гјурмë), во говорот на Река *œurm*. Значи е тесниска консонанта што се употребува на местото на *gj*.

Во неговата книгата професорот, Сејфедин Харуни, „E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit“, овие гласови ги напишал со [sh] за *sha:f* (врат), *shen* (куче), *kujshë* (црвено) и [zh] за *zharpun* (змија), *zhi:z* (урда), *zha:sht* (шест). Авторот, иако го проучувал именуваниот говор, не навлегол во длабочините на овој редок феномен на албанскиот јазик па така горенаведените гласови не ги обележал со ниту една посебна

¹⁵⁰ Petar Skok, „Hulumtime gjuhësore te popullsitë josllave të Luginës së Shkupit“, *Dialektologji shqiptare I*, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 25.

графема со која би се разликувале *q* и *gj* на литературниот јазик. Од начинот на кој проф. Сејфедин Харуни ја третира оваа фонетска карактеристика, научниците, уште помалку обичните читатели не можат да го разберат феноменот за којшто зборуваме.

Професорот Хаки Имери во книгата „E folmja e shqipe e Karshiakës“, за гореспоменатите звуци, ги користел буквите [š] и [ž], како на пример *ša:f* (qafë), *šen* (qen), *e kujše* (e kuqe), *žarpun* (gjarpër), *ži:z* (gjizë), *ža:sht* (gjashtë) и ги третирал како посебни фонеме. Во анализата на консонантскиот систем на говорот на Каршијака, регион во кој гравитираат некои села со потекло од Горна Река, авторот заклучува дека: "Основната разлика помеѓу двата системи на согласки на албанскиот говор на Каршиака се крие во присуството на две консонантски фонеме од вториот ареал кои доаѓаат од спирализацијата на меѓујазичните [q] и [gj] во спиранти [š] и [ž], односно во нивната отсуство на првиот ареал. Овој систем, кој се протега до селата Грчец, Нерези, Крушопек, Света Петка, Јаболце, Патишка Река и Долно и Горно Јаболчиште, има вкупно 31 фонеме согласки,“¹⁵¹

Но, за да се уверам дали навистина се посебни фонеме или само варијанти на звуци на фонемите на албанскиот јазик [q] и [gj], морав да се консултирам со Трубецко, „Parime të fonologjisë“, Рилиндја, Приштина, 1985 година.

Овие два гласа, иако според начинот на поврзување изгледаат како посебни фонеме, сепак не можеме да кажеме дека се работи за фонеме. Варијантите на фонемите не се спротивставуваат едни со други, т.е. разликите кои постојат помеѓу нив не служат за да ги приметиме единиците на разбирливост на јазикот. Звучните разлики кои зависат од фонетската позиција, од взаемното влијание на звуците, се условни разлики и не можат да се користат за разликување на значајните единици, затоа претставуваат варијанти на истата фонема.¹⁵²

Дека во конкретниот случај се справуваме со варијанти на фонеме, а не со специфични фонеме, можеме да видиме и од дефиницијата која Н.С. Трубецкој ја напишал за фонемските варијанти. Тој меѓу другото вели: „Ако два гласа од ист јазик се појават во точна иста фонична средина и ако можат да се заменат меѓусебно без да предизвикаат со оваа разлика на интелектуалното значење на зборот, тогаш овие два гласа се само варијанти на една единствена фонема.“¹⁵³

За да ја видиме разликата помеѓу фонемите и варијантите на фонеме (алофони), ќе дадеме некои примери според принципот на спротивставување на фонемите на Трубецкој.

Варијанти на фонеме: *qen* - *šen*, *qa:f* - *ša:f*, *qe:p* - *še:p*, *qyqe* - *šyše*, *gjethe* - *žethe*, *gjarpën* - *žarpën*, *gji:z* - *žiz*, *gjak* - *žak*, *gjallë* - *ža:ll* итн.

Фонеме: *pla:k* - *plla:k*, *ko:m* - *lo:m*, *fu:sh* - *gu:sh*, *fis* - *lis*, *a:r* - *arr*, *marr* - *varr*, итн.

Овие примери се доказ дека се работи за варијанти на фонеме а не со посебни фонеме. Затоа, уште од самиот почеток кон ова не упати професорот, Џовани Белусцио, па затоа ги третиравме како варијанти на фонемите *q* и *gj*.

Овој наш став е зајакнат уште повеќе кога нашето истражување го потпираме во научните достигнувања на најважните имиња на лингвистичките науки како што е Јорѓи Ѓинари, кој спротивставувајќи го ставот на В. Полак дека палаталите *q* и *gj* се изговараат како претпалаталните звуци *č* (<*q*) и *ǰ* (<*gj*) од влијанието на српско-хрватскиот, тој вели: „Погледот на работите мора да се направи на поширок и подлабок

¹⁵¹ Haki Ymeri, “E folmja e shqipe e Karshiakës”, *Dialektologji shqiptare I*, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 136.

¹⁵² Dodi, Anastas, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2004, стр. 28.

¹⁵³ Trubeckoi, N. S. *Parime të fonologjisë*, Rilindja, Prishtinë, 1985, стр. 93.

начин, мора да се види што претставуваат $\acute{c}$ и $\acute{x}$ во заедницата на варијантите на другите гегиски палатали q и gj . Во северните говори на гегискиот дијалект, постојат неколку варијанти на палаталната q и gj : во говорот на Тропоја има окулзивни палатали спиратизирани во $\acute{q}$ и $\acute{g}$, во повеќето северно гегиски говори, особено на северозападната страна има палатални како $\acute{c}$ и $\acute{x}$ кои се доближуваат до африкатите, во некои други говори има, посебно во североисточниот дел има африкати ζ и xh и некои изолирани говори какои оние од Раја, Лура и некои други, постојат омекнати спиранти s' или $\acute{s}$ ($<q$) и z' или $\acute{z}$ ($<gj$).¹⁵⁴

Во „Probleme të tipologjisë së sistemit konsonantik të shqipes në përfaqje me konsonantizmin e gjuhëve të tjera ballkanike“, проф. Бахри Беци истакнува дека во Лура, Раја, Шош и во некоја друга област, како резултат на развојот кои ги претрпеа q и gj , се создадоа теснинските палатилизирани $\acute{s}$, $\acute{z}$ и непалатилизираните теснински $\acute{s}$, $\acute{z}$ или s , z .¹⁵⁵

Јорѓи Ѓинари ќе истакне дека „во одредени говори како тие во Раја и Шош, тие од околината на Скопје и Гостивар како и во некои региони, овие консонанти во нивниот пат на развојот кон теснинските, успеале денес да станат теснински палатилизирани консонанти s' или sh' за q и x' zh' за gj : *širut, šen, šaf, še, žasht, žarpën, žaku, ža* итн.“¹⁵⁶

Во неговите најрани студии во “E folmja e Reç e Dardhës”, Бахри Беци потенцира: „Палаталниот консонант q , се слуша главно како алвеоларен ζ . Во поретки случаи q се слуша како теснински звук кој се доближува доста блиску до sh , изгледа како да почнува со sh а завршува како ζ , ние ќе го одбележиме со sh^{ζ} ... Варијантата на sh^{ζ} ... од q ја имаме слушната кај мал број на зборови: *sh^{\zeta}afë, sh^{\zeta}e, “qe”, sh^{\zeta}ep, sh^{\zeta}en, sh^{\zeta}itëm, nish^{\zeta}in*,... Овој факт не натера да мислиме дека се справуваме со надворешно влијание која е една особина на говорот на Реч е Дардес“.¹⁵⁷

Како што се гледа, говорот на Горна Река како и говорите на Реч е Дардес, Раја и Лура, се претставени со една карактеристика во консонантскиот систем која придонесува да се разликува од говорите со кои се опкружува. Но, како дојде до оваа појава, кога се разви и каде се корењата? Тешко е да се утврди бидејќи сите истражувачи кои се занимаваат со дијакронички студии во областа на албанскиот јазик на секој чекор се соочуваат со проблеми поврзани со еволуцијата на фонолошкиот систем на овој јазик низ вековите.

Дијакроничното објаснување на ваквата еволуција на алвеоларните во говорот на Горна Река и на другите говори слични со оваа фонетска особина, е исклучително тешко. Како прво ние не знаеме како биле изговорени овие согласки во поранешна фаза и под какви услови започнала нивната понатамошна еволуција која овозможила нивна транзиција кон звуци на спиранти.

Ако се анализира подлабоко лексиконот фонд на овој говор, можеме да увидиме дека голем број зборови во нивниот состав имаат $[q]$ и $[gj]$ кои потекнуваат од асимилацијата на старите kl и gl како и од другите консонантски групи $[tj, dj, pl, bi, pj, u bj]$. Овие среднојазични не се спирантизирани, затоа имаме: *qaj* ($<klaj$), *qo:ft* ($<kloft$), *gju:h* ($<gluh$) итн. Не се спирантизирани ниту среднојазичните зборови од словенското и турско потекло и тие коишто се понови од овие. Затоа можеме да заклучиме дека феноменот е прилично стар, дека престанал да делува пред да се воспостават контакти меѓу албанскиот јазик со словенските јазици или барем пред контактот со турскиот јазик.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Jorgji Gjinari, *Studime për gjuhën shqipe dhe dialektet e saj*, Tiranë, 2015, стр. 42-43.

¹⁵⁵ Bahri Beci, *Probleme të lidhjeve të shqipes me gjuhët tjera ballkanike*, Dukagjini, Pejë, 2002, стр. 141.

¹⁵⁶ Jorgji Gjinari, *Dialektologjia shqiptare*, Universiteti i Prishtinës, Prishtinë, 1970, стр. 43.

¹⁵⁷ Bahri Beci, „E folmja e Reç e Dardhës“, *Studime filologjike 4*, USHT, Instituti i historisë dhe i gjuhësisë, 1964, стр. 144-145.

¹⁵⁸ Haki Ymeri, „E folmja e shqipe e Karshiakës“, *Dialektologjia shqiptare I*, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 168.

Во статијата „Mbi vazhdimësinë e ilirishtes në gjuhën shqipe“, Јорѓи Ѓинари, потпирајќи се на аргументите и тезите на различни истражувачи, додава дека, „палаталните *q* и *gj* кои се создадени со палатализацијата на заднојазичните *k* и *g*, завршиле во *s'* (*š*) и *z'* (*ž*), во некој од говорите на северниот дијалект“¹⁵⁹. Според него, оваа серија на палатални се чини дека е формирана кон крајот на периодот на односот на албанскиот јазик со латинскиот или подобро речено по тој однос, во случаите кога гутуралот на автохтоните зборови или позајмени зборови биле соочени со предна самогласка *i*, *e* или со *-i-*: *qiqër* (лат. *cicer*), *gëlqere* или *këlqere* (лат. *calcaria*), итн. Создавањето на палаталните зборови од гутуралните во оваа фаза било за целиот албански јазик, додека понатамошното нивно продолжување се случува само во говорите на северниот гегиски дијалект и во некои говори не централниот гегиски. Во овие говори постојат спирантизирани палатали *q'* и *g'* (во Тропоја), постојат препалатали кои тежнеат кон африкатите *č* и *ǰ*, (во повеќето говори на северниот гегиски), има африкати *ç* и *xh* (особено во источните краишта), и во некои изолирани говори како во Раја и Лура, има *s'ose š* (< *q*) и *z'* или *ž* (*gj*). Во северните говори гледаме продолжување на својството на некогашниот заеднички албански јазик, додека во јужните говори и во Средна Албанија, се гледа престанокот на феноменот во фазата на палаталите *q* и *gj*.¹⁶⁰

Во врска со хронологијата на феноменот на африкација на палаталните [*q* и *gj*], Е. Чабеј вели дека, „Северниот гегиски во 16 и 18 век, сè уште беше на степенот на палаталните оклузивни... Да, постои можност преку поддијалекти да преминал во степен на африкати [*ç* и *xh*]“.¹⁶¹

Професорот Латиф Мулаку, потпирајќи се на делата на старите писатели од северниот крај вели дека „преминот на палатите [*q* и *gj*] во [*ç* и *xh*], во северните и североисточниот дел на говорите не се случил во 16 и 18 век, туку во текот на втората половина од 19 век и почетокот на 20 век“.

Проф. Идриз Ајети сведочи дека алтернацијата *q:ç* е подоцнежен феномен кај Албанците коишто живеат во поранешна Југославија. Врз основа на факти и податоци кои произлегуваат од споредбата на албанскиот говор од Задар со говорот на Бриску и Шестани, проф. Ајети заклучува дека, „...хронологијата на промените во областа на палаталните оклузивни на говорите од североисточниот дел на Албанците во Југославија, треба да се истражува во подоцнежниот период. Процесот на африкација на палаталот *q*, го вклучува говорот на Лузнија и на Речи и Дардес со Дебар и на говорот на Тухин од Кичево“.¹⁶²

Врз основа на студиите на најголемите имиња на албанската лингвистика како што се: Еќрем Чабеј, Колеџ Топали, Шабан Демирај, Јорѓи Ѓинари, Бахри Беџи, Идриз Ајети, Давид Лука и др., можеме да заклучиме дека феноменот на спирантизација на опструентните алвеоларни *q* и *gj* и создавањето на два нови слога *š* и *ž*, можел да се случи по создавањето на палаталите од гутуралите, фаза која била заедничка за целиот албански јазик, кои потоа се развиле само во некои северно гегиски и во некои говори од централниот гегиски, како што е случајот со говорот на Горна Река.

Поради недоволното истражување на ова поле во врска со говорот на Горна Река и доцната документација, првин на албанскиот како јазик, а потоа и на дијалектните форми, не можеме да најдеме точни податоци за тоа кога можеби се развила ваквата појава. Но, врз база на студиите што ги спомнавме погоре, можеме да претпоставиме дека овој феномен кој го разликува консонантскиот систем на говорот на Горна Река, се

¹⁵⁹ Jorgji Gjinari, *Studime për gjuhën shqipe dhe dialektet e saj*, Tiranë, 2015, стр. 63.

¹⁶⁰ Op. cit. Стр 65.

¹⁶¹ Haki Ymeri, *E folmja shqipe e Karshiakës*, Shkup, 1997.

¹⁶² Shaqir Berani, *Gjuha e Josif Bagerit*, Prishtinë, 1988, f. 84.

развилен при крајот на соодносот на албанскиот јазик со латинскиот и да престанал да делува пред контактот на албанскиот со словенските јазици или барем пред контактот со ориенталните јазици, што покажува дека се соочуваме со древен феномен кај албанскиот јазик.

Но, продлабочувајќи се уште повеќе во студиите околу хронологијата на консонантскиот систем на албанскиот јазик, примерите што ги сретнавме во поглавјето „Reflekset e */s/ indoevropiane në gjuhën shqipe“, не поттикнаа да размислиме и за едно друго прашање.

Дали овие спиранти *ś* и *ź* можат да имаат и други извори дури и поранешни од тие што се мисли? Може ли да бидат толку стари за да бидат индоевропски рефлексии на *s или претставуваат среден стадиум на еволуција /s/ >/gj/, и /s/ >/q/ ?!

Тргувајќи од фактот дека согласките /q/~/gj/ на албанскиот јазик имале паралелен развој и освен тоа што се добиени од алвеоларизацијата на задноалвеоларизираните /k-/ и /g-/ и од еволуцијата на групите /kl-/ > /q/ и /gl-/ > /gj-/, можеме да дојдеме до заклучок дека тие можеби се развиле од индоевропското *s. За да ја докажеме оваа еволуција, ќе застанеме кај примерите кои Давид Лука ги даде во „Studime për historinë e gjuhës shqipe“, преку кои тој го постави овој начин на развојот на зборовите:

За **gjalp/ë**, (индоевропски корен *selp-), *selp-: sjalp- (*shjalp- /zhjalp-/) : gjalp/ë.

За **gjashtë**, *sēsht-), (*sēks-): sjasht-: (*shjasht- /zhjasht-/) : gjasht.

За **gjallë**, *sēlv-:, *sjall-: (*shjall- /zhjall-/) : gjallë.

За **gjak**, *sēk/n-:, *siak-: (*shjak- /zhjak-/) : gjak.

Për **gjumë**, *supn- (*sopn-): *s/i/umn-: *shjum- (*zhjum-) : gjumë.¹⁶³

Следејќи го можниот развој на *s : **gj** и *s: **sh** врз основа на етимологијата на зборовите во горенаведените примери, тој истакнува дека во албанскиот јазик нема ниту еден збор кој започнува со *shj-* (односно) *zhj-*). Ова ни дозволува да сфатиме дека ако едното /s/, или другото /sh/, проследено со полусамогласка *j*, (односно *sj-*, *shj-*), историски степен по степен се развило во друг звук.

И Пердерсен признава дека признава дека */s/ i.e. во повеќето случаи го има дадено /sh/, а еволутивната фаза мора да била */sh/ или можеби некој глас сличен на */s/ (алвеоларен).

Следејќи ги примерите кои го покажуваат начинот на развојот на зборовите, но и од начинот на изговарање на зборовите како *zhjalp*, *zhjak*, *zhum*, ние гледаме дека овие форми се многу слични на варијантите на зборовите *žalp*, *žak*, *žall*, *žum* на говорот на Горна Река. Имаме слични случаи со формата *shj-* што кореспондира со *ś-*.

Иако многу истражувачи се осврнале само на еволуцијата на /gj/ од индоевропското *s, феноменот на создавање на /q/ од индоевропското *s, можеби се развилен аналогно на начинот на придобивка на /gj/.

Овој наводен развој *s →/q/ засега останува недокажан и тежок за аргументирање. Затоа се потребни понатамошни истражувања за да се докаже или спротивстави развојот на овој еволуциски феномен.

2.5.3. Согласки

Согласката [p]

Затворените лабијални безвучни согласки [p] и [b], се присутни во сите говори на албанскиот јазик. Наследени се од индоевропскиот јазик.¹⁶⁴ Согласката [p] е усна,

¹⁶³ David Luka, *Studime për historinë e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2010, стр. 317.

¹⁶⁴ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 168.

безвучна, експлозивна и невидлива. Се користи во сите позиции на зборот и во говорот на Горна Река:

На почетокот на зборот: *pare, pajlak, palare, pafçyre, pali:c, pajlak, paqe:t, pushty:m, pqagaj, pekmez, pegëll, pastërm, peshkir, ply:sk, pajtan, pu:shk, pquhur, pqeti:t, prasanik, pqepasht, pelte, pallog, përlak, pesteki, pquhun, pqak, pila:rk, pisklli:m, pasht* и др.

Во средината на зборот: *llapar, rapung, sapun, shpiun, zhapi, žarpën, drapen, thekën, žy:pk, shtypk, rrapat, rrapata: kaput, kapetan, kapadahi, kupati:ll, kapërcen, kale:pk, zhdre:pk* и др.

На крајот на зборот: *rrap, kallap, dallap, trup, su:p, lip, ly:p, žyp, rryp, hyp, hu:p, zhdryp, shtyp, përry:p, kasap, re:p, rrap, še:p, seber, sevar, qebap, sevar* и др.

Значи, како што се гледа, нема некоја разлика од користењето на оваа фонема од стандардниот албански јазик.

Согласката [b]

Како и во другите албански говори, и во говорот од селата со потекло од Горна Река главната варијанта на оваа согласка е *двојно-усна, затворена, експлозивна и звучна*. Се користи во сите позиции на зборот.

На почетокот на зборот: *baç, baççe, bagërdar, ba:lg, bardak, bako:rk, ba:lt, baklla:v, basëm, basërdis, basamak, bgje:t, bgje:shk, besleme, bilur, be:ck, bedel, bukël, bu:lk, buell, bofçe, bumba:r* и др.

Во средината на зборот: *abdavi:c, abetare, abdes, abuçe, ibadet, muhabet, sabër, magbull, grumbëll, bubël, krrabëz, shkëlba:z, rrumbullak, rabie, tabëll, tombël, sajbi, dylbi, rrebe* и др.

На крајот: *ara:b, zha:b, bu:b, kalyb, elb, ko:mb, ço:rb, to:rb, vo:rb, korb, pllumb, rremb, pqumb, tollumb, krymb, bu:mb* и др.

Вреди да се напомене дека во некои имиња, наместо согласките [b] на крајната позиција, излегува согласка [p]. На пример: *Ejur (Ejub), Jakup (Jakub), arap (arab), elp (elb)* итн.¹⁶⁵

Согласката [t]

Оваа согласка се артикулира како предјазична, алвеоларно-забна, затворена и безвучна. Се користи во сите позиции на зборот, без никаква разлика за кој говор од албанскиот јазик станува збор.

На почетокот: *tavan, tamafil, tomël, traktar, tlyen, tepik, tenejše, temci, takërrlek, tym, tagar, teveqel, tatli, takmak, tërpqote, te:shk, trandafill, takat, terbie, tu:f* итн.

Во средината: *batil, mektep, petkaxhi, vetëll, netëll, ujtën, hujnatën, vikatën, prashitën, renditën, patere, mushteri, muftexhi, pajtan, pantulle, petlla, vetlla, pelte* итн.

На крајот: *zajdi:t, baravi:t, bajat, lugat, zgja:t, pasta:t, shati:t, kari:t, pqi:t, krasi:t, pqeti:t, rendi:t, magllavi:t, gërdi:t, përdit, hundavi:t, llojnavi:t, buzgunavi:t* итн.

Вреди да се спомене дека во говорите на селата од Река, како и во некои други гегиски говори, во расните форми на пол, придавки, прашални придавки *kush, i, e kujt, kujt, kë, prej kujt*, [t]-то воопшто не го среќаваме.

На пример:

I kuj ije, kuj i thae, pi kuj i morre paret итн.

Групата на согласки [tj], преминува во [q]. Како на пример: *qera (tjera), aqe (atje), shqerra (shtjerra), qetër (tjetër)* итн.

¹⁶⁵ Sejfedin Haruni, *E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit*, Shkup. 1994, стр. 38.

Согласката [d]

Согласката [d] е пред-јазична, алвеоларна, затворена и звучна. Се изговара како кај другите говори, без поголема разлика во која позиција на зборот се наоѓа.

На почетокот на зборот: *do:r, dimije, dembele, dandane, dujś, dalldi:s, damlla, da:ri, dagësdash, duej, dullak, danam, dahire, dai, dardalec, daull, dызgina* итн.

Во средината на зборот: *vdo:r, abdes, vdes, mende, sandali, sadaka, sevda* итн.

На крајот, *vend, send, rend, përmend, ngarend* итн.

За разлика од некои други говори, кај говорот на Река и селата од овој јазичен ареал, согласките [d] и [j] кога се наоѓаат во состав на групата [dj], преминуваат во среднонепчената [gj], на пример: *gja:th* (djathë), *gja:l* (djalë), *gje* (dje), *e gja:tht* (e djathtë), *gje:rs* (djersë), *pargje* (pardje) итн.

Согласката [c]

Главната варијанта на оваа согласка е пред-јазична, алвеоларна, африкатска и безвучна. Во споредба со другите согласки, се користи помалку, но се наоѓа во сите позиции на зборот.¹⁶⁶

На почетокот: *cigare, cu:c, cu:ll, cung, ca:fk, cepeni:c, cofti:n, cingrri:m, cabu:, ce:z, cap, co:p, caka:t, cabe, ce:rg* итн.

Во средината: *jaci, temci, kaci, kërcell, kacipul, kërcu:n, kcej, kapërcej* итн.

На крајот: *arrnic, me:c, ke:c, memec, mbërzllavec, frigavec, ma:c, ga:c, kazhni:c*, кај зборовите со словенско потекло како: *beli:c, koli:c, bollni:c, berberni:c, marrnic, kujnic, piani:c, borovni:c, cërrni:c*, и кај именувањето на жените по името на мажите како: *Hasani:c, Emini:c, Arifi:c, Bislimi:c, Shefketi:c* итн.

Согласката [x]

Оваа согласка е алвеоларна, предјазична, африкатска и звучна. Иако многу малце ја имаме сретнато, таа се изговара како и во другите говори на албанскиот јазик и во стандардниот јазик.

На почетокот: *xixlli:m, xegël, xilife, xixa-xixa, xixllan* итн.

Во средината: *menxi, pxi:, nxa:ns, pxeh, pxehiti, naxluet* итн.

На крајот: *xi:x, ho:nx* итн.

Согласката [ç]

Оваа согласка е предјазична, алвеоларна, безвучна и африкативна. Оваа согласка се изведува во сите позиции без разлика дали се работи за литературниот јазик или другите дијалектни форми.

На почетокот: *çaj, çati, ça:fk, çanak, çallam, çalldis, çakmak, çarshi, çaussh, çibuk, çeshëm, çeterung, çekrek, çeshka:t, çepu:lk, çe:z, çetnik, ço:rb, çoban, çul, çuran, çu:lk* итн.

Во средината: *asçi, açik, afçar, amçanik, kaçak, kaçarr, kaka:çk, klla:çk, ku:çk, mehaniça:r, i mençëm, i moçëm, maçek, puçurit, papiçe, guguçe, bafçe, skutaçe, pogaçe, bofçe, sahatçi* итн.

На крајот: *argaç, beliç, haraç, çekiç, viç, kovaç, ogiç* итн.

Согласката [xh]

Како и во другите говори и во стандардниот албански јазик, и во говорот на селата од Река и нејзиниот јазичен ареал, согласката [xh] е предјазична, алвеоларна,

¹⁶⁶ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadikut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 189.

звучна и африкативна. Општоземено, согласката [xh] ни се појавува во сите позиции во рамките на зборот.

На почетокот: *xham, xhamadan, xhami, xhymbysh, xhezve, xhemre, xhampare, xhahil, xhilpo:n, xhenet, xhehenet, xhimri, xhërxfhalen* итн.

Во средината: *filxhan, oxhak, sallanxhak, baxhanak, suxhuk, janxhik, kapixhik* итн.

На крајот: *mi:xh, ho:xh, jo:nxh, hu:nxh, barxh* итн.

Како што може да се види, согласката [xh] главно се користи кај зборовите од турско потекло, како што се: *jalanxhi, bojaxhi, jorganxhi* итн., и кај имињата со ориентален карактер како: *Xhabir, Xhevit, Xhevrije, Xhemile, Nexhmije, Haxhere, Nexhat* итн.

Согласката [q]

Согласките [q] и [gj] се добиени од асимилацијата на старите групи [kl] и [gl]. На пример: *qaj* (< klaj), *qoft* (< kloft), *qumësht* (< klumësht), *gju:h* (< gluhë) итн.

Согласката [q] е усна, безвучна, среднојазична- препалатална.

Во групата на именуваните говори, оваа согласка е сочувано добро во сите фонетски позиции на зборот.

На почетокот на зборот: *qamet, qe:f, qel, qelibar, qena:r, qesim, qereminde, qeha:j, qebe, qinqane, qylym, qystek, qytek, qyski, qymet, quer* итн.

Во средината на зборот: *aqe, ashiqare, bereqet, paqet, përqe:t, pqpasht, pqak, pqeh, pqetit:t, përmqas, hyqymet, fiqire* итн.

На крајот на зборот: *qyreq, gjyveq* итн.

Според материјалот собран од терен, постојат некои случаи кога средјазичната [q] преминала во палаталната (спирант) [ś].

На пример:

qen > *śen*, *qepë* > *śep:*, *qersh* > *śursh*, *qafë* > *śa:f*, *shelgje* > *śelqe*, *qelbësirë* > *śelbsi:n*, *kime* > *śyme*, *teneqe* > *tenejše*, *mustaqe* > *mustejše*, *e keqe* > *e kejše*, *e kuqe* > *e kujše*, *tirq* > *ti:rś*, *dreqi* > *dreśi*, *duqit* > *dujśit*, *i ndrequr* > *i ndreśën* итн.

На местото на [q], во некои зборови го сретнавме [k]. Како на пример: *qengj* > *kinxh*, *peshqir* > *peshkir*, *postaqi* > *pesteki* итн.

Согласката [gj]

Оваа согласка се изговара како палаталната, затворената и како звучната согласката [q]. Се наоѓа на почетокот и внатре на зборот, додека на крајот на зборот постои во ограничена употреба.

На почетокот: *gja:l, gja:th, gjaj, gjaurr, gje, gjethe, gjefshek, gje:rs, gje:g, gjemije* итн.

Во средината: *pargje, bgje:, bgje:t, bgje:shk, bgjuej* итн.

На крајот, *ligj, përgjigj* итн.

Вреди да се напомене дека, во некои случаи, согласката [gj] во поголемиот дел од групата на говори кои ги проучувавме завршува како палатална- теснинска (спирантна) [ǰ].

Пример: *gjethe* > *ǰethe*, *gjashtë* > *ǰa:shtë*, *gjarpër* > *ǰarpën*, *gjak* > *ǰak*, *gjizë* > *ǰi:z*, *gjashtëdhjetë* > *ǰadhiet*, *gjarpërinj* > *ǰarpizni*, *ǰarpinj* итн.

Согласката [k]

Оваа согласка е предјазична, затворена и безвучна. Се изговара непроменето како на почетокот, така и во средината и на крајот на зборовите.

На почетокот: *kaun, kallambajš, kaput, kumburi, katund, katar, kaçarr, ke:c, kuti, kukavi:c, kapçit, kaly:b, kalar, kashtavi:n, kazhni:c, kale:pk, kry:p, kampir, kore, krye, kumbon, kurcu:n, klla:çk, kme:z* итн.

Во средината: *lakuriš, lakue, lakmi, rrumbullake, rrake, kurkan, laskër, asker, pesteki, lakën, takat, takmak, raket, stërkat, sakat, çeshka:t, n'kan* итн.

На крајот: *artak, spanak, sakak, sallanxhak, axhak, tabak, tarak, tërthur, amçanik, arallak, askaru:shk, bako:rk, batak, çanak, çibuk, çepu:lk, dajak, dallak, pila:rk, zhe:lk, pizhllak, tërthur, kajruk* итн.

За разлика од другите гегиски говори, во селата со потекло од Река и на нејзиниот јазичен ареал, множината на именките од машки род кои завршуваат со [k] излегува со согласката [š]. На пример: *plak - pqejš, mik - miš, ujk - ujš, bujk - bujš, du:jš* итн.

Согласката [g]

Согласката [g] е вокално соодветна на [k]. Како предјазично и затворено, го наоѓаме добро зачувано во сите позиции во составот на зборот.

На почетокот: *ga:çk, gajde, gajle, gajret, gajtan, gavedar, glep, grashit, gri:sh, golle, go:j, gogël, gu:m, gu:r, gurishte, guguçe, go:rb, gel, ger:m, gërbull, grih, giligi:c, galiç* итн.

Во средината: *apenga, argat, argaç, largaj, paguej, penge:s, legen, mjegëll, magar, pregue, xegëz, drugëz, lingur, lagështi, lugat* итн.

На крајот: *la:g, zo:g, prag, gjeg, lug, lu:g, fju:g, fja:g, breg, larg, de:g* итн.

Преминот на [g] во [k] го имаме сретнато кај именките *gështenjë > kashtejn, pllug > plluk, këngë > kojnk* итн.

Согласката [f]

Согласката [f] е лабијална - забна, теснинска и безвучна. Се користи како во другите говори без некоја голема промена.

На почетокот: *fjatur, fjaturushk, fyell, fju:g, fu:sh, furtu:n, fukara, fingill, fajše, fafri:k, fetfa, fener, fitil, fadull, fraer, fja:g, fëlsi, fty:r, fiqi:r, fri:g, fjaraj, fje* итн.

Во средината: *kafe, kadife, zylyfe, sofër, paççyre, ačçar, irfundi, iftar, efendi, tërthur, sefte* итн.

На крајот: *laf, çarshaf, kazhuf, ša:f, zhira:f, musaf, pilaf, hesnaf* итн.

Согласката [v]

Како во стандардниот албански јазик, така и во говорот на селата од јазичниот ареал на Горна Река, согласката [v] е лабиодентална, теснинска и звучна. Оваа согласка е добро зачувана во сите позиции на зборот.

На почетокот: *valavi:c, vetëll, vesh, vjes:sht, vekti:m, votër, vo:rb, voe, von:çk, velespit, varr, vërlo:shk, vesvese, vath, verem, vika:t, virane, vje:llk, vidër, veju:shk* итн.

Во средината: *sevda, elveda, mavi, hajvan, argavan, tavan, tavli, teveqel, livadh, evlad* итн.

На крајот: *ta:v, zo:lv, ko:v, zhi:v, kapri:v, dërzhav, baklla:v, popla:v, shusha:v* итн.

Согласката [th]

Меѓузабната [th] е предјазична, фрикативна и безвучна. Се артикулира како и во албанскиот литературен јазик и ја наоѓаме во сите позиции на зборот:

На почетокот: *themër, thekën, thes, thnegël, tho:n, thëni, thej, thi, thue, thi:k, thupër* итн.

Во средината: *ethe, mbërthej, shpërthej, lejthi, e gjatht, i shkatht* итн.

На крајот: *urith, fruth, gja:th, mba:th, vda:th, ba:th* итн.

Во оваа група на говори, кај некои зборови приметивме размена на [th] во [f].

Пример: *uthull > ufëll, i thellë > i fe:ll, thëllënzë > fulloz, thëngjill > fingill* итн.

Согласката [dh]

И оваа согласка не претрпува некоја промена во говорот на овие краишта. Се изговара како предјазична, алвеоларна, како африкативна и звучна. Ги чува своите карактеристики на сите позиции на зборот.

На почетокот: *dham, dhelpën, dhi, dha:llt, dhi:mt, dhen, dhash, dhondërr* итн.

Во средината: *ndrydhe, shpërdhi:t, mblehdje, mblehdhim, dymdhiet, tridhiet* итн.

На крајот: *livadh, gardh, zbardh, zgi:dh, mbledh, dre:dh, zve:rdh, lidh* итн.

Исто така, забележавме и неколку размени на [dh] во [v] и [n], како што е во зборовите: *dhjamë > vja:m*, некаде и како *dhelpër > velpën; edhe > ene*.

Согласката [s]

Во говорот на групата села од Река, исто како и кај другите говори, согласката [s] е алвеоларна, теснинска, предјазична и безвучна. Го наоѓаме како на почетната, така и на средната и крајната позиција на зборот.

На почетокот: *sabah, sabër, saksi, sapun, samar, sofër, sahat, sahan, saç, sakëlldi, sandak, sakat, saraj, selamet, seber, sefte, setëll, seçk, sehir, selam, silah, smunti, synet, sy* итн.

Во средината: *darsëm, përparse, masandej, kusi, nuse, malsi, hasër, qesim, pasanik, prasanik, pesteki, pestil, ply:sk, fllu:sk, mcu:sk, bastan, besnik, vërsnik, pastërm, pusi* итн.

На крајот: *pis, temis, mbe:s, shkues, mbas, përmbas, përmpqas, thes, çels, kas, ko:s, laps, pe:s, tepti:s, sëkëlldi:s, hujdi:s, damatis, mbare:s, be:s* итн.

Во мал број на зборови, го забележавме преминот на [s] во [z]. Кај некои примери увидовме дека тоа се функција на негација, како, на пример: *s'di > z'di, s'bëj > z'baj, s'du > z'due, s'vi > z'vi, s'mbinë > z'bi:n* итн.

Феноменот на алтернација на [s] во [z], го сретнавме во некои имиња, како што се: *Velez (Veles), Izmahil (Ismail) dhe Azman (Osman), pastaj tek fjalët: taksirat > takzirat, asnjëri > aznjoni, këmesë > kme:z, dasmë > dazëm*, итн.

Согласката [z]

Оваа согласка е алвеоларна, предјазична и звучна. Ја наоѓаме во сите позиции на зборот.

На почетокот: *zagar, zavari:t, zanat, zamet, zapti, zaif, zadru:g, zefk, zo:llv, zapuri, zarmi, zabit, zagar, zejti:nk, zo, zemër, zengin, zejtin* итн.

Во средината: *vizatim, razbue, razi, rezil, bilizik, muzat, muzik, bazent, hazdi:s* итн.

На крајот: *ariz, brez, maz, gaz, jaz, jangaz, karriz, karpuz, kafez, tapuz, terku:z, baksuz, fulloz, kërthi:z, shti:z, liviz* итн.

На крајната позиција се приметува десоноризација и алтернација со [s]. На пример: *kafez > kafes, oriz > aris, Idriz > Idris, Aziz > Azis, Abaz > Abas* итн.

Согласката [sh]

Се изговара како предјазична, алвеоларна, теснинска и безвучна, што подразбира дека е иста како во литературниот јазик и во другите говори.

На почетокот: *shami, shype, shinik, sho:sh, shpërdhit, shelqe, sha:tk, shki:n, sha:jnk, shervete, shekël, shtru:ng, shtre:g, shuta:rk, shpe:ll, shishe, shtremët, shushulake* итн.

Во средината: *askarushk, meshunk, mushmu:ll, reshedije, isharet, ashigare, hashsure, breshën, mu:shk, dushk, pu:shk, fishek, bisht, gisht, pqesht, dryshk, mushqerrk* итн.

На крајот: *mish, bakshish, përshesh, kalavesh, babzysh, klysh, kursysh, pi:sh, dash, vesh, lesh, presh, rrush, arush, mundash, ma:sh, rrafsh* итн.

Преминува во [ç] кај некои зборови, како кај: *shkarkoj > çkarkoj, shkrihet > çkrihet, shpërthej > çpërthej* итн.

Согласката [zh]

Тоа е венечна алвеоларна, теснинска и звучна согласка. Како и согласката [sh], и оваа согласка е доста добро сочувана.

На почетокот: *zhapi, zha:b, zhdry:p, zhi:v, zha:pk, zhu:g, zhivoti:n, zhe:lk, zhdre:pk* итн.

Во средината: *bazhdar, dërrzha:v, pizhama, pizhllak, bazhdavi:n, azhder, kazhni:c* итн.

На крајот: *pizhimuzh, bagazh, gara:zh* итн.

Согласката [m]

Главната варијанта на [m] во сите албански дијалекти и во стандардниот јазик се изговара како двоусна, затворена, назална и сонорна.¹⁶⁷ Согласката [m] се карактеризира со неограничена распределба како во зборовите од албанско потекло така и во зборовите навлезени во нашиот јазик од другите јазици. Ја наоѓаме на почетокот, во средината и на крајот на зборовите.

На почетокот: *maçek, mahe, marmalung, mashën, maže, marho:m, mexhnu:n, mindil, mproj, magar, millet, miraz, mule:rk, miskronj, munti, muži, mushk, mysk, myshk* итн.

Во средината: *bylbyl, bajmak, bylmet, dembel, tombël, takmak, tamaqar, tamafil, bumbulli:m, kajmak, kimet, hizmet, zahmet, temci, tërmet, šyme, xhamadan, xhami* итн.

На крајот: *bashkim, bry:m, brum, trim, tym, vizatim, talim, dylym, ushti:m, vekti:m, bumbuli:m, sagllam, musha:m, huka:m, verem, jerem, jerm, vja:rm, sa:rm* итн.

Согласката [n]

Оваа согласка ни се појавува како предјазична, алвеоларна, сонантна и назална. Ја наоѓаме на почетокот, во средината и на крајот на зборот.

На почетокот: *no:n, na:t, nuse, nishan, namaz, namuz, nalet, ndrydhe, nene, nalle, netëll, niqah, nishan, nxhyej, nu:r, nip, nxans, ndihmon, ndejt* итн.

Во средината: *anije, anteri, ante:n, ondërr, dhondërr, kunat, konak, kantar, kundan, ka:nt, puntor, pen:d, mend, shpend, kurnnisend, masandej, irfundi, iqindi, interes, inat* итн.

На крајот: *xhilpo:n, dhelpën, femen, rren, bren, drapen, kanti:n, kashtavi:n, patlixhan, jargavan, hajvan, sahan, shejtan, kamjan, vejan, çoban, bastan, pelivan* итн.

Согласката [nj]

Оваа согласка е среднојазична, назална и сонантна. За разлика од другите гегиски говори на околните села, каде што се забележува поограничена употреба, во говорот на селата од Горна Река и селата од истиот јазичен ареал, оваа согласка е добро зачувана во сите позиции како глас и фонема. Следниве примери се доказ за зачувување на оваа фонема.

На почетокот: *nja, njo, njo:m, nje:rk, njer, njoni, njona, njimdhiet, njehën* итн.

Во средината: кај глаголи во несвршено време: *rrinja, lidhnja, punonja, shkonja, mconja, hecnja, runjim, ngarendnjim, folnjim, grrynjim, coptonjim, mblihdnjim, korrnjim, pushonjim, pritnjim, grishnjim, kundonjim, lunjim, vizatonjim* итн.

Во оваа позиција се наоѓа и кај некои зборови кои немаат корени од албанскиот јазик, како што се: *tanjir, dunja, boshnjak, banjark* или кај зборови како: *e enjte, e shtrenjtë, i onjët* итн.

На крајот: *bullçinj, turinj, mullinj, fëlšinj, shkopinj, žarpinj, verrinj, thonj, hunj, gjunj, potkonj, ftonj, penj* итн.

Согласката [l]

Како и во стандардниот албански јазик, така и во говорите на гегискиот и тоскискиот дијалект, оваа согласка се изговара како предјазична, палатална, течна,

¹⁶⁷ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 174.

странична и сонантна. Во говорот на селата од јазичниот ареал на Река, има широка употреба а се наоѓа во сите позиции на зборот.

Не забележавме случаи кога оваа согласка преминала во некоја друга согласка.

На почетокот на зборот: *lakën, la:j, laraj, la:sk, laskër, lakuriš, lakmi, ledi:n, letër, le:s, lejlek, lepër, lesh, legen, lipi, liku:r, lingur, lo:p, lole, lu:g, lulalakën, lu:rk, lule, lugat, luej* итн.

Во средината: *aligjyn, bilur, dele, dylbie, klysh, kulm, pila:rk, palare, pilaf, hajlaz, halamet, halis, dhelpën, hile, xhilpo:n, bylbyl, bilizik, begle:r* итн.

На крајот: *fja:l, ka:l, pe:l, gel, gja:l, pu:l, mal, sha:l, shu:l, vazal, va:l, shku:l* итн.

Согласката [ʃ]

Се изговара без некоја промена од другите говори како алвеоларно-забна, затворена, странична и сонантна. Иако со поограничена употреба од [l], оваа согласка се наоѓа во сите позиции на зборовите, како на оние албанските, така и на позајмените.

На почетокот: *lla:mb, llaku:m, llaf, llapar, llastar, llapue, llapavi:c, llamçak, llo:fk, llu:ll*, итн.

Во средината: *bulli:c, bollni:c, golle, mulli, mushmulla, kalldërm, kallambajš, kalli, kallaballak, ku:ll, kullu:s, poplla:v, pallo:k, vlla, vlla:g, vllaçit, vallta:r, salltanat, dipllo:m, fillozof* итн.

На крајот: *abdall, hamall, mo:ll, bo:ll, shkoll, miell, dilell, siell, sumëll, mbiell, buell, vuell, viell, petëll, netëll, yell, fyell, tunell, centrall, cu:ll, mushmu:ll, patru:ll, partakall, kungëll, mashkëll* итн.

Согласката [r]

Во врска со оваа согласка, албанскиот говор на селата од Горна Река и јазичниот ареал од тој крај, не се разликува од другите говори и од стандардниот албански јазик. Многу се употребува а се наоѓа како предјазична, алвеоларна и сонанта. Добро зачувана ја сретнуваме во сите позиции на зборот.

На почетокот: *radie, rabie, ragbi:t, rake:t, rapu:ng, Ramazan, rahmet, rahmetli, rahat, razboj, rendi:t, rende, ro:n, ro:s, reshedie, ru:d* итн.

Во средината: *varashti:s, baravi:t, bereqet, sherbet, tërka:ll, terku:z, pirejn, shpirt, gardh* итн.

На крајот: *ar, ba:r, do:r, de:r, fa:r, ve:r, vidër, vne:r, qede:r, qeme:r, lavër, liktyr, pquhu:r, quer, biguer, sofër, bakër, sheqer, ymër, zemër, thembër, ur, muer, dyer, quer* итн.

Согласката [rr]

Оваа согласка, исто така, имаа широка употреба, како што впрочем е случај и со другите говори. Таа се артикулира како вибрантна, сонантна, предјазична и непцено-алвеоларна. Освен на почетокот, ја среќаваме внатре во зборот и на крајот.

На почетокот: *rra:s, rrake, rrafsh, rra:fsh, rrakatake, rrakulli:s, rrapata:shk, rradhi:nk, rra:sht, rragullija, rrallë, rren, rrem, rrëni:m, rri, rroj, rrush, rruej, rresht, rrup* итн.

Во средината: *arra, arrni:c, arrën, morra, mbarre, jurrnek, jakurrece, cërrni:c, karriz* итн.

На крајот: *marr, qarr, vjehërr, sierr, mushqe:rr, dhondërr, ondërr, ko:rr, varr, kaurr, shpo:rr, fu:rr, terr, hi:rr, gu:rr* итн.

Согласката [j]

Оваа согласка се употреба како и во сите други говори, вклучувајќи го и литературниот јазик. Е меѓујазична, непчена и сонанта. Ја наоѓаме на почетната позиција, внатре во зборот и на крајот, како во автохтониот фонд, така и во позајмените зборови.

На почетокот: *jahat, jargan, jastak, jarma, jardam, jangllësh, jargavan, jenxhik, ja:k, ja:z, ja:rk, jani, je:t, jetek, jelek, jesi:r, jasin, jaci, jonxh, jemeni, jeshil, e jemja, e jotja* ИТН.

Во средината: *najllan, mejdan, zejtin, pajtan, shejtan, ojna, kajnak, pajlak, lejlek, hije, dimije, dylbije, kamjan, gajtan, hajvan, hajmali, hajn, hajdamak, najllan, majdan, gajle* ИТН.

На крајот: *mbaj, distaj, luej, lyej, harrnaj, kurkaj, kundaj, mbaraj, nxitaj, skundraj, mpro:j, mcaj, punaj, rro:j, saraj, shkaj, shkruej, shkatrraj, shpeshtaj, çkarkaj* ИТН.

Во говорите од областа на Горна Река, се забележува отсуството на согласката [j] на почетокот на глаголот *jar* во сегашно време на индикативен начин, како во еднина така и во множина:

На пример:

uni ap < (unë jar)

ne apim, apëm < (ne japim)

ti ep < (ti jep)

ju ipni < (ju jepni)

aj, aja ep < (ai, ajo jep)

ata apin, apën < (ata japin)

Согласката [j], во средината на зборот недостасува кај зборот *ujk* кој во именуваниот говор го наоѓаме во формата *uk*.

Согласката [h]

Оваа согласка е плотална и безвучна. добро е зачувана, а се изговара во сите фонетски позиции на зборот:

На почетокот: *hajn, ha, hala, hamall, hallall, hajdut, hajmali, hasër, hasëm, harli:s, hashure, haxhuze, ho:n, honx, hi, hise, hile, hu:nd, hekur, hy:p, hek, helm, hendek, hu, hut, hulluva:jk, hu:nxh, hujnat* ИТН.

Во средината: *behone, duhan, dahire, sahat, qeha:j, kujtohem, mbahem, lahem, gjersohem, lavdrohem, përzihet, zihet, rr'zohet, pengohet, krihet, kruhet, smuhet, shpërlahet* ИТН.

На крајот: *ah, le:h, krah, kre:h, pqeh, bismilah, sabah, shoh, sheh, niqah, njoh, ngroh, grih, mpre:h, nxe:h* ИТН.

Согласките [š] и [ž]

Овие согласки се карактеристични за говорот на Горна Река. Како дел од системот на согласки, овие се среќаваат и во говорите на селата кои се по потекло од Горна Река. Во овој јазичен ареал, наместо меѓујазичните [q] и [g] ги имаме меѓујазичните [š] и [ž], кои се позадни и понепчени од [sh] и [zh] на заедничкиот албански јазик, што кореспондираат со истите фонеме на говорите на Раја и Лура.¹⁶⁸ Од целосната анализа на јазичниот материјал, во врска со овој феномен забележавме дека говорот на Света Петка, Чифлик и Црни Врв, под влијание на говорите на другите жители коишто не се од Горна Река, не ги употребуваат меѓујазичните [š] и [ž]. На место нив ги користат [ç] и [xh]: *xhaki, çeni, xharpni, çera* ИТН., додека [š] и [ž], ги стретнавме во Крушопек, Грчец, Патишка Река, Нерези и Јаболце.

Согласката [š]

Оваа согласка е усна, безвучна, препалатална и спираантизирана. Се формира со спирантизирањето на меѓујазичната [q]. Во говорот на селата раселени од Горна Река ја наоѓаме во почетна позиција, во средишната и на крајот на зборот. Повеќе се среќава кај автохтоните зборови отколку кај позајмените.

¹⁶⁸ HakiYmeri, *E folmja shqipe e Karshiakës*, Shkup, стр. 77.

На почетокот: *śen* (qen), *śa:f* (qafë), *śe:p* (qepë), *śe:* (qe), *śyme* (qime), *śyśe* (qyqe), *śurśi* (qershì), *śefteli* (pjeshkë), *śelbsi:n* (qelbësirë), *śaty* (që aty), *śaqe* (që atje), *śqi:err* (çjerrë, grisë), *śqe:rr* (shqerrë), *śojśe* (shoqe), *śu:ll* (qull) итн.

Во средината: *tenejśe* (teneqe), *fajśe* (faqe), *mustejśe* (mustaqe), *e kejśe* (e keqe), *e kujśe* (e kuqe), *u knajśe* (u knaqe), *u mpojśe* (u poqe), *piśet* (piqet), *stërkejśet* (stërkeqet), *telajśe* (telashe) итн.

На крајот: *dujś* (duqe), *pajś* (poqi), *kallabajś* (kollomoç, misër), *u mpajś* (u poq) итн.

Согласката [ž]

Согласката [ž] е усна, звучна, препалатална и спиратизирана, додека се формира со спирантизирање на среднојазичната [gj].

На почетокот: *žak* (gjak), *ž:a:sht* (gjshtë), *žarpërn* (gjarpër), *žadhiet* (gjashtëdhjetë), *žethe* (gjethe), *e žeta* (e gjeta), *ž:i:z* (gjizë), *žumi* (gjumi), *žoje* (gjeje), *žy:pk* (rome, cigane), *žymc* (gjysmë) итн.

Во средината: *maže* (magje), *meže* (megje, kufi), *praže* (pragje), *muži:* (magji) итн.

На крајот: *liž* (ligj).

Во неколку наврати согласката [ž] ја најдовме и како замена за согласката [sh], како во зборовите: *žgja-žgja* > *ža-ža* (shiko-shiko), *žgjoe-žgjoe* > *žoe-žoe* (shikoje-shikoje) итн

Од сеопфатната анализа на системот на согласките во албанскиот говор на Горна Река и селата од истиот јазичен крај, можеме да заклучиме дека:

- Именуваниот говор, како и стандардниот албански јазик има 29 согласни фонеме, и две спиранти [ś] и [ž], кои имаат функција на гласови, но не и на фонеме.

- При општото испитување на фонетскиот систем и системот на согласки особено, забележуваме дека говорот на Горна Река се разликува од другите гегиски дијалекти кои го опкружуваат со присуството на двете спиранти [ś] и [ž], за кои се смета дека се добиени од спирантизацијата на меѓујазичните [q] и [gj].

- Следејќи ја хронологијата на еволуцијата на фонолошкиот систем на албанскиот јазик, и со продлабочување во консонантскиот систем, заклучуваме дека спирантите [ś] и [ž], во говорот на Горна Река, се внатрешни случувања на овој говор и кај некои од другите изолирани говори. Во овие говори, феноменот на создавање на палаталите *q* и *gj* од палатилазацијата на *k* и *g*, се смета дека се поминало во уште еден степен, создавајќи два нови гласови [ś] dhe [ž].

- Врз основа на бројни студии кои ги докажуваат рефлексите на индоевропското *s, забележуваме дека овие спиранти *ś* и *ž*, може да потекнуваат и од други извори, дури и да се древни. Овие спиранти можат да бидат толку стари за да бидат рефлексција на индоевропското *s или да претставуваат меѓусебна фаза на евалуација на /*s/ >/gj/, и /*s/ >/q/.

- Историските податоци на јазикот и оние на фонетиката и историската фонологија, споредени со дијалектните материјали од овој говор, се многу важни не само за именуваниот говор, туку и за целата албанската лингвистика воопшто.

2.5.4. Консонантски групи

Консонантските групи можеме да кажеме дека се различни кај двата дијалекти на албанскиот јазик од самиот факт дека тие се добро зачувани (комплетни) генерално во тоскискиот, особено во северната област на овој дијалект, како и во групата на говори од јужниот гегиски, додека во северниот гегиски, особено во североисточниот гегиски, тие се поедноставувани, давајќи притоа различни рефлекси.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Ragip Mulaku, *Gjuha e shkrimeve të vjetra shqipe*, IAP, Prishtinë, 2012, стр. 76.

Говорот на селата од Горна Река и на раселените Реканци насекаде, спаѓа во оние гегиски говори во кои употребата и изговорот на консонантските групи е со голема разновидност, а некои од нив се типични феномени на овој говор, додека другите се заеднички фонетски појави со другите гегиски дијалекти.¹⁷⁰

Од групите на согласки *kl, gl, lk, lg, pl, fl, mb, nd, ng, ngj, fsh, nk*, ќе ги нагласуваме оние консонантски групи кои го разликуваат нашиот говор од другите говори на централниот гегиски и општо од другите говори.

Старите групи *kl* и *gl*

Овие групи на согласки во горнореканскиот говор, како и во многу други албански говори се развиле од непцените *kl=q: qoft, qaj*; *gl=gj gjuha, gju:ni*. Групин *kl*, е *kemi hasur të konservuar te fjalët shekla (sheka), pykla (pyka)*.

Консонантските групите *lk* и *lg*

Во говорот на Горна Река, уште се зачувани групите *lk* и *lg*, кои се најприсутни во тоскискиот додека во гегискиот се асимилирани. Асимилацијата на овие групи, кои некогаш биле користени во целиот албански јазик, се развил на различни начини а тоа довело и до диференцијација на дијалектот од фонетска гледна точка.

Зачуваните форми на овие групи ги наоѓаме кај зборовите: *ulko:nj, bu:lk, kapu:lk, shkepu:lk, çepu:lk, gërbu:lk, balg-a* итн.

Групи на согласки *mb, nd, ng* и *ngj*

Еден од главните феномени што ги прави дијалектите на албанскиот јазик денес да се разликуваат, се групите на согласките *mb, nd, ng, ngj*, поради фактот дека тие во гегискиот дијалект се поедноставени, додека во говорите од тоскискиот дијалект се појавуваат претежно комплетни, со мали исклучоци.

Во говорот на Горна Река, овие групи се добро зачувани и јасно изговорени во сите позиции на зборовите како во примерите: *mbrenda, mbaj, mbe:s, kumburi, shkombinj, përmbas, pqumb, pllu:mb, ndalet, ndryshe, ndiej, mendja, dhondërr, ondërr, dikund, përku:nd, liku:nd, ngarkoj, ngrohem, apenga, deng, lang, shtru:ng, ngjefsh, ngjan, përngjan* итн.

¹⁷⁰ Sefedin Haruni, Grupet e bashkëtingëlloreve në të folmen shqipe të Rekës së Epërme, *Shqiptarët e Rekës së Epërme përballë sfidave të kohës*, Shkup-Gostivar, стр. 331.

III. МОРФОЛОШКИ ОСОБЕНОСТИ

Албанскиот јазик, како и сите други јазици од индоевропското семејство, низ вековите и милениумите претрпел големи промени кои го развивале и збогатиле. Промените се сеопфатни: се променила лексиката, гласовите, формите, алатките и начините на формирање на граматичките форми, моделите на образување на зборовите и на конструкцијата на речениците, местото на акцентот итн. Но, промените во овие системи не се одвивале со исто темпо. Лексиката се менувала повеќе и побрзо, а таа е најпроменливиот елемент на јазикот; заедно со неа се менувале и компонентите на создавање на речениците.

Од друга страна, граматичкиот систем се променил помалку и пополека, а тој го сочинува најстабилниот елемент на јазикот, и претставува скелет на јазикот. Токму ова е причината која граматика ја прави најјасниот и најсигурниот индикатор за карактеризирање на типот на јазикот и на неговата припадност во јазичното семејство. Но, иако граматичкиот систем се променува помалку од другите системи и помалку потпаѓа под странски влијанија, тој не е недвижен и неизменлив. Со текот на годините, вековите и милениумите, и овој систем, од една страна се променува, станувајќи поедноставен преку исчезнувањето на некои форми, а од друга, се збогатува со нови форми, кои ги изразуваат поточно и подобро многуте нијанси на човечката мисла и активност.¹⁷¹

Тие ги согледуваме претежно во менувачките делови на предавањето, поточно во граматичките категории на именките, придавките, заменките, глаголите, додека помалку во непроменливите делови, како кај прилозите, предлозите, сврзниците итн.

Така, во класификацијата на морфолошките разлики на говорите, ги разликуваме тие што допираат во морфолошката структура и кои може да се од два вида: оние коишто го допираат инвентарот на морфолошките структури и нивните варијанти, како и разликите што се поврзуваат со функцијата на морфемите: со распределбата на варијантите на структурите или морфемите и со фонетските варијанти на граматичките форми.

Разликите кои влијаат на граматичката структура се доста важни, бидејќи тие се главниот показател за дијалектната поделба без да ја фрагментираат дијалектната почва. Како резултат на тоа, вредноста на разликите се гледа како во рамките на дадениот дијалект, така и внатре во говорите во содејство со дијалектот кој го вклучува.¹⁷²

Говорот на Горна Река воопшто и посебно говорот на селата од истиот јазичен регион, од морфолошки аспект има карактеристични форми кои се од интерес за нашата лингвистика воопшто а особено за дијалектологијата.

Кога ги опишуваме морфолошките карактеристики на истражуваниот говор, ќе се фокусираме само на оние граматички категории кои значително се разликуваат од пишаниот јазик и говорите на централниот гегиски ареал а го приближуваат овој говор кон јужниот дијалект.

3.1. Именка

Во албанскиот јазик, именките се тие кои го сочинуваат поголемиот дел од лексичкиот фонд. Од друга страна, како одделни зборови во комуникацискиот процес, тие имаат прилично широка употреба.

Како што е познато, во дијалектните говори на албанскиот јазик, како и во литературниот јазик, именките ја имаат граматичката категорија на род, број, падеж, и

¹⁷¹ Kolec Topalli, *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2011, стр. 29.

¹⁷² J. Gjinar - Gj. Shkurtaj, *Dialektologjia*, ShBLU, Tiranë, 2003, стр. 207.

определеност/неопределеност. Во сите овие граматички категории на албанскиот говор има многу сличности, но секако се приметуваат и меѓудижалектните разлики.

3.1.1. Граматичка категорија род

Граматичката категорија на родот е наследена од индоевропскиот јазик. Карактеристична е за именките, придавките, некои заменки и во посебни случаи дури и за броевите.

Како граматичка категорија, таа се разликува од сите други категории на именките, бидејќи една именка припаѓа само на одреден род. Така на пример: именките *bir*, *dash*, припаѓаат на секој контекст на машкиот род, додека именките *bijë*, *dele*, се секогаш од женски род и никој не може да им го промени родот според контекстот.¹⁷³

Категоријата род е поврзана со постоењето на родови разлики на живите суштества, како и на предметите кои не се разликуваат по род. Затоа, и од античките времиња именките имале три рода: машки, женски и среден. Во средниот род, припаѓале сите именки кои се поврзани со предметите. Како резултат на тоа, тие не можеле да бидат вклучени во другите два рода. Оваа поделба на именките на три рода била изразена во различни граматички форми, бидејќи секој род имал посебна наставка, кои создаваат дефлекција на парадигми.

Овој систем е зачуван и кај повеќето албански говори, со силен тренд кон дезинтеграција на средниот род. Иако средниот род е во исчезнување, со големиот тренд на интегрирање на именките од среден род кон именките од двата рода, кога е во прашање истражуваниот дијалект, сè уште не можеме да зборуваме за систем создаден од двата рода.

Говорот на Горна Река со својот конзервативен карактер сè уште ги задржува трагите од стариот „тророден“ систем,¹⁷⁴ и во оваа точка се разликува и од другите говори од истото јазично подрачје.

Машкиот род на именките.

Како и во стандардниот албански јазик, и во истражуваниот говор, за именките од машки род се користи членската наставка: *-i* или *-u*.

Од општата анализа на материјалот поврзан со оваа точка, од сите села кои се дел од нашето истражување, забележавме дека во Патишка Река и Црни Врв именките од машки род се со *-i* и *-u*, додека во говорите на другите региони, членуваната форма со *-u*, е зачувана само кај постарата популација, додека средната и помладата популација ја користат членската наставка *-i*.

Што се однесува до членувањето на именките, во оваа јазично подрачје се зачувани двете форми како во следниве примери:

miki/miku, *krahi/krahu*, *vllai/vllau*, *dhevi/dheu*, *kavi/kau*, *amçaniki/amçaniku*, *bajraki/bajraku*, *žaki/žaku*, *basamaki/basamaku*, *bataki/bataku*, *çanaki/çanaku*, *dallaki/dallaku* итн.

Некои именки од природниот машки род кои во членувана форма ја имаат членската наставка *-a*, како што се: *daja*, *mixha*, *baba*, *qehaja* итн, како и хипокористичните именки од типот (*Dema*, *Lama*, *Hysa*, *Bela*, *Mala*, *Tafa* etj), добиваат атрибути од машки род.¹⁷⁵ Во оваа група влегуваат и именките како: *Ali-ja*, *Sami-ja*, *Sali-ja*, *Bedri-ja*, *Baki-ja* итн.

¹⁷³ Kolec Topalli, *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2011, стр. 200.

¹⁷⁴ Haki Ymeri, *E folmja shqipe e Karshiakës*, Shkup, 1997, стр. 133.

¹⁷⁵ Remzi Nesimi, “E folmja e Dervenit”, *Dialektologji 2*, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2021, стр. 128.

Женски род на именките

Како и во многу други говори од гегискиот дијалект, во нашиот говор повеќето именки од женски род во нечленувана форма се со согласки, бидејќи крајното [ë] е паднато, како на пример: *de:r, shpe:ll, no:n, da:d, ke:k, vi:c, bo:ll, ho:n, ngro:n, mo:ll, vdo:r, fa:r, o:d, u:dh, ku:p, žilpo:n, tērho:n, a:r, lu:l, še:p* итн.

Некои именки од женски род од оние од машки род се разликуваат врз основа на фонолошкото спротивставување на кратките ~ долгите самогласки, како на пример: *pqak ~ pqa:k, kunat ~ kuna:t, krushk ~ kru:shk, mushk ~ mu:shk* итн.

Личните имиња од женскиот род, во членувана форма ја добиваат наставката *-a* како: *Ibadet-ja, Nedret-ja, Kimet-ja, Mynever-ja, Hyrmet-ja, Sadet-ja*, но во чести случаи ги сретнуваме и со наставката од машки род *-i* како: *Ibadet-i, Nedret-i, Kimet-i, Mynever-i, Hyrmet-i, Sadet-i* итн.

Во селата од Горна Река и селата кои потекнуваат од овој крај, наидовме на категорија на лични женски имиња со суфиксот *-ka*, како што се: *Honka, Zyrka, Beharka, Bejazka, Latifka, Merhemka, Hatemka, Arifka, Nepka, Sherka* итн. Со истиот суфикс, во Патишка Река, се формираат и именките на жените кои се нарекуваат по името на сопругот како: *Rizvanka, Halitka, Barička, Hajdarka* итн. додека во другите села, овие имиња ги сретнуваме со суфиксот: *ica*, како *Rizvanica, Halitica, Bariavica, Hajdarica* итн.

Овој суфикс *-ka*, кое според Чабеј е од словенско потекло, се користи во источниот гегиски и источниот гегиски.

Со оваа категорија на именки, истражуваниот говор се разликува од говорите кои го опкружуваат.

Среден род на именките

Во стандардниот албански јазик, предните именки од среден род се малку застапени, бидејќи повеќето од нив сега се именки од машки род. Сепак, бројот на именките од среден род во стандардниот албански јазик преставуваат отворена листа затоа што секој глагол (партицип), а и многу придавки можат да се претворат во именки од среден род, како на пример: *të ecurit, të folurit, të qeshurit, të verdhët* итн.¹⁷⁶

Во системот на именки во говорот на Горна Река, иако во ретки случаи, сè уште е запазен трородовиот систем, покажувајќи архаични карактеристики кои одговараат на тоскиските говори кои сè уште ги зачувуваат раните форми. Во овој говор е запазен средниот род, иако дијалектолозите уште поодамна забележале дека овој род е во исчезнување.

Во говорот на Горна Река, траги од средниот род сретнавме кај некои именки кои произлегуваат од придавките кои се користат во среден род, како што се: *i ra t'mpakët, i ra t'fikët, i ra t'shkumët* итн.

Од среден род се и глаголските именки од типот: *t'pamit, t'kundumit/t'kindumit, t'hecmit, t'folmit, t'ramit, t'seshmit, t'dukmit, t'qajtmít, t'ngarendmit, t'shamit, t'lypmít, t'ngritmit* итн, додека множината на глаголските именки од среден род од типот: *t'çajtmít, t'dridhmet, t'korrat, t'hermet, t'lutmet, t'lanat, t'ramet, t'shamet, t'qajtmít, t'gërvishtmet, t'shpumet, t'ngucmet*, според најновите студии на денешниот албански јазик, се заклучува дека треба да се третираат само како множина на именките од женски род.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Ajten Hajdari-Qamili, *Të folmet shqipe të Strugës*, Shkup, 2022, стр. 107.

¹⁷⁷ Anila Omari, *Studime rreth shqipes së vjetër*, Akademia e Studimeve Albanologjike, IGJL, Tiranë, 2022, стр. 122.

3.1.2. Граматичка категорија број

Како и во албанскиот литературен јазик и во другите говори, вклучувајќи го тука и нашиот говор, именките ни се претставени во две форми: еднина и множина. Едната група именки, постои само во формата еднина, додека некои други само во множина.

Именките кои се користат само во еднина (*singularia tantum*), се сопствени именки, тоа се географските имиња, некои апстрактни имиња и имиња кои укажуваат на предмети, како на пример: *Shkup, Tetovë, Tiranë, fri:g, trishtim, rini, pqejšni, nusni, dhondrri, burri, tlyen, tombël, mjalt, kas, gro:sh, grip, zgebe*, итн.

Од друга страна, именките кои се употребуваат за предмети составени од две хомогени неразделни компоненти, или од многу зрна, нишки, парчиња, се употребуваат само во множина (*pluralia tantum*), како на пример: *pantulle, tirš, dimija, qinqane, gërshojn, dujš, xërxa, fjo:k, petka, krunde, shushka, jufka* итн.

Како и во целата гегиска област, така и во нашиот говор, множина на именката се прави: со суфикси, со морфолошки промени, со промени на фонемите и со фонолошко спротивставување на должината на самогласките.¹⁷⁸

Најчестиот начин на формирање на формата на множината кај машките и женските именки е со помош на суфиксите. Суфиксите кои најчесто се наоѓаат во множината на именките се: *-a, -e, -na, -enj, inj, -llar, -ler* итн.

Она што го разликува овој говор од другите гегиски говори, е посебниот начин на формирање на множината кај одредени именки.

За време на анализата на лингвистичкиот материјал, наидовме на неколку специфични форми на множина со наставките: *-nje, -anje, -enj, -inj, -jzni, -isni, -jšni*.

-nje: *kapizhnanje, lomnanje, shinanje, grunanje, llombnanje, prronanje, trollnanje, kurtenje, trembnanje, draponje* итн.

-enj: *kurtenj, drytenj, kaçenj, kashtenj, qorenj* итн.

-inj: *bashtinj, shkombinj, shkopinj, kocinj, peshkinj* итн.

-jžni: *krujžni, pllujžni, tërfujžni* итн.

-izni: *žarpizni, zarmizni*.

-isni: *žalmisni*.

-jšni: *ujšni, dujšni* итн.

Покрај горенаведените форми, карактеристична за овој говор, исто така, е и формата во множина на името *kalë*, кој во говорот на Горна Река е *kfal*.

Според критериумите за производство на наставките, форматите кои не се попродуктивни генерално се постари, додека оние кои се продуктивни се помлади.

Според овие критериуми, како најстари можат да се дефинираат форматите: *-inj, -enj, -anj*¹⁷⁹.

Врз основа на овие древни суфикси, можеме да заклучиме дека нашиот говор и денес ги зачувува конзерваторските особини, кои претставуваат важен извор на податоци за историјата на албанскиот јазик.

Покрај горенаведените суфикси, дел од именките, множината ја формираат со промена на фонемите во темата на зборот, обично со метафони, тврдоначено; со метафони и палатизација, како и со други внатрешни промени во самиот збор.¹⁸⁰

Пример: *dash-desh, pqak-pqejš, na:t-net, uk-ujš, mik-miš, de:r- dyer, gjal-gjet, mik-miš, do:r-duer* итн.

Некои други именки, формирањето на множината ја прават со промена на фонемите и суфикси.

¹⁷⁸ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakt të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 249.

¹⁷⁹ Kolec Topalli, *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2011, стр. 248-249.

¹⁸⁰ Ajten Hajdari-Qamili, *Të folmet shqipe të Strugës*, Shkup, 2022, стр. 111.

Овие именки множината ја формираат со внатрешни фонолошки промени во самиот збор, како и со суфикси. Такви се имињата:

shat - shetni, shtrat - shtretni, kapaç - kapeçni, lug - luže, prag - praže, итн.

Значителен број на именки, множината ја формираат со фонолошко спротивставување на должината на самогласките.

Тука именките во еднина се изговараат со кратки самогласки, додека оние во множина со долги самогласки.

На пример: *jelek - jele:k, dallap - dalla:p, fishek - fishe:k, gjevrek - gjevre:k, dyshek - dyshe:k, lyrek - lyre:k, dybek - dybe:k, skallçek - skallçe:k, bgjet - bgje:t* итн.

Како во литературниот јазик и во многу други говори, така и во нашиот говор, одреден број именки имаат една иста форма за еднина и множина.

Пример: *ni mi - shu:m mi*, *ni lavërtar - shu:m lavërtar*; *ni shkupjan - shu:m shkupjan*, *ni çaban - shu:m çaban*, *ni puntor - shu:m puntor*, *ni nuse - shu:m nuse*, *ni lule - shu:m lule*, *ni šojše- shu:m šojše* итн.

3.1.3. Членување на именката

Од аспект на членувањето и нечленувањето на именките, нашиот говор нема некоја голема разлика од другите говори на централниот гегиски ареал, па дури и од другите говори на гегискиот дијалект и од литературниот јазик.

Обично именките од машки род во членувана форма ја добиваат наставката *-i* како во многу други гегиски говори како *katundar-i, gurbetçar-i, samar-i, shok-i, mcus-i* итн., а именките од женски род ги добиваат наставките *-a* и *-ja*: *lulja, pula, basma, shpija, kutija, dera, dora, petlla, setlla, kusia, lethia, radija, temcija* итн.

Во оваа група говори, говорот на Патишка Река и оној на Црни Врв претставуваат исклучоци. Во говорите на овие две села, именките од машките род што завршуваат со *-k, -g, -h*, во членувана форма ја добиваат наставката *-u* како: *pqak-u, miku, žaku, zogu, bregu, uku, kajmak-u kollk-u, kaçamak-u, longu* додека со *-i* се именките *krahi, ahi* итн.

3.1.4. Именските падежи

Системот на падежите во албанскиот јазик потекнува од индоевропскиот јазичен систем развиен по системот на падежи од осум вида: номинатив за подметот; вокатив за обележување на вокативот; односно лицето на кое му се обраќа говорникот; генетив за да се одреди именскиот атрибут; датив за да го изрази индиректниот објект; акузатив за да го изрази директниот објект и за да го обележи правецот кон кој целиме/се движиме; локативот за да го изрази местото каде се наоѓаме; аблатив за потеклото, местото од каде доаѓаме и инструменталот за да го опише прилогот на објектот.¹⁸¹

Во системот на падежите, заедничка иновација на двата дијалекта на албанскиот јазик, добиена во одреден предлитературен период, но архаична во однос на денешниот албански јазик, е создавањето на т.н. падеж „локатив“ или поточно на нечленуваниот акузатив или попрецизно на формата на нечленуваниот акузатив со додавање на членуваната форма *-t*.¹⁸²

Албанските говори во поглед на употребата на падежите не се разликуваат многу помеѓу нив, бидејќи формите на падежите имале речиси ист еволутивен процес.

Што се однесува до оваа граматичка категорија, говорот на Горна Река има такви карактеристики кои го прават овој говор различит од говорите на централниот гегиски дијалект, но во исто време го прават и како говор со посебни карактеристики во рамките на оваа група. Од теренските истражувања направени во селата кои потекнуваат од

¹⁸¹ Kolec Topalli, Gramatikë historike e gjuhës shqipe, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2011, стр. 296.

¹⁸² Anila Omari, Studime rreth shqipes së vjetër shek. XV-XVIII, ASA, IGJL, Tiranë, 2022, стр. 173.

Горна Река, докажано е дека говорот на овие населени места сè уште ги задржува трагите од локативот или акузативот со предлог, и со ова, во системот на падежите испаѓа дека овој говор е побогат од другите говори во рамките на оваа група.

Оваа форма се состои од темата на акузативот и од наставката *-t*, предводејќи се од предлозите: *mbë, mbi, me, ndë, ndënë, ndër; pa, për* итн. Именката кое се користи во овој падеж има различни функции, но најважно е она што укажува на местото каде се одразува дејството на глаголот - прирокот.

Како во текстовите на старите автори така и во многу говори во кои оживува, овој падеж, секогаш се користи придружуван од предлог за место, па така некои истражувачи тргнувајќи од овој факт го нарекуваат *предлошки падеж* (Риза)¹⁸³ или *предлошки акузатив* (Педерсен).¹⁸⁴ Меѓутоа, според Риза, не сите предлози кои укажуваат за место се градат со локатив, исто така, не сите предлози што се градат со овој падеж имаат локативен карактер.

За да се докажува зачувувањето локативот во говорот на Горна Река и селата од истата јазична област, ќе приложиме некои примери кои ги сретнавме во текот на нашите теренски истражувања.

Kishte ra nd'uj/ ene u kishte mbytën// Si ti kishte ra m'spatët/ e kishte bo copa/copa//

Diftonjin pqejt se n'vaktit u kan martue katundi ndërmjet vete// Hajde mbrenda/ma m'ri mb'u:dh// Pa bgjiri njer m'kapaçit// Sa hypa nd'o:d/ e pash çu nuk ishte n'terezi// Shkaj njer aty n'rekët ene nuk hypi nd'uj / Si ti ra n'dimçikt t'pushkës/ e rrzaj përtoke// I kishte bo dy gjem me hulli n'ballët e me honët n'krah//

Како што можеме да видиме од наведените примери, се соочивме со конструкции на реченици со прилози како:

ndë: *nd'arët, nd'odët nd'dujšit, nd'derët* итн.

mbë: *mb'udhët, mb'gjeshkët, mb'anët* итн.

m': *m'Rekët, m'kullat, m'prruet m'koht, m'barkut, m'bythët,* итн.

me: *m'thikët, m'kapaçit m'takmakit m'tytët, m'hunit m'sohët, m'spatët* итн.

në: *n'kryet, n'malt, n'vaktit, n'verët, n'vjeshtët, n'çeshmët, n'javët, n'prruet* итн.

ma (mbi): *ma murit, ma gurit, ma kulmit, ma kalit, ma drunit, ma banderit* итн.

ndër: *ndër burrat, ndër gra:t, ndër nusët, ndër cucat, ndër t'ri:t* итн.

për: *për kryet teme, për besët* итн.

Така, парадигмата на деklinација во овој говор се појавува во форма на падеж, која добро се разликува дури и во денешната состојба на овој говор. Опстанокот на овој падеж до ден-денес, ја покажува силната тенденција на овој говор кон зачувување на јазичните форми.

Што се однесува до деklinацијата на именките, другите говори од централниот гегиски како и говорот на Дервен¹⁸⁵, поголемиот дел од говорите на Скопска Каршијака,¹⁸⁶ говорот на Скопска Црна Гора¹⁸⁷ итн., имаат само две деklinации.

Говорот на Горна Река како посебна јазична оаза, се разликува од горенаведените говори.

Врз основа на анализата на општиот јазичен материјал, собран во сите села на скопскиот регион кои се по потекло од Горна Река, можеме да заклучиме дека говорот на овие села има четири деklinации.

¹⁸³ Selman Riza, *Emrat në shqipe, Sistemi i rasavet dhe tippet e lakimit*, Tiranë, 1965, стр.45.

¹⁸⁴ Shaban Demiraj, *Gramtikë historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2015, стр. 142.

¹⁸⁵ Remzi Nesimi, *E folmja e Dervenit*, Seminari i Albanologjisë, Universiteti i Tetovës, Tetovë, 2008.

¹⁸⁶ Haki Ymeri, *E fomja e Karshiakës së Shkupit*, Shkupi, Shkup, 1997.

¹⁸⁷ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014.

I. Првата деклинација ја прават именките од машки род кои во членувана форма ја добиваат наставката *i*, како на пример: *lapsi, muri, lisi, plisi* итн.

II. Втората деклинација ја сочинуваат именките од машки род кои во членувана форма ја имаат наставката *-u*, како на пример: *miku, zogu, dheu, kau, žaku, bajraku*, итн. Оваа деклинација на именките ја сретнуваме само кај говорите на Патишка Река и Црни Врв, додека во говорите на другите села, овие именки се како *miki, zogi, dhevi, kavi, žaki, bajraki* итн. и се дел од првата деклинација на именките.

III. Третата деклинација ја сочинуваат именките од женски род кои во членувана форма ја имаат наставката *-a*. Тука припаѓаат и голем број именки од машки род кои во членувана форма ја имаат наставката *-a*: *mixh-a, dajxh-a, hoxh-a, Alija, Sadrija, Ganija* итн., и

IV. Четвртата (најретка) деклинација ја сочинуваат именки од среден род кои во членувана форма ја имаат наставката *-t(ë)/-it*.

3.2. Придавки

Придавките во албанскиот јазик постојат во две форми: придавки со претпозитивен член (*i mirë, i bukur*) и придавки без претпозитивен член (*trim, besnik*).¹⁸⁸

Суфиксите од кои се добиваат придавките со претпозитивен член се различни од оние на придавките без претпозитивен член. За категоријата на придавките со претпозитивен член, карактеристични се суфиксите: *-shëm, -ëm, -më, -të, -t* и *-ë*, додека придавките без претпозитивен член, се формираат со суфиксите *-ar, -or, -ëror, -tar, -tor, -nik, -ës, -ac, -aç, -açak, -ec, -avec* итн.¹⁸⁹

Овој дел на граматички форми во овој говор, нема многу различен развој од другите говори. Од анализата на јазичниот материјал на истражуваниот говор, забележавме дека најчестите начини за формирање на придавките со претпозитивен член се:

a). Преку претпозитивен член + партиципот + суфиксот *-ët*: *i shurdhët, i përllongët, i dalët, i hupët, i shishët, i shtypët, i n'krypët, i ngritët, e hunxhët, e lajtët, e hekët, e pastatët, e hupët* итн.

b). Преку претпозитивен член + партиципот + суфиксот *-shëm, -shme*: *i hishëm - e hishme, i ngjushëm - e ngjushme, i boshëm - e boshme, i njohshëm - e njohshme, i shishëm - e shishme etj*, додека придавките од типот: *i zametshëm, i lezetshëm, i sotshëm etj*, во нашиот говор се: *i zameçëm, i lezeçëm, i soçëm* итн.

Што се однесува до придавките без претпозитивен член, најчестите начини за нивно формирање се:

a). Со турски суфикси *-li* и *xhi*: *merakli, sheherli, pareli, namuzli, qarli, duhanxhi, duqanxhi, samarxhi, dallaveraxhi, kundraxhi, kazanxhi, belaxhi, myzhdexhi, pazarxhi* итн.

б). Со суфиксот *-ar* постојат голем број придавки со ориентално потекло, како што се: *shyptar, beqar, katundar, tamaqar, hizmeqar, zullumqar* итн.

Во нашиот говор и во другите говори, како и во целиот албански јазик, голем број придавки се описни зборови, како на пример: *i madh, i nalt, i shtrejnt* итн., додека останатите не се описни, а се создадени од граматички форми,¹⁹⁰ како што се:

Именка+именка: *zemërgur, kryeqyski, hundlesh, balltesh:k, kryekungull, shtatselvi* итн.

Именка+придавка: *zemërmi:r, shtatnalt, barkmadh, syzi, gojomël, shpirtkejs, žakombël* итн.

Број+именка: *dyftyrrsh, tetmdhetkarat, pe:slirsh, shtathonësh, nijavësh* итн.

¹⁸⁸ Kolec Topalli, op. cit., стр.521.

¹⁸⁹ Shaban Demiraj, op. cit., стр. 154.

¹⁹⁰ Asllan Hamiti, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Shkup, 2014, стр. 264.

Како во стандардниот јазик и во нашиот говор придавката се совпаѓа со името по род, број и падеж. Ова совпаѓање ќе ја илустрираме во следниве примери:

Еднина		
Падежи	Машки род	Женски род
Е.	gjal i shkret	cu:c e shkret
Gj.	i gjalit t'shkret	e cucës shkret
Dh.	gjalit t'shkret	cucës shkret
К.	gjal t'shkret	cucën e shkret
Rr.	gjali t'shkret	cucës shkret
Множина		
Падежи	Машки род	Женски род
Е.	gjem t'shkret	cuca t' shkret:ta
Gj.	i gjemve t'shkret	e cucave t' shkret:ta
Dh.	gjemve t'shkret	cucave t' shkret:ta
К.	gjem t'shkret	cucat e shkret:ta
Rr.	gjemve t'shkret	cucave t'shkret:ta

Што се однесува до бројот на придавките, и во овој говор бројот на придавките е условен од бројот на именката кое ја определува. Затоа, кога именката е во еднина, и придавката е во еднина, додека кога именката е во множина и придавката ја имаме во множина.

Како и во литературниот јазик така и во другите говори во албанскиот јазик, множината кај придавките и во нашиот говор се прави на неколку начини. Еден од најпродуктивните начини на формирање на множината е со менување на предниот член од еднина *i*, е во *t'*, како на пример: *i mi:r - t'mir*, *e madhe - t'mdhaja*, *e kujše - t'kujše*, *i ombël - t'ombël*, *i ndershëm - t'ndershëm*, *e lodhët - t'lodhta*, *i përllongët - t'përllongët*, *i ziejt - t'ziejt*, *i vetëm - t'vetëm* итн.

Некои придавки без претпозитивен член имаат иста форма и во еднина и во множина, како на пример: *ni grue puntore - da gra puntore*, *ni burra puntor - da burra puntor*, *ni gja:l shtatnalt - da gjem shtatnalt*, *ni cu:c besnike - da cuca besnike* итн.

Освен овие придавки, во овој говор некои придавки во множина ја добиваат наставката *-a*, како на пример: *ni burra trim - da burra trima*, *ni grue trimesh - da gra trimnesha*, *ni cu:c e re - da cuca t'reja*, *ni go:rb e zez - da gorba t'zeza* итн.

3.2.1. Степенување на придавки.

Кај придавките постои и граматичката категорија на степенување, која е посебна само за придавките и прилозите. И во нашиот говор како во стандардниот јазик, кај придавките има три степени: позитив, компаратив и суперлатив.

Во позитив: *i mi:r*, *i kejš*, *i gja:t*, *i madh*, *i hishëm*, *i largët*, *i pushuet* итн.

Во компаратив: *ma i mi:r*, *ma i kejš*, *ma i gja:t*, *ma i madh* итн.

Во суперлатив: *shum i mi:r*, *shum i kejš*, *shum i gja:t*, *shum i madh* итн.

Во двата степени на придавки кои се формираат со аналитички средства, компаративот се гради само со едно граматичко средство, со прилогот *më* (во нашиот говор *ma*), додека за да се изгради суперлативот се користат некои прилози како: *shumë*, *fort*, *tepër*, *mjaft*, *fare* итн.¹⁹¹

Друг начин за формирање на оваа степенување во нашиот говор се врши и преку користење на прилозите: *tepër*, *për s'tepër*, *bukur mirë*, *bukur i madh*, *bajagi i madh* итн., како и со поставувањето на именката која содржи многу висок степен на изразен

¹⁹¹ Kolec Topalli, op. cit., стр. 555.

квалитет од придавката како на пример: *akëll i ftohët, val i nxehtë, alle i kujës, liman i ve:rdh, katran i zi* итн.

Како што видовме и од претставените примери, голем број на придавки се членувани, како: *i bardhë, i vogël, i heshëm, i largët, e na:lt, e hishme, e bukur* итн., во кои важна улога игра предниот член. Како и во албанскиот така и во нашиот говор, членот освен што е составен дел на придавките, го наоѓаме и кај:

- Именките во генитив: *i(e)gjalit, i(e) cucës, i(e) murit, i(e) dillit, i(e) nipit* итн.

- Присвојните заменки: *i jemi, e jotja, i atila (atij), e atylve, e ktij, e shtij* итн.

- Супстантивизираните придавки: *t'mirat, t'kësjat, t'rejat, t'bomat* итн.

Што се однесува до членот *së*, него го наоѓаме во редуцирана форма *s*, кај глаголски форми: *vdiš pi s'kejši, i thirri pi s'largi, u mbërdhina pi s'fthohti* итн.

3.3. Броеви

И во однос на бројот, говорот на Горна Река и селата од овој јазичен регион не се разликува многу од другите говори на гегискиот дијалект. Во однос на формирањето, броевите можат да бидат:

- Основни броеви: *xerro, 1- nja, njo; 2 - dy, dy: 3 - tre, tri, 4 - katër, 5 - pe:s, 6 - ça:sht, 7-shta:t, 8 - te:t, 9 - non:d, 10 - dhiet.*

- Срастување на зборови: *11- nimdhiet, 12 - dymdhiet, 13 - trimdhiet, 14 - katërdhiet, 15 - pesmdhiet, 16 - çashtmdhiet, 17 - shtatmdhiet, 18 - tetmdhiet, 19 - nontmdhiet, 20 - nizat.*

- Прилепување на соодветниот број кон бројот десет, односно сто: *30 - tridhiet, 40 - katërdhiet, 50 - pesthiet, 60 - çadhiet, 70 - shtadhiet, 80 - tethiet, 90 - nodhiet, 100 – nišin, 200 – dyšin, 300 – trešin* etj. Те gjeneratat më të vjetra kam hasur këtë numërim: *100-nišind, 200-dyşind, 300-treşind ... 900-nontşind,* итн.

- Бројни изрази, сврзување со *e*: *21- nizat e njo, 22 nizat e dy, 23-nizat e tri, 24-nizat e katër, ... 29 - nizat e nont, ... 31-tridhet e njo, 32 - tridhet e dy, ... 41-katërdhet e njo, 42-katërdhet e dy... 101- nišin e njo, 109-nišin e nond, ... 1000- ni mi, 2000 dy mi, tre(tri) mi* итн.¹⁹²

Како што видовме, во горенаведените примери, како и кај многу гегиски говори, така и во нашиот говор, изостанува формата на бројот 40 - *dyzet*, и се употребува како *40 - katërdhiet*.

Редните броеви се користат како и во литературниот јазик: *i pa:r - e pa:r, i dy:t - e dy:t, i tre:t - e tre:t, i katërt-e katërt* итн.¹⁹³

Иако новата генерација веќе ги користи, броевите равенки, како што се една половина, една четвртина, две четвртини итн., средната и постарата генерација ги користи формите како: $\frac{1}{2}$ (*žyms*) , $\frac{1}{4}$ (*ni çerek*), *ni žymc, dy žymca, ni çerek, dy çere:k* итн.

3.4. Заменки

Во споредба со придавките особено со броевите, заменките претставуваат лексичко-граматичка категорија која не само што е разновидна, туку и доста интересна, бидејќи по својата природа тие претставуваат корелативна класа со именките, придавките и броевите.¹⁹⁴

¹⁹² Ajten Hajdari-Qamili, *Të folmet shqipe të Strugës*, Shkup, 2022, стр. 126.

¹⁹³ Haki Ymeri, *E folmja shqipe e Karshiakës*, Shkup, 1997, стр. 151.

¹⁹⁴ Remzi Nesimi, "E folmja e Dervenit", *Dialektologji 2, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut*, ITSHKSH, Shkup, 2021, стр. 157.

Во формите на заменките постојат многу малку разлики помеѓу албанските дијалекти и стандардниот јазик. Повеќето од овие разлики се од фонетска природата, т.е. заменските форми се територијални варијанти на истата замена.

И во стандардниот јазик и во дијалектните говори, разликуваме седум видови на замени. Во продолжение ќе видиме кои се тие во нашиот говор:

3.4.1. Лични замени

Во говорот на Горна Река и селата на нашата истражувачка област, личните замени се: *uni, ti, aj, aja, na, ju, ata*; (недостасува формата од женски род *ato*).

Како што се гледа, личната замена прво лице еднина ***unë***, тука се појавува како ***uni***. Личната замена од трето лице еднина женски род е *aja*, додека во множина е во иста форма како во машки род *ata*. Додека што се однесува до заменката ***ne***, овој говор се доближува до говорот на Љаберија и до говорот на Арберешите во Италија, кои ја зачувале формата *na*.¹⁹⁵

Друга разлика која ја увидовме во говорот на Патишка Река, е формата за трето лице, ***šaj*** во еднина и ***šta*** во множина. Па така, како резултат на ова, во овој говор ги имаме: ***uni, ti, šaj*** (еднина) и ***na, ju, šta*** множина.

3.4.2. Повратни замени

Како повратни замени во албанскиот јазик се користат: *vetë, vetja, vetvetja*.

Говорот на Горна Река, како дел од централниот гегиски дијалект влегува во големата дијалектна разделба каде дејствува употребата на повратни-присвојни замени: *i vet, e vet, t'vet, t'vetat* итн., затоа што и тука ги наоѓаме овие замени како: *gjali i vet, bija e vet, jan t'vetat, i kam/kum t'vetët* итн.

3.4.3. Показни замени

За показните замени велите дека во овој говор се токму тие што ги имаме во целиот албански јазик, со својствените фонетски особини на овој говор и со една друга карактеристика бидејќи пред нив се појавува една друга согласка како /š/: *ky, ktynej, šky, šiky, šikja/šekja, šaj, šaja, šasaj šata, šatyne, štynje*, која е сочувана при деклинација во селата Патишка Река, Крушопек, Грчец, Нерези, Јаболце, додека во селата Света Петка, Чифлик, Црни Врв, поради контактите со говори надвор од реканскиот говор, овие замени ги имаме со согласката /ç/: *ki, çiki/çiky, çikja, çaj, çaja, çata, çatyne*, додека показните *ato/ata* и *kta/kto* се неутрализирале употребувајќи ги во целиот регион само во формата *ata/kta* како за машки род така и за женски род.

Во аблатив показните замени во говорот на Горна Река се појавуваат во две форми: *ktynej* и *ksa*. Овие две форми на оваа замена се многу активни и се користат редовно како во наредните примери: *ktynej grave* или *ktynej burrave*. Исто така, се користи и формата *ksa* за двата рода: *ksa gra, ksa burra*. Формата со -š во овој говор завршило во формата *ksa*. Интересно е дека во овој говор се употребата заменката *šta* наместо *këta*. Тука имаме соединување на индикативниот партицип *še* кој произлегува од формата *qe* и *ta*: *še + ky = šeku* (за *qe + ky = qeky*), *še + kja = šekja*, *še + aj = šaj*, *še + aja = šaja* итн. Во овој говор пред заменките се употребува зборот *lla* на местото на *ja*, како во наведените примери: *ja ky = lla ky, ja kja = lla kja, ja šta = lla šta, ja aj = lla aj, ja ajo = lla aja*, форми кои ги увидовме во Патишка Река.

¹⁹⁵ J. Gjinari - Gj. Shkurtaj, op. cit., стр. 218.

	Машки род		Женски род	
	Еднина	Множина	Еднина	Множина
Ном	šaj trim-i	šata trim-a	šaja cuc-a	šata cuc-a
Ген.	i šatij trim-it	šatyne trima-ve	i šasaj cuc-ës	i šatyne cuca-ve
Дат.	šatij trim-it	šatyne trima-ve	šasaj cuc-ës	šatyne cuca-ve
Ак.	šat trim-in	šata trim-a	šat cuc-ën	šata cuc-a
Аб.	šatij trim-it	šatyne trima-ve	šasaj cuc-ës	šatyne cuca-ve

3.4.4. Присвојни заменки

Присвојните заменки се оние заменки кои покажуваат дека дадениот предмет припаѓа на одредена сопственост. Познато е дека присвојните заменки се поблиски со личните заменки, но помеѓу нив постојат структурни и семантични разлики: личните заменки не се однесуваат на лице, туку на припаѓање на нешто што некој го поседува.

Како и кај многу други гегиски говори, и во нашиот говор овие заменки се користат како атрибути, но и како одделни зборови.

За разлика од тоскискиот говор каде што овие заменки стојат пред именките што означуваат сродството како што се: *im atë, ime bije, time motër, jot ëmë, jot motër, sat ëme, tët atë, tët vëllezër* итн.¹⁹⁶, во нашиот говор секогаш стојат по именката, исто како и во останатите гегиски говори.

Кај присвојните заменки на нашиот говор, се разликуваат овие граматички категории: три лица, два рода, два броја и деклинација според албанските падежи.¹⁹⁷

Прво лице. (i) *jem, jo:n*, (e) *jeme, (e) jo:n, e mi, e mia, e to:n, e tona*;

Второ лице. *jot, jote, i juej, e juja, e tu, tonde (e jote), e tua, ton, tona*;

Трето лице. *i atij (i atila), e atij (e atila), i asaj (i asajna), e asaj (e asajna), i atyne (i atynej, i atylve), e atyne (e atynej, e atylve)* итн.

Сопственост во еднина			
Сопственик во еднина		Сопственик во множина	
Именка од машки род	Именка од женски род	Именка од машки род	Именка од женски род
vllai jem	motra jeme	vllai jo:n	motra jo:n
vllai jot	motra jote	vllai juaj, juve	motra juej, juve
vllai atil, atijna, štijna	motra atila, atijna štijna	vllai atyle, atyjne	motra atyle, atyjne
vllai asaj (na)	motra asaj (na)	vllai atyleve, atyjneve,	motra atyleleve, atyjneve

Сопственост во множина			
Сопственик во еднина		Сопственик во множина	
Именка од машки род	Именка од женски род	Именка од машки род	Именка од женски род
vllaznit e mi	motrat e mia	vllaznit e ton, ton	motrat e tona
vllaznit e tu	motrat e tua	vllaznit e juej, juve	motrat e juja, juve
vllaznit e atila, atijna	motrat e atila, atijna	vllaznit e atyle, atyjne	motrat e atyle, atyjne
vllaznit e asaj (na)	motrat e asaj (na)	vllaznit e atyleve, atyjneve	motrat e atyleleve, atyjneve

¹⁹⁶ Zihni Osmani, *E folmja shqipe e Prespës*, Flaka e vëllazërimit, Shkup, 1996.

¹⁹⁷ Asllan Hamiti, "E folmja e shqipe e Karadakut të Shkupit", *Dialektologji shqiptare I*, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 421.

Покрај овие форми, во селото Света Петка за време на разговорите со жителите на ова место, ја забележавме и формата *gjemt e mia*, форма која не е вообичаена за гегискиот дијалект. Во овој случај сопственикот и сопственоста се во машки род, додека заменката е од женски род. Овие ретки случаи бараат подлабоки истражувања за да не се дојде лесно до погрешни резултати за некоја карактеристика која може да биде индивидуална или на тесен круг на луѓе.

Покрај горенаведените форми, кај овој говор како што е споменато погоре, постојат форми на присвојни повратни заменки како: *i vet, e vet, t'vet*, кои влегуваат во системот на заменките на литературниот јазик, но целосно отсутуваат кај јужниот дијалект.¹⁹⁸

3.4.5. Лично-предметни заменки

За разлика од стандардниот албански јазик кој ги има заменките *që, i cili, çka, kush, ç', çfarë, sa*, во нашиот говор, на нивно место се користи само една непроменета форма *çi < që* која се користи за градење на реченици со субординациски атрибутивни сврзници. Оваа лично предметна замена се добива преку алвеоларизацијата на [ë] > [i] и африкатизацијата на [q] > [ç], *çi* (*q'i < që*), со напредно изговарање на двата звука.¹⁹⁹

Како и во многуте други говори од гегискиот дијалект, и во нашиот говор, функцијата на лично предметната замена *çi*, ја извршуваат прашалните заменки *kush?, çka?, cili? dhe cila?*

На пример:

Ku mbet aj *çi* erdh me ne? Ku mbet aj *çka* erdh me ne?

Aj *çi* dan, qa:n. Aj *çka* da:n, qa:n. *Kush* da:n, qaan. *Cili* da:n, qa:n.

Aj *çi* punan, fitan. Aj *çka* punan, fitan. *Kush* punan, fitan. *Cili* punan, fitan.

Aj *çi* ngjan, di ma shu:m. Aj *çka* ngjan, di ma shu:m. *Kush* ngjan di ma shu:m. *Cili* ngjan, di ma shu:m, итн.

3.4.6. Прашалните заменки

Според граматиката на албанскиот јазик, зборовите кои служат за прашување се поделени на прашални заменки и прашални прилози. *Kush, cili, ç', çfarë, sa, i sati, se*, се третираат како прашални заменки, а од друга страна *ku, kur, nga, si dhe qysh*, се третираат како прашални прилози.²⁰⁰

Прашалната замена *kush* во нашиот говор се појавува во форма на индиректен падеж: *i kuj, kuja, i kuja* итн. На пример: *I kuj ishte telefoni? Kuja i thae? I kuja ije bre gja:l?*

Прашалната замена *çfarë* се наоѓа во формите *ç'* и *çar*. *Çar thue? Çar da boni për da:rk?*

Се употребува и во формите: *cili / cila* кои се сретнуваат во стандардниот албански јазик, додека во говорот на Патишка Река, ја сретнавме старата форма *cin* (*cilin*). *Cin e morre me vete*. (*Cilin e more me vete*). *Cin e grishët për dazëm?* (*cilin e futat për dasmë*)?

Кај овие заменки, освен употребата на *ç'* и *çfarë*, се зачувани и формите *k'* и *g'*.

На пример: *K'i thae për mu?* (*Ç'i the për mua?*). *K'irkkan* (*ç'kërkon*), *Nuk e di k'ët baj?* (*Nuk e di ç'të bëj*). *Pa k'um thue bre se huç nuk t'marr vesh?* (*По ç'më thua bre se fare nuk të kuptoj*). *Pa g'di uni për ata pu:n* (*По çfarë di unë për ato punë*)?! *G'da boret me jetimat?* (*Çfarë do të bëhet me jetimët*). Како конзервативен говор, говорот на Патишка Река, ја чува формата на прашалната замена која не сме ја сретнале кај ниту еден друг говор. Таа е формата *çojen* што се употребува како замена за заменките *çfarë* и *çka*.

¹⁹⁸ J. Gjinari - Gj. Shkurtaj, op. cit., стр. 219.

¹⁹⁹ Asllan Hamiti, *E folmja e shqipe e Karadakut të Shkupit*, Logos A, Shkup, 2014, стр. 290.

²⁰⁰ Shaban Demiraj, op. cit., стр. 193.

На пример: *Çojen kirkan? Çojen je tu bo kshtu?, Çojen da t'hash për dre:k?, Çojen da bojm? Çojen lypën?* итн.

Голема употреба кај овој говор има и заменката *se* од стандардниот албански јазик која ни се је појавува со предлог како: *me se, për se, nga se* итн. Во нашиот говор често се употребува на местото на заменката *çfarë* како на пример: *Me se erdhe? / Me çfarë erdhe? Me se da hani bu:k? / Me çfarë do të hani bukë?*

Për se folën? / Për çfarë flet? Për se e kije fjalën? / Për çfarë e ke fjalën?

3.4.7. Неопределени заменки

Генерално, како и во стандардниот албански јазик, неопределените заменки во однос на нивната смисловна содржина се поделени на:

а) Неопределени заменки кои вклучуваат квантификатори: *kush, kushda, cilida, dikush, diçka, ndajni, dani (ndonjë), dakush, dikush* итн.

б) Неопределени заменки кои вклучуваат универзали: *dysa, shumë pak, gjithë, krejt* итн.

в) Одречни заменки: *askush, asnjo, kurkush, kuržo* итн.

Заменката *kush* се појавува и како неопределена заменка и како прашална заменка, како што и беше спомнато погоре.

Со оваа заменка, преку приклучувањето со други зборови се создаваат други неопределени заменки, како: *dikush, gjithkush, kurkush, qetërkush, dakush, sikush, kushda* итн. Освен овие, во нашиот говор приметивме дека се употребува и оваа форма: *dënja/dënjo, denja/denjo, dënjoni, denjoni, dënjona, dakund, dapak, kurkush, kurrnja, kurrnjo, kurrnjoni, kuržo, askuržo, kurkundi, cilida, cilado, kuržo, ni, nja, njo, asnjo, kurrni, kurrnjo, da, ntro, nji micke* итн.

3.5. Глаголи

Средствата со кои во албанскиот јазик се градат глаголските форми се многу, а и различни. Некои од нив се наследени, некои се создадени во текот на неговиот внатрешен развој. Голем број од овие средства, разновидноста на начините преку кои тие се создадени и комбинацијата со наследените средства со создадените средства од внатрешниот развој, го прават глаголскиот систем на албанскиот јазик многу посложен од системот на именките, кој во тој поглед се чини дека е поедноставен и поорганизиран.²⁰¹

Глаголскиот систем на албанскиот јазик зачувал многу архаични индоевропски карактеристики наследени од раниот период. На пример, такви карактеристики се суплетивизмот, апофонијата, сигматскиот аорист, граматичките категории за лица, начин, време итн. Сепак, со текот на времето, се развиле и заеднички сличности со другите балкански јазици, но се развиле и посебни појави, како што се адмиративот и оптативот.

Во областа на глаголскиот систем се приметуваат одредени разлики поврзани со територијалната распространетост на албанскиот јазик, кои се поврзани со различни фонетски форми за истите начини итн., со присуството ~ отсуството на една глаголска форма и нејзина замена со друга форма; како и со нивната густина и распределба (фреквенција и дистрибуција).²⁰²

Глаголскиот систем на говорот на Горна Река е подложен на општата еволуција на албанскиот јазик, но во ретки случаи се среќаваме и со феномените од првобитната состојба како и со еволуции, т.е. форми кои не се среќаваат во другите говори од истата група. Дури и внатре во овој јазичен регион имаме сретнато форми кои варираат според локалитетите и сето тоа ни ја отежнува работата околу класификацијата на глаголите.

²⁰¹ Kolec Topalli, *vepra e situar* стр. 711.

²⁰² Asllan Hamiti - Ajten Qamili, *Dialektologjia e gjuhës shqipe*, UIISHM, Shkup, 2014, стр. 85.

Во ова поглавје ќе се обидеме да ги анализираме најкарактеристичните форми на глаголи кои се од интерес за албанската лингвистика воопшто и посебно за дијалектологијата. За да имаме појасна слика, сите форми ќе ги претставиме според граматичките категории, односно според време, начин, број, дијатеза и лице.

Грамматичките категории на глаголот

Како што споменавме и погоре, глаголот во албанскиот јазик ги поседува овие граматички категории: *начин, време, број, лице и дијатеза*. И говорот на Горна Река заедно со селата од истиот јазичен регион ги поседува сите овие граматички категории.

Начини на глаголи

Преку граматичката категорија на начин, се изразува поврзаноста помеѓу дејството именувано од глаголот и објективната реалност. Така, според граматичката категорија на начин, говорникот го изразува својот став кон дејството именувано од глаголот со претставување на истиот како вистински, можен, пожелен итн.²⁰³

Според граматичките значења и форми, во албанскиот јазик постојат шест начини на глаголот: *исказен начин, конјунктив, заповеден начин, желбен начин (оптатив), можен-условен начин и адмиратив*.

Освен овие лични глаголски форми, се користат и три нелични глаголски форми, а тие се: *глаголската придавка, глаголскиот прилог и инфинитивот*. Додека што се однесува до граматичката категорија за време, глаголот во говорот како и во другите говори, ги има овие времиња:

а) *Сегашното време*.

б) *Минато време* (минато определено несвршено, минато определено свршено, минато неопределено несвршено, предминато (плусквамперфект I, плусквамперфект II))

в) *Идно време* (минато-идно време, идно прекажано време, минато-идно прекажано време).

Врз основа на собраниот материјал од терен, утврдивме дека глаголите во говорот на Горна Река и во говорите од овој јазичен регион се класифицираат во три конјугации:

а). Во првата конјугација припаѓаат глаголите кои завршуваат со самогласка во прво лице еднина сегашно време во исказен начин и ја добиваат наставка *-j*. Оваа група ја сочинуваат повеќето глаголи од типот: *la-j, puna-j, lara-j, mcaj-j, shka-j, load-j, kindaj/kunda-j, harrna-j* итн.

Во нашиот говор, во оваа конјугација влегуваат и глаголите чијашто тема завршува со групите самогласки *ie, ue* и *ye* како на пример: *ziej, gatuej, bgjuej, nzyej* итн.

б). Во втората конјугација влегуваат глаголите, чијашто тема завршува со согласки. Такви глаголи се: *dal, ap, çeli, hupi, zhdrypi, marri, nxjerr, šes, shes, pres, pyes, ppek, gjeg* итн.

в). Во третата конјугација се неправилните глаголи, кои можат да бидат со суплетивни и несуплетивни форми, како што се помошните глаголи: *kam* (pata) и *jam* (kesh, isham) како и некои други глаголи од типот: *bie - pruna, ap - dhash, rri - ndejta, vi - erdha* итн.²⁰⁴

3.5.1. Исказен начин

а). *Сегашното време* се формира со додавање на личните наставки во темата на глаголот во соодветната конјугација, на пример во прво лице ќе биде: *uni punaj, shkaj, luftaj, mbaraj, kundja/kindaj, livdraj, ngarkaj, shkruej, lyej, bgjuej, nzyej* итн., додека во

²⁰³ Gramatika e gjuhës shqipe I, ASHSH, IGJL, Tiranë, 1995, стр. 272.

²⁰⁴ Ajten Hajdari-Qamili, vepër e cituar, стр. 142.

второ и трето лице еднина тие се со наставката *n*: (ti, aj, aja) *punan, shkan, luftan, mbaran, kundan/kindan, livdran, ngarkan, shkruen, lyen, bgjuen, nzyen* итн.

Прва конјугација				
Лице	Преодна		Непреодна	
Uni	la-j	lye-j	la-hem	ly-hem
Ti	la-n	lye-n	la-hesh	ly-hesh
(aj, šaj)/aja	la-n	lye-n	la-het	ly-het
Na	laj-m	lye-jm	la-hemi	ly-hemi
Ju	lan-i	ly-ni	la-heni	ly-heni
Ata	laj-n	lyejn	la-leh	ly-hen

Втора конјугација				
Лице	Преодна		Непреодна	
Uni	marr	pyes	lidhem	pritem
Ti	merr	pyet	lidhesh	pritesh
(aj, šaj)/aja	merr	pyet	lidhe-t	pritet
Na	marr-im	pyetim	lidhemi	pritemi
Ju	mirrni-ni	pyetni	lidheni	priteni
Ata	marr-in	pytin	lidhen	priten

Трета конјугација				
Лице	Преодна		Непреодна	
Uni	ap	rri	haem	zihem
Ti	ep	rri	haesh	zihesh
(aj, šaj)/aja	ep	rri	haet	zihet
Na	ap-ëm	rri-m	haemi	zihemi
Ju	ip-ni	rri-ni	haeni	ziheni
Ata	ap-ën	rri:n	haen	zihen

Глаголите од типот *mat, këput, rrit*, во нашиот јазик ја добиваат наставката *-i*, како на пример: *uni mati, kasiti, ngati, këputi, rriti* итн.

Обликот на пасивниот – повратен залог сегашно време во овој говор, се прави како во јазикот користен од старите писатели, почнувајќи од Бузуку па наваму, со наставките *-em, esh, -et, -ena, -eni, -en*, за глаголите што завршуваат со согласките: *lut-em, mat-em, kap-em, koll-em, vrit-em, likund-em, shtyp-em, prit-em* итн., додека за глаголите каде темата е самогласка (глагол од првата конјугација), пред овие наставки за полесно изговарање се додава како наставка согласката *h*: *sha-h-em, la-h-em, shkru-h-em, kullo-h-em, lexo-h-em, fërko-h-em* итн.²⁰⁵

Помошните глаголи *kat* и *jam* во сегашно време се употребуваат во неколку фонетски и морфолошки форми.

²⁰⁵ Sefedin Haruni, “E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit”, *Dialektologji shqiptare* 3, ITSHKSH, Shkup, 2022, стр. 282.

Сегашно време		
Лице	kam	Jam
uni	kam/kom	jam/jom
ti	kije	ije
(aj, šaj)/aja	ka	është/osht
na	kemi	jemi
ju	kini	ini
ata	ka:n	ja:n

б). Минато определено несвршено време

Во говорите на албанскиот јазик се наоѓаат голем број форми на несвршено време. Оваа разновидност е создадена преку различните патишта кои оваа форма ги следела за време на нејзиниот развој во различни јазични области на албанскиот јазик. Некогаш нејзините наставки претрпеле само фонетски развој, некаде, покрај тоа, во некои краишта се случиле и граматички контаминации, некаде дејствувала аналогизјата, а некаде се сменил целиот систем, земајќи друг вид наставки поради создавањето на граматичката хомонимија по фонетскиот развој кој го претрпеле раните наставки.

Меѓу големата разновидност на минато определено несвршено време, се разликуваат два главни ареали: првиот, тоскискиот, кај преодните глаголи и кај многу мал број гегиски говори, каде покрај сите фонетски и граматички промени кои се случиле, се приметлива зачувувањето на најраната форма на несвршено со *-nj* (lanja), и вториот ареал каде се формира еден друг тип на несвршено време, сигматскиот тип со наставка *-sh* (lajsha).²⁰⁶

Општо земено, говорот на Горна Река ја чува старата форма на минато определено несвршено време со *-nj*, и имаме: *-nja*, *-nje*, *-nte* еднина и *-njim*, *-njit*, *-njin* за множина.

Лице	dal	rri	pi	běj
Uni	dilnja	rrinja	pinja	bonja
Ti	dilnje	rrinje	pinje	bonje
(aj, šaj)/aja	dilte	rrinte	pinte	bonte
Na	dilnjim	rrinjim	pinjim	bonjim
Ju	dilnjit	rrinjit	pinjit	bonjit
Ata	dilnjin	rrinjin	pinjin	bonjin

Од општата анализа на материјалот собран на терен, резултира дека постојат различни форми дури и во самиот говор на Горна Река.

Покрај старата форма која е зачувана во Патишка Река, Црни Врв и кај постарата популација на другите села како во Крушопек, Грец, Нерези, Јаболце, Чифлик, Света Петка, како резултат на влијанието на другите говори, го забележавме и сигматскиот тип на минато определено несвршено време со *sh: j(sham), -jshe, -te*, за еднина и *(j)shim, (j)shit, (j)shin* за множина.

Една многу интересна форма, а воедно интересна и за албанската дијалектологија е исто така и минатото определено несвршено време при користењето на глаголот *jam* и *kam* во говорот на Горна Река каде што се претворува во *izhnja* и *kizhnja*.

Кај предметниот говор, оваа форма ја сретнавме само во Патишка Река, која во овој случај е поконзервативна од сите говори од тој крај и тие села.

²⁰⁶ J. Gjinari - Gj. Shkurtaj, vepër e cituar, стр. 225.

Помошните глаголи *kam* и *jam* во минато определено несвршено време, ја имаат оваа парадигма во говорот на Патишка Река.

Минато определено несвршено време		
Лице	<i>jam</i>	<i>kam</i>
uni	izhnja	kizhnja
ti	izhnje	kizhnje
šaj/šaja	ishte	kishte
na	izhnjim	kizhnjim
ju	izhnjit	kizhnjit
ata	izhnjin	kizhnjin

в). **Минато определено свршено време** - изразува дека дејството е завршено во минатото.

И со оваа форма на глаголот, говорот на Патишка Река излегува поконзервативен во делот на зачувување на старите форми, како во чамерискиот говор и на оној од Ѓирокастра со наставките *-jtim*, *jtít*, и *jtín*, додека во лаберискиот ги имаме *çkultim* (*shkulëm*), *thertim* (*therëm*)²⁰⁷, итн, исто како во Патишка Река каде имаме: *botim* (*bëmë*), *punutim* (*punuam*), *pretim* (*preëm*), *rmutim* (*rrëmuam*), *kuvendutim* (*kuvenduam*), *lajtim* (*lajtëm*), *pretim* (*preëm*) итн.

Uni	punova	bona	kuvendova	lajta	rmova	pruna	vikata
Ti	punove	bone	kuvendove	lajte	rmove	prune	vikate
Šaj	punaj	boni	kuvendaj	lajti	rmaj	pru	vikati
Ne	punutim	botim	kuvendutim	lajtim	rmutim	prutim	vikadnjim
Ju	punutit	botit	kuvendutit	lajtit	rmutit	prutit	vikadnjit
Ata	punuen	bo:n	kuvenduen	lajtën	rmuen	pru:n	vikadnjin

Во говорите на другите села, повеќето глаголи во минато определено свршено време се со овие наставки: *-a*, *-e*, *-j*, за еднина и *-em*, *-et*, *-en*.

Uni	punova	bona	kuvendova	lajta	rmova	pruna	vikata
Ti	punove	bone	kuvendove	lajte	rmove	prune	vikate
Šaj	punaj	boni	kuvendaj	lajti	rmaj	pru	vikati
Ne	punuem	bo:m	kuvenduem	lajtëm	rmuem	pru:m	vikatëm
Ju	punuet	bo:t	kuvenduet	lajtët	rmuet	pru:t	vikatët
Ata	punuen	bo:n	kuvenduen	lajtën	rmuen	pru:n	vikatën

г). **Минато неопределено време** е композирано време од минатото време во кое глаголите укажуваат на акција завршена во минатото која не ги прекинала врските со моментот на раскажување.

Ова време во индикативен начин и во овој говор се формира со помошните глаголи *kam* и *jam* и со партиципот кој покажува дејство.

Преодна		Непреодна	
еднина	множина	еднина	множина
<i>kam/kom/kum</i> lajt(un)	<i>kemi/kimi</i> lajt(un)	<i>jam/jom</i> lajt(un)	<i>jemi/imi</i> lajt(un)
<i>ki</i> lajt(un)	<i>keni/kini</i> lajt(un)	<i>ije</i> lajt(un)	<i>jeni/ini</i> lajt(un)
<i>ka</i> lajt(un)	<i>kan</i> lajt(un)	<i>ësht, osht</i> lajt(un)	<i>jan/jon</i> lajt(un)

²⁰⁷ J. Gjinari - Gj. Shkurtaj, *Dialektologjia*, ShBLU, Tiranë, 2003, стр. 227.

Како што се гледа од горенаведените примери, ја сретнавме и нередуцираната форма на партиципот, која обично се користи од страна на постарата популација, додека редуцираната форма се појавува како резултат на влијанијата на другите говори кои го опкружуваат, а која притоа денес се употребува од средната и младата популација.

За време на теренската работа, но и преку постојаните контакти со говорот којшто го истражуваме, непреодната форма ја сретнавме и преку користењето на помошниот глагол *kam* (*kom*, *kum*).

На пример:

Преодна		Непреодна	
Еднина	Множина	Еднина	Множина
<i>kam/kom/kum lajt(un)</i>	<i>kemi/kimi lajt(un)</i>	<i>u kam/kom/kum lajt(un)</i>	<i>u kemi/kimi lajt(un)</i>
<i>ki lajt(un)</i>	<i>keni/kini lajt(un)</i>	<i>u kije lajt(un)</i>	<i>u keni/kini lajt(un)</i>
<i>ka lajt(un)</i>	<i>kan lajt(un)</i>	<i>u ka lajt(un)</i>	<i>u kan lajt(un)</i>

д). **Предминато време** – оваа форма е создадена од минатото време која се формира со помошните глаголи *kam* и *jam* во минато определено несвршено време + партиципот.

Во говорот на Горна Река, конјугацијата на глаголите би изгледала вака:

Еднина	Множина	Еднина	Множина
<i>kisham punue</i>	<i>kishim punue</i>	<i>isham pasta:t</i>	<i>ishim pasta:t</i>
<i>kishe punue</i>	<i>kishit punue</i>	<i>ishe pasta:t</i>	<i>ishit pasta:t</i>
<i>kishte punue</i>	<i>kishin punue</i>	<i>ishte pasta:t</i>	<i>ishim pasta:t</i>

Градењето на непреодната форма и во ова време ја увидовме со помошниот глагол *kam*, како на пример: *u/kisham pasta:t*, *u/kishe pasta:t*, *u/kishte pasta:t*; *u/kishim pasta:t*, *u/kishit pasta:t*, *u/kishin pastat*.

е). **Плусквамперфект II** - е изградено со помошните глаголи *kam* и *jam* во свршено време и со партиципот на основниот глагол. Како и во многу други гегиски говори, оваа форма се употребува и во нашиот говор.

Еднина	Множина	Еднина	Множина
<i>pata lajtën</i>	<i>patëm lajtën</i>	<i>kesh mcue</i>	<i>kem mcue</i>
<i>pate lajtën</i>	<i>patët lajtën</i>	<i>keje mcue</i>	<i>ket mcue</i>
<i>pat lajtën</i>	<i>patën lajtën</i>	<i>ke mcue</i>	<i>ken mcue</i>

Како и кај некои други говори од гегискиот дијалект, и во говорот на Горна Река од минато неопределено свршено/несвршено време и плусквамперфект II, се образуваат вторични форми посложени преку кои се покажуваат дејствата кои се случувале во древноста или во некој мрачен период за кои добиваме податоци само преку легендите и приказните, како на пример: *kishte pas qo:n me ni vaket ni kadi shu:m i mençëm/ e kishte pas lypën cucën e mbretit// Mbreti i kishte pas çue fja:l kadi:s ç i t'shkonte ta merrte dorën e cucës//*

ф). **Идно време.**

Од јужниот до северниот крај на албанското јазично подрачје, во сите говори на тоскискиот и гегискиот дијалект, постојат две форми за идно време: една која се гради

со честицата *do* + *коњунктив* (*do të shkoj*) и другата формирана од глаголот *kam* + *инфинитив* ((*kam për të dalë/kam me dale*). Првата форма ја има истата структура насекаде, разликите се однесуваат само на различните фонетски редуцирања кои ги претрпела честицата *të* и *do*. Во нашиот говор како и во поголемиот дел од тоскискиот дијалект, честицата *të* се редуцира и се добива: *da shesëm* “do ta shesim”, *dja apem katundit* “do t’ia japim fshatit”. Оваа редуцирање на честицата *të*, е карактеристично и за некои преодни говори од централните и источните, како и за некои говори од јужно гегискиот.²⁰⁸

На пример:

- *da* + *коњуктив*: *da dalëm, da hypim, da shkojm, da presim, da punujm* итн.
- *kam* + *инфинитив*: *kam/kom/kum me da:l, kam/kom/kum me shkue, kam/kom/kum me punue, kam/kom/kum me pre* итн.

3.5.2. Коњунктивен начин

Формите на коњунктивниот начин често се употребуваат во говорот на Горна Река и селата од истата јазична област. Со нив, не само што се заменуваат формите на инфинитивот со некои особености кои недостасуваат кај заповедниот начин, туку се изразува и модалноста на желбениот начин и на обврската за дејствување именувано од глаголот. Вака се изразуваат: поттикот за дејствување, сомнежот во изведбата на дејството, желбата за наредбата, благословот итн.²⁰⁹

uni	<i>t'kiem/kem</i>	<i>t'ijem/jem</i>	<i>t'dal</i>	<i>t'foli</i>	<i>t'mbiell</i>	<i>t'ha</i>
ti	<i>t'kiesh/kesh</i>	<i>t'ijesh/jesh</i>	<i>t'dalish/ësh</i>	<i>t'folish</i>	<i>t'mbiellsh</i>	<i>t'hash</i>
aj, šaj/aja	<i>t'kite/ket</i>	<i>t'ijet/jet</i>	<i>t'dale</i>	<i>t'folne</i>	<i>t'mbgjelle</i>	<i>t'hane</i>
na	<i>t'kimi/kemi</i>	<i>t'imi/jemi</i>	<i>t'dalim/ëm</i>	<i>t'folim</i>	<i>t'mbiellm</i>	<i>t'hami</i>
ju	<i>t'kini/keni</i>	<i>t'ini/jeni</i>	<i>t'dilni</i>	<i>t'folni</i>	<i>t'mbillni</i>	<i>t'hani</i>

Таа се изразува со партиципот *t*. За да ја погледнеме подобро оваа форма ќе видиме како ни се појавува во секое време:

- а). Сегашно време: *t'punoj, t'mcaj, t'harxhaj, t'foli, t'kindaj/kundaj, t'fjaturaj* итн.
- б). Минато определено несвршено време: *t'punonja (t'punojsham), t'mconja (t'mcojsham), t'harxhonja (t'harxhojsham), t'folnja (t'folsham), t'fjutoronja (t'fjurojsham)* итн.
- в). Минато неопределено време: *t'kom punue, t'ket thon, t'kimi/kemi ngro:n* итн.
- г). Предминато време: *t'kisha punue, t'kische thon, t'kishit ngjue, t'kishim shkue, t'kiste hongër* итн.

3.5.3. Адмиратив

Ова време се формира со приспособување на краткиот партицип од глаголот на афиксите *kam, ke, ka, kemi, ki, kan*. Овие афикси се совпаѓаат со личните форми на сегашното време на помошниот глагол *kam* и се исти со оние на стандардниот јазик, со исклучок за второ лице множина каде се претопува вториот слог а во некои случаи останува само предното *-ki*, додека отпаѓа *-n* на темата.

²⁰⁸ J. Gjinar - Gj. Shkurtaj, *vepër e cituar*, стр. 219.

²⁰⁹ Haki Ymeri, *E folmja shqipe e Karshiakës*, Shkup, 1997, стр. 170.

uni	paskam	qonkam	punukam	dalkam
ti	paske	qonke	punuke	dalke
aj, šaj/aja	paska	qonka	punuka	dalka
na	paskimi	qonkimi	punukimi	dalkimi
ju	pas-kini/ki	qon-kini/ki	punu-kini/ki	dal-kini/i
ata	paskan	qokan	punukan	dalkan

Минатото неопределено време на адмиративот се образува исто како кај другите говори и кај стандардниот албански јазик, додавајќи го и помошниот глагол *kam* и партиципот на основниот глагол, како на пример:

uni	paskam <i>qon/qonën</i>	paskam <i>lajt/lajtën</i>	paskam <i>a:rdh/ardhën</i>
ti	paske <i>qon/ qonën</i>	paske <i>lajt/lajtën</i>	paske <i>a:rdh/ardhën</i>
aj, šaj/aja	paska <i>qon/qonën</i>	paska <i>lajt/lajtën</i>	paska <i>a:rdh/ardhën</i>
na	paskimi <i>qon/qonën</i>	paskimi <i>lajt/lajtën</i>	paskimi <i>a:rdh/ardhën</i>
ju	pas-kini/ki <i>qon/qonën</i>	as-kini/ki <i>lajt/lajtën</i>	pas-kini/ki <i>a:rdh/ardhën</i>
ata	paskan <i>qon/qonën</i>	paskan <i>lajt/lajtën</i>	paskan <i>a:rdh/ardhën</i>

3.5.4. Заповеден начин

Овој начин ги има заедничките форми со сите албански говори на двата дијалекта.

Неколку од начините за формирање на оваа форма се:

- Со наставка -i: *bgjeri, merri, mblidhi, shtrydhi, mbilli* итн.
- Со наставка -e: *çile, mbloje, shtroje, preje, mblidhe* итн.
- Со наставка -ni: *lshoni, shkoni, punoni, mconi* итн.
- Со наставка -a: *puna, lexa, mca, shka, kirka/kurka/ ža* итн.

3.5.5. Можен начин

Овој начин се создава со додавање на партиципот *da* кон глаголот во минато определено несвршено време на конјунктивот. На пример:

da punojsha, da punojshe, da punonte, da punonim (punojshim), da punonit (punojshit), da punonin (punojshin) – сегашно време.
da kisha kisham punue, da kisha punue, da kishite punue, da kishim punue, da kishit punue, da kishin punue - минато неопределено време.

3.5.6. Желбен начин (оптатив)

Повеќето правилни и неправилни глаголи, желбениот начин го формираат влегувајќи помеѓу темата на зборот и глаголската наставка и суфиксот *-fsh*: *punofsha, punofsh, punoft punofshim, punofshit, punofshin*. Глаголот *kam* во сегашно време на желбениот начин се користи во формите: *paça, paç, pa:st, paçim, paçit, paçim*. Од овие примери се гледа дека поранешната група *tsh (patsha)* еволуирала во *ç (paça)*²¹⁰, а што се однесува до непреодната форма, таа се формира со додавање на партиципот *u* на преодната форма: *U rriç, u bafsh pqak me mjekër! U gzafsh bre bir!, U mpqakshi ba:shk! U martafsh e u shtafsh, ni katund u bafsh! Shkafsh e ardhsh sa ma mi:r!*

3.5.7. Неличните глаголски форми

a). *Глаголската придавка* - во албанскиот јазик, но и во неговите говори, повеќе се користи за да се образуваат аналитички временски форми или компонирани, отколку

²¹⁰ Sefedin Haruni, *E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit*, shkup, 1994, стр. 79.

посебни форми. И во говорот на Горна Река, глаголската придавка ректо се користи како посебна форма. Главно има особини на придавки и глаголи.

Предметниот говор сè уште ги зачувува старите форми на партиципот, се употребува нередукирано со суфиксите *-um* и *-un*, како на пример: *lidhun, šepun, shkuetun, lypun, gjegun, ardhun, vdekun pamun* итн. Овие форми се пронајдени и во најконзервативните говори како оние во Патишка Река и Црни Врв, како и кај субјектите на другите села кои припаѓаат на старата генерација.

Овој говор има разноликост на формите кај глаголските придавки. Освен гореспоменатите форми, ги видовме и формите: *shkue, punue, diftue, largue, ngatrrue, harrue* итн., формите *shkuet, punuet, diftuet, larguet, ngatrruet, harruet* како и формите: *shkuetun, punuetun, diftuetun, larguetun, ngatrruetun, harruetun* итн.

б). *Инфинитив* - исто така, е нелична глаголска форма со аналитички состав.

Во албанскиот говор на Горна Река и целата иста јазична зона, имаме две форми на инфинитивот:

- Формата која е изградена со честичката *me*+*глаголската придавка*: *me shkue-t-un, me punue-t-tun, me kindue-t-tun, me harxhue-t-tun*, што е типично за гегискиот дијалект.
- Формата која е изградена со *për t'+намицином*: *për t' punue-t-tun, për t' kindue-t-tun, për t' shkue-t-un* итн., што е типично за тоскискиот дијалект кај преодните глаголи и многу ретко за гегискиот дијалект.²¹¹

в). *Глаголски прилог* - во овој говор редовно се формира преку предно додавање на честичката *tu*+*глаголската придавка* (на основниот глагол) кон глаголската придавка: *tu shkue-t-un, tu punue-t-tun, tu kindue-t-tun, tu harxhue-t-tun* итн.

3.6. Прилог

Прилозите се непроменливи зборови кои стојат покрај глаголите и ги надополнуваат нив во изразување на местото, времето, начинот и количината.

Што се однесува до прилозите, во говорот на Горна Река и нејзиното јазично подрачје, се среќаваме со посебни фонетски и морфолошки форми. Овие посебни форми дошле како последица на фонетските особини карактеристични за говорот на Горна Река, а кои пак придонеле кон морфолошки промени во нивните форми.

Според значењето, и во нашиот говор имаме:

1. прилози за начин, 2. прилози за количество, 3. прилози за време, 4. прилози за место и 5. прилози за причина.

3.6.1. Прилози за начин

Во говорот на Горна Река, прилозите за начин се многубројни. Во овој говор пронајдовме форми кои не сме ги слушнале во другите говори, било тоа да се гегиски или тоскиски.

За да се направи нивна класификација, ќе се обидеме да ги потенцираме формите кои можат да бидат во интерес на дијалектот: *perakolla, kejš, kotpërskoti, shyp, përzumësh, kapšita, burrisht, mçeftas, mi:r, kejš, ftohët, nxehët, shku:rt, gja:t, drejt, shtremët, kadale, huzli, kshtu, šashtu, šikshtu, javash, idhnushëm, pajtushëm, agal/agël, apet, ashiqare, axhaip, capari:t, cekurit, cekërlllo, çika - çika, çipllak, çtonjet, ding, dup, falltosh, fu:llim galamsha, galiç, halis, han e dan, hapasas/hapasëz, hasher - neshër, hazli/hëzli, kalar, kallafa:t, katije, kazgandis, llapaja:rk, lloçkavit, majna, mamurli, ndixaj, pajmat, pertinza,*

²¹¹ J. Gjinar - Gj. Shkurtaj, vepër e cituar, стр. 241.

tutulec, tu:f-tu:f, teker-meker, taxhis, talimna, tatravit, trumbalis, usha, ul e tul, veshtin, xhilit, zhur, zhangavitun ИТН.

3.6.2. Прилози за количество

Овие прилози го одредуваат глаголот изразувајќи го интензитетот и степенот на дејствување. Овие прилози даваат одговор на прашањето колку?

Во овој говор ги најдовме овие прилози за количество: *shum, tepër, ntro, mnja, mjaft, pak, ajś, hala, shum ma shum, pak ma shum, shum ma pak, shum ma tepër, përstepër, źy:mc, źymcatak, bististak, nji mi:ck, nt'roçkës* ИТН.

3.6.3. Прилози за време

Најчесто употребуваните прилози во овој говор се: *sat, gje, pargje, neser, mbasneser, mbasnesërit, parëmpargje, sivjet/sivjet, źith ditën e ditës, masandejna, dajma, m'vjet, parvjet, simvjet, moti, herët, vo:n, përher, përdit, ndonjere, at'here, shspesh, rra:ll, dikur, n'saba, n'dre:k, a'aksham, ditën, natën, pranverës, verës, vjeshtës, dimnit, danjere, kurnjere, përhere, çdahere, dit për dit, nat për nat, dit e nat, saba për saba, aksham për aksham* ИТН.

3.6.4. Прилози за место

ngat, larg, afër, nalt, pasht, ma, mbi, përmbi, ndër, përfundi, irfundi, dikundi, kërkundì, gjithkundi, gjithandej, përmbi, përqet, pqpasht, kah, ka, kha, aqe, mjedis, mbas, përmbas, andejna, kundejna, për qenari, akolla, okollmokoll, aty, śaty, śiktu, mbrenda, përjashta, n'fund, n'qosh, n't'gjahit, n't'shmajit, ndërmjet, mjedis, ndërmjet, prikha/prekha, preqe/prishqe, iseprene/isaprenda, n'vaktit ИТН.

3.6.5. Прилози за причина

Прилозите за причина се употребуваат и во нашиот говор. Почесто ги сретнуваме: *se, pse, përse, për çka, se çka* ИТН.

3.7. Предлози

Предлозите се дел од непроменливите зборови кои изразуваат синтаксична врска на зависност помеѓу именката, бројот или заменката во одреден падеж и во одредена форма на групата на зборови.²¹²

Во говорот на Горна Река кој се зборува во селата на околината на Скопје, ги сретнавме овие предлози: *për, pi, pri, ka, me, n', m', p;rmbi, ma, mbaj, përmbaj, mbas, përmbas, simbas, para, përpara, napër, ndërmjet* ИТН.

Предлогот *ka*, обично се користи во номинатив, во овој говор се користи како замена за предлогот *nga*. Предлогот *në*, обично се користи за создавање на прилог за место, се среќава без *ë*, како: *si: n'duj, n'do:d, n'da:r* ИТН. Без *ë* го имаме и предлогот *më*: *m'fush, m'shpi, m'thikët, m'takmakit, m'spatët* ИТН.

Предлогот *mbi* кој се користи во акузатив, во вој говор се среќава во формата *ma*, како: *ma murit, ma gurit, ma kulmit, ma kodrës* ИТН.

Предлозите *për, nëpër* во овој говор се употребуваат во две форми и како *për, nëpër* и со самогласката *e*: *per, neper*. Исто така не се слуша и предлогот *nën* а на негово место се користи предлогот *ndër*.

²¹² Gramatika e gjuhë shqipe I (Morfologjia), Tiranë, 1995, стр 381.

3.8. Сврзници

Сврзникот е непроменлив дел кој врзува два дела на реченици или два збора и изразува различни синтаксички односи помеѓу нив.²¹³ И во нашиот говор сврзниците се координациски и субординациски.

Координациски сврзници:

- а). Составни сврзници: *e, ene, edhe, hem...hem, as...as, si...ashtu* итн.
- б). Разделни сврзници: *a, a...a, o...o, ja...ja, n'dash...n'dash, ose...ose* итн.
- в). Спротивни сврзници: *kurse, pa, veç, veçse, ama, mirpa, mirama* итн.
- г). Заклучни сврзници: *për kit, për at, për sat, për sata, damethon* итн.

Субординациските сврзници се делат на: односни (*se, çi*), локативни (*ku, te, ka, njer, gjithandej, pi, pi ku, njer ku, pi ka*), временски (*kur, sa, si, mbajçi, para se, njersa, kurda çi, sa here çi*), причински (*se, si, mbajçi*), целни (*çi, se, për t', për me*), начински (*sa, se, sesa, si, sikur, sikurse, sikundra, ashtu si*), условни сврзници (*sikur, pa, n'qoft se, n'rast se*), последични (*kshtu çi, ashtu çi, sa çi*), концесивни (*ene pse, sado çi, ene pa, ene sikur*), спротивни (*n'vend çi*).

3.9. Честици

Повеќето честици во овој говор се појавуваат со истите форми како во повеќето говори на албанскиот јазик, освен кај некои кои се претставени со дијалектен карактер. Показната честичка *ja*, која се користи за да се покаже нешто во близина, во говорот на Горна Река се појавува во формата *lla (ja), lla ku (ja ku), lla ke (ja ke)* итн. Оваа форма на честиците, во селата од скопскиот регион кои се по потекло од Горна Река, ја сретнавме во Патишка Река.

На местото на честичката *duke*, во Горна Река се користи претопената честичка *tu*, додека се менува глаголската честица *do*, и на нејзино место се користи честичката *da*. Другите честици кои се употребуваат во овој говор се: *desh, nuk, nja, a, bile, bili-bile, as çi, po se po, jo se jo, bash, pa, sikur, zersa, tu* итн.

3.10. Извици

Извиците се зборови кои ги изразуваат чувствата на говорникот. Тие, исто така, служат да изразат одредени ставови, да привлечат нечие внимание, за да се даваат наредби, за да се користат при поздравување, за да се имитираат звуци итн. Такви се: *o, oh, ah, u, uh, e, eh, ej, moj, mor, bre, gyoja, korba, kuku, hopa, faleminderit, lamtumirë, tungjatjeta, bërr, bobo, ham-ham* итн.²¹⁴

Како извици се сметаат и зборовите кои изразуваат поздрави, благослови, клетви, укори, сочувства, кои во нашиот говор се појавуваат во овие форми: *qo:ft mba:r, hajr inshalla, udha mba:r, mbar paç, tumirmbeçi, mirmbeçi, mbeçitumir, tumirbafsh, ugullora, kismet, shëndet, bujrum, u gzafsh, rrafsh, me shëndet, për hajr, hajr paç, me jettgjat, ju shëndash, a shkret, a kuka une, mjera une, o lele, a mari, a mare, pqaq, vdeksh, u harrofsh, u shkretofsh* итн.

²¹³ Оп. cit., стр. 397.

²¹⁴ Kolec Topalli, *Gramatikë historike e gjuhës shqipe...*, стр. 1136.

IV. СИНТАКСИЧКИ ОСОБЕНОСТИ

4. Разлики во полето на синтаксата

Познат е фактот дека главните синтаксички разлики помеѓу двата главни дијалекти кај албанскиот јазик се многу ограничени на број. Единствената разлика којашто се смета како главна е присуството на инфинитивот во северниот дијалект (гегискиот) и неговото отсуство во јужниот дијалект (тоскискиот). Гегискиот инфинитив од типот *te ripie*, е целосно споредлив со инфинитивот на сите европски јазици коишто имаат ист таков, а е еквивалентен со конјуктивот и со еден цел систем на други дополнителни средства кои се користат во тоскискиот дијалект.

Досегашните истражувања потврдуваат дека синтаксичките појави со дијалектна вредност имаат различна разгранетост: некои појави имаат пошироко разграничување, некои се среќаваат само кај одреден дијалект или во одредени краишта на тој дијалект, некои во групи на говори, некои во посебни говори.²¹⁵

До ден-денес, во најголемиот дел од нашите дијалектолошки студии, не се споменуваат синтаксичките карактеристики на говорите кои се истражувани. Во овие студии, дијалектната синтакса е изучувана сосема малку, додека синтаксичките прашања сосема накратко и само површно.

Во говорот на Горна Река и селата од оваа лингвистичка област, како и во сите говори на албанскиот јазик, се зачувани јазични факти во интерес на дијалектологијата и општо за нашата лингвистика. Но, малобројните студии и синтаксични податоци, нам во овој случај, ни ја отежнуваат работата во ова поле, бидејќи истражувањето и записот на фактите и на синтаксичките појави, налагаат повеќе време за проучување отколку истражувањата на фонетските, морфолошките и лексичките особености.

За да се даде краток опис на синтаксичките особености на предметниот говор, дијалектниот материјал собран на терен го имам обработено според „*Udhëzuesit për kërkime në fushën e sintaksës popullore*“ (Упатството за истражување во полето на народната синтакса), издадено од страна на Институтот за јазик и литература во 1987 година, додека пак го анализиравме според *Прашалникот за синтаксички варијации во говорите на албанскиот јазик*, кој преставува репродукција на *Упатството и прашалникот за синтакса за собирање на материјалот за Дијалектолошкиот атлас на албанскиот јазик*.

Главните особености на овој говор ги проучуваме одговарајќи на прашањата поставени во овој прашалник како во следниот дел на ова поглавје:

4.1. Усогласување на прирокот со подметот

Што се однесува до усогласувањето на прирокот со подметот, во говорот на Горна Река и селата од истата јазична област, прирокот се претвора во множина кога подметот е збирна множина. Значи кога подметот е именка во збирна множина, усогласувањето со прирокот се прави според значењето, односно се претвора во множина.

Пример: *Burrnimi erdhën pi xhamije// Granimi kishin da:l pi darsme/ e shkonjin tufa-tufa// Miletu u ngritën n'ko:m// Rinia dulën krej ja:sht//*

Покрај употребата на множината, во некои случаи, забележавме дека прирокот е ставен во еднина како: *Askerija gjermonit erdh njer te kodra// Krejt katundi u ngrit n'kom// Krejt bota da folne për ne//*

²¹⁵ Mehmet Çeliku, „Dukuri sintaksore me interes dialektor në gjuhën shqipe“, *Studime Filologjike*, 1(1-2), стр. 79-88.

4.2. Усогласување на прирокот кога како подмет е името на некое село и регион

Во говорот којшто го истражуваме, кога подметот е име на село, округ или регион, прирокот ни се појавува во множина, како: *Da vin krejt katundi// Da marrën vesht ži:th Karshiaka// Ashtu tho:n gjith Derveni//*

Бидејќи се работи за неколку села од истата јазична област, природно е да имаме разлики и внатре во самата дијалектна зона. Во овој случај, што се однесува до горенаведениот пример, прирокот ни се појавува во еднина кога како подмет имаме име на населено место или регион, како: *Da vine krejt katundi// Da marre vesht ži:th Karshiaka// Ashtu tho:t gjith Derveni//* итн.

4.3. Усогласување на прирокот со два или повеќе хомогени подмети

Кога имаме повеќе хомогени подмети, во нашиот говор, прирокот ни се појавува во множина, додека како сврзник се употребува сврзникот *ene*.

Erdhën Sara ene Lulja// Alia ene Salia shkuen// Dulën pi shkolle mcusi ene nxansat//

4.4. Усогласување на прирокот кога имаме два подмета

Прирокот се појавува во множина при составување на реченици од типот: *Baba me birin u nisën// Nona me cucën shkuen// Uka me Himën kthyen pra:p// Sanija me Sevdijen u ngritën ma heret//*

4.5. Усогласување на придавките со именките од машки род кои множината ја прават со „e“.

Бидејќи придавките укажуваат на особините на именките, тие се усогласуваат со нив по род, падежи и број. И во предметниот говор, кога именката е од женски род, придавката е исто така од женски род, како на пример: *Motra jeme o:sht puntore// Frynte shu:m e:r e fo:rt// Binte shi rrebes//*

Што се однесува до бројот на придавките, и во овој говор бројот на придавките е условен од бројот на именката која го одредува. Затоа, кога имаме именка во еднина, и придавката е во еднина, додека кога именката е во множина и придавката е во множина.²¹⁶ И во нашиот говор, кога некои именки добиваат наставки од женски род, го менуваат родот и како резултат на тоа и придавките по нив се од женски род: *Ka shu:m male t'nalta// I pam da vorre t'vjetra//I thyen da mure t'vjetra// Katunde t'mdhaja//* итн.

4.6. Усогласување на именката во акузатив со предлозите „në“, „mbi“, со друга именка во генитив или со одредена придавка

Во нашиот говор, именката во акузатив со предлозите „në“, „mbi“, што се проследува со именка во генитив или со придавка, ни се појавува во нечленувана форма: *Arën e kishte n'breg t'malit// N'breg T'Llokës// Ra n'bunar t'katundit// U fug n'duj t'Vardarit// Duel z'abel t'katundit//*

4.7. Употребата на предлозите во различни композиции

За време на нашите теренски набљудувања, но и при анализата на дијалектниот материјал, забележавме дека во истражуваниот говор и композициите како единица мерка и композициите кои ги означуваат садовите со предметите се употребуваат во две форми, со предлози и без предлози, со исто значење:

ni thes miell и *ni thes me miell*;

²¹⁶ Kolec Topalli, *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2011, стр. 1195.

ni kuti gurabije и *ni kuti me gurabije*;
ni shto:m u:j и *ni shto:m me u:j*, итн.

Значи, во групата на зборови создадена од две именки, од кои првата го прикажува садот како единица мерка, а втората го прикажува предметот што е ставен во првиот, ни се појавува во двете форми: *Bgjejtа dy tha:s miell* // *Bgjejtа dy tha:s me miell*//

4.8. Употреба на атрибутот во предметот

Што се однесува до атрибутот во аблатив, според анализите што ги спроведовме, во нашиот говор при негова употреба ни се претставува во голема разноликост. Во повеќето случаи ни се појавува како придавка: *bu:k e grunjтë*, *bu:k e kollombojt*, *lu:g e drunjтë*, но чести се и случаите кога атрибутот ни се појавува без предлог: *bu:k thekni*, *lug druni*, *pekmez rrushi* итн.

4.9. Градењето на прилошката определба за количество

Во говорот кој е предмет на овој труд, прилошката определба за количество се гради на неколку начини: Кај некои зборови преку аблатив без предлог, како на пример: *Ka luejt mendsh*// *Ka da:l faresh*//

Освен формата со аблатив и без предлог, кај нашиот говор се употребува и предлогот „nga“, а во нашиот говор соодветен му е предлогот „ka“ како во следниве примери: *Ka luejt ka mendja*// *E ka pri:sh ka brinjët*// *E ka kputë ka kombët*// *E ka zbu:t ka karrizi*// итн.

4.10. Употребата на прилошката определба за место

Што се однесува до употребата на оваа прилошка определба, во нашиот говор се користат формите со предлози како во следниве примери: *Ra:sh n'shehër*// *Shkova n'Tteto:v*// *Shkaj n'paza:r*// *Erdh n'xhami*// *Shkaj n'katund*//

4.11. Употребата на прилошката определба за време

Од анализата на дијалектниот материјал во врска со употребата на прилошката определба за време, резултира дека во предметниот говор, се употребува аблативот без предлог, како во следниве примери: *Pranverës di mbiellm arat*// *Verës da punojm*// *Vjeshtës da mbledhëm zahiren*// *Dimnit da pushojm*//

4.12. Употребата на прилошката определба за причина

Што се однесува до употребата на прилошката определба за причина, ја забележавме само формата без предлог. Во овој говор на местото на предлогот „prej“, се употребува предлогот „pi“ и тоа како во следниве примери: *Vdiš pi s'unit*// *Pqasi pi s'xetit*// *Ncofi pi s'fiohtit*// *U smu pi s'kejsit*// итн.

4.13. Употребата на предлозите „tej“ и „përtej“

Во нашиот говор се користи само формата *përtej* во аблатив како кај следните реченици: *Përtej katundit*// *përtej shta:t maleve e shta:t kodrave*// *Kishin shkue përtej vorreve*// итн. Покрај оваа форма, ја забележавме и формата *mata:n* која се користи паралелно со формата *përtej* како: *Mata:n katundit*// *Mata:n shta:t maleve e shta:t kodrave*// *Kishin shkue mata:n vorreve*// итн.

Додека што се однесува до предлогот *tej*, тој не се употребува во нашиот говор и наместо формата „*tej mase*“, се користи формата „*për s'tepër*“. *Hëngri për s'tepër*// *U ladh për s'tepër*// *Folte për s'tepër*// *Prente për s'tepër*//

4.14. Употреба на предлозите „për“, „me“ „në/ndë“, „nën“ и „mbi/më“

Во однос на употребата на овие форми на предлози, наидовме на разноликост кај субјектите во зависност од нивната возраст. Старата генерација сè уште го користи локативот, додека помладите генерации како резултат на бројните влијанија од соседните говори, најчесто ги користат предлозите во акузатив.

Предлогот *me* се употребува со именка во акузатив, така да добива функција на надополнување на разлики или околности:

а) Определба за предмет: *E punova arën me sha:t// Da vim me tamafil//*

б) Определба за начин: *Erdh me gzim//Punonte me marifet //*

в) Определба за субјект: *Shpijat i kishnjim me gurë e me llaç// Sherbetin bone me sheqer e me pekmez//*

г) Определба за придружба: *Hongrëm jani me mish// Da baj peta me presh// Baklla:v me arra//*

Предлогот *në* обично го бара акузативот како: *Shkaj n'mal// erdh n'shpi//* додека во овој говор нечесто ја бара и именката да биде и во локатив изразувајќи на овој начин временски и локативен сооднос: *Shkaj vera da hypim n'dimën// E kishin hun:xh n'kryet vendit// Na vinte njere n'javët// E kishin mbyhtë ene e kishin fju:g n'prruet// Ma puna n'terrët se da qerrohesh//*

Предлогот *në/ndë* се употребува кај именките што започнуваат си акцентирани самогласки, како: *ujë, a:r, ahur etj., si: nd'uj, nd'ahër, nd'odët nd'dujshit, nd'darët* итн.

Голема употреба има и предлогот *m'* кој во овој говор излегува пред предлозите *më* и *në*: *Mas pri m'kôm gjithë ditën se da pastatish// Da vij m'drekët// Diftonjin se m'vaktit ka pa:s ma shu:m mbarre// Kunglli da pišet mo m'vje:sht.*

Додека предлозите *nd', mb'*, во овој говор се користат во локатив како на пример: *I ra mu m'barkit// Kishte ra ene u kishte mbyhtën n'du:j// Vlonte fusha/krejt kishin da:l n'dara// Pa martue e ka cucën/ i mbet n'derët// Kishte dalun mb'gjeshkët// mas rri mb'udhët// Rrinte mb'anët* итн.

Предлогот *mbi* кој се користи во акузатив, во вој говор го сретнавме во формата *ma* како: *ma murit, ma gurit, ma kulmit, ma kodrës etj*, додека предлогот *nën*, во нашиот говор, се сретнува само во формата *“ndër”* како во следниве примери: *ndër gur, ndër kulm, ndër kala, ndër hije, ndër sy* итн.

4.15. Употребата на предлозите „prej/pej/pri“ и „nga/na/ka/kaha/ngaha/ngaj“

Во говорот на Горна Река и целата иста јазична област, означувањето на насоката на движење или потеклото од одредена точка, се врши со употреба на предлозите *pi* и *pri* како: *Erdha pi Shkupi// Hikën pi katundi// Duel pi shpije// Erdhën pi are//*, додека во Патишка Река, го сретнавме предлогот *pri* во ваквите структури на реченици: *pri kha* (prej këtu), *pri shqe* (prej atje) итн.

4.16. Употреба на предлозите „në“ и „më“

Во нашиот говор, за да се покаже временскиот сооднос наидовме на употребата на двете форми, и со употребата на предлогот *„në“* како во: *E kimi thirrë-n n'da:rk// Erdh tamum n'vakët// e kimi lonën t'shihemi n'dy sahati//*, и со употребата на предлогот *„më“* како во следните примери: *Kur t'vine m'da:rk// Ka ardhën tamum m'vakët// Da vin m'dy sahati//* итн.

4.17. Употребата на сложениот предлог „gjer në/ deri në“

За да се означи конечната цел каде достигнува акцијата во простор или време, во нашиот говор се користи сложениот предлог *gjer në*, кој во нашиот говор се наоѓа во формата *„njer n“* и *„njer te“*

Duel njer n'lo:m// U ngrit heret ene shkaj njer n'pazar// Kishte hyp n'barxh njer n'fyt//

Kush da pritne njer n'aksham// Nuk kam fšje:t njer n'saba// Rri njer ma vo:n// E përcuell njer te dera// E çova njer te shkolla//

4.18. Функционирање на придавките во суперлатив пред именките

Кога станува збор за степенувањето на придавките, во говорот што го анализираме, придавките секогаш одат по именката и покажуваат особености или карактеристики на именката како: *Gjali ma i miri n'katund// U martue cuca ma e mira// Rrena osht sendi ma i kejši ndunja// Libra ma e mi:r çi e kom lexue//*

4.19. Употреба на прирокот во случаите кога има повеќе подмети од еден ист вид

Во случаи кога имаме повеќе подмети од ист вид, прирокот се користи во множина како во следниве примери: *I thirri krushkun me krushkën// I muerr cucën ene gjalin ene shkaj// I thirri nxansat ene mcusin t'dalin pi klase// I mbluedh stelat ene partallet ene shkaj//*

4.20. Удвојување на предметот со кратки заменски форми

Кратките заменски форми на личната замена во прво и второ лице еднина, кога се употребуваат како директен и индиректен предмет, речиси секогаш се наоѓаат пред глаголот како во следните примери: *Aj e shihte si ma pa:r// Përhe:r e lakmonte jetimin e ngra:t// E donte shu:m// M'muerr edhe tu me vete// Ku shkove a bir si u vdore//*, но, освен горенаведените структури, се соочивме и со структури каде кратката форма не го повторува предметот, како во следните примери: *Kur shkaj/ muerr me vete dysa libra// Sa erdh/bgjejt dy tha:s miell// Kur hikën/kishin marrë me vete ene paret// Muerr nizet poena//*

4.21. Употреба на кратката заменска форма „më“ со глаголи на заповеден начин

Како и кај многу други говори на албанскиот јазик и во вој говор, кратките заменски форми на личните замени се користат покрај глаголите како проклитички и енклитички зборови, со што истражуваниот говор не се разликува многу од другите говори на албанскиот јазик. Кратката форма *m(ë)* од прво лице еднина, исто како и кај енклитичките зборови, се користи само во случаите кога глаголот е во второ лице еднина, заповеден начин, како на пример: *merrëm, frigëm, bgjerëm, diftam, kundam, thirrëm, bgjirëm* итн. Оваа кратка заменска форма во сите ситуации останува пред глаголот кога истиот е во множина и е во компонентата на глаголот без да се дели на слогови, затоа што при вакви ситуации не се изговара *ë* -то: *m'pritni, m'vridni, m'mirrni, m'thoni* итн.

Во енклитична форма се среќава ретко помеѓу структурата на глаголот и неговата наставка: *Bgjermi da drunj// Shtimi n'xhepa t'lurkes fysheket// zhdrypmi qeremindet pi çatis// merrmi da ene mu// lidhmi ma fort se dam zgidhen//* итн.²¹⁷

Како што видовме, кратката заменска форма *më* од прво лице еднина со глагол во заповеден начин, се употребува и во проклитичка и во енклитичка форма како на пример: *ma fug/ fugma; ma ep/ epma/nama; ma mbush/mbushma; ma mblidh/ mblidhma; ma ngre/ngrema; ma mbill/mbillma; ma prit/pritma/ ma piš/pišma; ma grish/grishma* итн.

²¹⁷ Sejfedin Haruni, E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit, *Dialektologji* 3, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2022.

4.22. Употребата на кратката форма „на“ од прво лице во множина

Кратката заменска форма на личната замена *na* од прво лице во множина секогаш се поставува пред глаголите од второ лице еднина, заповеден начин, како во следните примери: *Na pridni se da vim n'çaj; Ma mir na vridni se t'bohemi me ju// Mas na igni pi syve// Mas na hani llafet// Na ipni ni haber// Na runi pak ene neve// Na thirrni kur t'dilni pi shpije//* итн.

4.23. Спојување на кратките заменски форми

Што се однесува до спојувањето на кратките форми во второ лице множина, нашиот говор се групира во говорите каде спојувањето на кратките заменски форми се прави пред наставките како: *Kthejani fundin mirë e mirë// Mbyteni ukun se ka ra n'katund// Mbyteni e fugeni n'prue// Mbilleni arën sa ma frik//* освен гореспоменатите форми, ги сретнавме и овие форми: *kthenjani, mbytnjani, fugnjani, mbillnjani* итн.

4.24. Употребата на присвојната замена пред имињата на роднините

За разлика од тоскиските говори кај кои заменките се употребуваат пред имињата за сродство како: *im atë, ime bije, time motër, jot ëmë, jot motër, sat ëme, tët atë, tët vëllezër* итн.²¹⁸, во нашиот говор тие секогаш доаѓаат по именката. *Nona jeme// Noja jote// Bama jem// Baba jot/jat// Biri jem// Biri jot/jat// Bija jeme/ Bija jote* итн.

4.25. Употребата на формите „i tij“ и „i vet“ кај присвојната замена

Присвојната замена „i tij“ во зависната печеница, му се реферира на подметот на главната реченица како во следните примери: *Lulja i tha Sarës t'i shohe punimet e asaja// Hava i tha Dritës ti shohe detyrat e asaj// Baba ja dftaj gjalit arat e veta// Hoxha ja dha librën e vet// E prev me thikën e vet//* додека заменката „i vet“, во зависната реченица му се реферира на предметот на главната реченица како: *Shkaj n'katundin e vet/ e muerr me kamjonin e vet//* итн.

4.26. Формата на именката придружена од показната замена

Именките придружени од страна на показните замены како: *ky, kja, aj, aja, šaj kta, ata, šata*, се членувани, и тоа без разлика каква улога си играат, на показателот или одредувачот како: *Aja gruja e muerr gjalin e vet// ky gjali i tha babës vet// šaj burri foli shum llafe t'ronda// kta g'ra:t tona jan: burrnesha// Da dižen šata cu:ll//*

4.27. Употребата на формите „tre/tri“ кај броевите

Кај броевите во албанскиот јазик, само *tre / tri* се разликуваат според родот со кој се употребуваат. Бројот *tre* се употребува кај именките од машки род, како на пример: *tre djem, tre nxënës, tre dasmorë* итн., додека бројот *tri* се употребува кај именките од женски род како: *tri vajza, tri pjesë, tri javë, tri buzëqeshje, të tria* итн.

Говорот на Горна Река го има зачувано родот на броевите *tre/tri* така да бројот „tre“ се употребува заедно со именките од машки род како: *tre burra// tre kroje// tre bunare// tre bajra:k// tre gamula// tre shkopinj//* додека бројот „tri“, се користи заедно со именките од женски род како на пример: *tri nuse// tri fjutra// tri çeshma// tri guguçe// tri lira// tri shojsë, tri kutia// tri temcia //* итн.

4.28. Употребата на формите “tre/tri” кај броевите кога именката се придружува со придавка

Што се однесува до родот на бројот „tre/tri“, кога имаме две именки придружени со придавки, придавката и се усогласува со последната именка, што значи го добива

²¹⁸ Zihni Osmani, *E folmja shqipe e Prespës*, Flaka e vëllazërimit, Shkup, 1996.

родот според последната именка како во следните примери: *Tri gra e tre burra t'thirrët// Tre burra e tri gra t'thirrta// Tri cuca e tre gjem t'ri// Tre gjem e tri cuca t'reja//*, додека кога станува збор за брачен пар, во говорот на Горна Река се употребува формата *një palë burrë e gra (një çift)*. Во овој случај се употребува бројот „tre/tri“, во машки род како во следните структури на реченици: *Ku ka e ku s'ka// Tre pal burr e gra//*, додека родот по именката го презема при следните структури на реченици: *tri pa:l dimija// tre pa:l jelek// tre palë pantulle// tri palë gërrshonj//* итн.

4.29. Употребата на формите на редните броеви „dy/tre“ придружени со именки од женски род

Во врска со употребата на формите на редните броеви „dy/tre“, во текот на разговорите со разни субјекти во текот на истражување на терен, но и за време на набљудување на истражуваниот говор, забележавме дека се употребуваат двете форми на броевите.

Erdhën të dy gratë// erdhën të dyja gratë// I kishte ma:rr të tri cucat// I kishte ma:rr të tria cucat// i pa:m të tri nuset// I pa:m të të tria nuset//

4.30. Употребата на партиципот во форма на именка од среден род придружена од предлогот „me“ и на временската реченица со сврзниците „sa, sapo“

Неличната глаголска форма „me të ardhur“ не се употребува со временска реченица што изразува истовременост, туку се употребува само временска реченица со сврзникот „sa“, додека сврзниците „sapo и posa“ во овој говор воопшто не се употребуваат.

Sa hypi n'katund/ vikati me t'madhe// Sa mrrini aqe/ aj e muerr// Sa ra e zu zumi// Sa erdh ja nisi punes// Sa ja nisi/ e la//

4.31. Употребата на конструкцијата на неличната глаголска форма со бројот „një“ и временските реченици што се изразуваат со сврзници

Конструкцијата со неличната глаголска форма „një të thënë - ni t'thonme“, се употребува како реченица со валидност на истовременост, но се употребуваат и временските реченици што се изразуваат со сврзници.

Ni t'vikatme/ krejt u ngritën n'kom// Ni t'vikadme/ krejt u ngritin n'komb// Ni t'ardhme/ i boni pi:k e pe:s// Ni t'zume/ e muerr vesht çka i tha:sh// Ni t'thonme/u ni:s// Ni t'pame/ e begenisi//

4.32. Употребата на конструкцијата со глаголски именки од среден род

Од анализите што ги направивме и од она што успеавме да го разбереме, во нашиот говор се употребуваат само временските реченици што се изразуваат со сврзници но не и конструкцијата со глаголски именки од среден род во членувана форма без предлог.

Sa zhdrypi pasht/u vra// Sa hypi brenda/ u shym drita// Sa duel dilli/lehi šeni// Sa u ndal shivi/ dule dilli// Sa ju ndal dhimta/fjet// Sa e la punën/erdh//

4.33. Употребата на паратактични и хипотактични форми во глаголски групи во кои првиот составен дел го изразува почетокот на дејството (zë, nis, filloj, hyj)

Во глаголските групи кај кои првиот составен дел го изразува почетокот на дејството (zë, nis, filloj, hyj), повеќе се користи паратактичната форма, а помалку хипотактичната форма.

Zu t'vikatne// Hupën t'hane// Nisën t'folne// Ze t'qajne// Nisën t'thirrne//

4.34. Употребата на конјунктивот и инфинитивот во хипотактичните структури создадени од глаголските форми кај кои првиот составен дел го изразува почетокот на дејството

Кај хипотактичните структури создадени од глаголските форми кај кои првиот составен дел го изразува почетокот на дејството, глаголскиот прирок се изразува во лична форма, во овој случај се користи конјунктивот.

Nisi / zu t'kirkojne / t'kurkojne// Nisi / zu t'qajne// Nisi / zu t'pine// Nisi / zu t'kindojne / t'kundojne.

4.35. Употребата на инфинитивот кај независните прашални реченици

Што се однесува до употребата на инфинитивот, оваа форма се употребува и во говорот на Горна Река, но кај независните реченици кои се дадени во прашалникот, прирокот се изразува во членувана форма како што е наведено во следните примери: *Ku t'shkaj// Çfa:r t'baj// Pse/përse t'vi// Ku t'ndalet// Çfa:r t'punojne// Pse/përse t'a marre// Çfa:r t'ndrejshne//* ИТН.

4.36. Употребата на сврзниците во образување составни независно-сложени реченици

За да образуваат составни независносложени реченици, во предметниот говор најмногу се користи сврзникот „*edhe*“, во дијалектна форма „*ene*“: *Shkaj ene s'u kthye// E muerr ene hiki// erdh ene ndejt// Ra ene sun grit mo// Duel ene u hup//*

4.37. Употребата на сложениот сврзник „*hem...hem*“ и „*edhe...edhe*“

Што се однесува до сложениот сврзник „*hem...hem*“ и „*edhe...edhe*“, во нашиот говор, се употребуваат двете форми, како: *Ene uni ene ti/ Hem uni hem ti// Ene ditën ene natën/ Hem ditën hem natën// Ene punën ene mcimin/ Hem punët hem mcimin// Ene punën ene familjen/ Hem punën hem familjen//*

4.38. Употребата на сложениот сврзник „*ose...ose*“, „*o...o*“, „*a...a*“ и „*ja...ja*“

Во нашиот говор сложениот сврзник кој се употребува најмногу за да се изразуваат разделни координациски односи, е сложениот сврзник „*ja...ja*“.

Ja rri/ ja hec// Ja rri u:rt/ ja u ngrita të t'rrehi// Ja fji ja ngrihu// Ja m'difta ja nuk foli//

Ja puna ja hec// Ja merri ja i fuga// Ja e morra ja ska//

Освен горенаведениот сложен сврзник, најдовме и на примероци со сложениот сврзник „*ose...ose*“, како: *Ose merre ose e mora uni// Ose puna ose hişmu pi ktu// Ose hajde me tu ose rri//*

Во нашиот говор најчесто се користи сложениот сврзник „*n'dash...n'dash*“, како во наведените примери: *Ndash hajde ndash rri me cullët// Ndash mcoje tashti ndash kur t'kthehesh pi shkollë// Ndash haje ndash ruje//* ИТН.

4.39. Употребата на сврзниците „*ku*“, „*ke*“, „*te(k)*“ кај конструкциите што изразуваат место

Во врска со употребата на сврзниците „*ku*“, „*ke*“, „*te(k)*“, истражуваниот говор се групира во говорите кои го употребуваат сврзникот „*ku*“, како: *Ku e la e žet// Ku i tha:sh e morra// Ku i ra e çajti// Ku ra u ngrit// ky hupi duel//* ИТН.

4.40. Употребата на сврзниците „ku“, „ke“, „te(k)“ кај временските реченици за да се изразува истовремен однос

Што се однесува до употребата на сврзниците, во нашиот говор се употребуваат формите „ku“ и „te(k)“, додека формата „ke“ воопшто не се употребува.

Употребата на овие сврзници најдобро се гледа во следните примери:

Kur ishte tu e larue arën/ zëz pare// Kur u ladh mo për stepër/ e zuni zumi// Kur ishte tu mcue/i ra ndër mend për librën// Kur kesh e smu:n/ e pash çka do t'hot shëndeti//, ndërsa lidhëza “tek”, përdoret si në shembujt në vijim: E pash tek punonte// E shihshim tek fjeturonte// Na dhimbej tek qante ashtu// Tek ushtonte shu:m/ ma nisi kryja//

4.41. Употребата на временската реченица со сложени сврзници „gjersa (derisa)...“ и „deri që, ...“ за да се изразува завршната точка на еден факт или дејство

Во нашиот говор се употребува временската реченица со сложен сврзник „gjersa (derisa)“ кој во нашиот говор се појавува во формата „njersa“.

Ata nuk fjetën njersa ju erdh baba// Aj jetaj mi:r njersa vdiš// Aj nuk e çeli gojën njersa i fola// Aja da rrinte njersa t'vin ta marrën// Sonte da rri:m njersa t'zdritet//

4.42. Употребата на временските конструкции со сврзниците „qysh se“, „qëkur“, „qëkur se“ или „se“ за да се изразува почетната точка на едно дејство или факт

За да се изразува почетната точка или почеток на едно дејство или факт, во нашиот говор се употребуваат временските конструкции со сврзниците „se“, „qysh se“ кои ни се појавуваат во формата „sysh se“ и „qëkur“, и во формата „ç'kur“.

Ska rahatllëk sysh se erdh aj// se jam zall, skam pa send ma t'mi:r// A hala su bone hazër ç'kur jam tu t'pri:t//

4.43. Употребата на сврзниците „sikur“, „si“ или „mu si“ за изразување на начински и на компаративни односи

За да се изразуваат начинските и компаративните односи, во нашиот говор се употребуваат сврзниците „sikur“ и „si“, додека помалку сме го сретнале сврзникот „mu si“.

*E paske gri me thi:k sikur duhan çarki// E paske gri me thi:k si duhan çarki//
E paske hujdis sikur me qon e re //E paske hujdis si me qon e re//
Qonka sikur dru// Qonka si dru//
Duket sikur e re// Duket si e re//*

4.44. Употребата на координациските спротивни реченици

Во нашиот говор, координациските спротивни реченици се изразуваат на конјунктивен и неконјунктивен начин. Сврзниците кои се употребуваат најмногу се: *course, pa, veç, veçse, ama, mirpa, mirama.*

*T'mdhojat i preu, ama t'voglat i rujti//Aj tha e marr uni, mkirpa ky tha e marr uni//
I joti mishin ta ha ama kockat t'I ruen// Aja tha e baj nesar ama uni i thash e baj sonte//*

Освен конјунктивниот начин, се употребува и неконјунктивниот начин како:

*T'mdhojat i preu, t'voglat i rujti// Aj tha e marr uni/ ky tha e marr uni//
I joti mishin ta ha/ kockat t'i ruen// Aja tha e baj nesar/ uni i thash e baj sonte//*

4.45. Употребата на неконјунктивниот начин во изразување на експликативните субординациски односи

Во изразувањето на експликативните субординациски односи, кај говорот на Горна Река и истиот јазичен ареал, наидовме на употребата на двете форми конјунктивни и неконјунктивни.

I tha çì ta mbërthejne// I tha ta mbërthejne//

Mas za se çfa:r folin// Mas za çfar folin//

I njoha se cilët ishin// i njoha cilët ishin//

E ndita se çka tha për mu// E ndita çka tha për mu// etj.

И како заклучок, од она што се гледа од ова наше истражување, покрај заедничките особености кои ги има со другите гегиски и тоскиски дијалекти, треба да се констатира дека говорот на Горна Река има значителни синтаксички разлики, кои треба да се истражуваат подетално во сите региони каде што се користи овој говор. Но, за да се истражуваат сите синтаксички особености, потребна е тимска работа со експерти од областа, кои би ја завршиле оваа работа на најдобар можен начин.

Материјалите во областа на дијалектната синтакса мора да се соберат и снимат без да се губи многу време. Во време на брзиот развој на општеството, при големи движења, контакти, со развојот на образованието и културата, влијанието на стандардот, природното исчезнување на субјектите кои го зборуваат овој говор на Албанците, а кои се од постарата генерација и времето кое брзо поминува, треба да се констатира дека најсоодветната, а и последна можност за да ја заврши албанската наука оваа мисија, е сега.

V. ЛЕКСИЧКИ ОСОВЕНОСТИ

Различните говори преставуваат огледало на историјата на јазикот или поточно кажано, преставуваат историја на самиот народ кој го зборува тој јазик. Тие се еден вид на траги преку кои се достигнува длабоко до корените, до камен темелникот, врз кој почива јазикот, оваа величествена тврдина на човештвото, зачувана низ векови и милениуми и надградена во текот на времето.²¹⁹

Народните зборови и фразеологија, како заедничко национално културно богатство, се јадрото на лексиката на денешниот литературен јазик. Оваа драгоценост е душата на нашиот национален идентитет која му даде живот а воедно и го одржува жив стандардниот албански јазик.

Албанските говори во Република Северна Македонија, зачувале богат и автентичен фонд на прекрасни народни зборови и изрази, кои за жал не успеаја да станат дел од нашиот литературен јазик.

Албанскиот говор на Горна Река, во себе ги има зачувано големите богатства, кои претставуваат ризница не само за тој крај, туку и за целиот албански јазик и неговата историја.

Јазичниот ареал кој е предмет на овој докторски труд и во кој спаѓаат селата од околината на Скопје како Крушопек, Грчец, Сарај, Нерези, Чифлик, Света Петка, Јаболце, Црни Врв и Патишка Пека, сите со потекло од Река и регионот на Горна Река, во себе содржи редица посебни феномени на албанскиот јазик, наследени од раните етапи. Овој говор има зачувано зборови, лексички единици, фразеологизми, синтагми и скаменети изрази кои укажуваат на виталноста на лингвистичката и етнокултурната антика.

Од лексичкиот фонд на реканскиот говор на селата од скопскиот регион, што успеавме да го собереме за време на нашите теренски истражувања, одбравме некои од овие зборови, кои сметаме дека ќе бидат од интерес за албанската лексикологија, лексикографија и дијалектологија воопшто.

Од овој лексички фонд, според етимолошките речници, голем број се зборови од сржта на албанскиот јазик, кои сведочат за рано наследство зачувано низ генерации, додека другите зборови преставуваат позајмувања, кои се живи докази за многуте и континуирани контакти на оваа популација со другите народи кои оставиле свои белези врз историјата и јазикот на Албанците од овој регион.

Зборовите се од различни полиња на материјалниот и интелектуалниот живот, давајќи ни така податоци за минатото и сегашноста, за начинот на живот, за погледот кон светот и духовниот живот, за карактерот на човекот, за семејниот живот, за верата, митовите и суеверијата. Ни даваат објаснувања за работата, храната, облеката, работните алатки, орудијата, растенијата, дивите и домашните животни, птиците и за се што е поврзано со животите на жителите на овој крај.

Зборовите кои ќе ги приложиме во следниот дел, се користеле во минатото, но продолжуваат да ја сочинуваат активната лексика на јазикот во гореспоменатите краишта.

²¹⁹ Kolec Topalli, *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë, 2017, стр. 5.

5.1. Активна лексика на говорот

5.1.1. Лексика за покуќнина

Просторот во кој се одвива секојдневниот живот е многу важен дел од културата и благосостојбата на луѓето, затоа и народните именувања кои се поврзуваат со ова поле се од особена важност и воедно со интересни специфичности.²²⁰

Зборовите што ги регистриравме, иако не се дел од заедничкото богатство на албанскиот јазик, повеќето од нив уживаат статус на активна употреба во овие краишта.

shpi:, po:rt, kapixhik, kurt, lo:m, dyrek, krue, çeshëm, bunar, kari:t çeshme, pila:rk, ma:shën, quer, grazhd, pqeh, hambar, sho:sh, dërman, avli, pqita, muer, çati, kulm, tavan, qereminde, trena, axhak, votër, drunëz, zarm, fja:g, ba:xh, brut, cimnjak, shpia zarmit, qymet, qynga, ma:sh, mangall, llull, çibuk, duhan, nargjile, dru, kurcuna, cepenica, ashka, tishka, shushka, prush, hi, tym, avëll, jahat, shka:ll, o:d, hamamxhik, dallap, der, dryt, prag, çardak, frengi derës, shul, dry, zha:pk, sandak, arkës, nëtëll, kaci, bërllöge, paçavër, pquhun, pajaçi:n, thirr, dyshekllak, kuti drite, pafqyre, sergen, sijali:c, lluster, sahat, radije, televizi, magnetofon, dranguli, tepik, ha:sër, qylym, vele:nc, ce:rg, pq:uhur, jargan, jastak, qebe, kauç, shkam, minder, shilte, pesteki, fotele, sexhade, jambuli, dagësdash, guruçup, jurnek, hidare, kale:pk, legen, du:ck, abdeshone, hale, kash, bunishte, drang, fertom, gamul, gamarec, sto:lk, gazhufa:rk, žypnuer, hujli, hatell, kallauz, koravi:c, lloz, musander, prava:sk, pasti:lk, shpergonj, prazo:rk, qymberrni:c, ska:çk, unur, vllak, zavor, zagalle, zha:pk итн.

5.1.2. Лексика за кулинарството и храната

Обезбедувањето на храната е главната активност на живите суштества, бидејќи од тоа зависи нивното преживување. Етнографите забележале дека зборовите поврзани со храната и начинот на кој таа се обезбедува заземаат важно место во општата лексика на еден јазик.

Од аспект на изворот, лексиката на ова поле денес ги претставува општите карактеристики на албанската лексика, т.е. во неа се разликуваат наследените зборови со индоевропско потекло, делот на зборови кои се позајмени од различни јазици, зборовите создадени од наследените зборови или од позајмените, и конечно и од оние што можеме да ги наречеме модерни позајмувања, зборови од западните јазици (главно од англискиот, францускиот и италијанскиот јазик) кои кај нас почнале да се употребуваат во втората половина на 20 век, а особено во нашиот век.²²¹

gaftija, roshnica, tingajnica, ndurdhi, miell, brum, buk, jani, çorb, barani, ariz, kampira, peta, sarma, grashak, gro:sh, petlla, radhinka, burek, prasanik, bagërdar, marmalug, ndrydhe, reshadie, tërhon, jufka, aligjyn, baklla:v, kadaif, bungur, hashure, pelte, zerde, pekmez, kulloshtër, kajmaçin, sheqerpare, kakaraxha, bgjyzni:c, krezhm, ërrzak, ferka:llk, maže, palic, palare, gjygy, bilur, bardak, ca:fk, çake, temci, tenxhere, çerep, vorbë, kac, shekël, kusi, tavli, shtom, poçe, jenxhik, kazhnic, matare, sahan, çanak, lu:g, vilushk, thi:k, çajnic, ku:p, kamlik, kapanj, munti, kapçit, dhallt, kas, tlyen, ži:z, gjath, lang, zejtin, ufëll, shiqer, kryp, biber, biber i shtypët, miell i kallambojt, miell i grujnt, miell thekni, miell elbi, fa:r buke, ga:sk, maje:rrk, pamet, parta:llk, sallamur, vashkani:c, varrnik, pqek, tundën, mbaran, ftallan, ntoll, kavërdis, итн.

²²⁰ Naim Berisha, *Vëzhgime leksiko-frazeologjike në të folmet e Rrafshit të Dukagjinit*, Prishtinë, 2017, стр. 71.

²²¹ Migena Riza, *Leksiku i lëndëve e produkteve ushqimore, gatesave, pijeve dhe i enëve e orendive të kuzhinës në gjuhën shqipe*, Disertacion doktorate, <https://unitir.edu.al/leksiku-i-lendeve-e-produkteve-ushqimore-gatesa-pijeve-dhe-i-eneve-e-orendive-te-kuzhines-ne-gjuhen-shqipe>, marrë më datë 06.04.2024.

5.1.3. Лексика за земјоделството и алатките за обработка на земјиштето

Регионот во кој се простираат селата кои се дел од нашето истражување, има многу соодветна позиција за развој на земјоделството и сточарството. Со таквата географска положба, плодната почва и изобилството на вода, овие дејности долго време се главна економска гранка на овој крај и како резултат на тоа лексиката на ова поле е многу богата.

baŕçenxhi, fu:sh, arrni:c, agrade, guri:sht, padi:sht, ramni:sht, arbashnic, kum, grill, grillishte baŕçe, livadh, vnesht, shullo, kapizhnanje, grujnanje, kallambajš, tërshon, grahuer, bazdavi:n, rasat, aranzher, pague, leh, ba:ll, shpora, gajbe, pazar, pazaxhi, kantar me qushk, bereqet, mall, janxhik, shat, kazëm, kaci, llopat, tërpqote, kapaç, dikel, qyski, gërbul, gribell, graba:ll, kerho:n, bel, tërfurk, gle:nk, spa:t, skepar, kmez, teshk, çekiç, takmak, kosë, fender, drapën, kiz, llapar, kuk, bren, fallake, le:s, valak, hu i hekurimt, je:g, kasere, shasha:rk, laran, brenan, mbiell, kositën, kraitën, krasitën, rman, prashitën, ujtën, korrën, ban lom, bgjuen, kashtejn, kajkushk, lethi, ka:ç, rrush i egër, badem, askaru:shk, šurši, kajsi, šefteli, kumburi, mushmu:ll, dut, cërrni:c, dre:c, bedërr, karpuz, kaun, vdinj, bako:rk, kungëll ИТН.

5.1.4. Лексика за сточарството, животинскиот свет и нивните болести

Материјалот собран од терен прикажан во различни форми и конструкции, ни дава вистински увид во именувањето на животинскиот свет и сточарството развиени во овој регион. Овој дел од лексиката има зачувано многу стари именувања, било тоа да се изворни или позајмени зборови кои претставуваат многу важно поле во рамките на лексиката на општиот јазик.

dhen, aŕçar, gavedar, gavedarnik, argaç, baçill, katar, qehaj, kalyb, katar, baç, dele shqerra, dele shterpa, tomël, dhallt, kas, tlyen, žiz, hirr žize, kajmak, gjath, kashkavall, kërluk, kilingeçk, shtre:g, shtru:g, shtrungi, grazhd, kashtarica, gru:n, thekën, tërshon, elb, kallambajš, nahut, leqe, gro:sh, grahuer, jo:nxh, lo:p, muzat, bik, mushqerrk, viç, še, dele, dash, ogiç, besleme, buell, bulli:c, kishk, kinxh, dhi, ke:c, ftunj, cap, ka:l, pe:l, maz, magari, magari:c, mushk, šen, kuçk, me:c, lepër, ma:c, maçorr, zagar, gojemëz, uk, uke:sh, ulko:nj, aru:sh, dhelpën, klysh, bukël, urith, šen toke, iriç, zha:b, bo:ll, bollar, žarpën, zhapi, zog, furrik, kashare, kllaçk, jark, gel, pul, misirk, shatk, lejlek, laskër, gorb, tërlit, guguçe, kukavic, shype, hut, gërmez, dallëndyshe, pupunec, kukavi:c, qukalen, hulluva:jk, berliv ИТН.

5.1.5. Лексика за растенијата

Со оглед на тоа што регионот на Каршијака има големо богатство на растителниот и животинскиот свет, голем дел од фондот на лексиката на селата од овој крај кои се дел од нашето истражување, е поврзано токму со ова поле. Групата од голем интерес во рамките на оваа лексика, е и таа на именувањето на цвеќињата, од кои најголемиот број ги регистриравме во Патишка Река.

aman, argavan, argavan i egër, lul akshami, lul amel, lul çallme, lul kakaçke, lul sabahi, lul breni, lula guri, lula katundi, lula mtini, lula šeni, lula šyše lula t'bardha, lula turku, lula zoge, lula zhypke, bajrak i butë, bajrak i egër, bajšt e shperdit, bajšt sarafinice, bajšt shynžejži, bajšt tomli, bajšt, bar ligate, basta:nk, basulek, bazdavi:n, bazhu:lk katundi, bazhhu:lk mali, brushull, bubulak, buzallak, çfalik, çali, çko:lk, fe:rr, fe:rr e egër, fe:rr lugati, fe:rr magari, fir i but, gaberri:c, gabnezh, garagaç, garicfigje, gisilic, gmu:sh, grashez, kaçunk, kapriv, ki:çk, kokrram, kre:k, kukurek, labat i but, labat i eger, lipqet, lul vjeshte, lul dimni, lul shaqirice, lul sardani, lul vothi, lul sakëzi, lul basme, lul kampiri, lul preshi, lul dilli, lul sabahi, lula qabje, xhunxhu:lk, lula nettle, lula šyše, patle:sk, lale, llapu:h, medërr e kujše, medërr e zez e ferrave, medërr e zez mali, mi:lc, murriz, mysteken, papu:shk, patlipesk, pqyska, shushija mali, karthija ИТН.

5.1.6. Лексика за преработка на волна и свила

buba mundashi, mundash, pazma mundashi, pquhura, lesh, razbue, shul, shpat, drras, ligz, trkuz, flshinj, drugz, shtiz, cez, kalem, fur:k, basht, presukalk, agrshak, teti:v, shllu:ng, alemi.

5.1.7. Лексика на семејниот живот и роднинските врски

No:n, da:d, ba:b, date, vlla:, a:g, motr, a:b, gja:l, cu:c, nene, da:d, babaqak, zyshe, babzysh, mixh, mixhavi:c, hall, dajxh, dajxhavi:c, teze, nip, mbe:s, strnip, strmbe:s, nuse, re, dhondrr, vjerr, vje:rr, ke:k, vi:c, zo:llv, kuna:t, balldosk, kunat, baxhanak, mik, kusheri, tezak, tezake, artake, mnjerk, shkues, krushk, kru:shk, kumba:r, bir shpirti pasinok, pasinoke, jetim, nun, abdavec, abdavic, vejush, veju:shk, sklrllajs, skrllajsk, vllaznillak, vllamuet, shtathonsh, gjerguni:c, llahus, lyrek, maksam, cigula, magula, carava:jk, ИТН.

5.1.8. Лексика на облеката и накитот

а). Машка облека: *kmi:sh, mitan, xhamadan, brez, tazlluk, xhulie, tirs, marhom, kallinj, arap, ifutk, rregzina, apenga, amanik, jemenia, arap t'lesht, ulka, shputa, pantulle t'kashnikta, lurk, gunj, ksul, shervete, zhgun, ula me co:p, ivnake, nezavec, ula dhondorrsh, ula me nji ko:llc, ula me tri kollca, ula t'zez, ula t'rra:ll, nez i imt, nez i prziejt и др.* **б). Женска облека:** *kmi:sh, jelek, anteri, brez, posh, kallan, bafa:rk, ko:rp, anteri e mi:r, kakilla, rize, trtho:rk, panaz:rk, ksu:l, rruza, terlik, le:s, fjatur, rrzand, binish, apenga, arap skepavec me pi:k, skepavec me krys, skepavec me sy t'mdhejn, skepavec i imt, pendurush, pendurush me zhapka, ulnife, ulkate, ul me kaka:k, ul i pastr, ul me rra:th, ula t'bardh, symadh, mojsevec, nuravec, poavec, stojnave, odave, veselec, ikrravec, lulave, kallin, pallosh, ulu ulak, plash, shoshori, krrabzi, skutae, arshaf, ferexhe, mintan, hiram, shami, sergi, kule, dimia, jelek ari, kmish, qinqane, bre:k, xhaket, dullak, nalle, kazak, fanulle, fustan, kaftan ИТН.*

5.1.9. Лексика која ги карактеризира луѓето според физичките и моралните особини

Од генералниот дел на лексиката ќе одвоиме еден тематски збир единици, зборови кои ги именуваат луѓето по нивните физички и морални особини.

kryemadh, kryengritt, kryeqyski, kryegungsh, kryefort, kryeshinik, dordho:n, dorli:r, dorkaci, dorshtrnguet, abanoz, ballaban, bardhavel, ballte:shk, besanik, mendjemadh, dibiduz, degun, gungsh, gojshtrmbt, gojmadh, gojshpe:ll, gojmshe:l, fyrmadh, fytyrim, fytyrpalat, fytyrkalae, fytyrrumbullak, fytyrshmtuet, fytyrtha:t, fytyryp, fytyrzi, fytyrzheshkt, fytyrhapeng, fytyrmvront, fytyrpalare, ererond, ereshumtuet, syzi, syunt, symadh, sypqum, sysharitt, syxixlluet, sykapsoll, syhapt, synel, erbap, firyn, gjefshek, gjindihall, zakkulluet, zakngron, zumlavec, hardall, hunk, hyrie, kallanjgjoz, katruva:llk, kazgan, krym kuvendar, lisk, shtremavec, shkepul/k, grbavec, grbu:lk, hundavec, komshtrmbt, kommadh, dormadh, krahtha:t, sersem, hajn, xhahil, katil, cinci, tamahqar, inator, mizevir, dinak, bukprbmyst, bukshkelt, fukara, zatni, lamak, llapa, gishtkrrabz, thatanik, bullumba, besharet, viran, llom, veshmadh, llapush, veshelefant, veshkapanj, hullan, rrenavec, krymbavec, dham, varrmbaruet, nafakzi, hiseshymt, dytytyrsh, matrapaz, tarallus, teveqel, topall, shtinavec, sho:pk, shashi, qeskin, prapaqell, prashi:ll, nemtr, llafatar, kirravec, kabar, hardall, gjytyrym, zumlave, pordhavec, gjykmadh, gjykdrra:s, zomadh, zotrash, ulkaman, dingall, firifyn, hatrxhi, kirravec, katrani:c, kllapush, llapaa:rk, llafata:rk, mberdhiv, dhommadh, mizevir, mendar, palife:nk, prapaqell, qelepr, qeskin, qorr, elb, sherrxhi, tara:shk, teknefes, ulloke, veshti:n, vira:nk ИТН.

5.1.10. Лексика за раѓањето, веридбата, свадбата и смртта

Јазичните алатки кои се поврзани со раѓањето, веридбата, свадбата и смртта, како четири најважни етапи од животниот циклус, имаат посебно значење и важно место во лексиката на општиот јазик. Лексемите поврзани со овие церемонии, ни даваат податоци за верувањата и народните практики кои се директно поврзани со традициите и обичаите на едно општество.

За време на истражувањето на терен, забележавме и регистриравме значителен број зборови поврзани со лексиката на терминологијата за обредите при раѓање, веридба, свадба и погребна церемонија.

Ќе приложиме само неколку од нив:

Раѓање: *shtathonësh, e ro:nd, e ngarkuet, pqa:t, me behone, babi:c, gjerguni:c, llahu:s, runxull, myzhde, gja:l, cu:c, lyrek, maksam, sajbi, ži, tombël, meme, m'kan, kale:pk, shpregonj, веридба: shkues, shku:z, krushk, kru:shk, haber, marhom, mindil, unoz (da nlidhim unoz), varosh, tabull, sepet, do:r, bofçe, shyqerrni:c, pqes, petlla, asçi, majženi:c, mažatore, свадба: grish, darsëm, petkaxhi, petka:r, dari, arkëz, dazëm, myzhdexhi, bajrak, krujžni, druar, çaušh, žyp, daulla, petka, kon, nusni, dhondrri, teslim, niqah, kaleç, смрт: mo:rd, vde:k, xhenaze, rendi:t, rme:s, e r'mutin, e r'muen, e shtin n'tok, e mbluen, vorr, gurr vorri, tallkim, bu:k rmesë, drek rmesë, mevlud, tespìh* итн.

Од материјалот на лексиката што го приложивме погоре, повеќето од нив се зборови од албанскиот јазик, додека останатите се позајмени зборови кои истражуваниот говор ги има позајмено од јазиците со кои бил во контакт. Од овие позајмувања, најголем број од нив се ориентални, а потоа следат словенските и останатите јазици кои имаат помало влијание.

5.2. Ориентални заемки

Ориентализмите, како феномен кај сите балкански јазици, свое место зазеле и во лексиката на албанскиот јазик. Природно е да се очекува дека после пет века отоманско владеење, да останат својот белег и во јазикот. Почнувајќи од 15 век, Отоманската Империја кај албанските територии донесе нов начин на живот, друг вид урбанизам и архитектура, облека и музика, обичаи и манири на однесување, занаети, нова начин на исхрана и нови празници, ориентални приказни и песни, дури и ориентални навики. Заедно со оваа империја, ќе дојде и новата терминологија за војната, армијата, оружјето и воената хиерархија. Со проширувањето на империјата, почна да се шири и Исламот, а заедно со новата религија и новата верска терминологија.²²² И не само тоа, заедно со овие нови историски феномени кај Албанците дојдоа три други јазици: турски, персиски и арапски. Значи, заемките што ги добивме за време на отоманскиот период, се турски, персиски, арапски зборови итн.

Како и кај другите говори, така и во нашиот говор, бројот на ориентализмите е многу голем. Тие ги опфаќаат сите сфери на домашниот, социјалниот и државниот живот. Особено местото на живеење, јадењето, облекувањето, фолклорот, обичаите и традициите, празниците, уметноста, верскиот живот, администрацијата, војската итн. Бидејќи ова поле на истражување спаѓа во доменот на ориенталистите, зборовите кои ги регистриравме на терен ги внесовме во една група, наречена „ориентализми“.

5.2.1. Заемки за домашниот живот

Од домашниот живот имаме голем број ориентализми кои се употребуваат до ден-денес и речиси го имаат заземено нивното место во лексиката на нашиот говор. Такви ориентализми се: *bina, karabina, çardak, temel, axhak, jahat, kanak, bafçe, hambar,*

²²² Xhevat Lloshi, *Huazimet e shqipës nga turqishtja*, Alsar, 2023.

sinxhir, batanije, çarshaf, divan, dyshek, fene:r, hasër, kandil, këllëf, mangall, minder, oturak, sepet, sandak, shilte, jargan, çengel, dallap, fitil, legen, perde, qylym, saksi, sergen, sexhade, sofrabez, sofër, tempi, sini, bardak, finxhan, xhezve gjygyt, tenxhere, çanak, dybek, kapak, kazan, shishe, tigan, biçak, sahan, taba:k ИТН.

5.2.2. Заемки за кулинарство

pilaf, baklla:v, ha:lly, kadaif, hashure, bo:z, çervish, ço:rb, jalli, irmik, gjevrek, harxh, jani, jufka, kafe, kavurma, qofte, qeba:p, bungur, reshedie, zerde, sytliaç, nisheste, reçel, pekmez, tahin, tërho:n, turshi, kaun, karpuz, zeytin, šefteli, sarma, dollma, musa:k, sheqer, sheqerpare, sherbet, tatli, nahut, patlixhan, limantuz, biber, burek, simit ИТН.

5.2.3. Заемки за облека и накит

jelek, astar, basëm, ferexhe, perçe, binish, tylben, kaftan, xhamadan, xhep, gjerdan, qostek, alltan, kallan, marhom, uçkur, mintan, qinqane, shallvare, kadife, bylyzik, japashtëрма, llastik, ja:k, sha:ll, peshtamall, kumash ИТН.

5.2.4. Заемки за особини на личноста

abdall, adash, azgan, azhder, bitak, beqar, hasret, dallaverexhi, dangallatsh, fukara, efendi, hajdut, jabanxhi, jetim, kabadahi, marifetçi, naksan, qiraxhi, shakaxhi, shamataxhi, çapraz, esmer, qorr, tapall, allçak, bataxhi, dilinxhi, hajn, hasertçi, jaran, kaçak, katil, kopuk, muhaxhir, rezil, sehixhi, tamaqar, xhahil, gjytrym, inatçi, sherrxhi, tuhaf, zullumqar, llafazan, merakli, namusqar ИТН.

5.2.5. Заемки за професии

argat, arabaxhi, ashçi, avxhi, bakërxi, kallajxhi, kazanxhi, tenejšexhi, samarxhi, kundraxhi, pazarxhi, sahatçi, hyzmetçi, jorganxhi, bojaxi, berber, esnaf, kafexhi, kallauz, kundraxhi, nallban, qumyrxhi, salepçi, sheqerxhi, tavanxhi, tyxhar, asker ИТН.

5.2.6. Заемки за воената терминологија

alltije, mamzere, çifte, kundak, topuz, gjyle, nishan, kallkan, saçme, tyfek, jatagan, kobure, fishek, qorrfishek, harp, bashibozuk, bylykbash, jeniçer, nishanxhi, asker, shehid, bajraktar, çauş, nizam, bedel, tabor, zaptije, istikam, kala, topçi, bajrak, dushman, bori, dylbi, fitil, mejdan, haraç, hesar ИТН.

5.2.7. Заемки за терминологија на општествениот живот

amanet, adalet, bela, çare, dalalet, dajma, dynjallëk, fukarallak, hall, hajr, hallall, hamallëk, harem, hata, hile, havardallak hallk, haram, hatër, hyzmet, akraballak, alem, javashlak, axhamillak, biçim, boshlak, budallallak, dava, dynja, dyzen, fodullak, gajret, gazep, gjurullti, kabull, kallaballak, kimet, llaf, marifet, millet, mukajet, mysafir, namus, nijet, pisllek, qeder, qejf, ryshfet, sebep, sevar, selam, shaka, taksirat, telash, ters, zarar, zor, karar, komshi, mesele, myzhde, risk, takat, zahmet, terslak, kazganllak ИТН.

5.2.8. Заемки за верска терминологија

Allah, ajet, abdes, akide, alejhisselam, as'hab, bismilah, Bajram, dai, davet, dua, dunja, dovë, dhikër, ezan, estagfirullah, elhamdulillah, farz, fetva, fexhër, fikh, gajb, gurbet, gjunah, hadith, hallall, haram, haxh, hixhret, hafiz, halif, hutbe, ibadet, islam, ikamet, ikindi, inshallah, ixhtihad, kible, kijamet, magrib, mashallah, medrese, medhheb, mesxhid, minber, mumin, musliman, muezin, namaz, nasihat, nijet, pejgamber, qafir, reqat, rrisk, sadaka, sunnet, shehadet, shejh, shariat, shura, taharet, teravi, tesbih, tevhid, ulema, ummet, vahj, vakëf, xhahil, xhahiljet, xhehenem, xhemat, xhenet, xhihad, zeqat, umn.

5.3. Словенските заемки

Односите помеѓу Албанците и Јужните Словени продолжуваат речиси петнаесет века. Овие односи секако немале линеарен развој или ист интензитет во време и простор, но она што може да се каже е дека тие го оставиле својот белег на соодветните јазици. Во околностите, кога историските извори ни обезбедуваат малку податоци за овие врски, ние сме должни, од една страна, да се свртиме кон анализата на јазичниот материјал, а од друга страна, да ги погледнеме овие односи во поширок временски и просторен контекст.²²³

Историјата на проучување на овие односи е долга, затоа одредувањето на времето на воспоставувањето на јазичните контакти помеѓу Словените и Албанците бара да се разгледаат историските околности на воспоставување на овие контакти, патиштата и правците на движењето на Јужните Словени на Балканот и на географијата на нивните првични населувања.²²⁴

Словенските заемки кај албанскиот јазик имаат специфична карактеристика во споредба со заемките од другите јазици, а која се поврзува со нивната географска распределба. Словенските заемки кај албанскиот јазик генерално се распределуваат локално, имаат ограничено дијалектно простирање, додека само релативно мал дел станаа сопственост на целиот јазик. Оваа специфичност се однесува на потеклото на заемките според дијалектно-јазичната припадност во групата на јужнословенските јазици, во согласност со групите на словенски јазик кои ги окупирале просторите на Балканот населени со Албанци. Според оваа словенска јазична припадност, словенските заемки кај северните говори на албанскиот јазик доаѓаат од српскиот/хрватскиот јазик, додека оние на јужните говори потекнуваат од бугарскиот, односно македонскиот јазик. Причините за оваа географска распределба на словенските заемки во албанскиот јазик се самите околности од доаѓањето на Словените во териториите на Албанците, во форма на последователни бранови и од различни правци, и со начинот на нивното населување во форма на енклави, во одредени области, но главно во пограничните области, каде контактите со словенското население се континуирани со векови.²²⁵

Албанските говори од Горна Река, со кои е поврзана темата на истражувањето, преставуваат големо говорно богатство за албанскиот јазик во Северна Македонија. Покрај различните фонетски, морфолошки и синтаксички карактеристики, овие говори во голема мера се разликуваат и во лексиката, а особено при употребата на словенизмите.

Како и некогаш во Горна Река, но и денес, во оваа јазична средина, јазикот на Реканците бидејќи е во постојан контакт и симбиоза со многу други јазици и култури, дал и позајмил голем број странски елементи во лексиката.

Лексиката на оваа популација е вистинска слика за историските, политичките, економските и културните околности. Бидејќи е таква, важно е да се истражува и третира, за да се најде внатре во неа историјата, но и да се даде пореален увид за нејзината денешна ситуација.²²⁶

За време на собирањето на материјалот во терен, за време на интервјуата и разговорите со различни субјекти од гореспоменатите села, но и за време на

²²³ Xhelal Ylli, „Rreth përgatitjeve për një vlerësim objektiv të huazimeve leksikore sllave në gjuhën shqipe“, *Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit*, ASHAK, ASHSH, Prishtinë, 2012, стр. 533-544.

²²⁴ Anila Omari, *Përrhapja rajonale e sllavizmave të shqiptaro-serbe*, QSA, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2012, стр. 11.

²²⁵ Anila Omari, Përrhapja rajonale e sllavizmave të shqipes dhe vendi i tyre në leksikon e shqipes standarde, *Studime Filologjike*, 1(3-4), 107-120.

²²⁶ Afërdita Abdullahi, Huazimet sllave në gegërishten e Kosovës Perëndimore dhe Jugperëndimore, <https://eprints.unite.edu.mk/237/1/7.pdf>, (marrë më datë 28.08.2023).

континуираните контакти со жителите од овој крај, забележавме прекумерна употреба на словенскиот елемент во нивната лексика.

Од корпусот на словенизмите, во нашите работни списоци регистриравме голем број на зборови кои ги сретнавме за време на нашите теренски истражувања, како и оние кои ги разгледувавме во дијалектолошките и лексикографските трудови за истражуваниот говор.

Некои словенизми како: *avit, i begatë, habit, rend, sanë, kashtë, sodit, sundoj, shetit* итн., денеска имаат голема распространетост во целата територија на албанскиот јазик и станале дел од литературниот јазик.

Зборовите како: *godit, kosë, kovaç, lopatë, porosit, strehë, zakon* итн., наоѓаат употреба во сите говори на албанскиот јазик, додека еден голем фонд на лексеми како на пример: *domaqin, domazet, ga:zd, zo:lv, gërklla:n, zhuç gllavi:n, slepacre:v, plluiq, sto:lk, zemjodeli, shuma:r, sobraqaj, novina:r, latar, strujaxhi, dalekovo:d, zvuçnik, vodovod, bollni:c, uput, pritisak, opshti:n, autoput, mo:llb, patari:n, kni:shk, plla:t, dozvo:ll, reshenje* итн., се употребуваат во целиот албански дијалектен ареал во Северна Македонија.

Од овие зборови, опфативме само одреден број лексеми, односно фonomорфолошки и семантички варијанти за кои сметаме дека имаат тесен покраински карактер и истите не се употребуваат во другите гегиски говори во Северна Македонија и пошироко. За секој збор ќе го објасниме значењето и изворот, додека со некои зборови, исто така, ќе дадеме и илустративни примери за да се види нивната практична употреба во овие посебни идиоми на албанскиот јазик.

abdavi:c/a *именка ж.* „вдовица“. Кај некои села, овој збор го сретнуваме и како **avdavi:c**. Се мила дека е словенска заемка поради сличноста што ја има со словенските зборови *udovica* и *vdovica*.

abllok/u, i *именка м.* „дел од самарот, предниот дрвен дел на самарот“. Потекнува од словенскиот збор *облук*. Овој збор го сретнавме и како **abllan** со истото значење.

amçanik/u, i *именка м.* „врвка на опинците, врвка на волнените чорапи“. Се претпоставува дека е збор со словенско потекло затоа што потекнува од зборот *отча* „јазол, запетлувач“. *Ju ka zgi:dh amçaniki*.

aput/a *именка ж.* „црна гума која служела за да се направат опинци во случаи кога немало кожа, „Доаѓа од зборот *опута* „кожен каиш или врвка за обувки“.

askaru:shk/a *именка ж.* „вид овошје, оскоруша која созрева во есенскиот период“. Потекнува од македонскиот збор *оскоруша* „планинско овошје во форма на ситни круши“. (lat. *Sorbus domestica*).

badrevi:c/a, *именка ж.* „брадавица, расте во кожата“. Оваа именка ја среќаваме и во варијантите **bedrravi:c** и **bedërr**. Се мисли дека потекнува од македонскиот јазик, од зборот *брадавица* со истото значење. *I kishte durët gjith badrravica*.

berli:v/a *именка ж.* „болест кај овците“. Овие зборови имаат потекло од зборот *брл*, *брливо*, „болест што го задира мозокот на овците“.

bgjyzni:c/a *именка ж.* „леб направен од јачмен, кој и после печењето останал недопечен“. После многуте истражувања за да се најде етимологијата на овој збор, дојдовме до констатацијата дека потекнува од бугарскиот јазик, од зборовите *близница*, *близна*, „празен простор, недополнет, што му фали нешто“. Така, **bgjyznicë** е леб на којшто му недостасува нешто, што не е направен како што треба, недопечен.

bi:ck/a *именка ж.* „кратки влакна кои се појавуваат околу челото“. Во етимолошкиот речник на Колец Топали се наоѓа формата **bic**, што значи мал. Врз основа на истражувањата на Десницаја, Топали вели дека е словенска заемка од срп./хрв. *bica*, што значи цуце, мал.²²⁷

²²⁷ Kolec Topalli, *Fjalori etimologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë, 2017, стр. 206.

buni:sht/e *именка ж.* „место каде се фрла отпадот, отпад“. мак. *буниште*.

cimnja:rk/a *именка ж.* „мала ткаенина од текстил со кој се бриши крепот пред да се пече лебот,.. мак. *црепналка, црепна* „камушка за бришење на крепот“.²²⁸

çafkarrnik/u *именка м.* „провалија, амбис во брда и планини, со стрмни камени предели, длабока и тесна вдлабнатина во внатрешноста на земјата“.²²⁹ Во етимолошкиот речник на Колец Топали го среќаваме како словенска заемка *čavka* „чавка“, додека кај Еќрем Чабеј како српска заемка *čavka* „чавка“. Во овој случај, зборот **çafkarrnik** значи именување на местото каде застануваат чавките. *Qonka vendi i ngu:sht si çafkarrnik*. (Во Патишка Река постојат и топонимите: *Çafkarrniku i Madh* и *Çafkarrniku i Vogël*).

çershall/a *именка ж.* „чешел, метален забен предмет во форма на квадрат со дрвена рачка кој служи за чешање и чешлање на животните, односно коњите“. Заемка е до македонскиот збор *чешалка* „чешел за чешлање на коњите и другата стока“.

çeshka:t *глагол.* „Разредува, ја обработува волната на овците, ги разредува влакната, ги чисти остатоците после перењето, подготвувајќи ја волната за понатамошниот процес на обработка“. Словенски збор: *češkati, чешка*.

çura:t *глагол.* „чади и тогаш кога нема огин, чади, пуши цигари“. Глагол на македонски јазик, *чури*

çurell/a *именка ж.* „чурилка, издолжениот дел на лицето кај одредени животни, како кај слонот, свињата итн.“. Заемка од македонскиот јазик, *чурилка*.

da:re/ja *именка ж.* „Даровите коишто ги носи невестата во куќата на младоженецот за веридба или за свадба, за членовите на семејството, почнувајќи од таткото до последниот најмал член на тоа семејство“. Заемка од македонскиот јазик: *дар, даровина, даровка*.

dabavit *глагол.* „краде, си зема нешто кришум и после тоа го користи на лични потреби“. Мак. *даб, дабар* „глодар што живее покрај водата“.

dait *глагол.* „дои, го дои младото на овцата, козата, кравата“. Мак. *dou* „го дои младото, бебенцето или младото животно“.

darda:ll/a *придавка.* „расипан предмет што прави многу галама во текот на работата, човек што зборува многу“. Го среќаваме и во формата **dërda:ll/ dërda:llk** се мисли дека е збор со потекло од македонскиот јазик *дрдало, дрдори, дрдорко* „што зборува многу“.

dra:g/a *именка ж.* „лавина од снег што се создава во стрмните планински предели“. Заемка од словенските јазици. *draga* „мала долина“.

drabill/a *именка ж.* „алатка за дробење на зеленчукот, се состои од еден железен дел во полукруг, добро наострен од едната страна, со дрвени рачки на краевите“. Словенски збор. *дробу, дробило* „делам, дробам“.

drangu/u *именка м.* „дрвен драг кој се користи за сушење на испраните алишта“. Овој збор се смета дека потекнува од македонскиот јазик *драг*.

fërka:llk/a *именка ж.* „суви пиперки, буковец“. Може да се поврзе со зборот **fërkat, fërkas**, кој Чабеј смета дека е славизам (мак.) *frka* „дупчам, (схр.) *frkati* „мешам, вртам“.²³⁰

gaberri:c/a *именка ж.* „габер, тенко дрво од габер што не се развило“. Именувањето потекнува од зборот *габер*.

garicvet/i *именка м.* „вид на цвеќе што се отвора рано во пролетта“. Сл. *голицвет* „жолтиот божур на пролетта“.

gavedar/i *именка м.* „човекот кој се грижи за кравите на целото село“. Мак. *говедар*.

²²⁸ Qemal Murati, *Fjalor i sllavizmave në të folmet shqiptare të Maqedonisë*, Albas 2004, стр. 20.

²²⁹ Fatime Ejupi Jashari, *E folmja dhe folklori i Patishka Rekës*, Shkup, 2020, стр. 51.

²³⁰ Kolec Topalli, *Fjalori etimologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë, 2017, стр. 478.

gavedarrnik/u *именка м.* „место во планината, заградено, се користи за чување на кравите во текот на летото“. Мак. *говедарник*.

gërle:ck/a *именка м.* „ресичка, издолжен дел во усната шуплина, меко, се наоѓа во задниот дел“. Ова име потекнува од македонскиот јазик. *зрло*. Во етимолошкиот речник на Топали оваа именка ја сретнавме и како **gërlac** „грклан“.²³¹

gërmezhi/i *именка м.* „вид птица, lat. *Phylloscopus trochiloides*“. Мак. *зелен грмеж*.

gllavi:t *глагол.* „е зафатен, постигнал устен договор за работа со некое семејство што има потреба од работа, но за одредена сума на пари“. Мак. *глави* „Вработува некого за одреден период, вработува со надница“.

grazi:ll/a *именка ж.* „Грозен, нечист човек“. Мак. *грози, грозота, грозник, грозотија*.

kaçun:k/a *именка ж.* „Ран пролетен цвет кој е симбол на пролетта“. Мак. *качунка*.

kalepk/a *именка ж.* „Колепка“. Овој збор потекнува од *коленка* „легло за бебиња што може да се лула“. *Merre kalepkën e vene gjalin t'fjene!*

kapriv/a *именка ж.* „Коприва, тревно диво растение со запчести лисја. Листовите и стеблата се влакнести, а влакненцата се боцкави“. Сл. *коприва*.

kazhni:c/a *именка ж.* „Кошница направена од прачки“. Заемница од словенските јазици *koš, кош, кошница*

kukavi:c/a *именка ж.* „Кукавица, птица преселница“. Срп. *kukavica*.²³²

kërrçmë/a *именка ж.* „честење за завршувањето на одредена работа во земјоделието“. Збор со словенско потекло, *krčma, крчма*.

llazink/a *именка ж.* „Лоза, лоза од круша, лоза од тиква итн.“. Заемка од срп., буг., мак. *loza, лоза*.

mçenk/a *именка ж.* „Пченка, житна култура со тврдо стебло со класје со многу зрнца“. Мак. *пченка*. *Kemi ngro:n buk t'mçenkta*.

mçenkarrni:c/a *именка ж.* „Пченка, дршка на лист или лисја кои го одвиткуваат класјето“. Се поврзува со зборот *mçenka, пченка*. *Preje mçenkarrnicen*.

meshu:nk/a *именка ж.* „Мешунка, плот на растение, долго и тенко, се состои од два дела со два залепени лисја, во средината се наоѓаат зрнца“. Мак. *мешунка*. *Meshunka te grosh. Meshunka e kallambojšit*.

pasinok/i *именка м.* „Посинок, син којшто е затечен во однос на макеата или е доведен, односно донесен син во однос на очувот. Сл. *посинок*. Женски род, *pasinoke*. *I rriti dy gjem pasinok*.

pasti:llk/a *именка ж.* „постилка, памучна ткаенина, мека во форма на правоаголник или квадрат, со кое се обвиткува бебето“. Во етимолошкиот речник на Топали го наоѓаме како: „каиш за поврзување на бебето во колепка, врвка“. Во источно хегискиот дијалект (Горна Река дебарско). Се смета потекнува од глаголот *pështjell* со наставката *-k*, со дијалектната промена *-sh-* > *-s-* во некои хегиски региони (*shtrofkë* е *strofkë*).²³³ Формата **pasti:llk** што се користи во говорот на Горна Река, од етимолошки аспект е многу поблиска со словенскиот збор *постилка*.

peçiv/a *именка ж.* „вид на бурек со тенки кори што се пече на сач поставени едно врз друго, а кое се омекнува со вода од заварено месо, исто така се прелива со месо“. *Jam tu pçek peçiven*. Мак. *печиво*.

përzhall/a *именка м.* „Место кое е испржено“. *Jam tu bo dru përzhall*. Сл. *прџи*.

pihavic/a *именка ж.* „Пијавица“. Сл. *нијавица*. *Prroji ishte pçat me pihavica*.

²³¹ Kolec Topalli, *Fjalori etimologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë, 2017, стр. 541.

²³² Оп. cit. стр. 830.

²³³ Оп. cit. стр. 1111.

pilark/a *именка ж.* „Пиралка, средство од дрво кое се користи за биење на алиштата при нивното перење“. Заемка срп. *pirajka*, Мак. *пиралка*.²³⁴

rajaçi:n/a *именка ж.* „Пајажина, мрежа од пајажина“. Мак. *пајажина*.

pirravi:n *именка ж.* „трева со тврди корења, распространета, штетна за земјоделските култури“. **Pirrë**, заемка од срп. *Pir*, бг. *Pirej*.

pqeteni:c/a *именка ж.* „Плетеница, коса плетенка,,. Мак. *плетеница*. *Jam kum zon fjokët pqetenica*.

prasadit *глагол.* „Расад кој се пресадува од едно место во друго“. Сл. *пресади*.

presukat *глагол* „Ја пресукува волната уште еднаш“. Мак. *пресука, пресукува*. *Jam tu presukat leshin për jambulijet*.

pulit *глагол.* „Пули, гледа кон нешто за да го догледа, набљудува“. Заемка од буг., мак. *puli se, се пули*.

ranit *глагол.* „Се рони, се дели од нешто и паѓа од целината“. Буг. мак. *рони*. *Molla u ranit s'mbet as njo n'rremb*.

razboj/razbue *ет. т* „Разбој, ткаење“. И овој збор е со потекло од словенските јазици (срп. буг., мак.) *razbou, разбој*. *E vuna razbojin te vej breza*.

raznik/u *именка м.* „росница, вид на каша, се спрема со млеко и јајца, се суши и дроба на ситни зрнца“. Буг., мак. *rosnica*.²³⁵

skramni:c/a *именка ж.* „скривница во внатрешноста на сандакот во кој што се ставаат вредни нешта како пари, злато итн.“. Овој збор е од македонско потекло *скривница*. *Alltonin e lash n'skramnicen e arksës*.

stivasa:rk/a *именка ж.* „Стивало алатка за преработка на волната“. Потекнува од зборот *стивало*.

sllamari:c/a *именка ж.* „душек исполнет со слама кој во минатото се користел како легло“. Потекнува од македонскиот јазик *слама* и *сламарица* „душек од слама“.

varrnik/u *именка м.* „вршник, железен тркалезен предмет, вдлабнат со рачка во горниот дел, се користи за печење леб, зелник итн“. Збор со словенски потекло *варница* „фурна во која се пече варот“, но од смисловен аспект повеќе се поврзува со зборот *вршник*.

vdinj/a *именка ж.* „диња“. Мак. *диња*.

vërteshk/a *именка ж.* „ќерамидна тркалезна плоча, може да биде и од камен или од дрво, со дупка на средината, се става на крајот на оската за да се обработи волната или памукот“. Мак. *вртешка*.

vllaçitet *глагол.* „се влече, се движи влечејќи се низ земјата“. Мак. *влечи* или срп. *влачиту*. *Gjali ka nis t'vllaçitet*.

zakos/a *именка ж.* „резенка, резенка од искосена трева“. Од македонски *закосај* „толку трева колку што може да се закоси со една коса“. *Varin e kam zakos*.

zavor/zavue *именка м.* „дрво или дебело железо, долго и подвижно, се користи за затворање на вратата од внатрешната страна, завор“. Мак. *завор, заворна, заворка*.

²³⁴ Haki Ymeri, „E folmja shqipe e Karshiakës së Shkupit“, *Dialektologji shqiptare*, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2020, стр. 233.

²³⁵ Kolec Topalli, стр. 1254.

VI

6.1. РЕЧНИК

A

Abanoz/i *именка м.* Крупен, силен, дебел човек кој живее долго.

Abdavati *глагол* Останувам вдовица (за жени) или вдовец (за мажи), времето поминато на маж или жена како вдовица по смртта на брачниот другар до следниот брак или до смрт.

Abdavec/i *именка м.* Вдовец.

Abdavi:c/a *именка м.* Вдовица.

Ablllok/u *именка м.* Дел од самар.

A:jš *прилог* толку, точно.

Abtrak/u *именка м.* Тенок слој снег.

Abrash/i *именка м.* Кафени дамки на лицето.

Adet/i *именка м.* Закон.

Agal/agël *прилог* Сам, сосема сам.

Akit/i *именка м.* Бел слој мраз.

Alemi/a *именка ж.* Алатка направена од тенки стапчиња.

Alg/a *именка ж.* Маст.

Aligjyn/i *именка м.* Десерт.

Allantris *глагол* објаснува.

Allta:n/i *именка м.* Метална плоча во форма на паричка што служи како украс.

Aman/i *именка м.* *Бот.* Вид трева која се користела за боење на волна, за создавање жолта боја.

Amçanik/u/i *именка м.* Врвки за чорапи и опинци.

Angari/a *именка ж.* Физичка работа направена без никаква награда или надомест.

Anter/i *именка ж.* Женска горна облека со долги ракави, извезена, се носи над кошула.

Apet *прилог* повторно.

Aput/a *именка ж.* Црна гума која е користена за правење опинци во отсуство на животинска кожа.

Arab/a *именка ж.* (Pa) санка, тобоган, алатка за лизгање во снег кој се состои од две дрвени ногарки во форма на скии и на нив закована штица која служи за седење, возило, кола.

Arallëk/u/i *именка м.* Празно место, слободен простор помеѓу два предмети, помеѓу две работи.

Arga:ç/i *именка м.* Место опкружено со камен и непокриено во кое се засолнуваат овци и други животни во текот на летната сезона, најчесто во планина.

Argavan i egër *именка м.* *Бот.* Див зумбул.

Argavan/i *именка м.* *Бот.* Јоргован, вид грмушесто растение со гроздести, виолетови, розови или бели миризливи цветови .

Ariz/i *именка м.* Ориз.

Ark *придавка* Вкочанетост на телото и екстремитетите.

A:rks/a *именка ж.* Сандак, ковчег, невестински сандак.

A:rren/a *именка ж.* Парче текстил што се користи за поправање на искината облека.

Arrni:c/a *именка ж.* Дел од нивата, пустош што не се ора туку се коси, додека тревата што се коси служи како храна за животните.

Asçi:a *именка м.* Готвач.

Asent *неопределена замена* Ништо.

Askaru:shk/a *именка ж. Бот.* (Па) борова или елова шишарка со семки, (Кр) вид на овошје, плод што зрее во есенскиот период; наликува на круша, но нејзините плодови се многу помали од крушите.

Asoj/i *именка м.* – **asajni:c/a** *именка ж.* Планинска земја што не ја грее сонцето.

Asperti:m/a *именка ж.* Тенка, мала, округла декоративна плоча која свети и се употребува како украс или декорација за народни носии.

Asta:r/i *именка м.* Внатрешниот дел на облека, на елек или митан.

Asha:fk/a *именка ж.* Сушено овошје од сливи, јаболка, круши, кајсии итн.

A:shk/a/именка ж. Мало и тенко парче дрво.

Ashiqare *прилог* Отворено, очи во очи.

Athet *придавка* Вкус на овошје или храна што е малку кисело, полукаисело.

Avitu *глагол* Доближи се.

Axhaip *прилог* На чуден начин.

Azi:mk/a *именка ж.* Крава која се молзе до неодамна, откако не била зачната.

Azimak/u/i *именка м.* Телето на кравата.

Azhder/i *именка м.* Змеј.

В

ba:shk/a *именка ж.* Туфка волна земена од овците по стрижење.

Ba:xh/a *именка ж.* Дупка направена на покрив покриена со слама што овозможува да излезе чад и да влезе светлина.

Baç/i *именка м.* Татко, родител на детето, тој што подготвува млеко и млечни производи во колиба.

Baçi:ll/a *именка ж.* Колиба во планината каде што се чува млекото и се подготвуваат сите млечни производи.

Badem i egër *бот.* Растение со меко и долго стебло некаде околу 5-10 цм над кое има три листови.

Badrevi:c/a, bedërr/a *именка ж.* Брадавица.

Badrra *именка ж. Бот.* Растение со лисја слични на праз со дебели прави стебла прелиени со ситни бели цветови и зрнести семиња, може да се користи како добиточна храна кога се суши.

Bafça:rk/a *именка ж.* Престилка во форма на квадрат, рачно изработена и ткаена, која е дел од народната облека на жените.

Bah/e *именка ж.* Дел од седло.

Bajrak i butë *бот.* Вид цвет.

Bajrak i egër *бот.* Растение со тенки стебла и ситни розови цветови.

Bajst e shperdit *бот.* Кантарион, растение со жолти цветови кое има лековити својства.

Bajst sarafinice *бот.* Вид на растение со средно стебло со кое се чисти гнојот од раната.

Bajst shynžejži *бот.* Вид трева со мали жолти листови и цветови кои се даваат на кравите за да имаат повеќе млеко.

Bajst tomli *бот.* Растение со жолти цветови кое откако ќе се откине, испушта бела течност која наликува на млеко.

Bajst/a *именка ж. Бот.* Вид билка со широки и меки листови.

Bakllavat/i *именка м.* Грижа за лице кое се одржува во секој поглед, со храна, облека и сл.

Bakort *придавка* Бакарен сад.

Ballonxh/a *именка ж.* Најубава, најдобра девојка или невеста.

Bar ligate *именка м. Бот.* Растение кое расте во мочурлива земја.

Barnavina *именка ж. Мн.* Остатоци од трева кои остануваат во јаслите откако животните ја одбрале тревата.

- Basamak/u, i** *именка м.* отпечаток од коњско копито.
- Basta:nk/a** *именка ж. Бот.* Вид слатко јаболко.
- Basulek/u,i** *именка м. Бот.* Босилек.
- Bash/i** *именка м.* Најдобар или најдобра од сите, избран.
- Basht/i** *именка м.* Вретено за предење.
- Bata** *именка ж.* Гумени чевли со ремен.
- Batak/u,i** *именка м.* Кал.
- Bazdavi:n/a** *именка ж. Бот.* Бозел, растение со висина од приближно 1 m со дебело стебло и овални лисја што цвета со бели цветови и црни бобинки.
- Baznarit/i** *глагол* Лечи некој со народни лекови.
- Bazohu:lk katundi** *бот.* Растение со дебели, високи, разгранети стебла и цветови со жолти ливчиња.
- Bazohu:lk mali** *бот.* Разгрането растение со божурно-жолти цветови што расте на многу големи надморски височини и цвета само во пролет.
- Be:rr/a** *именка м.* Домашни животни како овци, овни, јагниња.
- Belezik/u- bilizik/i** *именка м.* Нараквица.
- Berli:v/a** *именка ж.* Болест која ги погодува овците.
- Bgje:r** *именка ж.* Зелена боја.
- Bgje:t/a** *именка ж.* Пчела.
- Bgjegran** *глагол* Блека.
- Bgjyznak /u, i** *именка м.* Близнак.
- Bgjyzni:c/a** *именка ж.* Леб направен од јачмен кој и по печењето останува тесто, не се пече добро.
- Bi:ck/a** *именка ж.* Кратки прамени коса околу челото.
- Bilyr/i** *именка м.* Дел од раката, местото каде што се преклопува раката, дел од ракавот на облеката што го покрива овој дел од раката.
- Binish/i** *именка м.* Горна облека со црвена боја што се носи преку облеката како фустан на денот кога невестите се подготвуваат да бидат придружувани до куќата на мажот.
- Bir shpirti** *именка м.* Посвоено дете.
- Bo:b/a** *именка ж.* Зрно од грав.
- Bollar/i** *именка м.* Вид змија која не е отровна, има сива боја и долга приближно 30-40 см.
- Bre:n/a** *именка ж.* Алатка направена од парчиња дрво и гранки што се користи за израмнување на земјата по орање.
- Brushull /a** *именка ж. Бот.* Вид ниско растение.
- Brut/i** *именка м.* Голема шајка.
- Bubujak/u** *именка ж. Бот.* Двегодишно тревно растение кое расте главно на планините но и на ридско-планинските предели.
- Bukar/i** *именка м.* Сад околу 5 л од печена глина што се користи за полнење вода.
- Bulçi/ni** *именка м.* Внатрешниот дел на образот.
- Bullut/i** *именка м.* Голем облак во облик на печурка.
- Bungur/i** *именка м.* Булгур, жито (пченица или пченка) што се користи за готвење пилаф.
- Buni:sht/e** *именка ж.* Место каде што се фрла ѓубре.
- Buxhak** *именка м.* Агол од собата спроти огништето.
- Buzallak/u,i** *именка м. Бот.* Едногодишна билка која служи како храна за животни додека не омекне.
- Byk/u, i** *именка м.* Ситни парчиња слама што остануваат при мелењето (вадење на зрната од кочанот).
- Byshyke** *именка ж.* Мал прамен долга коса, долга колку косата.

С

Cal/a *именка ж.* Шупливата внатрешност на шупелката.

Callnik/u *именка м.* Мала кожна овчарска торба.

Samanik/u *именка м.* Кучешки леб кој се готви со помалку брашно и повеќе трици.

Sapari:t *прилог* го расипува редот, не јаде по ред.

Sarava:jk/a *именка ж.* Мали девојчиња на возраст од 6-7 до 12-13 години.

Saravi:t *глагол* Печам нешто во жар горејќи го во одредени места.

Saravij/a *именка ж.* Нешто што гори, облека која гори и предизвикува лош мирис.

Catalik/u/i , **cuculi:k** *именка м.* Летало, змеј, играчка за деца направен од мочуришна трска и коноп.

Cekerit *прилог* Се онесвестува.

Cekërllø *прилог* Кога се претерува со храна или работа и потоа се разболува.

Cerkajq/i *именка м.* Плетенка плетена од повеќе плетенки.

Sfalik/u/i *именка м.* Бот. Ниско едногодишно растение со инка стебло, тенки, разгранети лисја што цвета мали бели цветови во мали перчици и е многу штетно за животните.

Ci:ng/a *именка ж.* Многу мал бакарен сад во облик на казан што се користел за вриење.

Cifka:t *глагол* мала забоболка, која не ве остава на мира, задевање.

Cifund/i *именка м.* Дрвена цевка која од едната страна е потесна.

Cikat *глагол* Болка која се чувствува како тропкање, како незапирливо чукање на исечен или заразен дел од телото кој собира гној.

Cikrr/a *именка ж.* Декоративен елемент за чорапи, еднобојна цик-цак плетена линија.

Cimnja:rk/a *именка ж.* Мала текстилна ткаенина во вид крпа со која се бришеле глинените садови откако ќе се загреале со жар и пепел и се користи и за придржување на садовите во рерната при печењето.

Cimnjak/u, i *именка м.* Црни саѓи во форма на смола која се создава околу разни предмети кои се подолго изложени на чад.

Cinci: *именка м.* Скржавец.

Cipa:t *глагол* Ја кубе тревата малку по малку, ја јаде храната без апетит, јаде со врвот на усните.

Cipllan *глагол* Црцори.

Cipu:lk/a *именка ж.* Подигнатиот, истакнат дел од горната усна кај луѓето.

Ciricink/a *именка ж.* Локална птица, снежна птица која останува дури и во текот на зимската сезона.

Spitet *глагол* Се расипува ткаечкиот дел од материјалот.

Spurth *глагол* Издувам нешто надуено со дупчење со игла или слично.

Cronget *придавка* Многу тежок, отежнат од тежина.

Culluf/e *именка ж.* Шишки, коса што го зафаќа челото.

Cung/a *именка ж.* Мали парчиња од волна кои не се користат за предење туку се користат за полнење на перници.

Џ

џafkarnnik/u *именка м.* Бездна.

Џali/e *именка ж. бот.* грмушка со мали зелени листови.

Џallak *именка м.* Човек со скршена рака.

Џanak/u, i *именка м.* Длабока чинија од земја.

Џap/a *именка ж.* Мало куче кое лае многу.

Џaprais *глагол* Се растури, плаче со сета сила, збеснува.

Џapraz/a *именка ж.* Голема сребрена плоча која се наоѓа на рабовите на коланот, каде се закопчува.

- Çatm/a** *именка ж.* Долго изрезбано дрво.
- Çekije/a** *именка ж.* Мал џебен нож.
- Çember/i** *именка м.* Метално парче во форма на лента.
- Çemeru:ng/a** *именка ж.* Ситни парчиња на убаво пржени масти.
- Çerçev/e** *именка ж.* Метална плочка со два листа споени на вретено што служи за прицврстување и држење на крилото од вратата, прозорецот или плакарот.
- Çershall/a** *именка ж.* Чешел за животни.
- Çeshka:t** *глагол* обработувам и чистам овча волна за да се испрати на машина за обработка.
- Çfron** *глагол* Издува воздух од уста и нос.
- Çibuno:sk/a** *именка ж.* Зелена слива.
- Çifutk /a** *именка ж.* Вид шамија со различни бои и мотиви.
- Çika – çika** *прилог* на парчиња, ситни парчиња.
- Çikem/a** *именка ж.* Везена декорација на чорапи со срма везени.
- Çikman** *глагол* шие или поправи искинати делови од чорапите со конец од ист вид како што се плетени чорапите.
- Çilt/a** *именка ж.* Сина боја.
- Çingel/i** *именка м.* Дрвена кука.
- Çingrim/a** *именка ж.* Тркалезните метални плочки на дајретото.
- Çipllak** *прилог* Гол.
- Çipurthk/a** *именка ж.* Печурка.
- Çivi/a** *именка ж.* Колче, парче дрво или метал со врв кој се става на дел од вратата за да не се отвора кога не ја заклучуваме со клуч.
- Çivnak/u** *именка м.* Име на нарони чорапи за момчиња.
- Çkapurdh** *глагол* Ја копа земјата со нокти, рие.
- Çkarrna:t** *глагол* Ги уништува овошјата и зеленчукот и поради тоа паѓаат на земја.
- Çklojq** *глагол* Извади дел, парче од целината, скубнува.
- Çko:lk/a** *именка ж.* Кокиче.
- Çkrapat** *глагол* Го повлечи чкрапалото на оружјето пред да пука.
- Çkrryej** *глагол* Исчисти нешто со лопата или нож.
- Çoçk/a** *именка ж.* Дел од екстремитетите, делот помеѓу колената на нозете и помеѓу лактите на рацете;
- çratij/a** *именка ж.* Потсмев.
- Çtonjet** *прилог* Спласнување на отечениот дел од телото.
- Çuklaman** *придавка* Краток и дебел човек.
- Çul dhondorrash** *именка м.* Традиционални машки чорапи кои се носат на денот на свадбата.
- Çula:k** *именка ж.* Женски чорапи рачно плетени во повеќе бои и со различни мотиви.
- Çulin çulak** *именка м.* (Pa) име на традиционални чорапи за жени.
- Çulk/a** *именка ж.* Кратка игла од тенка жица или од друг метал која се користи за плетење.
- Çupk/a** *именка ж.* Мало парче дрво за горење.
- Çura:t** *глагол* Испушта малку чад и кога огнот нема пламен.
- Çurell/a** *именка ж.* Муцка, издолжена муцка на животни како слонове, свињи и др.

D

Da:d/a *именка ж.* Мајка.

Da:me *именка ж.* Линија која се создава со симетрично разделување на косата на средината на главата.

Da:me/ja *именка ж.* Обред кој се изведува во одредени денови од исламскиот календар со кој се делат храна или слатки на децата и роднините.

Da:re/ja *именка ж.* Подарок.

Dabavit *глагол* Краде.

Dait *глагол* Се грижи младо животно да се надои со млекото од својата или туѓата мајка.

Dajxhevi:c/a *именка ж.* Тетка, жената на вујко.

Daktor/i *именка м.* Лекар, доктор.

Dallak/u, i *именка м.* Вид болест која предизвикува оток и болка во лицето.

Dallëndyshk/a *именка ж.* Ластовица.

Dallom/a *именка ж.* Народна невестинска облека.

Darda:ll/a *придавка* скршен алат кој прави многу врева додека работи, лице кое зборува без престан, непрекинато.

Darit *глагол* Им дава пари како подарок на невестата и на новородените бебиња.

Darkoj *глагол* Вечерам.

Davaxhi/a *придавка* Човек кој веднаш реагира кога ќе му биде направена некаква неправда.

Dazm/a *именка ж.* Свадба.

Dek lidh. Бидејќи.

Denguç/i *именка м.* Тврдоглава личност која не ги прифаќа мислењата на другите, сметајќи се себеси дека е помудар од другите.

Devati *прилог* Страдам, ги почувствувам последиците по здравјето откако порано на внимавав за истото.

Devori, devri *именка м.* Крај на светот, апокалипса.

Dërmo/ni *именка м.* Сито со покрупни дупки кое служи за одвојување на зрното од лушките и другите нечистотии.

Ding *прилог* Систематско уредување на работите а потоа затегнување со јаже или нешто друго за да не се поместуваат.

Dinkaj/dinkatë *глагол* Тепа толку силно што се слушаат ударите од тупаниците или шамарите.

Do:c/a *именка ж.* Свиња.

Dorl/a, dërrl/a *именка ж.* Секреција што се формира во окото за време на спиењето или од инфекција.

Dra:g/a *именка ж.* Снежна лавина која се јавува на стрмни планински падини.

Drabill/a *именка ж.* Опрема за дробење зеленчук.

Drang/u *именка м.* Дрвена носилка која се користи за сушење испрани алишта.

Drehem, derhem *именка м.* Мерна единица за мали тежини.

Dru:gz/a *именка ж.* Алат за разбој од дрво.

Dru:nza *именка ж.* Местото спроти огништето каде што се чуваат дрвата.

Druar/i *именка м.* Јавач.

Dryt/i *именка м.* Катанец.

Du:ck/a *именка ж.* Преостанатиот дел од рачната метла во близина на опашката откако ќе се потроши.

Du:gla *придавка* Непечен леб, леб што не е погоден при готвењето и тешко се јаде.

Du:nd/a *именка ж.* Дебела буцкаста жена.

Du:ndi *глагол* Расипува, ги расипува нештата, прави хаос.

Duc/i *именка ж.* Стврднат месест дел во вилиците, првите млечни заби кои излегуваат од детето.

Dugatet *глагол* Вербално се кара со некого без да толерира.

Duj's/i *именка м. Мн.* Дисаѓи, споени две торби што се носат преку рамо или се префрлаат преку коњ или магаре.

Dup *прилог* Стоејќи без потпирање.

Dure:s *именка ж.* Трпение, страдање за храна со денови.

Dushi:t *глагол* Мирисам.

Dylpi *именка ж.* Заоблен нож со две рачки, кој се користи за резбање на опашките на секирите и сл.

Dyshendis *глагол* Убаво размислувам пред да донесам одлука.

DH

dhallet /i, dhallt, *именка м.* Јогурт.

Dhamp/i *именка м.* Заб.

Dhi:nt *придавка* Черга каена на разбој од козја волна.

Dhis *именка м. Мн.* Јариња.

E

E:shk/a *именка ж.* Вид печурка која расте на стеблата на стари дрвја.

Efsh/i *именка м.* Ежење.

Ehen *именка м. Мн.* Бука, множина од именката бука.

Ekle:me/ja *именка ж.* Прамен од волна или конец што се додава на плетенките за да изгледаат подебели.

Elmise/ja *именка ж.* Алатки за орање.

Elpëth *именка м.* Мозолче со гној со големина на зрно јачмен, што се појавува на капакот на окото во основата на трепките.

Erbap/i *именка м.* Способен, вешт.

Ermik/u,i *именка м.* Ориз или пченица искршена на ситни делови што се вари со млеко во каша и се користи како храна за бебиња.

Exhinde/ja *именка ж.* Џин.

Ë

ërrza:nd/a *именка ж.* Златен накит.

Ërrzak/i *именка м.* Резерви на храна за семејството.

F

faktan *глагол* Молска, силно свети.

Falltash *прилог* Обемно отворање на очите изразувајќи незадоволство, страв, изненадување итн.

Farisht/a *именка ж.* Семе, повеќе семиња на едно место.

Fe:rr çalie *именка ж. Бот.* Трнлива грмушка со мали тркалезни листови.

Fe:rr e egër *именка ж. Бот.* Растение со долго стебло, со цврсти лисја што носи виолетови цветови.

Fe:rr lugati *именка ж. Бот.* Повеќегодишно растение, грмушка со разгранети стебла полни со долги, силни трње кои остануваат зелени во текот на целата година.

Fe:rr magari *именка ж. Бот.* Растение со кратко стебло која носи плод во вид артичока завиткана во меки боцки.

Fende:r/i *именка м.* Шило, алатка за правење дупки во тврди материјали.

Ferka:llk/a *именка ж.* Буковец.

Ferstan/i/ *именка м.* Фустан

fertom/a *именка ж.* Многу долго и дебело јаже.

Feshdir *придавка* Одвратно, нешто што се распаѓа и добива лош мирис, лош изглед од кој ни се слошува и нè тера да повраќаеме.

Fi/finj *именка ж.* Маса која се добива од мешање на пепел со вода која во минатото служела како дезинфекција и избелување во процесот на миење алишта.

Fir guri *именка м.* Вид папрад кој расте на карпите и сидовите.

Fir i but/i *именка м.* Бот. Папрад, едногодишно растение со силни стебла.

Fir/a *именка ж.* Бескорисниот дел кој останува од супстанца за време на вриење, обработка итн.

Firiynç/i *именка м.* Лесноумен.

Fishtiris *глагол* Прави да се гадам.

Fjeka/a *именка ж.* Страдање од сиромаштија или болест.

Fjutur/a *именка ж.* Дел од капата на народните носии од Горна Река што ја носи невестата.

Fjuturushk/a *именка ж.* Пеперутка.

Fšje *глагол* Спијам.

Ftunj/a *именка ж.* Јаре (женско) што уште не наполнило две години.

Fu:llim *прилог* Лошо, грдо, не му стои облеката во телото.

Fu:rk/a *именка ж.* Фурка за предење.

Fuça:t *глагол* Издишува поради некоја внатрешна грижа.

Fullimuet *глагол* Се нагрди, бидува грд поради промената настаната од болест или поради старост.

Furriš/i, furrik/i *именка м.* Гнездо.

Fy:shk *придавка* Празен.

Fyshki/a *именка м.* Арско суво ѓубре кое се употребува за земјоделски култури и како подлога за животните.

G

ga:çk/a *именка ж.* Бајка, народна приказна, озборување.

Ga:sk/a *именка ж.* Сад од тенеке кој служи како канта за сирење.

Gaberri:c/a *именка ж.* Бот. Грмушка.

Gabnezh/i *именка м.* Бот. Жалфија.

Gaçkata:rk/a *именка ж.* Зборлива, дрдорлива жена која се бави со озборување.

Gaflet *именка м.* Тага.

Gaftija *именка ж.* Секаков вид готвење на питу.

Gajnik/u *именка м.* Учкур.

Galausha *прилог* Држење на врат на малите деца во седечка положба.

Galic/a *именка ж.* Црна овца.

Galiç *прилог* сосема гол.

Galu:shp/a *именка ж.* Слој кој ги завиткува лукот, кромидот, јајцата итн.

Gamarec *именка м.* Столица со три нозе, направен од дрво.

Gamarec/i *именка м.* Комарец.

Gamu:l/i *именка м.* Долг стап со закривен врв, кој се користи како помош за одење.

Garagaç/i *именка м.* Бот. Растение, грмушка која расте до две метри.

Garamet/i *именка м.* Мачење, голем напор, труд за да се заврши работа.

Garaz/i *именка м.* Бес, инает.

Garicfigje *именка ж.* Бот. Јагличе со миризба кое цвета на пролет.

Gaska gazit *именка ж.* Кандил.

Gauk *именка м.* Голема дупка на површината на земјата, на речното корито или на друго место предизвикана од брзината и големото количество вода, или која било друга причина.

Gaurri:n/a *именка ж.* Отворена дупка во земјата или сидот предизвикана од паѓање на тула или од невнимателност при вршење работа, стомачна состојба без храна, празен стомак.

Gavedar/i *именка м.* Овчар.

Gavedarrnik/u *именка м.* Место во планината опкружено со огради каде што се чуваат кравите во летната сезона.

Gazhufa:rk/ *именка ж.* Подолга и подебела игла од она обичното.

Geç *именка м.* Возрасно јаре на кое само што почнале да му израснат роговите.

Gerkle:ck *именка м.* Мала месеста грутка, која е како продолжение на мекото непце и која ја дели усната шуплина од задниот дел на устата.

Gërzhen *глагол* Јаде полека цвакајќи се повеќе. (Се употребува за добиток).

Giçe tump *именка среден род* судир, борба глава со глава во делот од челото.

Gidh *глагол* Одврзува нешто што било поврзано порано, како јазол, патики, чевли, марамчиња итн.

Gilibi:c/a *именка ж.* Гола овца, без волна.

Ginç *именка м.* Име на машки традиционални чорапи. (Pa)

gini:k/u *именка м.* Катник.

GISILIC/a *именка ж.* Бот. Билки со средна должина на листовите кои имаат кисел вкус и со кои може да се готват питу.

Gistër/a *именка ж.* Глиста.

Gita:t *глагол* Избирам меѓу најдобрите нешта во целината.

Gle:pk/a *именка ж.* Земјоделска алатка која се користи во фарма за собирање на отпад, трева, слама, ѓубриво итн.

Gliz *глагол* Скокоткање.

Gllavi:t *глагол* Е зафатен, има направена усна спогодба за работа со семејство кое има потреба за работник за одредено време и со наплата, така што не е слободен.

Gllo:mc/a *именка ж.* Топче, храна во топчеста форма.

Gllu:nxh/a *именка ж.* Израсток, цумка, оток што се јавува на главата или на кој било друг дел од телото предизвикан од удар или некоја болест.

Gmu:sh/a *именка ж.* Бот. Грмушка.

Go:rg *именка ж.* Шуплина, дупка во средината на дрвото.

Gojemez/a *именка ж.* Ѓем.

Grashez *именка ж.* Бот. Трева, тревно растение кое ги оштетува житните култури.

Grazi:ll/a *именка ж.* Нечистотија, нечист човек.

Grazi:t *глагол* Грдотија, нешто од што ти се повраќа.

Grazhd/i *именка м.* Посебно место во шталата каде што се остава храна за животните.

Gri:ll/i *именка м.* Песок.

Gri:sh *глагол* Поканувам.

Grih/a *именка ж.* Груб камен што служи за острење на ножот, режата, српот, секирата итн.

Grishtar/i *именка м.* Поканувач, тој што кани или поканува некого на свадба или гозба.

Griva *именка ж.* Коњска грива.

Gro:njk/a *именка ж.* Клопче.

Gu:nj/a *именка ж.* Гуна.

Gur zarmi *именка м.* Кремен.

Guri:n/a *именка ж.* Место или земјиште со камења.

Gurth/i *именка м.* Пилешки стомак откако порано е изваден внатрешниот дел и останат само мускулестиот дел кој се готви и јаде.

Gushlan *придавка* Лице на кое му се приметува зголемената гуша.

GJ

gjand *именка м.* Телесна мана предизвикана од болест, од несреќа или повреда.

Gjebe:r/i *именка м.* Смрт.

Gjeberdis *глагол* Умре.

Gjefshек *придавка* Флегматичен, човек со мирен и бавен темперамент, воздржан во говорот и постапките.

Gjemishta *именка м.* Мн. Момчиња, множина од момче.

Gjindihall *придавка* Незрел, наивен човек.

Gjurllak *именка м.* Мали тенки гранки и листови собрани на едно место од ветрот или како остаток од невнимателна работа.

Gjyzdan *именка м.* Паричник.

Ž

ža *глагол* види, види тука.

Žakkulluet/i *именка м.* Проклетство за оние што прават зло.

Žakngron/i *именка м.* Проклетство за луѓе, но и за животни кои предизвикуваат материјална штета.

Žalm/i *именка м.* Врвка за врзување престилки, чорапи или опинци.

Žar para *именка ж.* До.

Žarpen/i *именка м.* Змија.

Žarpizni *именка м.* Змии.

Žashtdhetpara *именка ж.* Сребрен накит за жени.

Žell/a *именка ж.* Јарем.

Žol/i *именка м.* Голема вдлабнатина со кал каде се собира водата.

Žoll/a *именка ж.* Камена плоча на која стоката лиже сол.

Žond *придавка* Широк, со голема широчина.

Žumlavec *придавка* Спанко.

Žýmс *прилог* половина.

Žýmсatak *прилог* На пола, остава на пола нешто што е почнато порано.

Žур/i *именка м.* Ром, циган.

Žурnyer/i *именка м.* Голема игла за јаже.

Žytyris *глагол* Се валка хранејќи, работејќи со боја, кал и сл. Бебето се валка

H

Halis *прилог* навистина.

Hallashtisem *глагол* Се поздравувам или се збогувам со некого простувајќи се,

Hallate *именка м.* Алатки за работа.

Han e dan *прилог* Одамна, отсекогаш.

Hapasas / hapasëz *прилог* Одеднаш, без чекање, без предупредување.

Harar/i *именка м.* Голема и широка вреќа.

Harare:t *именка м.* Жед.

Hardall *именка м.* Наивен, лесноумен.

Harxhavell *именка м.* Лесно јадење, манца подготвена со пиперки, домати и кромид.

Harrnis *глагол* заборавам, го губам памтењето.

Hasher-neshër *прилог* На тој начин што се мешаат нештата, се губи, се нарушува редот.

Hatell/a *именка ж.* Штици од дрво што се поставуваат на камени носители сидови

hazli / hëzli *прилог* Брзо, со голема брзина.

Hecatet *глагол* Шета, непотребно оди ваму-таму, многу шета.

Henjze *именка ж.* Мали плускавци.

Herrka *именка ж.* Искорена или жнеена трева што никнала низ почвата засадена со зеленчук и житарки.

Hujli/a *именка ж.* Лулка.

Hulli/ni *именка м.* Свезда, небесно тело.

Hulluvajk/a *именка ж.* Кукавица.

Hunçk *именка м.* Тој што постојано го крева носот, кој се држи многу голем, арогантен.

Hуri/a *именка ж.* Преубава жена или девојка.

Ho:n/a – honza, honxa *именка ж.* Месечина.

I

idare/ja *именка ж.* Богатство.

Idhni/a *именка ж.* Горчина, лутина.

Ikball/i *именка м.* Среќа, добра среќа.

Inqa:r/i *именка м.* Одрекува, се откажува.

Irfundi *прилог* Под.

Iseprene/isaprenda *прилог* Над.

Isharet/i *именка м.* Знак, гест.

Ishta/i *именка м.* Мерак, волја.

Ita:t/i *именка м.* Чест, убедување.

Izjet/i *именка м.* Мака.

Izmet/i *именка м.* Послужување.

J

ja:rk/a *именка ж.* Пиле.

Jakështis *глагол* Не ти чини, не ти прилега ова однесување.

Jaki *именка ж.* Жакија.

Jalli/a *именка ж.* Маснотија.

Janxhik/u *именка м.* Овчарска торба.

Jardam/i *именка м.* Гордост, гиздење.

Jarma *именка ж.* Крупно мелено жито.

Je:g *именка ж.* Алатка за острење секира, срп, нож и сл.

Jyryk/ët *именка м.* Турски номади кои главно се занимаваат со сточарство

K

ka:llz/a *именка ж.* Житен, пченичен клас.

Ka:zin/a *именка ж.* Козјо руно.

Kabar/i *именка м.* Човек кој не може да се засити од ништо, алчен човек.

Kaçit/a *именка ж.* Кикиришка.

Kaçorr/i *именка м.* Качор, качорлив заб.

Kaçunk/a *именка ж.* Бот. Рано пролетно или есенско цвеќе со виолетова боја кое е отровно.

Kadit *глагол* Бае, гата.

Kajku:shk/a *именка ж.* Вид слатка круша.

Kajmaçi:n/a *именка ж.* Десерт направен со јајца, шеќер и млеко кој се пече во рерна.

Kajnak/u/i *именка м.* Извор на многу студена вода.

Kakaçk/a *именка ж.* Темно жолта боја; окер.

Kakaranxh/a *именка ж.* Пуканки.

Kaki:ll/a *именка ж.* Бовча.

Kalar/i *именка м.* Кружен метал, *прилог* се собира со се стапала и глава.

Kalaravit *глагол* Ослабел.

- Kalaret e qymbetit** *именка м. Мн.* Метални прстени кои се ставаат на шпоретот, капакот на шпоретот.
- Kalari i koses** *именка м.* Метален прстен за коса (земјоделска алатка).
- Kalarka kalarka** *прилог* Кружно, во форма на кругови.
- Kalçi/ni** *именка м.* Чорапи.
- Kale:pk/a** *именка ж.* Колепка, лулка.
- Kalem/i** *именка м.* Молив, пенкало или бот. Мала гранка со пупки.
- Kalir/i** *именка м.* Јака.
- Kallafa:t** *прилог* Ја врши работата онака, без никакво внимание.
- Kallafat** *прилог* Невнимателно, расеано.
- Kallanis** *глагол* Калаисување.
- Kallanzi** *именка м.* Калајџија.
- Kallanjgoz/i** *именка м.* Митски фигури со кои ги плашеле децата кога не спиеле навечер.
- Kallauz/i** *именка м.* Клуч.
- Kallavadis** *глагол* Разговара и собира информации за да реши некаков проблем.
- Kallk/i/u** *именка м. Anat.* Колк.
- Kalkan/i** *именка м.* Простор помеѓу покривот и горниот дел од страничниот ѕид на куќа.
- Kamçik/i** *именка м.* Камшик.
- Kamitet** *глагол* Се рони; лесно се крши.
- Kamlik/u** *именка м.* Мал дрвен сад.
- Kani:** *именка м.* Храна која се испраќа некому во различни прилики, како на пр. При породување и сл.
- Kani:t** *глагол* Храни дете или лице кое не може да се прехрани самиот.
- Kantar me qushk** *именка м.* Кантар, вага.
- Kanzell/a** *именка ж.* Огради од железни или дрвени шипки, убаво ковани, кои се поставени на прозорците.
- Kapanj/a** *именка ж.* Мал дрвен сад во облик на брод во кој се дробат зеленчукот.
- Karçan** *глагол* Гризе.
- Karçit/i** *именка м.* Залак.
- Kaperk/a** *именка ж.* Купишта трева на ливади или полиња.
- Kapilaç/ka** *именка ж.* Ново младо гранче кое само го попречува развојот на растението.
- Kapilen/i** *именка м.* Клукајдрец.
- Kapizhnanje** *именка среден род* Многу мало поле меѓу другите полиња, градина.
- Kapriv/a** *именка ж.* Бот. Коприва.
- Kaptan** *глагол* Заоѓа сонцето.
- Kaptis** *глагол* Со душа и срце сакам да завршам некоја работа.
- Kapu:lk/a** *именка ж.* Перчин, реска.
- Kari:t/a** *именка ж.* Среден дрвен сад во кој се истура храната и се дава на животните.
- Karija** *именка ж.* Шумичка, мала шума најчесто со бука, даб и др.
- Karthija** *именка ж.* Многу тенки и суви дрвени гранки.
- Karu:b/a** *именка ж.* Кора од дрво, лубеница, диња, кора од тиква и др.
- Karvan** *именка м.* Голем алуминиумски сад, без рачки и со капак, кој се користи за варење храна и чување топла вода во близина на огнот.
- Kas/kosi** *именка м.* Кисело млеко.
- Kasere/ja** *именка ж.* Остра алатка што се користи за сечење тенки гранки, грмушки, бразди и др.
- Kasnak/i** *именка м.* Ѓерѓеф.
- Kash/i** *именка м.* Кошница што се користи за чување овошје, зеленчук, слама итн.

- Kashe:rk/a** *именка ж.* Здраво растение со високи стебла и убава круна.
- Kashka:t** *глагол* Ја разнесува и ја протресува со рака собраната трева на мали купчиња.
- Kashta/ni** *именка ж. Бот.* Костен, костеново дрво.
- Kashtari:c/a** *именка ж.* Голем сноп од слама одозгора врзана со плетени конци.
- Katar/i** *именка м.* Трло, заградено место што служи за чување на добиток во текот на летото.
- Katije** *прилог* Никако, никогаш.
- Katlec/i** *именка м.* Котелец.
- Katrani:c/a** *придавка* Црна, многу црна.
- Katruva:llk/a** *придавка* К ривоног, што има криви нозе.
- Katrrromz/a** *именка ж.* Копец, тока на појас, сандали или чевли.
- Katullaç/i** *придавка* Завиткан неколку пати.
- Kaull/i** *именка м.* Условна гаранција што продавачот му ја дава на купувачот за стоката, доказ.
- Kaurr/i** *именка м.* Христијанин, припадник на христијанска или православна вера.
- Kavallnic/a** *именка ж.* Тркалезна железна шипка, чиј врв е добро сплескан, на кој се зачукува косата или српот.
- Kavorm** *именка ж.* Пржено месо, подготвено за конзервирање за да се чува подолго време.
- Kazdris** *глагол* неред, хаос.
- Kazgan** *прилог* во Нервозна состојба, нервозен.
- Kazinak/u** *именка м.* Чул, груба и густа покривка, ткаена и изработена со разбој.
- Kazhni:c/a** *именка ж.* Кошница исткаена од лозови стебленца што се користи за собирање и чување на овошје и зеленчук.
- Ke:k/a** *именка ж.* Тетка.
- Keçe/ja** *именка ж.* Кече, машка капа од бела волна, традиционална национална капа.
- Кера:t** *глагол* Ги насочува, ги притиска алатите за косење и жнеење со чекан и наковална за потоа подобро да се наострат.
- Кераç/i** *именка м.* Работен алат кој служи за прашење на земјоделските култури.
- Kepalla** *именка ж. Мн.* Клепка.
- Kerçan/i** *именка м.* Вид на труење кое козите го добиваат од растенијата.
- Kerhonet e leshit** *именка ж.* Алатка за подготовка на волна во цилиндрична форма за полесно предење.
- Kerhonet e shushijave** *именка ж.* Алатка за берење боровинки.
- Kerluk/u** *именка м.* Долг овчарски стап со кука.
- Kerpinj/a** *именка ж.* Лоза.
- Kërlezh/i** *именка м.* Крлеж, мал паразит во вид на пајак кој се закачува за кожата на говедата, кучињата и сл., кој им ја цица крвта и предизвикува заразни болести.
- Kërpëll/a** *именка ж.* Лоза.
- Kfal** *именка м. Мн.* Коњи.
- Kha** *прилог* Овде, наваму, тука блиску, што не се прецизира точно.
- Ki:nd/a** *именка м.* Дел од кошулата кој има форма на неправилен четириаголник, долниот дел е широк додека горниот е тесен.
- Ki:rr/kurra:t** *глагол* ‘Рчи во сон.
- Kiçe:fk/a** *именка ж.* Зимската круша која се бере наесен.
- Kiçe-poçe** *именка среден род* Зборови изговорени од децата по повод денот на пролетта, зборови од терминологијата на паганските обреди.
- Kiçerr/i** *именка м.* Грозд грозје, цреши или капини.
- Kiçka/a** *именка м. F. бот.* Козирец.

Kilingeçk/a *именка ж.* Прав и долг дрвен стап со кукалест крај за кинење овошни плодови од гранка.

Kindenj/kundenj *прилог* Овде, наваму, на оваа страна.

Kip/a *именка ж.* Рамо.

Kirravec/i *именка м.* Оној кој многу 'рчи.

Kitk/a *именка ж.* Волнена, свилена или памучна реса употребена како декоративен елемент на традиционалната облека.

Kizhnja *глагол* Имав.

Kli:ck/a *именка ж.* Волнено парче кое се става од внатрешната страна на гумени чевли, опинги и сл., ткаенина.

Kluk/i *именка м.* Кука, кукалка.

Kllacat *глагол* Мати скиснато млеко или сок.

Kllapush/i *придавка* клапа, клапушест, човек или животно со големи уши.

Kllinja *именка ж.* Мн. Валкана вода по миењето на валкани раце.

Ko:rm/a *именка ж.* Здробено жито, мелено за животни.

Kokrra dullinjash *именка ж.* Темно розов зрнест плод од смрека кој се користи како лековита билка.

Kokrram *именка ж.* Бот. Лековито растение кое расте на голема надморска височина, има многу мали и силни листови и дава мали црвени култури.

Komb/a *именка ж.* Нога.

Kopç/a *именка ж.* Копче.

Koravi:c/a *именка ж.* Метла од дрвени гранки која служи за метење на дворот, јаслите, чистење на ливадите во пролет и сл.

Korbull/a *именка ж.* Буре, голем и кружен дрвен сад што се користи за чување течност, сирење, кисели краставички и др.

Korp/a *именка ж.* Традиционална женска марама.

Kosen *рј.* Божем. *Сврз.* Како, наводно, гоа.

Koxhm/kërçëm/a *именка ж.* Крајот на жетвата на полињата, крајот на жетварската работа.

Kre:k/a *именка ж.* Бот. Листопадно дрво со темно зелени листови.

Kre:sht/a *именка ж.* Прамени долги, груби влакна на вратот или грбот на некои животни.

Krezhm/a *именка ж.* Манца без маснотии и без месо.

Krezhnohet *глагол* Се прави важен.

Kronde *именка ж.* Мн. Суварки.

Krushk/u/i *именка м.* Таткото на невестата и роднините на невестата, главно возрасни мажи, наспроти родителите и роднините на младоженецот; таткото на младоженецот со роднината.

Kružnj/i *именка м.* Мн. Сватови, свадбарите што одат да ја земат невестата.

Krymç/i *придавка* Лош и нечист човек, кој не се чисти.

Kryps/i *именка м.* Пластичен или стаклен сад за сол кој се употребува на трpezата.

Ksu:l/a *именка ж.* Капа, обично од ткаенина, памук, шајак и се користи за заштита на главата од студ.

Ksula e nuseve *именка ж.* Женска капа, од тенок црн шајак, со сребрени пафти, е дел од традиционалната облека на жените од Патишка Река.

Ku:ll *глагол* кашла.

Ku:n/a *именка ж.* Зоол. Куна.

Kuc/a *придавка* Лице со пократка нога кој куца.

Kuç/i *именка м.* Дрвена играчка за деца која игра улога на коњ со самар.

Kujni:c/a *именка ж.* Добра домаќинка, жена која го знае редот на кујната.

Kuka:t глагол Воздивнува, стенка.

Kukurek/i/u именка м. Бот. Растение со лековити својства,

kullandris глагол Знам да користам нешто како што треба, соодветно го користам.

Kungan глагол Зема се што може, се труди да поседува се.

Kunx/a именка ж. Ситни парчиња од трева, клас или од жито што се лепи низ облеката.

Kurt/i именка м. Двор.

Kuša:lk/a именка ж. Име на крава со темна боја.

Kut/a именка м. Куче, зборот куче во детскиот речник.

Kut/i именка м. Мерна единица за должина еднаква на 64 или 80 сантиметри.

Kuta:t глагол Држи некој до себе, го гали и покажува голема љубов кон него.

Kutura прилог По случаен избор, без броење или некакво мерење, без некое големо размислување; на ветар.

Kuvendan глагол зЗборува.

Kuvendar/i прилог Оној што знае добро да зборува, што го знае редот на муабетот.

L

la:sk/a именка ж. Страчка.

Labat i but бот. Растение со долги стебла, кое на врвот на стеблото врзува семиња што се собираат и повторно се садат напролет.

Labat i eger бот. Диво растение кое никнува по ниви и градини.

Ledh/i именка м. Дебел камен сид на поле; камен сид без малтер, кој е изграден на коси земјишта за да се спречи ерозија на почвата; сид од куќа, двор, градина и сл.

Lexgavitun прилог Лепливост на рацете или прстите од шербет.

Ligat/a именка ж. Влажно и тревно место, земја што секогаш држи вода; мочуриште.

Linzyri именка ж. Заеднички назив на неколку тешки, сериозни и долги болести кои предизвикуваат маки и страдања (како што се тифус, колера, сифилис итн.)

liplu:ng /a именка ж. Торба од бело платно за цедење на сирење, цедило за сирење.

Lipqet/a именка ж. Бот. Штавеј, плевел.

Lis именка ж. Мајчина душица, лековито растение со тенки, кратки стебла, со виолетови цветови и со добар мирис.

Liš именка м. Дел од разбој.

Lisk придавка Лице со дамки на лицето, овци со дамки на лицето.

Lisnik/i,u именка м. Собирање на едно место мали суви гранки со дабови или дабови листови.

Lishan/i именка м. Егзема која се карактеризира со сува кожа, пукање, црвенило и првут во различни области на кожата.

Litavitun прилог Лабаво плетење со метална или пластична игла за плетење.

Lo:shk именка ж. Бела дамка во средината на челото на животните.

Lu:ng/a именка ж. Грутки во вратот.

Lu:rb/a именка ж. Поточе кое се создава по силен дожд.

Lul akshami бот. Украсно тревно растение, со стебло високо околу еден метар, со лисја во облик на срце, кое цвета навечер со црвени цветови во облик на инка.

Lul amel бот. Повеќегодишно растение кое носи мирисливи жолти цветови.

Lul çallme бот. Украсно тревно растение, со долги стебла и цветови со портокалова боја и со пријатна арома.

Lul kakaçke бот. Млечен цвет, со фини листови на врвот на стеблото, кој дава жолти цветови.

Lul sabahi бот. Украсно растение, со лисја во облик на срце, со бели, сини или виолетови цветови кои цветаат само наутро или во денови без сонце.

Lula breni *бот.* Кратко растение со стебло, фини листови и со цветови во облик на борова шишарка, со темноцрвена боја.

Lula guri *бот.* Повеќегодишен цвет, со зелени, силни и сјајни листови, кои се стабилни и во зимската сезона.

Lula katundi *бот.* Невен, растенија со жолти, портокалови цветови, со ливчиња свиткани во едно, кои имаат пријатен мирис.

Lula mtini *именка ж.* Едногодишно растение со ситни листови кои носат бели цветови.

Lula nettle *бот.* Тревно растение, со темно зелени листови и бели цветови, кое се одгледува и како украсно растение а кога се суши се користи за правење метли.

Lula šeni *бот.* Ран пролетен цвет кој се појавува по топењето на снегот.

Lula šyše *бот.* Циклама, самовилски цвет.

Lula t'bardha *именка ж.* Овчо цвеќе, цвеќиња со кратки стебла, бели ливчиња и жолти семиња.

Lula turku *бот.* Цвеќиња со пријатен мирис.

Lula zoge *именка ж.* Темјанушка, виолетов пролетен цвет.

Lula žypke *именка ж.* Ранопролетно цвеќе кое цвета штом се стопи снегот.

Lushtat *глагол* Јадам без апетит.

Л

Ла:shk *именка ж.* Животно кое раѓа предвреме.

Лаџиног *именка ж.* Име на змии, се користи само во месец февруари пред денот на пролетта, суеверие.

Лlafatark *придавка* Дрдорлива.

Лlagam *именка м.* Длабока јама не премногу тесна, која се прави под земја за отпадна вода.

Лlagavit *глагол* Престанува да оди поради замор. (се работи за добиток).

Лlakat *глагол* Јаде нешто кашесто набрзина. (обично се мисли на кучиња и мачки).

Лlamçak/i *придавка* Лице кое јаде премногу.

Лlap *прилог* Преварен ориз, претворен во каша.

Лlapaja:rk *прилог* Кој има широко и дебело лице.

Лlaptaj *глагол* Зема повеќе од доволно со лажица, срп, режа, ножици итн.

Лlapu:h/a *именка ж.* *Бот.* Лопуш, лопушка.

Лlazin:k/a *именка ж.* Лоза, лозинки од тиква.

Лloçk/a *именка м.* Место со вода.

Лloçkavit *прилог* Мешавина од омекнат снег со кал.

Лlomb/i *именка м.* Јама каде што се собира дождовницата.

Лloz *именка м.* Дигалка.

М

Gullman *глагол* Возбудува, емоционална состојба.

Маçek/u,i *именка м.* Мачор.

Мајак/u *именка м.* Дел од невестинска капа исткаен со мониста и сребрени реси.

Мајerrk *именка ж.* Мал метален сад кој се користи за разни прехранбени производи.

Мајna *прилог* Тишина.

Мајženic/a *именка ж.* Жена која се погоди да служи на свадбените денови.

Malik/u *именка м.* Премало јајце, со големина на јајце од врапче, кое нема жолчка или кое има само една дамка, што ретко го прават кокошките.

Mamurli *прилог* поспано.

Manill -a/t *именка ж.* Најлонски конец кој се користи за врзување големи снопови.

Marhom/a *именка ж.* Крпа.

Mashit глагол Ја шине раката или ногата.

Matare/ja именка ж. Матарка, метален сад со големина од околу литар кој служи за вода.

Matuf именка м. Старец кој ја изгубил меморијата и способноста за размислување.

Mbeçitumir извик Поздрав, остани со здравје.

Mbersi именка ж. Маснотии.

Mbrrocka именка ж. Мали и расфрлани облаци што го покриваат целото небо.

Mcavill/a именка м. F многу слаб добиток, мртвило.

Mcof глагол Пцовисува.

Mçenk/a именка ж. Бот. Пченка.

Mçenkarrni:c/a именка ж. Трска.

Mec именка ж. Зоол. Кучка, женка од куче.

Medërr e kujşe именка ж. Бот. Црвена малина.

Medërr e zez e ferrave именка ж. Бот. Црна капинка.

Medërr e zez mali – a/t именка ж. Бот. Капинка, планинско овошје.

Mendar придавка мудар, паметен.

Mengene именка ж. Менгеме.

Mengim глагол Ги молзе овците еднаш дневно.

Meriz/i именка м. Пладниште, пладнина.

Meshin именка м. Тенка кожа, штавосена и обработена со боја, која се користи за опинци и чевли.

Meshunka – a/t именка ж. Мешунки.

Mezder/a именка ж. Поткожица, кожа со тенок слој месо.

Mi:lc именка ж. Бот. Матичина, пчелник.

Micke именка ж. Мало парче, трошка, многу малку.

Mindilk/a именка ж. Памучна марама кој служи за бришење на носот кога сме настигнати но може да се користи и за други работи.

Misi:rk/a именка ж. Мисирка.

Misirak/u именка м. Мисир.

Misk именка м. Сапун со добар, пријатен мирис.

Miskrronj/a именка ж. Мравка.

Mizevir именка м. Подбуцнувач, сплеткар.

Mo:lc/a именка ж. Зоол. Молец.

Mord именка ж. Смрт.

Mqyr глагол Седи, лежи на едно место без никој да му каже и не мрда од таму.

Mti/ni именка м. Бучкало.

Mu:ck именка ж. Муцка.

Muli/a именка ж. Тенка декоративна лента на традиционална облека.

Munži/a именка ж. Магија.

Murriz именка м. Бот. Дива грмушка со многу гранки и трње.

Murrme придавка Со пепелава боја што оди на црна боја.

Musander/a именка ж. Мусандра.

Mvesh глаголсе Облекува.

Mvjerr придавка Висам.

Mysteken/a/t именка ж. Бот. Бреза.

N

Neqez именка м. Скржав.

Naçet глагол Почнува да јаде нешто од целина што е сè уште непробано.

Naxlohet глагол Се разгалува.

- Ndalt/a** *именка ж.* Длето.
- Ndehem** *глагол* Се испружи.
- Ndenj** *именка ж.* Седенка.
- Ndercej** *глагол* Саска, подбуцнува.
- Ndixaj** *прилог* Одамна, две или три недели порано.
- Ndrij/a** *именка ж.* Пита со ве кори.
- Ndry:p** *глагол* Притиснува и стиска нешто со рака.
- Ndrinj/a** *именка ж.* Сон.
- Ndu:k** *глагол* Откорне.
- Ndurdhi/a** *именка м.* Зелник.
- Nemtúr** *придавка* Занемен.
- Nenbishte** *именка ж.* Кожен ремен или јаже што минува под опашката на животните за да го држи седлото врзано за телото.
- Nezavec/i** *именка м.* Име на чорапи (народна облека) за мажи.
- Nfryn** *глагол* Го издува воздухот од устата со дување со усните.
- Ngak/a** *именка ж.* Долга тенка метална прачка што се користи за вадење на мекици од врело масло.
- Ngallman** *глагол* Поттикнува еден против друг со лоши зборови.
- Ngarravec** *именка м.* Кавгација, кој постојано се кара.
- Ngarravit** *глагол* Расправија помеѓу две или повеќе лица.
- Ngela** *прилог* Времето после полноќ, кога пеат петлите.
- Ngock** *именка ж.* Икање.
- Ngremuet** *глагол* Подгрбавен.
- Ngryksa** *прилог* Го земам детето во раце.
- Ngjan** *глагол* Слуша, е послушен.
- Nidihat** *глагол* Липнува, плаче со липот.
- Nishadar** *именка ж.* Нишадор.
- Nkan** *глагол* Рика.
- Nkejset** *глагол* Станува полошо, гровне.
- Nkrehi** *глагол* Го издигна (изгради) покривот; ја направи кровната конструкција.
- Nkrez** *именка м.* Дел од разбојот со кој се врти мандалото.
- Nkujś** *глагол* Нацрви, нацрвува, ги прави црвени.
- Nlidh** *глагол* Врзи, завитка нешто и го затегнува за да не мрда.
- Nllonet** *глагол* Се zdebelil.
- Nśohet** *глагол* Се буди.
- Nshaj** *глагол* Ослободи, пушти.
- Nshan** *глагол* Пчелата се рои.
- Nteket** *глагол* Ми текнува нешто.
- Nterret** *глагол* Се стемнува.
- Nyrynat** *глагол* Мрмори, шепоти.
- Nzyej** *глагол* Потопи нешто во течност за да го натопа.
- Vollet** *прилог* Се однесува според желбата на некој друг.

О

- o:d/a** *именка ж.* Соба.
- O:j/a** *именка ж.* Ракотворба во форма на цвеќиња кои се ставаат на женските шамии.
- O:k/a** *именка ж.* Стара единица за мерење тежина.
- Ojna** *именка ж.* Игра, се однесува нападно.
- Ondërr/a** *именка ж.* Сон.

P

Pipri:k/a *именка ж.* Бот. Пиперка.

Pac/a *именка ж.* Мало кученце.

Paçaver *именка ж.* Пачавра, бришка.

Paçe *именка ж.* Манца со цигер.

Paçurit *глагол* Начин на готвење на супа од ориз, начин како се подготвуваат цревцата, шкембето и белите дробови за ова готвење.

Paga:ç/a *именка ж.* Леб во форма на круг, поголем од обичниот леб, прелиен со јајце и путер.

Pajdis *глагол* Се сложува, ужива во разговорот со некого.

Pajlak/i *именка м.* Чувар на пасишта, ливади, ниви и земјоделски култури.

Pajmat *прилог* Оди криво, со нозете на страна или со прекрстени нозе.

Palare/ja *именка ж.* Широка, тркалезна и мазна штица, на која се става стасаното тесто (леб) за полесно да се стави во тавата каде што ќе се пече.

Palezhin *прилог* Паѓање на тревата и житото на земја поради брзиот раст.

Palic – a/t *именка ж.* Полица.

Pallak/u, i *именка м.* Косено жито распоредено на земја да се исуши.

Pallamark/a *именка ж.* Голема дамка на различни површини.

Pallash *именка м.* Традиционални чорапи кои девојките ги носат на денот на нивната свадба.

Palldorm/a/t *именка ж.* Широк, дебел кожен појас кој служи за да го држи седлото за телото на товарното животно.

Palltuc *глагол* Притисне нешто со рака или со нога.

Pallutk *именка ж.* Дамка, мала точка обично кружна и со различна боја на телото на животното.

Pamet/i *именка м.* Парче од јагнешка кожа, најчесто од опашката, со која порано се собирало брашното нанесено на масата за готвење.

Panagjyrk/a *именка ж.* Голема квадратна марама, со разни мотиви и цвеќиња, која е дел од облеката на младите невести.

Panažyr/i *именка м.* Саем.

Panic – a/t *именка ж.* Гробни штици.

Panoshk *именка ж.* Дел од разбојот, разбојна алатка.

Panj/a *именка ж.* Бот. Дрво од планински шуми, со високо, дебело стебло.

Papúshk/a *именка ж.* Бот. Вид на печурка.

Parit *глагол* загрее дел од телото каде што чувствува болка со плочка или со врели зрнца од жито.

Parma qafes *именка ж.* Задниот дел од вратот.

Partalla *именка ж.* Партали.

Partalk/a *именка ж.* Парталка, крпа.

Pasinok/u *именка м.* Пасинок.

Pasinoke/ja *именка ж.* Паштерка.

Pastat *глагол* Се уморува, се чувствува уморен од тешка работа, од долго патување, од болест или сериозна психичка состојба итн.

Pastave/a *именка ж.* Покривка за спиење направена од повеќе штавени овчи кожи, со различни големини, сошиени кај кожарите.

Pasteki/a *именка ж.* Сува овча кожа која се користи како постелнина.

Pastilk/a *именка ж.* Пелена.

Pašyr *именка ж.* Огледало.

Pash *именка м.* Повеќебоен свилен појас што жените го носат околу половината.

- Pashpavit** глагол Се отекува во лицето.
- Patlipesk/a** именка ж. Бот. Јаглика.
- Pavaj/i** именка м. Плетено јаже со кое се врзуваат новородените бебиња.
- Pazm/a** именка ж. Волнен или памучен конец што се завиткува во клопче.
- Peçat/i** именка м. Конец со две бои, бела и розова, кој се носи по повод денот на пролетта.
- Peçiv/a** именка ж. Вид пита со тенки кори печени над сач.
- Pekati** глагол Се жали.
- Pend/a** именка ж. Пердуви.
- Pendurush/i** именка м. Традиционални женски чорапи плетени со шарен конец.
- Penxurit** глагол Протера кокошки.
- Perbej** глагол Многу молам некого за нешто, го молам со заклетва.
- Pergavit** глагол Го согорува млекото.
- Perhedh** глагол Облеката што се носи подолго време стана потенка, остана без мов.
- Perkan** глагол Прилагодува.
- Perlak/u, i** именка м. Малиот од магаре.
- Perqet** прилог Нагоре.
- Pertan** глагол Ме мрзи.
- Pertinza** прилог Тајно.
- Petrohen** прилог Сите, цело, до последната трошка.
- Perthanj** прилог Застуди.
- Pervloj** глагол Попари, изгори со врела вода, со млеко.
- Perzien/** именка м. Волна обоена со многу црна боја.
- Perzhal** именка м. Изгорено место.
- Perrçik/u** именка м. Перчин.
- Pestil/i** именка м. Каша од цедена слива која се суши на сонце и се користи како храна.
- Peshkinj** именка м. Мн. Риби.
- Peshtemall** именка м. Престилка работена на разбој, од црвеникава или црна ткаенина, поголема од обичната, без украс, која најчесто ја носат жените (мајките) во периодот на жалост, кога ги загубиле децата.
- Peshtet** глагол потпре.
- Peshtymavitet** глагол Плука додека зборува.
- Petkar/i** именка м. Некој близок на младоженецот кој учествува во испраќањето на свадбената облека на невестата.
- Përvdiër** глагол Ги стеснува и ги затвара очите на половина, нема концентриран и јасен вид, кога се чувствува уморен или има големи болки.
- Picak** прилог Гол.
- Picirrak/u** именка м. Влечуга, ползач сличен на гуштер.
- Pihavic/a** именка ж. Пијавица.
- Pilark/a** именка ж. Пиралка.
- Pillohet** глагол се Гизди, претерано се дотерува и кити.
- Pirravìn** именка ж. Трера со силни, раширени корени, која е штетна за земјоделските култури.
- Pishtohet** глагол Борачот се соочува со противникот.
- Pitark/a/t** именка ж. Јадење кое се прави за празници, пополнети со алва.
- Pitec/i** именка м. Плетење на косата во предниот дел.
- Pitkasat** глагол Поцрнување во вид на дамки на повредениот дел на телото.
- Pizhllak/i** именка м. Полжав.
- Pizhman** прилог Пишман.
- Pizhmanllak/u** именка м. Двоумење.

- Plesht/i** *именка м.* Болва.
- Pllacit** *глагол* Плиска, ги плиска нозете во вода, игра во водата.
- Pllast/i/a** *именка м.* Грст трева.
- Pllat** *именка м.* Голема количина од снег кој уште не е топен.
- Plllofk** *именка ж.* Обликот на квадратот присутен во разни облеку.
- Plloha** *именка ж.* Оток на кожа предизвикан од алергии.
- Poçe/a** *именка ж.* Ибрик.
- Pqa:g/a** *именка ж.* Рана.
- Pqaç** *извик* Да пукнеш.
- Pqak** *именка м.* Старец, маж во години, старица, жена во години.
- Pqak katundi** *именка м.* Старец, кој бил повикан како посредник да реши спор меѓу две или повеќе лица, да дели правда.
- Pqang** *прилог* Имот, предмет што тежи премногу.
- Pqastia** *именка ж.* Бреќливи зборови поради кои пукаш од инает.
- Pqepasht** *прилог* Надолу.
- Pqetenic** *именка ж.* Плетенка.
- Pqetis** *глагол* Плете со игла чорапи, блузи и др.
- Pqih/a** *именка ж.* Голем куп сено, слама итн., кој е добро набиен и поставен во форма на конус околу стожерот за да се чува за зима како добиточна храна.
- Pqihur** *именка ж.* Ткаенина.
- Pqis/i** *именка м.* Грутка, големо парче земја, кое го подига плугот при орање на земјата.
- Pquhun/i** *именка м.* Прашина.
- Pqyska/a** *именка ж.* Бот. Планинска јагода.
- Pqyskraj/pqaskuraj** *глагол* Пукна плачејќи.
- Prapaqell/i** *именка м.* Кој ги облекува алиштата и се обуе наопаку.
- Prapaqellk/a** *именка ж.* Кој ги облекува алиштата и се обуе наопаку.
- Prasadit** *глагол* Пресади.
- Prasanik/u, i** *именка м.* Леб со помeko тесто.
- Prashill/a** *именка м.* Плашило.
- Pravask/a** *именка ж.* Ограда за чардак.
- Prazork** *именка ж.* Капак од штица со кој се затвораат скалите заедно со целиот простор што го зафаќаат скалите на првиот кат од куќата.
- Presukalk** *придавка* Што има криви нозе.
- Presukat** *глагол* Преде волна со вретено.
- Priha/a** *именка ж.* Мала парцела во полето или во градината, која се засадува со зеленчук.
- Prisht/i** *именка м.* Мозолче со бела течност или мала рана што излегува во устата или на друго место.
- Privoj/a** *именка ж.* Градина во која се засадуваат градинарски култури.
- Prrock** *именка ж.* Мала кафена птица која живее во близина на реки.
- Pshesh/i** *именка м.* Попара.
- Puçit** *глагол* Отстапува од насоката.
- Pudit** *глагол* Избрка, принуди некого да си замине.
- Puhat** *глагол* Запрашува, посипува прашок врз растенијата за да ги заштити.
- Pulitet** *глагол* Погледнува, впери поглед.
- Punças** *прилог* Клекум, клечешкум.
- Pupunec** *именка м.* Птица помала од ут што прави карактеристичен звук пуууп, пупуууп.
- Pusi** *именка ж.* Засада за да се убие или ограби некој.
- Pusulle** *именка ж.* Ориентација.

Q

Qar *именка м.* Промет.

Qarita *глагол* Заработив од продажбата на робата.

Qazhnj *именка м.* Грубо сукно, неизвлечен шајак.

Qeremide/ja *именка ж.* Керамида.

Qeskin/i *придавка* Снаодлив, брз, подвижен, внимателен.

Qeterkund *прилог* На друго место.

Qorrk *именка ж.* Слепа, слепа девојка или жена.

Qoshk/u *именка м.* Кош.

Quer/i *именка м.* Штала на приземје од куќа во која се чуваат домашни животни.

Qushk *именка ж.* Камен од вага.

Qyfyр *именка м.* Грев.

Qymberrnic – **a/t** *именка ж.* Длабока, посебна јама во која се добива јагленот од бавното согорување на дрвото со малку воздух.

Qypri/a *именка ж.* Дрво што се држи високо од четири странични дрва.

Qyski/a *именка ж.* Кускија.

Qytyk/u *именка м.* Столб, дебела греда, кој се става на покривот за да ја издржи тежината на покривот.

Š

Šard/a *именка ж.* Тепачка, кавга меѓу двајца или две спротивставени страни.

Šelb *именка м.* Гној.

Šelçe/ja *именка ж.* Врба.

Šelpç *именка м.* Гнасен, нечист, валкан.

Šeper/a *именка ж.* Прат, не премногу тенка, долга и права дрвена гранка, добро исчистена од тенки гранки и лисја.

Šertaj/šurtaj *глагол* Кара, кара некого за вина или грешка што ја направил.

Šillza *именка ж.* Непце.

Šindraј *глагол* Останува.

Šull *именка м.* Каша, јадење подготвено со пржено и сварено брашно.

Šýt *именка м.* Тил, тапиот дел на секирата.

Šylymare/ja *именка ж.* Претпријатие за изработка на теписи.

Šymbе/ja *именка ж.* Влакно од коса.

Šyngjet/a *именка ж.* Сукало.

Šyrk *именка м.* Курк, капут обложен со крзно.

Šyšylak/u *именка м.* Суви лисја од дрвја, наслоени на земја една година или подолго.

Šyšylk/a/t *именка ж.* Луспи од грав, грашок, пченка, обично кога се суви.

R

Rabi/a *именка ж.* Инсект, бубачка со црвено тело и црни точки.

Ragozh/a *именка ж.* Подлога, плетена од слама.

Ragush/a *именка ж.* Овца со мали рогови свртени наназад.

Ramatiz/i *именка м.* Ревматизам.

Ranitет *глагол* Се откинува, се отстранува, се откачува од нешто или од целина, паѓа.

Rasad *именка м.* Садница, фиданка.

Rasit *глагол* Врне ситен дожд.

Razboј/i *именка м.* Разбој.

Raznik/u *именка м.* Ситни зрнца тесто, кое се готви со млеко и јајца, се суши и се рони на ситни парчиња.

Rendit *глагол* Подредува, реди, спомнува еден по еден.

Renj глагол Ги смекнува сувите работи во контакт со влажноста на воздухот.
Rezanka именка ж. Добиточна храна, преработени лушпи од шеќерна репка.
Rinohem глагол Станува помлад, изгледа помлад.
Rize/a именка ж. Дел од невестинска облека.
Roј прилог Должноста да чува и да надгледува внимателно нешто или некого.
Ro:p глагол Дера, лупи, соголи, симне кожа или кора од животно или дрво.
Rukat глагол Рика, мука.
Runxul/a именка м. Влечен конец од облеката што ја носиме.
Runxulka именка ж. Истрошена облека со извлечени конци, партали.
Ryfet/i именка м. Традиционална облека што е карактеристична за одредено место.

RR

Prah/i именка м. Шума каде што се сечат дрвјата, се вадат корените и се отвора за обработливо земјиште.
Rrakat глагол Пулсирање што се чувствува како чукање на срцето на болни места, рани.
Rrapat глагол Тропа со нозете додека оди, прави врева удирајќи со нозете, тресне нешто со друг предмет и прави бучава.
Rraptim именка ж. Тропот, голема врева со трескот.
Rrasht/a/t именка ж. Саксија.
Rregzin/a именка ж. Народна машка облека што се носи преку чорапи.
Rremb/i именка м. Гранка од дрво, од растение.
Rreshk глагол Стави нешто на оган да се суши и да се пржи.
Rrethk/a именка ж. Лиснато тесто со сирење, урда, месо, склопено во цилиндрична форма и наредено во концентрични кругови на плех.
Rrisk/i именка м. Среќа, касмет.
Rro:jm глагол Живее, начин на живеење.
Rrogtar/i именка м. Тој што врши физичка работа во семејство каде што има потреба од работник.
Rronj/a именка ж. Корен.
Rrotull/i именка м. Дел од матило.
Rroz/a именка ж. Мониста.
Rrozg/a именка ж. Мала честичка од песок, дрво или прашина што едвај може да се види со голо око.
Rru:f именка ж. Кашлица.
Rru:n – a/t именка ж. Женско јагне кое наполнило една година.
Rrumbull прилог Тркалезна форма.
Rryp/i именка м. Појас, каиш.

S

Saçëm/a именка ж. Мали оловни топчиња со кои се полнат ловечките куршуми.
Salanik/u именка м. Мал дрвен ковчег кој се користи за лажици.
Sallamu/i именка м. Пресол, солена вода во која се става свежо сирење за одредено време да добие сол и вкус.
Sandak/u, i именка м. Сандак
sank/a/t именка ж. Санка.
Sardis глагол Го напаѓаат, го опкружуваат, го напаѓаат од сите страни.
Sater/a именка ж. Вид на секира што се користи за сечкање и мелење месо.
Sekelldiset/sakëlldiset глагол Се грижи премногу за нешто.

- Sel/i** *именка м.* Водата што излегува од коритото, водата што се собира во долините по поројниот дожд.
- Sergen/i** *именка м.* Серген, полица.
- Serm/a** *именка ж.* Сребрен или златен конец кој се користи за везење или плетење народни чорапи.
- Sini/a/t** *именка ж.* Рамна бакарна или алуминиумска тава, плитка со малку подигнати страни, се користи за печење бурек, пита и сл.
- Siri:sht** *именка ж.* Сириште.
- Sixhim/i** *именка м.* Канап, јаже од коноп.
- Skaçek/u, i** *именка м.* Штурец.
- Ska:çk/a** *именка ж.* Штипка.
- Skepar/i** *именка м.* Тесла.
- Skepavec me pi:k** *именка м.* Име на народни чорапи за жени, со многу бои и мотиви во кои доминира обликот на триаголникот.
- Skiptuet** *придавка* Со прекрасен изглед на лицето, со прав мал нос, мала уста и убави црни очи.
- Skramni:c/a** *именка ж.* Фиксирана фиока во сандак во кој се чуваат накит и други вредни предмети.
- Skund/i** *именка м.* Аголниот или крајниот дел од женска облека.
- Soh/a** *именка ж.* Потпирач, потпорка.
- Sojk/a** *именка ж.* Црна птица со жолт клун што е поголем од врапче.
- Spa:llk/a** *именка ж.* Стапало, плетени чорапи што ги покриваат само стапалата.
- Spi:c/a** *именка ж.* Шилец, парче дрво со тенок, не многу долг врв што се користи за буцнење на лебот пред да се стави во рерна да се пече.
- Stan i kmishes** *именка м.* Преден и заден дел на кошулата без фалти од народна облека.
- Stan/i** *именка м.* Планинска колиба која им служи на овчарите во летната сезона.
- Stërvinë – a/t** *именка ж.* Мрша.
- Stipc/i** *именка м.* Стипса, минерална сол.
- Stire:ck/a** *именка ж.* Тревни растенија со зелени до црвени листови во облик на срце кои се користат и за питу.
- Sto:lk/a** *именка ж.* Клупа, дрвено седиште.
- Stri:mk/a** *именка ж.* Украс со гајтан што се шие на женска облека во градниот дел.
- Sumbull/a** *именка ж.* Копче.
- Sundi** *глагол* Страдање, страдање од некоја болест.
- Synçel/i** *придавка* Што има отворени очи.
- Syperdis** *глагол* Се ослободува од нешто што го оптоварува или го попречува.

SH

- Shandan/i** *именка м.* Свеќник, држач за светилка со газија;
- shaplladis** *глагол* Се збунува, се губи во мислите.
- Sharitun** *придавка* Животно кое е шаран, има копчиња, пруги, црни точки на телото.
- Sharllagan/i** *именка м.* Масло што е погусто од маслото за јадење.
- Shashark/a** *именка ж.* Пластичен или метален сад со дупки што се користи за цедење.
- Shashark/a** *именка ж.* Метален алат во форма на пенкало, со кружен и шуплив врв, кој се користи за правење дупки.
- Shashi** *придавка* Кривоглед, кој има криви очи, кој криво гледа.
- Shekel/shekël/a** *именка ж.* Буре, голем дрвен сад што се користи за чување сирење, урда, кисели краставички и млеко.
- Shijavin** *прилог* Дождливо време.
- Shinjes** *именка ж.* Првут.

- Shkamb/i** *именка м.* Клупа, дрвено седиште
shkepan *глагол* Куца.
Shkillohen *глагол* Шепотат.
Shkleka *именка ж.* Отворен дел во форма на буквата v кај бечвите во предниот дел од двете страни опкружен со гајтан.
Shku:z/shku:s *именка м.* Стројник, оној што посредувал за веридба.
Shllung/a/t *именка ж.* Кадела.
Shokni *именка ж.* Пријателство.
Shopk/a *именка ж.* Глупава, неинтелигентна жена.
Shperdit *прилог* Брзо, во кратко време, за кратко време, набрзина.
Shpergonj/a *именка ж.* Пелена, мало бело или црно ткаено волнено ќебе што се користи за обвиткување или покривање на бебиња.
Shpor/a *именка ж.* Леа, вада.
Shpu:z/a *именка ж.* Пепелта над ситен, врел жар што останува кога огнот ќе се изгасне.
Shtar/i *именка м.* Повеќегодишна билка чиј корен има горчлив вкус и се користи во медицината.
Shtinavec *придавка* Алчен, злонамерен, кој поттикнува еден против друг со лоши зборови.
Shtomb/a *именка ж.* Глинен сад за полнење вода.
Shtreg/a *именка ж.* Собирање снопови жито во полето.
Shtrung/a *именка ж.* Заградено место во бачилото во кое се молзат овците.
Shtrungi/a *именка ж.* Млеко, дрвен сад кој се користи за молзење овци.
Shul/i *именка м.* Тркалезно дрво кое е дел од разбојот.
Shullo/ni *именка м.* Место со добро сонце и без ветер.
Shuptaj *глагол* Се спаси, се спаси од ризик, од смрт, остана жив.
Shush *придавка* Зашеметен, кој целосно се збунил, кој останал без памет.
Shushi/a *именка ж.* Цреша.
Shushija mali *бот.* Боровинка.
Shymb *глагол* Изгаси оган или светло за да не изгори или свети.
Shynžejs *именка м.* Ѓурѓовден, празник.
Shyqerrnic/a *именка ж.* Церемонија на свршувачката на синот.
Shyt *придавка* Жто воопшто нема рогови.

Т

- Tinganic/a** *именка ж.* Мекици.
Tumirbafsh *извик* Поздрав.
Tumb/a *именка ж.* Тумба, гол врв на планина или рид, место налик на рид.
Tinganj – i/at *именка м.* Тава, сад кој се користи за пржење храна.
Tube/a *именка ж.* Длабок пластичен сад со рамна уста и со капак.
Tezgjere/ja *именка ж.* Носач направен од штици кој служи за носење земја, песок, камења или ѓубриво.
Tapall *придавка* Куц.
Taketuke *именка ж.* Алати со кои се наострува косата или српот.
Terlik/u *именка м.* Популарна облека на муслиманските жени, која се носи над обична облека и обично има црна боја.
Teveqel *придавка* Лесноумен.
Tenejsē/ja *именка ж.* Сад што се користи за складирање на сирење.
Telk/a *именка ж.* Цилиндричен лимен сад, кој се користи за собирање вода, млеко и сл.
Tabëll/a *именка ж.* Голема и рамна корпа од специјална слама, која се користи за поставување и изложување на подароците на невестата или младоженецот.

- Trapatashk** *именка ж.* Тракатанец.
- Trollnanjet** *именка м.* Земјиште во сопственост на семејство, село или земјоделско претпријатие.
- Tentene/ja** *именка ж.* Чипка, рачно работена, плетена.
- Tutulec** *прилог* Стуткано.
- Tazlluk/u** *именка м.* Калци.
- Tremb/i** *именка м.* Мала одаја на влезот од првиот кат од куќата.
- Tagar** *прилог* Отечено, воспалено, отечено место на телото.
- T'lana** *именка ж.* Мн. Помија.
- Tru:pk/a** *именка ж.* Трупец на кој се сечат дрва за горење, месо, тикви и сл.
- Terpqote/ja** *именка ж.* Дрвена лопата за веќе жито.
- Terthork/a** *именка ж.* Дел од народна облека на младите невести
- tarash/a** *придавка* Жена која многу зборува и открива сè.
- Taraf** *именка м.* Зазема страна.
- Terkuz/a** *именка ж.* Кратко јаже.
- Tagmak/u – takmak/i** *именка м.* Голем железен чекан.
- Tevlik/u** *именка м.* Дрвен колец за заглавување на главата на волот при впрегнување.
- Tapallk/a** *придавка* Жена која куца со едната нога.
- Tureçk** *именка ж.* Муцка.
- Tutulk/a** *именка ж.* Мал предмет завиткан во ткаенина или хартија во мала топка.
- Tufk/a/t** *именка ж.* Сноп, собирање работи од еден ист вид и нивно врзување во сноп.
- Tu:f-tu:f** *прилог* Во група.
- Trampa** *именка ж.* Размена.
- Teker-meker** *прилог* Хаос.
- Terthuer** *прилог* Индиректно.
- Trait** *прилог* Што добро се впира во рерна, лебот е добро испечен.
- Trashit** *глагол* Рони, крши на мали парчиња.
- Troh/a – tro:shk/a** *именка ж.* Трошки леб.
- Tirś** *именка м.* Бечви, народна облека за мажи.
- Tinj** *именка ж.* Тиња, речен нанос што ја заматува водата.
- Tinjak** *именка м.* Тиња собрана на едно место.
- Tarp/i** *именка м.* Топ, долга и тесна трака од ткаенина, хартија или шајак, завиткан како ролна.
- Tytyre:çk/a** *именка ж.* Сурла, музички инструмент.
- Tutkun/i** *придавка* Кој не може да води грижа за себе, изгубен.
- Tallambas** *прилог* Многу отечен.
- Teslim** *прилог* Е многу болен, во многу тешка состојба.
- Tishk/a/t** *именка ж.* Деланка, тенко парче дрво што излегува при цепање дрво.
- Tarat** *глагол* Зборува нон-стоп, зборува многу.
- Turall/i** *именка ж.* Трагач, тој што трага по некој или по нешто.
- Turat** *глагол* Трага.
- Tebdil** *прилог* Се менува, изгледа поинаку по изглед.
- Temena** *именка ж.* Поздравување со ставање на раката прво на срцето, а потоа на челото и со свиткување на телото.
- Tumbalek/u, i** *именка м.* Мал барабан со само една површина за удар.
- Tomth/i** *именка м.* Човечки внатрешен орган, жолчен меур.
- Tomthi i kres** *именка м.* Врвот на главата.
- Tait** *глагол* Тоне, паѓа на дното на садот.
- Tytynec/i** *именка м.* Шумска птица која прави специфичен звук ту-ту, ту-ту.
- Tarallus** *придавка* Дебел, човек кој се здебелил.

Trapat глагол Трепне.

Teklif именка м. Дејствува без страв, без да се грижи за нешто.

Taxhis прилог Огорчено, нè огорчува со некого.

Taxhisllak именка м. Кавга.

Tamafil/i именка м. Возило, автомобил.

Tespishte именка ж. Слатко.

Teste именка ж. Комплет од еден вид (лажици, виљушки, ножеви, чаши, итн.)

tryes именка ж. Маса, софра.

Tryt глагол Труе, му дава отров некому, му фрла отров некому.

Tryll/a именка ж. Отров.

Tolc/a именка ж. Капки од плунка кога зборуваме.

Tolcavitet глагол Прска насекаде кога зборува.

Trestit глагол Земјоделска култура исфрла нови ластари.

Tarrnak/u, i именка м. Копито.

Talim/i именка м. Обука пред да стане војник.

Talimna прилог Јаде, пие, шета напамет.

Tamim именка м. Груба проценка, приближно.

Tatravit прилог Се подобрува здравјето, почнува да се враќа здравјето, се подобрува.

Trumbalis прилог Зашеметен, кој делумно ја изгубил свеста од удар во главата или од силно вртење.

ТН

Thinesh/a именка ж. Лоша жена.

Thimth/i именка м. Осило.

Thashka – litheshka именка ж. Неосновани, обично лоши зборови изговорени за некого, со кои се баваат злобните и невнимателните луѓе.

Thember/a именка ж. Пета, петица, долен заден дел од чевел или чорап.

Thimt придавка Што изгледа на сива боја, пепелникава боја.

У

Ungar/i именка м. Изорана земја, но несена.

Umb/i именка м. Ралник.

Usha прилог Го носи на грб.

Ul e tul прилог Криенка, детска игра.

Ujem/i именка м. Зоб, зрнеста храна за животни.

Ukesh/a именка ж. Волчица.

Ujś именка м. Множина од именката волк, неколку волци.

Unjet придавка Седнат, ниско.

Unur/i именка м. Секало, мало парче челична праќа, најчесто во облик на полукруг, со кое удираме на кремен за да добиеме искри.

Unoz/a именка ж. Прстен.

Uha именка ж. Заем.

Ukthi именка м. Кошмар.

Ugullora извик Поздравување, обично на пат.

Ullak/u именка м. Улок, сакат.

Uth именка м. Кисела течност или сварена храна што се враќа од желудникот.

Urryret прилог Мрази.

Un/a именка ж. Запалено парче дрво.

V

Vdinj/a *именка ж.* Диња.

Vesh tin *прилог* Кој внимава на нештата, внимателен, кој брзо сфаќа што се зборува.

Vorfun *придавка* Сиромав.

Vojta *глагол* Отиде некаде.

Vjam/i *именка м.* Лој.

Vashkani:c *именка ж.* Кашеста храна во уста.

Vashkat *глагол* Ја омекнува храната во устата која потоа се голта.

Verig *именка ж.* Дебел железен синџир кој се користи за закачување садови над огништето.

Vjarma *именка ж.* Испресечено во долги парчиња на суво или влажно месо.

Vertit *глагол* Вртка неког без да му заврши работа.

Vreznik/u *придавка* Врсник.

Vrezenic/a *именка ж.* Низа пиперки кои ги ставаме да се исушат.

Vllagu *именка м.* Снежна падина каде што децата се лизгаат на санки.

Vllaçk *именка ж.* Санка за носење.

Vllaçitet *глагол* Ползи, се влечка по земја или закачен за нешто, се влечка.

Vllaçis *глагол* Влече нешто.

Veshuk/u, i *именка м.* Инсект, вид стоногалка.

Vishllim/a *именка ж.* Свиркање, тенок, остар звук што излегува кога силно дуваме со набиени усни.

Vic *именка ж.* Тетка, жена на чичко.

Viell *глагол* Повраќа.

Vjellk *именка ж.* Повраќање.

Viranka *придавка* Кутра.

Viran *придавка* Кутар, напуштен.

Viranaj *прилог* Опустошува, обезличува, расипува место, куќа или нешто друго.

Verloshk *именка ж.* Излупена кора од дрвја и зеленчук.

Vezgllan *глагол* Сјае.

Vdier *глагол* Изгуби, изгуби нешто.

Vgjerr *придавка* Изгубени, исчезнати.

Voter/a *именка ж.* Огниште, место под каминот.

Vektim *именка ж.* Молња.

Vrell *именка ж.* Јама од која излегува вода.

Varrim *придавка* Свилена, мазна, сјајна ткаенина што се користи за шиење женска облека.

Varrgjond *придавка* Свилена ткаенина што се користи за шиење традиционална женска облека.

Varrngusht *придавка* Свилена ткаенина што се користи за шиење традиционална женска облека.

Verteshk/a *именка ж.* Тркалезна плоча, керамика, камен или дрво, со дупка во средината, која се става на крајот од вретеното при предење.

Varandash/i *именка м.* Низа овошје што се редат, се исушат и се прават ошав.

Vllamuet *глагол* побратимување.

Verzill/a *именка ж.* Ден пред Ѓурѓовден.

Vdathun *прилог* бос.

Velenc/a *именка ж.* Превез, покривач.

Verlúçk/a *именка ж.* Триаголно или трапезоидно парче платно што се става под мишка во некои народни носии.

Varash/i *именка м.* Низа, низа народни чорапи почнувајќи според возраста на луѓето, од најстар до најмлад, плетени (подарок што невестата го праќа во куќата на младоженецот).

Valat *глагол* вала.

Valavi:c *именка ж.* Дрвен алат кој служел за набивање на шајакот.

Vërvit *глагол* Фрли нешто брзо и со сила.

Veshka *именка ж.* Невестински накит кој го ставиле малку на страна од ушите, образите.

Veј *глагол* Ткае со разбој.

Vigjic *именка ж.* Странични делови на ткаенината, кои се погуби, поцврсти од внатрешноста на ткаенината.

Vajzni *именка ж.* Девојчинство.

Vazhd *именка ж.* Ознака, трага или издолжена линија што останува на површината.

Vonçk/a *именка ж.* Дупка, дупка отворена во земја, во сид или на која било друга површина.

Vashtinj/a *именка ж.* Кошница.

Veshkapanј *придавка* Што има големи уши.

Vendise *именка м.* Места, поголема просторна површина.

Vidrra-vidrra *придавка* Со различни бои, шарен.

Vocërr *придавка* Многу мало, мало дете 0-2 години.

Vocrrue *придавка* Намален во телото, собран, намален.

Vockel *придавка* Многу мал.

Varrnik/u *именка м.* Сач, метален алат во форма на тавче што се користи за печење леб, пити, бурек.

X

Xixëllim/a *именка ж.* Светилка.

Xorlavitet *глагол* Се насолзува, за малку нешто се насолзува.

Xbut *глагол* Омекнува.

Xenk *именка м.* Нервозен тон, нервоза.

Xbihat *глагол* Дише тешко и зачестено.

Xbilan *глагол* Пупи, се покрива со влажна трева, поникнува бујна трева, се облекува во зеленило, цвета.

XH

Xhulie *именка ж.* Горна машка облека од црн шајак.

Xhavgari:c – a/t *именка ж.* Жена која постојано зборува глупости, која не знае да престане да зборува.

Xhamaiten *глагол* Страда од некоја болест.

Xhilit *прилог* Сосема нова, што не е носена порано.

Xhman *глагол* Зборува лошо за некоја личност, го озборува.

Xhiçka *именка ж.* Поттикнувачки зборови кои го предизвикуваат другиот да почне тепачка.

Xhymert *придавка* Дарежлив.

Xhi:нк *придавка* Вид на пилешко кое е многу мало.

Xhidavija *именка ж.* Рани предизвикани од самар кај животното.

Xhybel *именка м.* Елече за деца.

Y

yмber *именка м.* Живот.

Yrysh *именка м.* Залет, брзо трчање.

Yryç *именка м.* Човек облечен како за карневал кој кажува шеги за да ги забавува свадбарите собрани во одредени ноќи на свадбата на синот, главно во петок и во сабота, на традиционални локални или домашни свадби.

Z

Zarm/i *именка м.* Оган. Жар и пламен од горење дрва.

Zarmiset *именка м.* Пожари.

Zakos *именка ж.* Откос, ред на откосена трева.

Zart *именка м.* Тешкотија.

Zylyfe *именка ж.* Зулуфи.

Zengi *именка м.* Секој од двата мали метални лакови, закачен на ремен од двете страни на седлото што му служи на јавачот да ги постави нозете.

Zagalle *именка ж.* Посебно место во шталата каде се чуваат кокошките.

Zagallnitet *глагол* Се гуши.

Zerde *именка ж.* Десерт направен со ориз, вода и шеќер.

Zavor *именка м.* Лост, железен или дрвен стап за потпирање или затворање врата.

Zgripç *придавка* Ситен шев на облека или плат кој скоро може да се искине.

Zeher *именка м.* Отров.

Zgojz *именка ж.* Меур со гној во близина на нокот.

Zagulfatun *придавка* Што не е издробен, ровит, туку леплив.

Zdrraj *глагол* Урива, сруши, собори.

Zrecalla *именка ж.* Мн. Очила.

Zavall *именка м.* Проблем, неволја.

Zallosk *именка ж.* Парче ластик од внатрешните гуми на возилата употребено за опинци.

Zeshket *придавка* црничок, црнкав.

Zeshkue *глагол* Потемнува, поцрнува од сонце.

Zojna *придавка* Способни, вредна, брза, жива, агилна во работата, постапките и мислите.

Zjanet *именка м.* Мн. Сите работни површини заедно со пасиштата и ливадите, кои се во сопственост на жителите на едно село.

ZH

Zhapi/ni *именка м.* Вид на гуштер.

Zhur *прилог* Силна неподнослива топлина што навестува лошо време.

Zhapk/a *именка ж.* Парче штица што се поставува над или странично од вратата за да се затвори однатре.

Zhangavitun *придавка* Што е тврд и не се готви лесно, месо кое тешко се цвака.

6.2. Дијалектни текстови

Heçja e perdes

Na ÷itën n'katund krejt// Krejt grave/ na mblodhën te kroi katundit/ edhe aty na e hojßen perden// Ska thonjin / morash t'dale perdja// Krejt njer aty erdhën me perde/ masandej da dalën mo ma perde// Erdhën milicia u mblodhën aty/ edhe na e hojßen perden// Masandej kimi hec ÷aštu pa perde/ U frikshim se si t'thote milicia edhe mo sën e ve:sh // Te kroi

katundit/ kja pqaka jon ka qo:n pi Barove/ ene e njohi milicin e Barovës// ene i tha he mare derr/ mare derr// e njohi kaurrin e Barovës// Mare derr/ mare derr si ke ardh ti ktu// Masej mixha Nuhi/ kap na muer e na çaj aqe// Zelia mixh's Me:t / a Nuhi/ at'vi ene uni me ty se ktu sën rri// Pa hajde maj i tha // Me žith çarshaf shkuem/ Shpia jon ma n'krye t'katundit ishte// En emo shkuem aqe/ masej mo dikur/ u derdhën // E masej mo perde ska//

Pooo// Sa kimi hek me Ramizin ather/ adi kur e preu at qafirin// Athere mo/ aooo// Vinjin milicia na žonjin tu hongër bu:k// Frik e frik e ngrinjim sofrën/ Ata rrza rra:ket e shtratit/ Shaja shka ngre// Thonte nona dates/ lej ne rri:n rraket aty/ ma shka t'shkojsh preqe-prekha// Jaa/ nëna jeme ishte e na:l / e madhe// Ata milicia than he šikja/ kur bastisshin për Ramizin/ kja thonin ë:sht bu:rr// Ky haxhi baba/ haxhi Bajrami ishte pqak katundi/ tha grue është/ grue//

E kishte Faxilen t'vogël/ e kishte n'do:r e mbante// ene na t'vogla ishim/ Masej kur i shishim/ na tu hongër bu:k /ata vinjin milicia me kfal n'lo:m // Sa kimi he:k aooooo// Hajš shu:m Ramizi/ ene shkaj n'Turkije vdijs// E vrv at qafirin// Kta t'Latifit/ shu:m t'si ishin// Aja Nazlija rahmet žet/ e Harunicës/ thonte o motër/ ja ka šit apengat nëna jeme atij qafirin// Ky merr magarin e mushkën ti ngarkojne me kashtavina// E kan ngarkue mixha Baki e mixha Halil/ aqe n'Arizare/ ene ka thon o Ramiz/ e kimi ngarkue anën e mëjšt ama hajr Zoti e boft/ ja mixha Baki nuk um del hajr// Ana mëjšt nuk ngarkohet përpara/ ngarkohet ana gjatht përpara// Ene mo si ka a:rdh pi te Bresti Fezës/ ene mo njer n'katund hemen/ tu u varashtis me ata// Magari e mushka vet erdhën// A i kam marr dëni cu:ll i ka pru/ ka xhamia andej/ pa ata e di: udhën ene hajvant//

E vrv// Kur e pau/ e preu me spa:t// Ky ho ta marre spatën n'magar/ ho ta marre ska//

Kur e pam/ ja mrrini/ tha e kum pre Idrizin e Ademit// Auuuu/ pa ç'ke bo nona ashtu// Nëna jeme pat mbarue peta/ ni pe:t e ni žymc e hongri// Ene masandej ishte saba// Mixha Jah/ gjalin e kishte hafëzin/ e kishte me dhen// Ky çti si t'dale/ t'shkojne ka bota andejna// Ene kja ni çarshaf kshtu përsgjati/ ene ky mari grue tha çarshafin e bone m'hall me ba:lt// E kishte lo:n te tezja Hafije n'Agrade/ aty e kishte lo:n çarshafin/ ene ka ana Nerezit/ andej mo hajt// Ene masej mo i muer udhët/ kshy sa vjet n'mal// Me ata t'Dervenit u përkrah/ kur e shihshim se vinjin / na kishim dhen / e therte baba jem ni dele/ na pytshin pse e kini the:r/ pa e kimi the:r/ se na hahet mish// Ata vinjin n'dod/ secili pushkat ghith m'varët// Dy net di bonjin aty ene masandej aty hanjin da:rk/ ene shkonin// Kur da shkonin/ masandej kur da çonte fja:l/ thonte kum mbrri// Shkonte me ata shokët / ene masandej maj si duel pi hapsi// Kshy sa vjet boni n'mal//

...

Nuk kimi bo darsëm// Tre katë vet përpara/ e kta mbas mixha Hajrush// o dajxh/ o dajxh çjan bre kta si baraviten// Hesht ma u baravit/ se uni jom ktu// mase kur ka thkye ktu te xhamia / athere ju ka nte:k ksaja// ka thon ku m'çan o dajxh/ ska fja:l i ka thon/ te tët çaj uni šaqe // Masej mo e pru mixha Hajrush/ ndej n'tro ene shkan n'shpi// Na masej mo t'nesret/ e ndrue/ kta Shaja / Ilmija e Nazlija/ ži:th erdhën e e ndrue/ Ramizi u ka martuetën//

Ashtu ishte drzhava/ nuk linte me perde/ për ashtu natën i kan martuet// Nuk linde me perde t'hecin mazallah// Athere thoshin n'asker ene cuca di marrën/ jaa cucat thonte ska ti marrën thonte haxhi Bajrami çti ishte pqak katundi// Ska thoshte grat t'shkojn asker/ kurkush nuk shkan/ ene na nuk i çojm// Ene dasmën teme e mbaj mend si ja/ nji matmat kum ndejn ndër nishane// Venjam skutaçe / breza venjam// Skutaçe pqat/ ktynej pqakave skutaçe ju çova// Ene për mu mbarova// Bgjenjam tel/ ene tirnjam/ e çeshit mbaronjam// Pqakave ju vejta skutaçe bajraklije// E pusta dunja// Burrave ju bonjim çara:p/ breza jaa/ brezat ishin shu:m t'rond// Saher e mvishte pqaka jeme/ thoshte rahmet si ka na çuet bajraklije// A çarapët me rra:th i bonjim// Te nušja binjin qera here/ tel/ lesh/ tire/ çarap/ harxhe/ çeshit/çeshit// Kimi pune e ne me mundash/ oja mbaronjim/ asi oja t'žonda e shamija// Mundashin e bonjim pi bubave// Bubati i mbanin n'groti:/ masandejn ata zun t'boren/ zu:n t'dalën/ e athere masej mo i šitnjim//

i vinjim napër drrasa// Na kimi he:k shu:m/ masej shka mblidh asi zethe bubash/ a zetht duti/ a çërrnica/ çeshit ju çonjim/ E sa kimi hek me kta mundasha//

Uni ni matmat ndenja e dhonët/ kurkund përjashta nuk kum dal// Breza vejta/ skutaçe vejta/ ene breza// Çara:p natën mbaronjam/ ditën skutaçe// E pusta dunja/ tashti rahat çti/ kurkush nuk punan// Tashti as ni shami se bojn bile// Uni kur u kum martue me jele:k/ me kmi:sh e me sutaçe/ me breza/ kërcëllonjin insani// Tashti jaaa tashti// Vo:n zun fustanat t'dalin//

Говорот на село Крушопек,
Сабрије Ебипи,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Dita e Verës

Dita e verës n'katund te na n'Patishka Re:k/ na fmija e pritnjim me shu:m padurim/ se për dit vere na fmija ngrishim heret/ e dilnjim nëpër katund ene mblidhnjim/ nëpër secilën shpi shkonjim na ipnjin sende/ koka/ mirpa ma shum edhe voe na ipnjin për dit vere//

Ene na vitin e fundit/ motin e fundit/ kur erdhëm kha/ edhe uni edhe vllai jem duelm t'mbledhëm nëpër katund// Asaj mbledhjes si mblidhnjim nëpër katund i thonjim n'katund te na Kіçe/Поçe/ Ashtu i thonjin//

Edhe šashtu ka mbetun/ E na ipnjin secili fmi si dilte nëpër shpija/ i ipnjin dëjn send// At mat e padëm t'vijm n'Shkup qepasht/ edhe gjith katundi e dinjin se na mo motin qetër nuk da imi mo n'katund edhe thuja se gjith katundi na ipnjin voe/ na ipnjin n'shenj respekti se kta nuk da ijen mo n'mat edhe tu apëm voe ktynjëj/ e uni izhnja shu:m i vogël/ pada dikundi shta:t vjet/ kizhnja marak ti mba uni voet/ disa torba ashtu i kishim si korpa/ i lidhnjim korpat ene aty n'korpët i shtinjim voet// ene uni kizhnja marak ti mba uni ata/ e vllai jem ma i madh/ tha mas se ti pa rrzohesh/ se kishte vdor/ ishte i treti muej/ ama i treti muej n'Patishk te na vdora d'ijet nji žymc metre/ e I mbajta pak/ ama pastata/ apet aj vllai jem mi muer/ tha nami mu mas rrzohesh/ sa ja dhash atij voet/ ban vaki ken tridhet voe aty mbrenda/ u rrzova uni ene maz dja ipnja atij ban vaki da theshin t'gjitha// e mbahen mend kta momente edhe besaj s'harrohen asnjere//

Говорот на Патишка Река,
Ѓулсим Шаќири,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Ardhja pi Rekës Epër

T'parët kur kan ardhën ktu/ ni famili kan qonën ktu/ ama e moçme aja famili// Katundi ka qonën dhet shpi/ pesmdhmet shpi/ nizet shpi ka qonën// A na kur kimi ardhën pi Reke/ familija jon/ se jemi famili e madhe/ Baba pqak diftonte/ aj rrojti niçin vjet//

Ata kan ardhën dy vllazën/ kan ardhën n'Gavërrle:v kan ardhë// Njoni vlla/ ka a:rdh n'Satape:tk/ a njoni ka mbe:t n'Gavërrlev/ se u ka martue me ni grue pi aty// aj ka mbet aqe/ ene na çti thirrena Bislimovski/ ene ata çti kan mbet aqe/ thirren Bislimovski/ ene çti u kan asimilue ene thon çti jan maqedon// Ka mbet si yzmeqar/ u ka martue aqe/ ene ka mbetën//

A kta familja qetëtër/ katundi i ka dhon vend/ ene i kan thon sallde ni dash të na preç/
dut apër mbi utrinën e katundit vend/ e ju kan dhonën vend// Ene mo pi çat'here/ jan
n'Satape:tk//

Говорот на Света Петка,
Рамадан Бислими,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Historia e Nerezit

Thuhet ma heret se rekalit ç'i kan ra pi Reke ktu n'Nerez/ ku edhe koha e athershme e
komunizmit ç'i kan torturue/ ek kan lshue vendin rekalit ene kan shkue žith n'Turkije//
Shtadhet përsind pi atynve/ jan tashti n'Turkije/ ene çiti thirret vendi aqe/ Nerez maale/
n'Turkije/ n'Brusa//

Ata pse e ka:n rrrshue vendin/ e kan rrrshue pi qytekite// Pi qytekite// ja u kan ma:rr me
zart mallin/ jau kan ma:rr bukën/ jau kan ma:rr millin/ jau ka:n marr leshin e dhenve ç'i kan
pa:s/ ene ska pa:s qetërr rrugdalje/ ene kan hikën t'thuesh pala e shyptarve/ ciltët kan mendue
se Turkija shtet musliman/ aqe da žojn vendin ma t'mir// Ene kan shkue u kan shpërngulën pi
Nerezi shtadhet përsind ku çda familje/ kabile ç'i i thom/ e kan familjen e vet ene n'turkije//
Vlla/ motër/ dajxh/ žith aqe/ mirpa ata çiti žith kan vdekën// Rinia ç'i kan mbetën/ nuk kan as
hyç interesim mo për ktu//

Na i lypim šata ma pqežst i mbajm mend kur vishin/ ishte gzim i madh/ Ka a:rdh
filani/

Kur vishin/ pi mallzimi nuk u ndalshin tu he:c kodrat// Thojshtin n'Fërbiçe da shkojm
ku kan qon me dhen/ ku ka:n he:c/ ku u kan rri:t// Ene kur da vinte aj momenti ç'i da shkojn/
nuk e di atherze çfar mbërzie ka:n pa:s/ mirpa kur da vinte misafir/ kur shkonin/ çfar e qajtme/
çfar mbërzie e madhe sikur me përcell dëni xhenaze// Dëni insan ç'i ka vdekën/ ashtu ishte kur
i përcillshim ata t'Turkijes//

Diftojshtin se Nerezin i kan marrën i kan mshe:l/ te xhamia/ te padrumi i xhami:s/ ene
ti marrin ti vrasin// Ti vrasin/ ti hupin kta shyptar ç'i kan qonën n'vendin ton/ Për at mendaj se
kan hikën n'Turkije//

Historia t'dhimshme ka shu:m/ kur kthehesh pi marrjes tokës/ ç'i usht pi Gjorqe
Petrovit e žer aqe ka Treska ka qon vendi i Nerezit// Sat u kimi bo as shpija nuk kemi/ krejt
tokën na kan ma:rr//

Kja politik e komunizmit hala vazhdan/ Si Nerez ka hupën/ Emën Nerez nuk ka mo//
Nalt i tho:n Makedonsko Selo/ Pasht e kan bo Gjorqe/ Kozle/ ku e di une/ hala punohet n'at
aspekt ç'i ju ka mbet pi n'vakt t'Bugarit//

Nerezi ka ni histori shu:m t'gjat/ ama na m undohemi ta mbajm mend ashtu si na
diftojshtin ata pqežst ton përpara si ka qonën historija/ bashkjetesa me shyptarët qer ortodoks
pi Reke/ cilët ma von u asimiluen/u bon maqedon//

Говорот на Нерези,
Ејуп Салиу,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Jabolca

Uni kum lindën n'katund/ n'Jabolca/ ama heret kimi ardhën n'Saraj/ Nuk mbaj mend shu:m// Jabolca ka ene shyptar/ ene maqedon// N'katund osht ene xhamia/ ene kisha//
 Ne ju kimi thon shke/ ama ene ata kan qonën pi Reke/ isto si ne kan folën//
 E folmja jo:n/ nuk ka dallue hyç pi t'folmes atylve// Krejt shyp kimi folën// uni nuk e mbaj mend pi ka kan ardhën/ ama e di ç'i pi Rekës Epër// Pi Rekës Epër kan qon ene shket ç'i ju thomi ne// Kimi rrojt krejt ba:shk// Nuk kimi pa:s probleme//
 Mahall nuk ka pas katundi// Krejt u kimi thi:rr me emën t'familjeve//
 S'mba mend shu:m/ se moti kimi ardhën pi Jabolce/ ene krejt i kum harrue//

Говорот на село Јаболце,
 Нафи Каили,
 Материјалот го снимил Идаете Синани

Rrojta e zameçme

A na shkaj jeta me qymyr/ e me krejt/ A bre bir/ u mçagem ene na// Ah are mal i zi/ na nxine jetën// Kit rrug si kam ardh pi shtëpi:s e deri n'mahe t'malit/ t'punujm pak qymur/ babagyshi e bablak/ e baba uni me kit zanat/ zanat i keç/ kush e di/ e kush se di/ na e kimi çuet jetën çikshtu/ a shi/ a bor/ a friga veç pi shumarvet/ rrugve kahemas kimi fjet napër shinanjet/ napër vdoret/ ta marrëm dëni kile drith/ ti rritim cullët// Kshtu ka shkuet jeta jon// ç'e sikur shifni/ kush e di/ kush se di/ çekja pu:n ishte shum e zameçme// katëdhettekilemeter me mbajt n'shpi:n thesin e teri n'Shkup/ n'Bit Pazar/ Kshtu jeta jon ka shkuet// Pa tashti/ pak ka ndryshuet jeta// Kta t'rit i shiten vendet/ shkuen n'Itali t'bien disa pare/ fukara ka/ hala punojn//

Uni i vogël si fmi/ shtat/te:t vjet/ babshyshi/ baba/ punonjin/ na shkonjim ju ndimonjim/ ata ma t'hollat çka banjim/ i ndimonjim ka pak babes/ ka pak u:j i binjim/ pa qaçe matan/ uni i vogël shtat/ tet vjet/ hakatnim ti ndimaj babes/ edhe baba i lodhet/ edhe aj si sakat ishte pak/ uni deri sa shkova ushtar peset e pesten kam shkuet/ peset e shtatën jam lshuet// zor i madh osht/ kindeja n'Shkup tshkojsh me shi/ me vdor/ aqe skizhnje ku t'fjesh/ për toke i lagët/ vdor/ shi/ tremale ashtu mirrnjim ka pak drith/ ka pak miell/ ti rritim fmi:n/ e fmi:n i kimi rri:t me zamet/ teri sat/ ç'e sat hala/ ç'e kam a:dh te furra/ t'pastraj kindeja/ d;ni pare/ jom lo:dh shu:m/ Pa zamet ish kja rrojt/ kimi ndodh malsor/ sën e çuem jetën e mi:r/ me zamet e çuem/ babagyshi/ e baba/ e ve:t/ e çashtu//

Говорот на село Црни Врв
 Јетиш Лазами,
 Материјалот е транскриптиран од
 документарна емисија, од МРТВ, од автор,
 Афет Мифтари.

Historiku i Gërçecit

Katundi jon osht i vjetër kshtu me da:t nuk i di tamum/ ama përafërsisht i ka te trešin e dhet vjet/ pesmdhijet/ ma shu:m nuk i ka/ trešin e nizet nuk i ka// se vorret e Rramonit çka ja:n t'ardhët/ kur kan ardhën Arcika/ aj dedja jo:n/ uni i di me rend ata si kan ardhën/ Ata kur

kan ardhën/ e kan źe:t ni shkin pќak/ e kan źet te na/ e e kan ќue n'Shisho:v e kan ќue/ se katundi kan qon shke// Ka qonën kisha/ manastiri/

Kur kan ardh tonët/ kan ardhën ka nimi e shtatsind e pesta/ dhita/ afërsisht śathere/ se me vorret e Rramonit orientoshim sa vjet i kan// Aj Rramoni ka a:rdh i pari/ ka ardh te na n'katund// Aj ka qonën pi ukallarve/ a mëhalla jo:n ka qonën Arcika// Muhall ja:n Ukalla:r/ Arcika/ Vreka:ll, Gaќ, ene muhalla Mustafallar// Ja:n pe:s muha:ll pi aqehit ći kan ardhën/ pi Reke// Rramoni osht me Ukallart/ a vorret i kan pas:s veќ ata/ nt'hymjen n'Gërќec/ kur da hypim pi Kshapeki/ ene na pi pasht ći shkojm/ zyteken udhët për t'shkue te ќeshma ene te xhamia/

Tonët kur kan ardhën atherez/ ka ardhën i pari jon/Alija ka qon sefte/ Pi kta Gaќ nuk e di kush ka qonën aj i pari/ pi ktyne ukallarve/ mduket aj Uka i pari osht// Uka i Ukallarve// A ten a Ali Arcika sefte/ ći kan a:rdh ba:shk atherze/ pe:s familje// Na jemi ni katun pi Nistrovës ći u kimi m'praz ktu/ ene da pi tonve ќik an shkue n'Jabollќisht/ Ene n'Jabollќisht ka pi tonve// Ene gjuhën e kemi ajni ni gju:h/ si na/si ata//

Pi qerve ći jan n'Gërќec/ Merova ka ma shum/ mbaj katërshet shpi jan Merova// Kta kan ardhën ka shtadhet e pesta/ tetthita/ śatheren kan ardhën kta// Ka ene t'Kosovës ći kan aedhë pi źadhet e źashtën/

Kshapek e Gërќec nuk kan pa:s t'përziejt/ Nerezi ka pa:s/ Saraji ka pas/ ata jan t'ardh;t pi Galiќniki// Ene ata me ne kan ardhën/ ene ata ja:n pi Reke/ ama jan ortodoks shyptar t'ardhët// Krej ata masandej u kan asimilue//

Говорот на село Грќец,

Рахим Муртезани,

Материјалот го снимил Идаете Синани

Histori familjare

Kan qon pes vllazën / Mixha Me:t / mixha Eip / mixha Saќip / mixha Bislim edhe baba Ebip // Mixha Me:t ka qon ma i madhi // Aj s'ka lon fmi // Aj u ka martuetën / bile sheherrnjonk gruen e ka pa:s / ama fmi si ka dhon Zoti // Baba Ebip ka pasë dy gjem / Isenin edhe ni Aziz // Aj Azizi sa u ka martuet / ka vdek i ri ala // a kit babën Ce:n e kan marrën asker // Baba Ebip ka mbetën me jetimat / aj i ka ruejtën haxhi babën edhe haxhi Bajramin // A aja halla Azizi:c / ka mbet e re / fmi ska pasën / i kan thonën rri ruje njonin gjal t'kunatit / nuk ka thon / masandejna ata t'vetët kan ardhën e e kan marrën // E ka shkue u ka martuat te ni mixha Ramiz // Mir ama se kan kput t'hypmen - t'dalmen / bile edhe hisen ja ka dho:n baba Ebip // Aj mixha Ramiz ka qonën fukara / mbrapej si ka shkuet kja / u ka n'drejtue //

Ashtu drejtsi kan ќuetën / a pi krejt vllaznive ky ka qon ma puntor / baba Ebip // ka punue ene ka ruejtën hidaren // Aj si e kan pasën vlla ma t'madh / mixha Me:t / ka shkue jav për jave n'Shkup // At'here sën ka shkue ќda kush n'Shkup // Para se t'hypin n'shehër ka pa:s bazhdarhone / ashtu i kan tho:n / ene aty i kan kontrollue / ene i kan pyt turќe a din // I kan pyt dëni send / si s'din / pra:p i kan kthyetën // si kan lo:n t'hypin n'shehër // Kush nuk ka di:t turќe / nuk ka mundën t'hypne n'shehër //

E mixha Me:t / e ka ditën turќen / ene ka shkue n'Shkup // E kur ka ardhën n'aksham / u kan mbledhën / aaaaa hajde se erdh Meta dëni t're nëna diftojne // Se përpara nuk ka pa:s gazeta / nuk kan shkruajtën gazeta / as lajme nuk ka pasën / ќka ka pasën dëni send hykmi / telalli ka dalën e ka pa:s ni vend t'caktuet ene / ene me daullin dum / dum/ dum / i ka kumtuet ќka ka t're // E diftonjin kur ka ardhën njerem / mare ka thon ka ka:l ni send / e ka śit inglizi / shkan për havaje // Ata njoni śeś qetri śeś / e njoni ka thon uni hypi ma shelќes ta krastiti e m'mirren ment rrzohem / aj da shkuka për havaje //

Se kan kuptuetën // Edhe shu:m sende sën i kan kuptue // Tashti ju diftaj uni kta t'moçmet ktyne t'vojlive / kta sën i kuptojn tashti // Shu:m për një ko:h t'shku:rt kan ndryshue Shu:m sende//

Говорот на село Крушопек,
Зеадин Ебипи,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Nasradin hoxha ene gjemt e ri

Krejt kishin ndi:ejt se Nasradin hoxha rre:n shu:m // Mir ama boren da tri: si azgona / tho:n da shkojm na /neve sën na rrejne Nasradin hoxha // Ta shohim si rre:n// Ene kur kan shkue / aj ka qon hunxhët edhe u ka mbushtet për ni mu:r / karshi dillit // A ta kur shkojn aty// selam aliqym / aliqym selam// Kimi ardhën / kimi marr vesht se shu:m di t'rrejsh ti // hajt çumun / a mun dë na rrejsh neve / se sën na rren // Ju kishte thonën / haj hunxhi ktu / mbanja kit murin ktu ma rrxohet // t'shkaj ta marr at strajcën e rrenave n'shpi / kur t'vi dë t'ju rrej // Edhe Nasradini ka shkuet n'shpi t'vet / ka zue pu:n e veta / ata rri aty// Каpërcen ni qetër aty ene ju thët / ej çka boni be ktu // še thët kimi ardhën kursem të na rrejne Nasradini / ama sën na rrejne neve // ka shkuet ene te s'erdh ç'kur //

Pa k'ju ka thon // Pa kshtu-kshtu na ka thon na mbam murin njer sa t'thkehet aj // Pa te ju rrejtka be loçka// pa hecni shkoni n'shpi se aj ka shkue n'pu:n t'vet// Haj nesjse / kta çti e bojn ni program qetër / ta mashtrujn Nasradinin// Edhe kur e shohën / aj tu shkue n'pazar // ku shkan o mixha Nasradin /// Pa da shkaj n'paza:r// Pa shihe thon / se n'pazar mduket çi kishin pas shit rasat // ta marsh rasat e tët bine magar //

A ky thët po // njoni ma bgje ni send / qetri ma bgje ni send / njoni thët mu t'ma bgjesh ni fyeell // Mir ama ja ep pare taj // Aa thët ti çmi mi dhae paret / huidisi gishtat se ty dë ta bie fyllin//

Mia ama aqe kur ka shkuetën / aj magari i paska n'cofë atij Nasradin hoxhës / edhe e merr edhe e shtie aty n'baççe n'to:k/ edhe veshët ja le: veç përjasht // Edhe tashti ata çmi e kan rrejtën / ini ta shihni thët se e bgjejtа at rasatin / edhe te kan ni:s t'bin magar // Edhe përdit i thirrën / edhe i ngre ka pak veshët e magari // Edhe ni dit n'saba heret / shkan e jau merr magart e atyne çmi kan desht ta rrejn / ene i çan aty // Kur vin ata / njoni magari jem / qetri magari jem // Aaa thot a e pat / çmi mthaj ju / uni e bgjejtа rasatin / e mbolla / edhe u bon magari // magari e mi ja:n // E mbasandejna / ska pa:s unshym ti ynshyne / ene i ka lshue // Atij magari vet i thët še kullosa, še uji i thët / ti ha ktu / ama ta gjemt e kan pa // Ka a:rdh uki / e ka hongër at magari // ku n'pranver ka shkuet e ka marrë kërpeshtin / edhe e kurkan magari ku e ka // Ama ata gjemt tashti / apet e shohën / o mixha Nasradin çka lyp/ magari// A thon magari jat ka shkuet u ka bo gjygtar // Gjygtar aqe n'gjq ka shkue // Si be gjyqtar/ un e kum lom ktu t'hane / t'kullose // aj ka shkue u ka bo gjyqtar Nasradini e merr kërpeshtin / edhe drejt n'gjq // Kur shkan aqe / e merr edhe ni strajc çmi i ka dho:n t'hane atij magari // edhe aty te dera / çuke-çuke / shkan e ja ve kërpeshtin gjyqtarit// Çka thon ky // Aa thët uni e lshova n'mal t'kullose e t'hane / e ky paska ardh gjyqtar u paska bo // Mir ama nja aty zer kishte qon pareli / i thët sa t'ka bo be aj magar // thët síkaj's derhem a ku e di çka ka qon / na i thët edhe lshoe // Me ata pare shkan e bgjen ni magar/ e hypën / ene apet shkan // Kur e shohën ata gjemt / ky n'magar hypët / a thët shkova e morra //

Говорот на село Крушопек,
Зеадин Ебипи,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Dy vllazni:t

Kishin qon dy vllazën // Ju kishte ardhën vakti t'dahen / ene u kishin dajt // Ene n'saba kur u kan ngritën / di:t e xhumo kishte qon / edhe I kan bo pllanet ama të dy njash i kishin pa:s pllanet // Mas pari t'shkujn n'mulli ta marrën millin / se athere mullini ka punue / skan pa:s t'bgjejn / edhe t'shkojn ta lshojn ujin / kallambojsin ta ujtin //

Aj njoni me menden e vet ka thonën / është e xhumo sat / da rri da fali xhumon / masandej n'brifsha mbas xhumoje da shkaj // Mir ama aj njoni ma tamaqar / thët uni da shkaj da lshaj ujin ta ujtin kallambojsin / da shkaj da: marr millin / ene si t'mbri n'xhumo mir / si mas / shëndash // Edhe ka shkue te jazi / e ka lshue ujin te kallambojsi vet / mir ama sa ka kthyet krahët / urithët ja dajn ujun / ka kallambojsi vet / te i vllait // Edhe shkan te mullini aqe ta marrë millin / mir ama grat ju kishin vu nishane thasve // Cilat ja:n thast e mi e pyet mullixhin / i thot hee şata // Ja ngarkan mullixhija ene shkan nshpi // Kur mrrin n'shpi / del gruja I thët ja a njeri / nuk jan thasët ton / t'vllait tand qonkan //

Me at u:dh / shkan ja shkarkan te shkalla vllait vet // Kur e sheh aja gruja vllait / thot a boft hajr / aa sa i mir thët ky / vllai vllait si i ban mi:r / ene menjere i kishte pas mbarue paga:ç // Aj kur vin pi xhumoje / kur i sheh / thasët te shkalla thasët me miell / o grue I thët ç'u bo / a I thët ti pru vllai boft hajr / Aaa vlla t'mir thët kum / hajde hajde I thët gruja se ene paga:ç t'kum mbarue // Ka hongër paça:ç / ene thët masi edhe milli m'erdh t'shkaj çti barem ta lshaj ujin te kallambojsi // Kur ka shkue edhe kallambojsi i ujtët // Atij njonit edhe milli I ka ardhën nshpi / edhe kallambojsi ju ka ujtën / edhe xhumo:n e ka fa:l / edhe paga:ç ka hongër // Aj tamaqari / as milin sën e ka pru n'shpi / as pagaç sën ka hongër / as kallambojsin sën e ka ujt //

Говорот на село Крушопек,
Зеадин Ебипи,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Shkolla e ban t'veten

Kishte qo:n ni gja:l i ri i cili kishte bitisën fakultet / Mi:r ama sën ka ze:t pu:n ene ka shkue tja rujne dhent hoxhës // Ni dit kishte ma:rr vesht çti da kapërcejne pasha aty pari / atheren pasha ka dalën edhe mas e njohin kurkush ka hecën / ta shohe vilajetin si jetojn // Ky ka ma:rr vesht // Merr edhe e shkruen ni letër te dera hoxhes / thët hoxha ska asnjë gajle // Kur kapërcejn ata andejna e shohën / aaaa thon ç'qonka ky hoxh asnjë gajle mas kite // E lon ni letër aty / hoxha t'shkojne t'lajmrohet aqe / ta shohën çfarë hoxhe është aj // Kur vin n'aksham hoxha / kur e sheh aj aiiii / bohet kahar // Se di aj çti ky e ka shkruajt / thët si da shka // Dikur i thët o hoxh nama xhuben mu edhe fesin / uni da shja aqe / uni da borem hoxh //

Edhe kur shkan aj / mvishet si ho:xh / ene kur shkan aqe / e pytin çka osht puna / çka osht pun kum bitisën filan fakulltetin ti ruej dhent e hoxhës / Si bre thët pasha / neve na duhen ksi t'arsimuet për ministra për pu:n qera / ti çka thue // Masandej e marrën ene menjere ja apën ni funksion t'nalt se me shkoll // Edhe kja është shembull se si t'kishe shkoll / kurda se kurda / vakti t'vin ta zojsh veten / se si mas keshe shko:ll da jesësh ti ruejsh dhent e hoxhës //

Говорот на село Крушопек,
Зеадин Ебипи,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Exhinja

Ka qon ni bu:rr shum shakaxhi// Aj nuk kishte pa ditën/po veç natën// E kishin çue natën ta ujse groshën//Tu ujtën e ndien daullin e syfyr// At ko:h kishte qon Ramazan// Ene si e ndien daullin/ thët me vete// Pa ja bo ni sherr daullxhis/ nuk e lo// Da dal edhe do ta trembi// N'at ko:h ska pa:s drita// Natën su ka duk hyç// Edhe aj e le t'ujtmen edhe shkan nshpi// E merr ni çarshaf t'bardh te petkat e shtratit ç'i i kan m'lue përpara/ edhe del m'budh// Udha ka shpia daullxhis /ka qon qon shum e ngu:sht edhe errët// Daullxhia e ka pas paqare t'kapërcejne aty pari// Edhe çka ban/ del edhe ja ze udhën me çarshfin e bardh// Daullxhia kur u ka afrue aty/ çka me pa ni send i bardh j aka zon udhën// Pi frige/ avli përmbi avli e napër da gardhe mrrin disi te xhamia// Kur hypën mbrenda/ hoxha tu lexue Kuran// Hoxha I thët çka kije/ çka u bo// Mixha hoxh ni exhine// Hoxha thët/ jo bre çfar exhine çti n'Ramazan//Valla mixha hoxh vet me syt e mi e pash// Duel edhe ma zu udhën//

Hoxha lexan/ lexan Kuran// Dikur erdh vakti syfurit edhe duhej t'mbushin uj.
Hoxha I thët daullxhis/ shka te kroi edhe mbush uj t'ham syfyr// Ja I thët/ uni vet sën dal// Si t'dalim ba:shk mirë/ si ja uni vet nuk dal// Frigem/ dum hane exhinja//
Edhe mixha hoxh përpara/ ky mbas/ dalën t'shkoj te kroi t'mbushin uj// Gjene ni halla Hamitic/ si u ka ngriten s'syfyr/ ashtu n'kmish e n'done/ e ka pas kroin ngat e ka dal t'mushne uj// Aja leje se n'kmish e n'done ashtu t'bardha ene pa shami// Fjokët e lshuta/ si u ka ngrit pi žumi// E ka vu shtomën ta mbushne me uj/ ene rri n'kom përpara kroit// Kta dy edhe ashtu t'frigët/ kur e shohën hallën Hamiti:c/ dush mbyten tu hik// še exhinja a e pae/ i thët daullxhija hoxhës// Çti edhe hoxha e pa exhinen me syt e vet// Njoni mbas qetrit tu ngarend/rram bam bam/ menxi mrrin te xhamija// Aty menxi e çelin derën e mektepit edhe rram bam bum hypin mbrenda// e mshelin derën me frëng/ ene çti rrin mbrenda// I kan çe:l hazër dollapët/ ç'i kur tju vine exhinja thikin për dallapi// Çti ene hoxha friget/ e pa exhinen me syt e vet// Dikur bam bam dera// Vin tju bgjere bukën Qania ç'i e ka pas rendin e bukës//Apet i bie derës// Kta e pysën/ kush ije// Qanija be jam ju kum pru syfyrin// Çilnja derën// Kta prap e pysën/ Cili Qani// Qania bre i Hamdis// Ju kum pru t'hani syfyr// Dikur njoni mbas qetrit menxi ja çelin derën// Kur e shohin/ Qania// E pysën e pae diçka udhës// Jo bre thët kuržo// Pse çfar kini pse pytni// Jo jo kuržo veç pytëm// Ju ka ardh inat t'doftojn// Eee mbas ni kohe tgjat e kan diftue kit cirkushone//

Говорот на Нерези
Нурдин Рушити,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Gjyzeldynjaja

Ka qon ni cu:c e ka pas emnin Gjyzeldynja// Ni njeri ka dasht ta lypne për grue// Niset udhës t'shkojne ta lypne për grue Gjyzeldynja:n// Tu shkue udhës e ka pa ni gru:p cu:ll ç'i e kishin nde:z ni zarm// Avitet ti shohë cullët// Kur sheh cullët e kishin ndez zarmin ma ni furriki t'miskronjave// Ene ky kur e pa se cullët e kan ndez zarmin ma furrikit miskronjave/ ju tha cullve// A mundet kit zarmin ta ngre e ta siti qetër kund// Mundet i than cullët// Ky e merr zarmin e set me ni vend qetër edhe i shpëtan miskronjat// Miskronja e madhe i del përpara edhe i thot:/ Çti lyp çfar t'duesh pi neve ç'i na shputove// Ky udhtari i thot:/ Çfar t'lypi pi teje?/ Çfar mundi t'lypi pi ni miskronje// Miskronja i thot:// Do ta ap ni fje:t temën ta

ruejsh// Herda se kurda kur tēt duhem ti thirrēm edhe uni da vi// Ky e merr fjetën edhe e lidhën n'shervete//

Tu shkue/ tu shkue/ e zatekën ni shype// Shypja mundan t'havitet t'hane te magari ncofët/ pa sën havitet// Ene ky e ze shypen edhe e havitën te coftina t'hane.

Ky e vazhdan udhën// Shypja si ha/ vin n'takat ene tu ngarend e ze edhe e mrrin udhtarin// Ndal i thot:// Ti m'shputove// Çti lyp çfar t'duesh pi meje//

Ky i thot: // K'da lypi pi teje/ pi ni shypje// Edhe shypja i thot: merre ni fje:t temën ta ruejsh// Herda se kurda kur tēt duhem ti thirrēm edhe uni da vi// Ky e merr fjetën edhe e lidhën n'shervete//

Tu hec/ tu hec rreth ni deti e sheh ni peshk ç i e kan shit dallgët n'that// Ene ky e zee ne e fjugën n'duj// Ja shputan jetën// Ma preqe tu hec ene peshki i del përpara ene i thot://Lyp çfar t'duesh pi meje ç i ma shputove jetën// Ky i thot:// Çfar t'lypi pi ni peshki?// Ene peshki ja ep ni fjet/ ene i thot: // Kur tēt duhem thirrēm se vi minjer// Udhtari e merr udhën për t'shkue te Gjyzeldynjaja// Mrrin te miki edhe hunxhen e bëjn muhabet// Miki i thot://Do ta ap cucën ama si ti bëjsh tre kaulla// Kaullin e par i thot:/ Do t'I tallavitim ni tenxhere grun e njo kallambaj's ene tit i dajsh për ni sahat// Ky çti ze e kujtohet/ Si ti dajne// Del edhe e gjeg fjetën e miskrronjës// Miskrronja vin minjer// Ky ja diftan punën// Aja i thot:// Hyç mas e baj gajle// ti veç na thirr ne vim minjer// Ene ky i ban haber miskrronjës// Aja i mbledh gjith miskrronjat edhe vin// Punën ç i i tha miki ta bojne për ni sahat/miskrronjat ja bon për zume sahati// Ja dajtën kallamboj'sin pi grunit//

Çti duhet ta bojne kaullin e dyt// Miki i thot: // Do ta fugi ni myhyr n'duj ene ti ta zojsh// Ky çti e gjeg fjetën e peshkit/ ene peshki vin ene ja zon myhyrin// Çti i ka mbet edhe ni kaull// I thot është ni kodër çilet e mshilet// Ka ni uj mjedis asaj kodre// Due uj pi asaj kodre// Ktij çti i kujtohet shypja// Thot veç shypja mund ta bojne kit pun// e thirrën shypen edhe aja shakan te aja kodra// E priten kur t'çilet ene hypën te uji mbrenda// Mbushën uj edhe çti e priten kur çilet prap kodra aja fjuturan ene del// Ja bie ujin// Miki çti si ja boni të tre kaullat/ ja ep cucën// Ky e merr edhe martohet// Gjyzeldynjaja ishe shum e hishme// Përher rrinte me ni gazhuf pi likure/ In dit i thot burri pse se hek kit gazhuf?// Jo i thot se me e hek ty tvrasin// Ky prap i thët ta heke// Aja kur e hek krejt e shohin se sa e hishme kishte qon// Çti don ta vrasin burrin ç i tja marrin gruen e hishme// E vrasin burrin// Gjyzeldynjaja i thot:// A t'thash se kan me t'vra// Aja merr ni pik pi atij ujit ç i ja bie shypja pi kodrës edhe e n'zallën burrin e vet//

Говорот на село Крушопек,
Фазиле Халили,
Материјалот го снимил Идаете Синани

Gjylezem shandani

Njheren moti/ kishte qon nji/ non nji bab edhe nji cuc// Nji dit nona smuhet edhe derzet n'shtrat// Burri kishte shkue n'pazar edhe i kishte bgjejt nji pal kundra ta gzojne// Gruja i merr kundrat dhe i thot burrit: - Un jam kput edhe takati i fundit osht tu m'shuet ama dua ta lo nji amanet// Mas vdekes temi merri kta kundrat edhe shka shpi nshpi/ e le ti provojne secila cuc// Kuj ti vin tamam me at martohu// Gruja i thot kta fjal edhe vdes// Burri i merr kundrat/ shkan shpi n'shpi per ti provuet ama badihava/ askuj si vin tamam// Kthehet te shpija i merzitun// Bija e vet kur e sheh t'merzitun i thot babes se edhe aja osht femen dhe se duhet ti provojne// Baba njheren nuk da ama kur vajza i thot se osht amanet i nones ja jep// Cuca i mbath edhe te dy e shohen se i vin tamam// Baba i thot se amaneti duhet ta çojm n'vent ama

kit pun katije se baj// Vajza i thot mas u merzit ti bab/ amanetin duhet ta çojm n'vent// E parasiten t'shkojne t'bgjejne nji gjylezem shandan/ petka t'alltonta edhe nji dash per me e bo darken per hoxhen// Shkan baba i bgjen sendet edhe i bije te shpija// Vajza per ta larguet prej shpijes i thot/ Ti bab žar ta baj un darken/ shka e thirre hoxhen per ta vu niqahin// Kur del baba/ vajza e ban darken hazer/ disa ngrona i shtije n'gjylezem shandan/ masandej likuren e fjugen zarm edhe vet mshilet mbrenda// Kur vjen baba e sheh se nji sent osht tu u gjeg// Ngarenden edhe kur e sheh se nuk osht cuca/ ooo thot mjeri uni mu paska gjeg cuca// M'neseret e merr gjylezem shandanin e šiten n'pazar/ dhe ze e vikaten me zo:- Pishman me bgje pishman mas me bgje/ pishman me bgje pishman mas me bgjejt// Isani kapercenin kur e ndinin se thoshte pishman me bgjejt pishman mas me bgjejt/ askush se bgjente// Kapercen nji gjali i ri edhe kur e ndien se thot pishman me bgjejt pishman mas me bgjejt i afrohet edhe i thot: - O mixh pishman pa pishman uni da ta bgjejt/ se jam tu nxituet dhe nuk kam vaket t'žoj qeter// Gjali e merr gjylezem shandan edhe e ve te oda e vet// Naten kur e ze žumi vajza untohet edhe del jashta// E sheh se n'od kishte nji sahan me pshesh me kas dhe dy širinj ndezun nja te kryet e shtratit dhe nja n'fund t'shtratit// E ha psheshin dhe širinjve ju ndrran vendin at kryet ja ve te kombet edhe at te kombet ja ve te kryet edhe apet hypen n' gjylezem shandan// Gjali kur n'grihet n'sabah e sheh se psheshin dikush ja kishte ngron edhe širinjve ju kishte ndrruet vendin// Sabajle shkan te nona dhe e pyjten se a kishte prut pshesh a mas kishte harruet// Nona i thot se t'kam prut si perheren// Apen neser proma vajza njisaj/ ja ha psheshin dhe ja ndrran širinjt// Tashti gjali ze e mendan se kush ja ha psheshin edhe si munden t'hypin mbrenda kur dera ka qon e mshel me çels// Neser proma gjali mendohet e pret pak gishtin e vogel edhe bije t'fjere ama prej dhimtes nuk e ze gjumi// Vajza mendon se gjali fje del prej gjylezem shandanit/ ja ha psheshin dhe kur ban t'ju ndrrojne vendin širinjve gjali e kapen per dore edhe e pyjten se kush ishte// Vajza i diftan se si kishte ndodh puna// Gjali kur e sheh se osht shum e bukur çuditet edhe i thot se ktu je e sigurt dhe rri sa t'duesh ama duhet t'ruhesh mas t'shore dikush se kam nus t'zon dhe mas dy javeve da baj dazm// Sabajle nona ngrihet edhe e pyjten se naten mas ja kishte ngron unshimin dikush// Gjali i thot jo dhe bgjerem ma teper se mu ka kthyet ishtafi i bukes// Nona gzohet shum// Kja pun nuk n'gjati shum gjalit i erdh nji kart ku e thirrnin me nji kuference diku shum larg// Gjali u merzit shum/ i diftaj vajzes se duhet t'shkojne ama mas e kie gajle se un i kam thon nones t'bgjere buk sekur uni t'ijem n'od// M'nesret gjali shkan te nona edhe e urdhnan qe t'çojne buk te oda edhe pse nuk da ijat aty// Nona njheren çuditet ama fjalen sun ja thente// Gjali para se t'shkojne e parasiten vajzen t'ruhet dhe ja jep nji unoz si e kisht n'gisht// Kur e perciell nona e vet/ gjali apet e parasiten qe gjylezem shandanin mas ja ape askujt se mund t'smuhet edhe sun žojne ilaç// Mas nja disa ditve/ vijn vllaznja e nuses si e kishte t'zon edhe ja lypin uha gjylezem shandanin per nji dit sa ta mirrnin nusen per vllan// Nona gjalit njheren nuk dishte ama kur i thon se da ta kthejm per nji dit ja ndryshuen mendjen// Ju dha edhe i parasiti mas ti ndodhin dijn sent se si ta diktojne gjali masandej i smuhejt// E muern gjylezem shandanin edhe e vun te oda e nuses// Vajza mbrenda gjylezem shandanit u kishte untuet dhe del prej aty// I sheh disa fmi n'çardak me buk n'dor// Ju merr buken edhe apet hyp mbrenda// Jashta i jet nji cop e vogel e ferstanit// Fmit zon t'qajn e t'thon: - Nusja na muer buken! Nusja na muer buken! Nonat e veta kur i ndiejn ngarenden edhe i pyjsen se ku osht nusja// Fmit u diftojn se nji nuse ju kishte marr buken prej dore// Grat çuditen se nusen ala se kishin marrun dhe mas jan jangllash// Fmit bojn me dor ka oda e nuses// Grat tu ngarend shkojn ama s'shohen asent// Fmit u thon se ishte mshehun mbrenda n'gjylezam shandan// Shkojn te gjylezem shandani dhe e shohen se jashta i kishte mbet nji cop e fersanit// Zon e fjeken sa kishin mundsin dhe e šisen jasht// Kur e pa vajza si ishte e dhon per gjalin/ e rrehi e vdeshi çini çipllak ja muer petkat e alltonta dhe dishte ta vrسته n'vent// U mendue mir i shkaj mendja se mund ta vdirte gjalin per cilin ishte e dhon dhe vu karar se kit pun t'ja ngarkonte çabanit si ju runte dhent// E thirri dhe i tha/ Merre kit vajzen dhe çoe n'mal/ edhe kit poçen dhe masi ta therish mbushe me

gjak edhe te ma bijesh qe un te t'besaj// Çabani e muer edhe e çaj me nji mal t'fell// Kur mbrijn aty çabanit vajza ju dhimt edhe i thot se nuk mund ta vrit'te por duhet ta presin ka nji gisht dhe ta mbushin poçen me çak// E mbushen poçen me zak edhe çabani kthehet n'shpi// Mas tre ditve gjali kthehet ne shpi// Minjheren hypen n'od dhe thirren: - Gjylezem shandan del! Pret por ska pergjigje// Apet thirren: - Del gjylezem shandan/ del gjylezem shandan se pqasa! Prap ska zo// Atëher shkan dhe e hap/ gjylezem shandani ishte i mbrazet// Shkan te nona e i thot se nuk e ke mbajt fjalen// Nona i diftan se kujt ja kishte dhon/ dhe gjali marohet se smuhet// I thot nones se kryet i dhemp shum// Kta ishin t'pasun edhe nona ja bie daktoret ma t'mir/ ama badihava ky nuk shendoshej// Nisi edhe buken ta lore//

Vajza kur jet vetem n'mal ze e qan// Nji pqak kishte shkuet n'mal me magarin per dru// E ndien zonin dhe u nis drejt ka vinte zoni// Pqaku kur e pa vdeshun pqasi prej friges kujtonte se ishte exhinde// Vajza kur e sheh i thot: - Merrem a bab o/ mas m'le ktu! Pqaku i thot: - Hišu thi e bija e thiut/ ti nuk je njeri ti je exhinde// - Ja i thot vajza: - Nuk jam exhinde ama dikush m'vdeshi edhe m'pru ktu// Pqaku afrohet e s'iten xhulijen dhe e mlan vajzen edhe i thot ku me t'çu bre bi un jam fukara menxi si e baj buken per nond cucat e mija// Mas ki gjale mixh ku t'han cucat e tua aty da ha edhe uni// Pqaku e muer edhe e pru n'shpi// Cucat e pqakut se e pan e muern e lajten e mveshen me petkat e tyne e i dhen buk t'hare// Vajza knajšej te kja famili edhe u ndimonte ti bojn punet//

Gjali dita dites xbehej// E kishte vgjerr ishtafin e bukes/ dhe nji dit i thot nones se duhet ti binte sup prej seciles shpi se mundet aty ishte ilaçi// Nona shkaj shpi n'shpi dhe u lypi ka nji sahan sup per birin// Sa e binte gjali e shtinte lugen n'sup ama badihave nuk e begeniste// Nji dit nona kthehet e merzitun edhe i thot se kishte pru supen prej seciles shpi veç te nji shpi nuk kishte shkuet sepse ishin fukara// Gjali e urdhnaj qe ti binte sup edhe prej asaj shpije// Nona shkaj rrapati te dera e tyne// Duel pqaku dhe kur e pa gruen u ndru n'vent/ kujtaj se i kishte gabuet dijn sent gjalit saj// Gruja i tha se gjali i kishte çuet me ja bo nji sup sepse ishte i smut// Pqaku shkan te vashat edhe ju thot se gjali pasanikut kishte lyp sup/ dhe na nuk kemi para per tja bot supen e shishun// Vajza si e kishte žet i thot: - Mas u merzit bab shka bgjej pes para pqans/ pes para ariz/dhe bgjere da ta ndrejši un// Pqaku shkret i pru sendet/ vajza e ndrejqi edhe mbrenda e shtiu unozen si ja kishte dhon gjali// Nona e muer supen ja dha gjalit e i tha: - O bir ta pruna supen ama osht sup fukarash// Gjali e muer lugen edhe i shtini n'sup// N'lugen e par unoza i jet n'lug// Gjali kcen prej gzimit dhe i thot shka e thirre pqakun// I çojnë fjalë pqakut se e kishte thirrun gjali i pasun// Pqaku nis e dridhet prej friges se ndoshta nuk e kisht begenis supen// Vjen te gjali edhe nis e i qahet se ishte fukara dhe për atë skishte mund ta bojne supen e mir// Gjali i thot se per at edhet'thirra supa jote m'shendoshi/ shka n'shpi e bgjeri dy kfal me dujq dhe vajzen si e kije misafir te ti// Edhe nones i thot se ça fjal te shpija e vajzes le t'bohen hazer per dazm// Pqaku i lenuet si ja kishte begenis supen kthehet te shpija e merr vajzën/ kfalt edhe vjen te gjali// Gjali ja mbushen dujšet me lira dhe pqaku kthehet i gzuet n'shpi//

Bohet dazma dhe e marrin nusen// Siç osht adet nusen e peshtesen për ledhi t'palzohet/ ndër kohë gjali e bije vajzen e gjylezem shandanit dhe e palzan afër nuses// Nusja kur e sheh prej inati pqasen ama ska ket bojne// Gjali e thirren nonen e tij dhe i thot// – Non gidhe njonen prej ktyne// Nëna i thot se për bukuri më e bukur është kjo me petka t'vjetra/ a petkat ma t'bukura i ka qetra// Gjali kthehet ka vaijza dhe i thot: - Atëhern si ta ka bo ty kja duhet t'ia bojsh edhe ti// Vajza e kishte zemren e mir vetëm e largoi nga shtëpia/ ndërsa vetë me gjalin rrojten shum t'gzuet//

Говорот на Патишка Река,
Ханифе Хасани-Ејупи,
Материјалот го снимил Фатиме Ејупи Јашари

Katerdhet kaçaket dhe gjali me hon e hulli n'ball

Kishte qon njheren nji mbret// Kti mbretit/ i len nji gjal me hon e hulli n'ball// Gjali tu u rrit e tu u bo ma i bukur// Baba i vet gzohej shum kur e shihte gjalin/ ama nji dit kaçaket ja kishin vut synin mbretit// Vin e rrethojn shpijen dhe e vrasen mbretin// Gjali e merr kllonin e babes vet/ šenin/ nonen me vete dhe del e i lypen neper mal// Hecen/ hecen/ ama sun i žon// Dikur i ze nata/ edhe shohen nji drit// Gjali i thot nones se sonte da shkojn t'fjen te aja shpija e neser da ti kerkojne// Kur mbrin te shpija/ perpara i dalen kaçaket// Ky gjali e šiten kllonin edhe nja ka nja/ nja ka ja i theren gjith tridhet e nond/ njonin sun e žon// Shkallve perqet hypen mbrenda n'od// Mbrenda nod skishte asent perveç dy sandokve/ ama ajš ishte i pastatun sa e ze žumi minjheren// Von dikur nona vet ngrihet edhe žan neper sandoket se çojn ka// E n'çelen njonin sheh ngrona/ çuditet pse t'kijet ngrona n'sandak/ thot hajt ta žaj sanokun qeter k'ka mbrenda// E nçelen kapakun ža mbrenda nji pçak qarr tapall// Ky pçaku i thot se un jam kryetari i kaçakve/ ama mas i difta gjalit/ un da t'ap nji sandak lira dhe dat baj mbretnesh// Sabajle gjali ngrihet prej žumi edhe shkan te sandoket i hapen kapaket ama nuk sheh asent/ perveç petka t'vjetra// I thot nones vet ti rri ktu dhe mshile deren me dryt se un da dal ta žoj edhe te katerdhetin// Gjali e merr šenin/ kllonin edhe del// Nona vet kur jet vetem e nçelen kapakun sandokut i šiten petkat si e kishte mshehun/ edhe del kaçaku pçak// Ky kaçaku pçak i thot grues se ti dam ndimojsh t'kurtarisem prej gjalit tand// N'aksham gjali kthehet ama i nervozuet pse se kishte žet kaçakun// Nona vet i thot ska gajle/ por o tum dhimt kryet shum edhe da vdes/ ilaç ktu nuk ka/ ndijta se me nji vend shum larg ishte nji ilaç si e shendoshen kryet// Gjali e merr šenin dhe kllonin edhe shkan// Kur mbrin te shpella kadale hypen mbrenda/ me nji qash e sheh nji vajz t'bukur/ e cila i thot largohu ma nças ktu rrojn llambat e dat han// Gjali i thot se nuk largohet pa e marr ilaçin per dhimt te kres// Vajza i thot ktu nuk ka asnji ilaç po nona jote tka çuet per me t'ngron llambat// Tu bo muhabet llambat i ndien edhe bojn hyxhym ta han// Gjali u bije me kllonin edhe i mbyten gjitha// E merr vajzen edhe kthehet nshpi// Kur e sheh nona e vet se u ka kthyet çuditet/ dhe ktu e merr vesht se te kllonin e ka forcen// Naten ja mvjedh kllonin/ šenin e largan prej gjalit/ vajzen e mshelen me nji od// Kaçaku pçak del prej sandokut edhe e pret gjalin me kllonin// Gjalin e rmojn nkurt// Šeni shkon edhe i rri te kryet edhe uluran// Nji korb ndalet me nji rremb druni edhe i thot: -Un e di ilaçin si nžallet// Šeni bohet se s'ndijen edhe i thot ta afrohet ma afer edhe ntro// Korbi afrohet edhe i thot/ Me e sterpik vorrin me žakun tem minjheren nžallet! Nuk ndiej mir afrohu edhe ntro! Korbi afrohet edhe qeni e kapen/ ja kputen kryet dhe me žakun e sterpik vorrin// Gjali nžallet dhe shkan te kaçaku/ e vret kaçakun edhe nonen e vet// E liran vajzen si kishte qon mshel me nji od/ merr šenin/ kllonin edhe largohen prej aty//

Говорот на Патишка Река,
Хава Ибрахими,
Материјалот го снимил Фатиме Ејупи Јашари

Molla e alltont

Kishin qon njheren nji non nji bab edhe tre gjem// Kta n'kurt e kishin pas nji moll e cila secilen tre vjet bonte ka nji moll t'alltont// Ama kit mollën/ asnjheren sun e kan marr se kur vinte vakti e pišej/ dikush vinte naten e ju mvidhte// At mat apet molla kishte bo nji moll edhe baba i mledh gjemt e ju thot molla osht tu u pçek// Secilen her na mvjedh dikush/ sivjet

duhet ta ruajm// Gjalit t'madh i thot se ti sivjet e kije rendin ta ruejsh// Ja jep kllloçin edhe gjali del ta rujne mollen// Kur afrohet žymca e natës/ ja jep kllloçin edhe gjali del ta rujne mollen// Kur afrohet žymca e nates del një er/ një furtun/ vektim žumim/ shi breshen/ gjali mfriget dhe hypen mbrenda// Baba kur ngrihet n'sabah e pyjten gjalin se a e pae se kush ishte ai si e mvidhte mollen// Gjali i thot jo se pash se havaja ke shum e kejše dhe hypa mbrenda// Ee thot baba/ një moll edhe at sun e rujte// N'krye tre vjetve apet molla bon një moll// Kit her baba i thot gjalit t'midizm ta rujne// Edhe ky e merr kllloçin edhe del// Kur bohet žymca e nates apet një saj// Një er/ një furtun/ vektim žumim/ shi breshen gjali mfriget edhe iken mbrenda// Baba kur ngrihet n'sabah e pyjten gjalin se a e pae se kush ishte si e mvidhte mollen/ gjali i thot jo se pash se havaja ke shum e kejše dhe hypa mbrenda// E thot baba/ një moll edhe at sun e rujte// Nejse mo shkaj molla edhe sivjet// Bohën apet tre vjet/ baba mshilet me një od edhe rri merzitshem// E sheh gjali i vogel/ i afrohet edhe e pyjten: - Pse bab rri kshtu merzitshem? – Pa si mas rri bre bir një moll e kemi edhe ata n'tri vjet e n'tri vjet e banka njo edhe at na mvjedhen// Gjali i vogel i thot/ Ti bab mas u merzit se un da ta ruaj edhe da ta zo se kush osht hajduti// E e i thot baba: - Ti hundet e veta sun i mshin e mo mollen da ta ruejsh! Sun e rujten ata si ken t'shendosh e ti// Gjali i vogel i vihët shum edhe baba ma n'fund ja jep kllloçin edhe i thot del e ruje// Ky gjali i vogel e merr kllloçin edhe del// Kur bohet žymca e nates apet një saj// Një er/ një furtun/ vektim žumim/ shi breshen/ truell e śiell bohën bashk// Ky gjali nuk mfriget hiç/ rri me një qash edhe pret// Žumima tu u bo ma e madhe e ma e madhe// Ky e kapen kllloçin me dy duer edhe pret kush osht ky si vjen// Kur hop perpara i del një llamb e madhe e cila fjeturan dhe da ta kpuse mollen// Gjali i ban hyxhym dhe i bie me kllloç// Llamba pqagohet dhe e nshan një zo t'madh sa edhe malet kan kerelluet// E kputen mollen edhe iken// Kur ngrihet baba apet e sheh se molla nuk osht// Merzitet edhe del jashta e lypen gjalin e vogel ama aj nuk osht askund// Mas një vakti vjen// I diftan babes se mollen per vjet e kishte mvjedh një llamb// I diftan se e kishte pqaguet/ se i kishte shkuet mbrapaj per tragu t'žakut edhe ja kishte žet shpellen// I thot babes se i duhen disa fertoma edhe vllaznija ti ndimojn// Baba je jep fërtomat/ vllaznit dhe nisen per tragun e gjakut// Hec e hec/ hec hec/ mbrin me një mal t'fell ku ishte një shpell// Gryka e shpelles ishte e ngusht// Vllaji ma i vogel u thot vllaznive se da hypin mbrenda n'shpell dhe kur ta hajnati fertomen ju ngrene perqet// Hypen nshpell edhe n'shohet pqepasht// Seftë shpella ishte e ngusht e kur mbrin nfund kishte qon e žond shum edhe me tre dyer// E hap njonen e sheh se mbrenda ishte e mbushun me sende t'alltonta e t'fildishta// E hapen deren qeter i sheh tri vasha// Vashat kur e shohen çuditën se si kishte ardh aty// Gjali u diftan se si osht puna edhe vashat i diftojn se i kishte mvjedh edhe ata llamba edhe da ti hante me rent// E lusen t'largohet mas ta hare edhe at// Gjali i pyjten se ku osht llamba// Vashat i diftuen deren me gisht// Gjali shkaj te llamba e cila ishte shtrit e žumonte prej dhimtes pqages// Žar mundaj t'ngrihet/ gjali i ra disa her me kllloç dhe e mbyti// Vashat u gzuen shum si i kurtarisi// Gjali e merr gjith pasunin dhe e çan te dera e shpelles// Vashave ju thot se kur t'mbrin nalt ashtu si i kini motet ashtu edhe da martohi me vllaznit e mi// Ma e madhja me vllajin ma t'madh// E midizma me vllajin e midizm dhe e vogla me mu se un jam ma i vogli// Mas pari e nlidhen pasunin me fertom dhe e hajnaten// Vllaznija e fjekën e mbrazin edhe apet e nshojn pqepasht// Gjali e ngarkan gjith pasunin veç një aparat si mbaran sende t'alltonta e mba per vete// I nlidhen edhe vashat njo ka njo edhe i hypen nalt// Kur jet kja e vogla ala pa e fjek/ gjalit i thot nese ti jet mbrenda da hecish edhe ntro edhe mbrin te një livadh// Aty da vin dy desh e da liftojn// Ti hypi dashit t'bardh e dat śise n'dynja/ si ti hypish dashit zi dat qise n'dynja t'poshter edhe sun del// Gjali e nlidh edhe vajzen e vogel dhe e hajnaten fertomen// Vllaznija e fjekën dhe e śisen edhe vajzen ma t'vogel jasht// Vllaznija kur e shohen se kjo osht ma e bukur mendojn se vllaji u kishte bot padrejtsi dhe vendosin mas ta śisen vllajin jasht// E nshuen fertomen/ gjali u nlidh dhe e hajnate sa mundet fertomen ama badihava/ ata nuk e hojzen perqt// Vllaznija e muern pasunin vashat edhe shkuen n'shpi// Baba u duel perpara i pyjti se ku gjali i vogel/ djemt i than se me siguri e

kishte ngron llamba se kur e hojzëm fertomen e sidem veç kmishen dhe ja apen nji kmish me žak// Kta kit kmishen e kishin lyjtun me žakun e llambes sa per ta rrejtun baben// Baba i merr sendet ju dan// Edhe vashat ju jep sipas motve/ ma e vogla thot i bije gjalit t'vogel/ ama masi aj nuk osht da ta çojm te baba i vet// Baba per dit tu qajt gjalin qerrohet//

Gjali si jet mbrenda n'shpell ban si e msan vajza// E ve aparatin n'saf hecen neper shpell edhe del me nji livadh// Aty i sheh desht tu liftuet// Gjali prej gzimit n'ved qe t'hypin dashit te bardh i hyp dashi t'zi// Ky dashi i zi e siten ndynja t'poshter// Zhdrypen prej dashit me kllaç n'dor hecen hecen edhe e sheh nji dru t'madh// Unjet nen hijen e drunt t'pushojne// Shtrihet edhe e ngr kryet perqet e žan// Ku ke da shore nji žarpun i madh e trash sa nji qyng shpareti tu u nžit perqet drunit/ n'mahe t'drunit nji furriš i madh// E merr kllaçin edhe hypen ndru/ žarpni veç mo sa nuk kishte mbririt te furriqi// Si i bije me kllaç ja kputen kryt// Žarpni bije pasht gjali zhdrypen pasht edhe e captan// Copat e žarpnit i ban grumbull// Hypen nalt te furriši edhe i traiten shypet e vogla si u kishin n'tremb shum// Shypet e vogla i thon se kur te vjene nona jon/ e kur ti diftojm se ti na kurtarise prej žarpnit/ aja dat thore se çojen da me t'dhon// Ti da ja lypesh penden e vogel t'shypes// S'vnaj shum erdh shypja e madhe// Kur e sheh gjalin te furriši kujtan se ky pervjet ja kishte ngron shypet e vogla/ dhe ban hyxhym ta hare// Shypet e vogla i thon mas e nga se ky osht aj si na kurtarisi prej žarpnit// Shypja madhe nuk u besan at'her shypet e vogla i thon ža pasht nen dru// Shypja e sheh grumbllin me copat e garpni dhe i thot gjalit se çojen da me t'dhon si mi kije kurtaris fmit// Gjali nji her thot s'due asent ama shypet e vogla e shtyn dhe kti i kujtohet ket lypin// I thot se e dua penden e vogel t'shypes// Shypja njheren mendohet ama kur i sheh fmit se i ka žall e siten edhe ja jep// Kur ja jep i thot kur t'iesh n'zart dinjheren merre penden dhe žoe// Uni minjheren da vi aty// Gjali e merr penden zhdryp prej drunit edhe hecen pa e ditun se ku da mbrine// Tu hec mbrin me nji katund// Ža katundi mbrazet veç nji pqak ishte mbet// Gjali shkaj te pqaka edhe i lypi uj// Pqaka ja jep veç nji filxhan// Gjali i lyp ma shum se kishte hararet/ ama pqaka i thot se nuk kishte se çeshmen e katundit e ze nji llamb edhe pa e ngron nji cuc nuk e nshan// Sat e ka rendin cuca e mbretit/ per at osht katundi i mbrazet se gjith isani jon aqe// Gjali tu ngarend mbrin ku ishin mbledh isani// Vajzen e mbretit e kishin mvesh me petka tbardha dhe priste tvine llamba e ta marre// Gjali i afrohet dhe i thot mas ki frig se un dat kurtarisi// Kur hop del llamba per para/ kur i sheh dy veta gzohet edhe thot: - O o paskam me u knajš/ kit jav dy veta// Kur afrohet afer gjalit gjali i bije me kllaç disa heren edhe e pret/ vajza e mbreti e lyen doren me žakun e llambes dhe e ngjiten n'krahet e gjalit// Mbreti kur merr vesht se vajza ju kishte kurtaris gzohet shum// I mbledh gjith insanin dhe ju thot: - Kush ma kurtarisi vajzen ja ap gjith mbretnin dhe vajzen per grue// Isani kur ndijtin se ktha mbreti zun t'thon njoni uni qetri uni/ ama vaiza e mretit urdhnaj t'dahen burrat prej grave t'renditen nja ka nja me krahet kthyet// Burrat renditen dhe vajza shkan e i gjan krahet e secilit prej tyne// Kur mbrin te njoni i thot mbretit se ky osht aj si e nshaj ujin dhe e kurtarisi jo veç mu por edhe gjitha cucat prej llambes// Mbreti e sheh nishanin si ja kishte lon vajza n'krahet dhe i thot se ty t'bijen me e marr edhe vajzen edhe mbretnin// Gjali nuk da asen prej ktyne veç i thot se nese i duhet ndihm at'heren duhet tem ndihish disi// I diftan per punen e vllaznive se si e kishin lon ndynja t'poshter// Mbreti thot se da ta ndimojne kur te dore// Largohet edhe prej ktu// I mberzitun unjet ma nji guri dhe e siten penden e vogel t'shypes dhe e žan// Minjheren i vjen shypja dhe i thot: - Çojen da prej meje? – Asent nuk due veç dua t'dal n'dynja t'eper// Mir thot shypja ama na duhen nond bure uj dhe nond še mish// Gjali thot se nuk ka problem se da ti žonte minjheren// Shkan te mbreti dhe ja lyp nond bure me uj dhe nond še mish// Mbreti ja jep/ gjali e thirren shypen// Shypja vjen edhe kur sheh se jon hazer/ i thirr shojšet e veta edhe ata vijn minjheren i ngarkan nond shype me uj dhe nond me mish// Gjalit i thot ti da hypish te karrizi i jem/ dhe kur un t'tham krra ti dam apesh uj/ kur un t'tham krru tem apesh mish// Nisen fjeturojn fjeturojn ama kur mbrin mo per me dal ndynja t'epert mishi soset// Shypja thot: - Krra! Gjali i thot: - Ska! Atheren shypja i thot se un si mas kijem mish sun fjeturaj// Apet bon

krra gjali gban me kllaç e kputen një cop tul prej kombes edhe kur shypja ban krra aj ja jep//
 Shypja nuk e ha por e ruen nder gjuh// Kur mbrrin ndynja tepert shypja e zhdryp edhe i thot
 hec// Gjali sun hecen// Hec! Sun heci se se kam mishin e kombes// At'her shypja e siten prej
 nen gjuh dhe ja jep gjalit// Gjali e merr e nżiten per komben edhe nisen t'hecin// Kur sheh se
 osht mir ja kthen shypes penden dhe i thot se žar ktu ishte se mo nuk i duhej// Shypja e merr
 penden dhe sa nçel e mshil syt vdiret perj syve te gjalit// Gjali tu hec mbrrin me një sheher dhe
 aty nisen t'marojne sende prej alltonit me aparatit si e kishte// I kishte dal zoni n'gjitha anet//
 Zoni se mbaran sende t'mira kishte mbrrit žar te vendi ku rronjin vllaznija e tij dhe vajza si e
 kishte gedh// Ather kja vajza mendohet dhe thot da ta parasiti një send dhe nese asht aj da ta
 mbarojne se e ka aparatit/ si mas tijet se mbaran// Mas një izmeqari i çan fjal me ja mbaruet
 një tepsi me dy bilbila t'allton si kindojn// Izmeqari shkaj dhe e parasiti// Gjali ja mbaron/
 vjen izmeqari dhe ja jep// Ky e merr dhe ja çan vajzes// Vajza kur e sheh gzohet dhe i thot
 izmeqarit se e thirren t'punojne te shpija// Izmeqari shkan e thirren dhe gjali vjen kur mbrrin
 n'katund e njohen se osht katundi i vet// Vjen te shpija/ vajza e merr dhe e çan para babes
 vet// Baba nuk e sheh ama e njohen per zoni// I afrohet e ze per qafe edhe gjali i diftan se si
 vllaznija e kishin lon mbrenda n'shpell// Atheren baba ngrihet nkomb dhe i puditen gjemt/ ju
 merr edhe shpijat edhe pasunin// Vet i gzuat si ju žet gjali e thirr gjith katundin e u jep dark/
 dhe e martan gjalin e vogel me vajzen e cila e kishte pritun shum vjet//

Говорот на Патишка Река,
 Наип Хасани,
 Материјалот го снимил Фатиме Ејупи Јашари

Листа на информатори:

1. Зеадин Ебипи, Крушопек.
2. Ебип Ебипи, Крушопек.
3. Сабрије Ебипи, Крушопек.
4. Ариффе Ебипи, Крушопек.
5. Фазиле Халили, Крушопек.
6. Рамадан Бислими, Света Петка.
7. Илми Бислими, Света Петка.
8. Баки Ахмети, Чифлик.
9. Џеваир Јакупи, Чифлик.
10. Ниметула Јашари, Чифлик.
11. Хајрула Јакупи, Чифлик.
12. Скендер Џемаили, Црни Врв.
13. Рахим Муртезани, Грчец.
14. Нурдин Рушити, Нерези.
15. Ејуп Салиу, Нерези.
16. Феми Ајдини, Нерези.
17. Ѓулсим Шаќири, Патишка Река.
18. Фатиме Ејупи Јашари, Патишка Река.
19. Нафи Каили, Јаболце.
20. Камиле Каили, Јаболце.
21. Бљерим Каили, Јаболце.

ЗАКЛУЧОК

1. Нашата студија на тема „Албанскиот говор на жителите од скопските села со потекло од Горна Река, гостиварско“, дава осврт од дијалектолошки аспект врз основа на податоци собрани по скопските села како Крушопек, Грчец, Нерези, Света Петка, Чифлик, Патишка Река, Црни Врв и Јаболци.

Говорот на Горна Река што е предмет на ова истражување иако припаѓа во групата на централните гегиски говори, при анализата покажува јазични особености кои прават овој говор да се разликува од другите говори од истиот ареал и да создава една сопствена јазична оаза во рамките на групата каде што припаѓа.

Преку детален, но не и исцрпен преглед на говорот на Горна Река кој се користи во селата на скопскиот регион, дојдовме до следниве заклучоци:

2. Што се однесува до **фонетските особености**, од освртот што го направивме на горнорекскиот говор што се користи во селата на Скопскиот Регион со потекло од Горна Река, можеме да заклучиме дека истражуваниот говор се разликува од истите говори на централниот гегиски дијалект со следниве карактеристики:

а) Говорот на Горна Река и на Реканците коишто живеат во околината на Скопје, нема назални фонеме самогласки, туку само орални самогласки.

Во овој говор, самогласките *e, ě, o, i, y* и *u* се редовно само усни, додека самогласката *a*, под одредени услови се изговара со многу тенок назален нагласок кој се лабијализира во *o*, како на пример: *nona* (nĕna), *thona* (thĕna), *honza* (hĕna), *rronja* (rĕnja), *dhombi* (dhĕmbi), *osht* (ĕshtĕ) итн.

б) Ја зачувува лабијалната самогласка /y/. Говорот на Горна Река и на селата од истата јазична област, ја зачувуваат усната самогласка /y/ и тоа во сите фонетски позиции на зборот. За зачувувањето на оваа самогласка ни сведочат многу зборови како: *dy, sy, tym, krye, fty:r, ylber, dylber, dyzgina, bylbyl* итн.

За разлика од овој говор, во албанскиот говор на скопски Карадак како и во некои други гегиски говори имаме делабијализација на [y] во [i], како во зборовите: *di<dy, ill<yll, dri<dry, ki<ky, dilber<dylber, gri:k<grykĕ* итн.

Од спроведените истражувања на терен, кај одреден број зборови, ја забележавме и појавата на лабијализација на самогласката /i/ во /y/. Оваа појава може да се види во следниве примери:

Kry:p (<kripĕ), *hy:p* (<hipĕ), *zhdry:p* (<zbritĕ), *bylbyl* (<bilbil), *shyp* (shqip) итн.

в) За разлика од другите централно гегиски говори и со говорите со кои е во контакт, не ги дифтонгизира самогласките од висок тон / i, u / со нагласен слог.

Говорот на Горна Река нема варијанти на дифтонзи (на дифтонгизирање на *i* и нагласеното *u*), а тоа е феномен кој е распространет кај сите говори на Полог (Тетово и Гостивар), кај говорот во Кичево, Дебар, кај неколку говори од струшкиот крај и во многу други говори од централниот гегиски. Како што се знае, со оваа карактеристика, именуваниот говор се разликува од групите на говори на кои им припаѓа, а се доближува до тоскискиот дијалект и литературниот јазик.

г) Нема самогласка фонема /ĕ/ во нагласен слог, додека во ненагласен слог се употребува во редок случај, честопати воопшто не се изговара или се заменува со друга самогласка. Како и другите гегиски говори и во говорот на гореспоменатите села, крајното /ĕ/ не се изговара, така што зборовите се изговараат без крајното /ĕ/.

д) За разлика од другите говори на централниот гегиски како и сите други албански говори, говорот на овие села има многу висок степен на размена помеѓу самогласките.

- Тука ќе ги споменеме целосното лабијализирање на [a] во [o]: *dhomi* (< *dhami*), *tomël* (< *tamël*), *hongri* (< *hangër*), *lon* (< *lanë*), *hon* (< *han*), *kom* (< *kamë*), *non* (< *nanë*), делабиализирањето на [o] во [a]: *kas* < *kos*, *mas* < *mos*, *mari* < *mori*, *afçar* < *ofçar*, *gavedar* < *goveda:r*, *kash* < *kosh*, *gjalash* < *dajlosh*, *Stamball* < *Stamboll* и лабијализирањето на самогласката [i] во [y]: *kry:p* (< *kripë*), *hy:p* (< *hipë*), *zhdry:p* (< *zbritë*), *bylbyl* (< *bilbil*), *krymb* (< *krimb*), *šyme* (< *qime*), *dyrek* (< *direk*), *dybek* (< *dibek*), *šyell* (< *qiell*), *qylym* (< *qilim*) итн.

е) Ги зачувува самогласните групи и старите вокални групи, со што се потврдува дека овој говор е доста архаичен и конзервативен во обликот на старите зборови на албанскиот јазик.

Самогласната група [ue]. Оваа самогласна група е одраз на прастарата *uo*, која денес генерално ги карактеризира говорите на гегискиот дијалект, а се среќава и во делата на старите албански автори, Франг Барди и Пјетер Богдани.

Иако поголемиот дел од говорите го монодифтонгизираат *ue* во *u*, нашиот говор во повеќето случаи добро ја сочувал оваа самогласна група. Во прилог се дадени некои примери како: *grue*, *prue*, *punue*, *martue*, *diftue*, *ftue*, *lakue*, *mbarue*, *krue*, *kapruell*, *bgjuej*, *shkruej*, *luej* итн.

Една од карактеристиките на говорот на Горна Река, како и сестринските говори кои ги зачувуваат елементите на стариот албански, е исто така зачувувањето на самогласната група [ie]. Оваа самогласна група е целосно зачувано од страна на сите стари албански автори, затоа можеме да кажеме дека во првите пишани дела не сретнавме нејзино поедноставување, како што е забележано со некои говори од гегискиот дијалект. Во текот на анализирањето на јазичниот материјал на говорот што го истражуваме го потврдивме присуството на оваа самогласна група исто како и во стариот албански јазик на Бузуку, Буди, Барди и Богдани. Ја сретнуваме во зборовите: *miell*, *diell*, *mbiell*, *shtie*, *tierr*, *përzien*, *viell*, *përciell* итн., додека како монофтонгизирано во [i] го сретнуваме во членувана формата на именките: *milli*, *dilli*, *përzita*, *shtiva* итн.

Самогласната група [ye]. Оваа самогласна група е добро зачувано и се слуша во речиси сите позиции на зборот, како и во старите албански записи, како што се: *t'lyen*, *lyen*, *thyen*, *dyer*, *grryen*, *fyell* додека на крајот на зборовите се изговара како: *krye*, *lye*, *thye*, *kcye*, *kapërcye* итн.

Старите вокални групи [ae, oe]. Овие две вокални групи кои се доста архаични во албанскиот јазик, и кои ги среќаваме и меѓу старите писатели, се зачувани и до ден-денес со голем фанатизам во јазичниот регион кој е предмет на нашето истражување.

Примери како *pae*, *lae*, *thae*, *dhae*, *vrae*, *hae*, *rae* и *voe*, *droe*, *mbaroe*, *ngarkoe* итн., сведочат за зачувувањето на овие вокални групи. Со зачувувањето на самогласните групи, говорот на Горна Река ни се претставува како доста архаичен и конзервативен во обликот на старите зборови во албанскиот јазик, кои како што споменаваме погоре, ги среќаваме кај старите албански писатели Буди, Бузуку, Барди и Богдани.

Што се однесува до **системот на консонантите**, дијалектните разлики се помалобројни од системот на самогласките. Од севкупната анализа на системот на консонантите на јазикот што го анализираме, дојдовме до заклучок дека главната разлика помеѓу другите централни гегиски говори воопшто и говорите од селата со потекло од Горна Река стои во присуството на две согласки, поточно на алофоните (варијанти на фонеме) кои се изговараат непцено-спирантно [š] и [ž] кои се добиени од спирантизацијата на палаталните [q] и [gj]. Од анализата на говорот на селата кој е предмет на нашиот докторски труд се покажаа неколку разлики во фонетските варијанти на фонемите консонанти [q] и [gj] кои не ги сретнуваме во другите албански говори.

Ваквата појава е од голема важност за историската фонетика и јазичната наука воопшто, а тоа е спирантизацијата на палаталните [q] и [gj] во говорот на Горна Река и придобивката на двете нови согласки [š, ž], кои се позадни и попреднојазични од [sh, zh] на заедничкиот албански јазик.

Во овој лингвистички ареал, иако се добро зачувани консонантите [q] и [gj], во некои случаи, наместо меѓујазичните [q] и [gj] ги имаме меѓујазичните [š] и [ž], кои се позадни и понепцени од [sh] и [zh] од литературниот албански јазик.

Говорот на селата од Горна Река и на раселените Реканци насекаде, спаѓа во оние гегиски говори во кои употребата и изговорот на консонантските групи е со голема разновидност, а некои од нив се типични феномени на овој говор, додека другите се заеднички фонетски појави со другите гегиски дијалекти.

Во говорот на Горна Река, добро се зачувани консонантите групи **mb, nd, ng** и **ngj**, и јасно изговорот во сите позиции на зборовите како: *mbrenda, mbaj, mbe:s, kumburi, shkombinj, përmbas, pqumb, pllu:mb, ndalet, ndrÿshe, ndiej, mendja, dhondërr, ondërr, dikund, pëрку:nd, liku:nd, ngarkoj, ngrohem, apenga, deng, lang, shtru:ng, ngjefsh, ngjan, përngjan* итн.

Во говорот на Горна Река, уште се зачувани групите **kl, gl, lk**, и **lg**, кои се најприсутни во тоскискиот додека во гегискиот се асимилирани. Зачуваните форми на овие групи ги наоѓаме кај зборовите: *ulko:nj, bu:lk, kapu:lk, shkepu:lk, çepu:lk, gërбу:lk, balg-a, shekla, pykla* итн.

Со зачувувањето на консонантните групи **mb, nd, ng, ngj** и старите групи **kl, gl, lk** и **lg**, предметниот говор се разликува од другите говори од истата група и се доближува со тоскиските говори.

3. Разлики се забележуваат и во **областа на морфологијата**. Од општата анализа на материјалот поврзан со оваа точка, од сите села кои се дел од нашето истражување, забележавме дека во Патишка Река и Црни Врв именките од машки род се со **-i** и **-u**, додека во говорите на другите региони, членуваната форма со **-u**, е зачувана само кај постарата популација, додека средната и помладата популација ја користат членската наставка **-i**.

Што се однесува до членувањето на именките, во ова јазично подрачје се зачувани двете форми како во следниве примери:

miki/miku, krahi/krahu, vllai/ vllau, dhevi/dheu, kavi/kau, amçaniki/amçaniku, bajraki/ bajraku, žaki/žaku, basamaki/basamaku, bataki/bataku, çanaki/çanaku, dallaki/dallaku итн.

Некои именки од природниот машки род кои во членувана форма ја имаат членската наставка **-a**, како што се: *daja, mixha, baba, qehaja* итн., како и хипокористичните именки од типот (*Dema, Lama, Hysa, Bela, Mala, Tafa* итн.), добиваат атрибути од машки род. Во оваа група влегуваат и именките како: *Ali-ja, Sami-ja, Sali-ja, Bedri-ja, Baki-ja* итн.

Како и во многу други говори од гегискиот дијалект, во нашиот говор повеќето именки од женски род во нечленувана форма се со согласки, бидејќи крајното [ë] е паднато, како на пример: *de:r, shpe:ll, no:n, da:d, ke:k, vi:c, bo:ll, ho:n, ngro:n, mo:ll, vdo:r, fa:r, o:d, u:dh, ku:p, žilpo:n, tërho:n, a:r, lu:l, še:p* итн.

Личните имиња од женскиот род, во членувана форма ја добиваат наставката **-a** како: *Ibadet-ja, Nedret-ja, Kimet-ja, Mynever-ja, Hyrmet-ja, Sadet-ja*, но во чести случаи ги сретнуваме и со наставката од машки род **-i** како: *Ibadet-i, Nedret-i, Kimet-i, Mynever-i, Hyrmet-i, Sadet-i* итн.

Во селата од Горна Река и селата кои потекнуваат од овој крај, наидовме на категорија на лични женски имиња со суфиксот **-ka**, како што се: *Honka, Zyrka, Beharka, Bejazka, Latifka, Merhemka, Hatemka, Arifka, Nepka, Sherka* итн. Со истиот

суфикс, во Патишка Река, се формираат и именките на жените кои се нарекуваат по името на сопругот како: *Rizvanka, Halitka, Bariçka, Hajdarka* итн. додека во другите села, овие имиња ги сретнуваме со суфиксот: *ica*, како *Rizvanica, Halitica, Bariavica, Hajdarica* итн.

Во системот на именки во говорот на Горна Река, иако во ретки случаи, сè уште е запазен трородовиот систем, покажувајќи архаични карактеристики кои одговараат на тоскиските говори кои сè уште ги зачувуваат раните форми.

Во говорот на Горна Река, траги од средниот род сретнавме кај некои именки кои произлегуваат од придавките кои се користат во среден род, како што се: *i ra t'mpakët, i ra t'fikët, i ra t'shkumët* и кај глаголските именки од типот: *t'pamit, t'kundumit/t'kindumit, t'hecmit, t'folmit, t'ramit, t'seshmit, t'dukmit, t'qajtmít, t'ngarendmit, t'shamit, t'lypmít, t'ngritmit, t'çajtmít, t'dridhmet, t'korrat, t'thermet, t'lutmet, t'lanat, t'ramet, t'shamet, t'qajtmít, t'gërvishtmet, t'shpumet, t'ngucmet* итн.

Она што го разликува овој говор од другите гегиски говори, е посебниот начин на формирање на множината кај одредени именки.

За време на анализата на лингвистичкиот материјал, наидовме на неколку специфични форми на множината со наставките: **-nje, -anje, -enj, -inj, -jzni, -isni, -jsni**. (**-nje**): *kapizhnanje, lomnanje, shinanje, grunanje, llombnanje, prronanje, trollnanje, kurtenje, trembnanje, draponje*; (**-enj**): *kurtenj, drytenj, kaçenj, kashtenj, qorenj*; (**-inj**): *bashtinj, shkombinj, shkopinj, kocinj, peshkinj*; (**-jzni**): *krujzni, pllujzni, tërfujzni*; (**-isni**): *žarpizni, zarmizni*; (**-isni**): *žalmisni*; (**-jsni**): *ujzni, dujzni* итн.

Од теренските истражувања направени во селата кои потекнуваат од Горна Река, докажано е дека говорот на овие населени места сè уште ги задржува трагите од локативот или акузативот со предлог, и со ова, во системот на падежите испаѓа дека овој говор е побогат од другите говори во рамките на оваа група.

Од конструкциите со прилози како: **ndë**: *nd'arët, nd'odët nd'dujsit, nd'derët*; **mbë**: *mb'udhët, mb'gjeskët, mb'anët*; **m'**: *m'Rekët, m'kullat, m'prruet m'koht, m'barkut, m'bythët*; **me**: *m'thikët, m'kapaçit m'takmakit m'tytët, m'hunit m'sohët, m'spatët*; **në**: *n'kryet, n'malt, n'vaktit, n'verët, n'vjeshtët, n'çeshmët, n'javët, n'prruet*; **ma (mbi)**: *ma murit, ma gurit, ma kulmit, ma kalit, ma drunit, ma banderit*; **ndër**: *ndër burrat, ndër gra:t, ndër nuset, ndër cucat, ndër t'ri:t*; **për**: *për kryet teme, për besët* итн., парадигмата на деklinација во овој говор се појавува во форма на падеж, која добро се разликува дури и во денешната состојба на овој говор. Опстанокот на овој падеж до ден-денес ја покажува силната тенденција на овој говор кон зачувување на јазичните форми.

Врз основа на анализата на општиот јазичен материјал, собран во сите села на Скопскиот Регион кои се по потекло од Горна Река, можеме да заклучиме дека говорот на овие села има четири деklinации. Првата деklinација ја формираат именките од машки род кои во членувана форма ја добиваат наставката *i*, како, на пример: **lapsi, muri, lisi, plisi**, втората деklinација ја сочинуваат именките од машки род кои во членувана форма ја имаат наставката *-u*, како, на пример: **miku, zogu, dheu, kau, žaku, bajraku** итн. Оваа деklinација на именките ја сретнуваме само кај говорите на Патишка Река и Црни Врв, додека во говорите на другите села, овие именки се како **miki, zogi, dhevi, kavi, žaki, bajraki** итн., и се дел од првата деklinација на именките. Третата деklinација ја сочинуваат именките од женски род кои во членувана форма ја имаат наставката *-a*, како на пример: **Lulja, Sara, dera, dora** итн. Тука спаѓаат и голем број именки од машки род кои во членувана форма ја имаат наставката *-a*: **mixh-a, dajxh-a, hoxh-a, Alija, Sadrija, Ganija** итн., и четвртата (најретка) деklinација ја сочинуваат именки од среден род кои во членувана форма ја имаат наставката **-t(ë)/-it**.

Од анализата на јазичниот материјал на истражуваниот говор, забележавме дека најчестите начини за формирање на придавките со претпозитивен член се:

а) **Преку претпозитивен член + партиципот + суфиксот -ët-** *i shurdhët, i përllongët, i dalët, i hupët, i shishët, i shtypët, i n'krypët, i ngritët, e hunxhët, e lajtët* итн.

б) **Преку претпозитивен член + партиципот + суфиксот -shëm, -shme:** *i hishëm - e hishme, i ngjushëm - e ngjushme, i boshëm - e boshme, i njohshëm - e njohshme, i shishëm - e shishme* итн, додека придавките од типот: *i zametshëm, i lezetshëm, i sotshëm* итн, во нашиот говор се: *i zameçëm, i lezeçëm, i soçëm* итн, додека што се однесува до придавките без претпозитивен член, најчестите начини за нивно формирање се:

а) **Со турски суфикси -li и xhi:** *merakli, sheherli, pareli, namuzli, qarli, duhanxhi, duqanxhi, samarxhi, dallaveraxhi, kundraxhi, kazanaxhi, belaxhi, myzhdexhi, pazarxhi* итн.

б) **Со суфиксот -ar** постојат голем број придавки со ориентално потекло, како што се: *shyptar, beqar, katundar, tamaqar, hizmeqar, zullumqar* итн.

Во говорот на Горна Река и селата на нашата истражувачка област, личните заменки се: *uni, ti, aj, aja, (saj)- na, ju, ata (šta)*, (недостасува формата од женски род *ato*).

Показните заменки се: *sky, siky, sika/sekja, saj, saja, sasaj sata, satyne, stynje*. Тука имаме соединување на индикативниот партицип *še* кој произлегува од формата *qe* и *ta*: *še + ky = seky* (за *qe + ky = qeky*), *še + kja = sekja*, *še + aj = saj*, *še + aja = saja* итн. Во овој говор пред заменките се употребува зборот *lla* на местото на *ja*, како во наведените примери: *ja ky = lla ky, ja kja = lla kja, ja šta = lla šta, ja aj = lla aj, ja ajo = lla aja*, форми кои ги увидовме во Патишка Река.

Прашалната замена *çfarë* се наоѓа во формите *ç'* и *çar*. Се употребува и во формите: *cili/cila* кои се сретнуваат во стандардниот албански јазик, додека во говорот на Патишка Река, ја сретнавме старата форма *cin* (*cilin*). Кај овие заменки, освен употребата на *ç'* и *çfarë*, се зачувани и формите *k'* и *g'*. На пример: *K'i thae për mu? (Ç'i the për mua?)*. *K'kirkan (ç'kërkon)*, *Nuk e di k'ët baj? (Nuk e di ç'të bëj)*. Како конзервативен говор, говорот на Патишка Река, ја чува формата на прашалната замена која не сме ја сретнале кај ниту еден друг говор. Таа е формата *çojen* што се употребува како замена за заменките *çfarë* и *çka*. На пример: *Çojen kirkan? Çojen je tu bo kshtu?, Çojen da t'hash për dre:k? Çojen da boj:m? Çojen lypën?* итн. Голема употреба кај овој говор има и заменката *se* од стандардниот албански јазик која ни се појавува со предлог како: *me se, për se, nga se* итн. Во нашиот говор често се употребува на местото на заменката *çfarë* како на пример: *Me se erdhe? / Me se da hani bu:k? / Për se folën?* итн.

Општо земено, говорот на Горна Река ја чува старата форма на минато определено несвршено време со *-nj*, и имаме: *-nja, -nje, -nte* еднина и *-njim, -njit, -njin* за множина, што се совпаѓа со тоскиските говори, преодните говори и со еден мал број на гегиските говори.

И со оваа форма на глаголот, говорот на Горна Река излегува поконзервативен во делот на зачувување на старите форми, како во чамерискиот говор и на говорот од Ѓирокастра со наставките *-jtim, jtët, и jtin*, додека во љаберискиот ги имаме *çkultim* (*shkulëm*), *thertim* (*therëm*), итн, исто како во говорот на Река каде имаме: *botim* (*bëmë*), *punutim* (*punuam*), *pretim* (*premë*), *rmutim* (*rrëmuam*), *kuvendutim* (*kuvenduam*), *lajtim* (*lajtëm*), *pretim* (*premë*) итн.

Помошните глаголи *kam* и *jam* во минато определено несвршено време, ја имаат оваа парадигма во говорот на Горна Река: *izhnja, izhnje, ishte, izhnjim, izhnjit, izhnjin* dhe *kam: kizhnja, kizhnje, kishte, kizhnjim, kizhnjit, kizhnjin*.

Интерес за дијалектологијата, исто така, претставува и формата на адмиративот, кој се формира приспособување на краткиот партицип од глаголот на афиксите *kam, ke, ka, kemi, ki, kan*, како: *qonkam, qonke, qonka, qonkemi/qonkimi, qonki/qonkeni/qonkini, qonkan*.

Предметниот говор сè уште ги зачувува старите форми на партиципот, се употребува нередукирано со суфиксите *-um* и *-un*, како на пример: *lidhun, sépun, shkuetun, lypun, gjegun, ardhun, vdekun pamun* итн.

Овој говор има разноликост на формите кај глаголските придавки. Освен гореспоменатите форми, ги видовме и формите: *shkue, punue, diftue, largue, ngatrrue, harrue* итн., ги сретнавме и формите *shkuet, punuet, diftuet, larguet, ngatrruet, harruet* како и формите: *shkuetun, punuetun, diftuetun, larguetun, ngatrruetun, harruetun* итн.

4. Главните синтаксички разлики помеѓу двата главни дијалекти кај албанскиот јазик се многу ограничени на број. Единствената разлика којашто се смета како главна е присуството на инфинитивот во северниот дијалект и неговото отсуство во јужниот дијалект. Во говорот на Горна Река, постојат неколку специфични синтаксички структури, кои главно се поврзани со адаптацијата на падежите кај именките со предлозите, усогласување на подметот со прирокот или нивната употреба како додатни делови на реченицата кај одредени падежни форми.

5. Разлики во полето на лексиката. Посебно внимание заслужува да и се посвети на лексиката на овој говор, бидејќи тука наоѓаме зборови кои не се употребуваат низ другите албански говори на регионот, а можеби недостасуваат и во целиот албански јазик, како во пишаната така и во говорната форма на јазикот. Говорот на Горна Река во својата лексика зачувува еден богат фонд на различни зборови по форми и нијанси, фразеолошки изрази и таканаречени „ретки“ зборови кои се карактеристични само за овој говор. Зборовите: *byshyke, drunëz, grushtanik, gllomc, gjerguni:c, ngo:ck, ndrinj, mbrrocka, rro:zg* како и многу други зборови што ги поседува овој говор, заслужуваат да бидат дел од речникот на албанскиот јазик.

Врз основа на основните феномени кои се карактеристични за централните гегиски говори како што се: дифтонгизирањето на нагласеното *i* и *u*, делабиализацијата на *y* во *i*, палатализацијата на *g* во *gj*, палатализацијата на консонантните групи *tj, dj* во *q* и *gj*, дифтонгизирањето на *y* во секундарни дифтонзи, говорот на Горна Река со другите говори од истата група на централните гегиски говори, се совпаѓа само со феноменот на палатализација на консонантните групи *tj, dj* во *q* и *gj*.

Затоа, врз основа на овие општи карактеристики и други особености што ги разгледавме во овој труд, а притоа кои го разликуваат овој говор од другите говори од истата група, може да заклучиме дека говорот на Горна Река и говорот на селата од истата јазична област, претставува посебна оаза внатре во групата на централните гегиски говори. Со архаичните јазични особености, со сличностите што ги покажува со другите говори од јужниот дијалект и со разликите кои го оддалечуваат од говорите на гегискиот дијалект, овој говор претставува богатство не само за дијалектологијата туку и за науката за јазикот, а посебно за историјата на албанскиот јазик.

Библиографија

- Ajeti, Idriz, *Kërkime gjuhësore*, Prishtinë, 1978.
- Ajeti, Idriz, *Për historinë e marrëdhënieve të hershme gjuhësore shqiptare-sllave*, SF, 4, Tiranë, 1974.
- Akademia e Shkencave e RPSSH, *Udhëzues për mbledhjen e fjalëve dhe shprehjeve të gjuhës shqipe*, Tiranë, 1989.
- Akademia e Shkencave e RSh, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Pyetëtori (fonetikë, morfologji, sintaksë, leksik)*, Tiranë, 1993.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe*, Vëllimi I, Napoli, 2007.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe*, Vëllimi II, Napoli, 2008.
- Barić, Henrik, *Hymje ne historinë e gjuhës shqipe*, Mustafa Bakija, Prishtinë, 1955.
- Basha, Naim, *E folmja e qytetit të Dibrës*, Studime gjuhësore II (Dialektologji), Prishtinë, 1989.

- Beci Beci, “Marrëdhëniet e hershme shqiptaro-sllave në dritën e të dhënave të dialektologjisë sonë historike”, *Shqiptarët e Maqedonisë*, Shkup, 1994.
- Beci Beci, *Hulumtime gjuhësore në Mat*, BUSH, SShSh, 1962/2, 1963/3.
- Beci Beci, *Sistemi fonologjik i gjuhës së sotme letrare dhe norma fonetike*, Studime Filologjike 1, Tiranë, 1985.
- Beci Beci, *Të folmet qendrore të gegërishtes*, Dialektologjia shqiptare V, Tiranë, 1987.
- Beci, Bahri “Marrëdhëniet e hershme shqiptare-sllave në dritën e të dhënave të dialektologjisë sonë historike”, *Shqiptarët e Maqedonisë*, Shkup, 1994.
- Beci, Bahri, “E folmja e Reç - e Dardhës së Dibrës”, *Fonetikë morfologjike*, *Studime Filologjike*, 18(4), 135–161.
- Beci, Bahri, *Probleme të lidhjeve të shqipes me gjuhët e tjera ballkanike*, Pejë, 2002.
- Beci, Bahri, *Rreth rolit të shqipes në formimin e bashkësisë gjuhësore ballkanike*, Tiranë, 2021.
- Beci, Beci, “Rreth tipareve karakteristike të dy dialekteve të shqipes”, *Studime Filologjike*, 4, Tiranë, 1978.
- Beci, Beci, *Mbi katër inovacionet fonetike të të folmeve të Gegnisë së Mesme*, Konferenca e Parë e Studimeve Albanologjike (15-21 nëntor 1962), Tiranë, 1965.
- Beci, Beci, *Të folmet veriperindimore të shqipes dhe sistemi fonetik i së folmes së Shkodrës*, Tiranë, 1995.
- Beci, Beci, *Vendi i të folmeve shqipe të Maqedonisë në strukturën dialektore të shqipes*, Jehona 1-2, Shkup, 1994.
- Berani, Shaqir, *Gjuha e Josif Bagerit*, Prishtinë, 1988.
- Berisha, Naim, *Vëzhgime leksiko-frazeologjike në të folmet e Rrafshit të Dukagjinit*, Prishtinë, 2017.
- Çabej, E., *Për historinë e strukturës dialektore të shqipes*, Dialektologjia shqiptare II, Tiranë, 1974.
- Çabej, E., *Për historinë e zanores ë në gjuhën shqipe*, Buletin i Shkencave Shoqërore 1, Tiranë, 1956.
- Çabej, E., *Studime gjuhësore III*, Rilindja, Prishtinë, 1976.
- Çabej, Eqrem, *Hyrje në indoeuropianistikë*, Leksionet e Prishtinës, Çabej, Tiranë, 2008.
- Çabej, Eqrem, *Mbi disa dukuri të historisë së gjuhës shqipe të para në lidhje me gjuhët tjera ballkanike*, SF, Tiranë, 1979.
- Çabej, Eqrem, *Studime gjuhësore III, Hyrje në historinë e gjuhës shqipe*, *Fonetika historike*, Rilindja, Prishtinë, 1987.
- Çabej, Eqrem., *Hyrje në historinë e gjuhës*, Prishtinë, 1970.
- Çabej, Eqrem., *Për historinë e konsonantizmit të gjuhës shqipe*, BUSH të Tiranës, SShSh nr. 1, Tiranë, 1958.
- Çeliku, Mehmet „Dukuri sintaksore me interes dialektor në gjuhën shqipe“, *Studime Filologjike*, 1(1-2
- Cimochoowski, Waclaw, *Për Gjuhën shqipe*, ASHAK, Prishtinë, 2004.
- Demiraj, Shaban, *Fonologjia historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1996.
- Demiraj, Shaban, *Fonologjia historike e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1996.
- Demiraj, Shaban, *Gjuhësi ballkanike*, Shkup, 1994.
- Demiraj, Shaban, *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, ASHSH, Tiranë, 2015.
- Demiraj, Shaban, *Morfologjia historike e gjuhës shqipe*, I-II, Prishtinë, 1980.
- *Dialektologji shqiptare I*, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2020.
- *Dialektologji shqiptare II*, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2021.
- *Dialektologji shqiptare III*, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2023.
- *Dialektologji shqiptare IV*, Të folmet shqipe të Maqedonisë së Veriut, ITSHKSH, Shkup, 2024.
- Dodi, Anastas, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2004.
- *Dokumente osmane për historinë e Maqedonisë*, Regjistrime të shek. XIX, Sanxhaku i Shkupit, Kaza e Shkupit, Arkivi Shtetëror i Republikës së Maqedonisë së Veriut, Shkup, 2020.
- Domi, Mahir - Shkurtaj, Gjovalin, *Pyetësor për mbledhjen e toponimisë shqiptare*, Tiranë, 1983.
- Ejupi-Jashari, Fatime, *E folmja dhe folklori i Patishka Rekës*, Shkup, 2020.
- Floqi, Spiro, *Pyetësor për mbledhjen e materialit dialektor të gjuhës shqipe*, Dialektologjia shqiptare I, Tiranë, 1971.
- Gjinari, Jorgji - Shkurtaj, Gjovalin, *Dialektologjia*, Tiranë, ribotim, 2003.
- Gjinari, Jorgji, *Dialektet e gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1989.
- Gjinari, Jorgji, *Për historinë e dialekteve të gjuhës shqipe*, SF, 4, Tiranë, 1968.
- Gjinari, Jorgji, *Studime për gjuhën shqipe dhe dialektet e saj*, Tiranë, 2015.
- Gosturani, Xheladin, *E folmja e Hasit*, Dialektologjia shqiptare III, Tiranë, 1975.
- Grup autorësh, *Gramatika e gjuhës shqipe, vëllimi I (Morfologjia)*, Tiranë, 1995.

- Hajdari - Qamili, Ajten, *Gjuhësia shqiptare*, Stobi Trejd, Doel, Shkup, 2019.
- Hajdari - Qamili, Ajten, *Perla gjuhësore*, Sak stil, Shkup, 2018.
- Hajdari - Qamili, Ajten, *Vendi i të folmes së Strugës dhe të Ohrit mes dialekteve të gjuhës shqipe*, Përmbledhjet e pumeve shkencore të Takimit të Pestë të Institutit Alb-Shkenca, Tiranë, 02-05 Shtator, 2010.
- Hajdari-Qamili, Ajten, *Të folmet e Strugës dhe të Ohrit dikur dhe sot*, “Java e Shkencës 2013”, Prishtinë, 14 – 18 maj 2013, f. 15 - 21.
- Halimi, Zejna, Trashëgimia etnokulturore e Rekës së Epërme, Syth, Tetovë, 2022.
- Hamiti, A. – Qamili, A. – Osmani, I., Durmishi, I. – Sulejmani B., *Mendime për pikat dialektore të të folmeve shqipe në Maqedoni*, Tryezë e rumbullakët, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 13. 10. 2017.
- Hamiti, Asllan - Qamili, Ajten, *Dialektologjia e gjuhës shqipe*, UIShM, Shkup, 2014.
- Hamiti, Asllan – Qamili, Ajten, *Shtrirja e orientalizmeve në të folmet shqipe të Maqedonisë*, Konferenca Shkencore Ndërkombëtare “Leksikografi Tahir Dizdari dhe turkologët për shqipen”, Shkodër, 31. 01. 2013.
- Hamiti, Asllan, *E folmja shqipe e Karadakut të Shkupit*, Logos-A, Shkup, 2014.
- Hamiti, Asllan, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe* (Botimi III), Shkup, 2020.
- Hamiti, Asllan, *Sistemi i zanoreve në të folmen shqipe të Rekës së Epërme*, Shqiptarët e Rekës së Epërme përballë sfidave të kohës, Gostivar-Shkup, 2014.
- Haruni, Sejfedin, “Grupet e bashkëtingëlloreve në të folmen Shqipe të Rekës së Epërme”, *Shqiptarët e Rekës së Epërme përballë sfidave të kohës*, Shkup - Gostivar, 2014.
- Haruni, Sejfedin, *E folmja shqipe e Rekës së Epërme të Gostivarit*, Flaka e vëllazërimit, Shkup, 1994.
- Ibrahim, Mustafa, *E folmja shqipe e rrethit të Prilepit dhe Krushevës*, Interlingua, Shkup, 2005.
- Idrizi, Xhemaludin, *Mikrotoponimia e Karshiakës së Shkupit*, Shkup, 2017.
- Islami, Abaz, *Vendbanime me popullsi shqiptare në Shkup*, Shkup, 2013.
- Ismajli, Rexhep, *Artikuj mbi gjuhën shqipe*, Prishtinë, 1987.
- Ismajli, Rexhep, *Disa fjalë shqipe në maqedonishten*, GJA, II, Prishtinë, 1971.
- Janura, P., *Vrojtime gjuhësore (fonetike) dhe folklorike-etnografike të shqiptarët e Pollogut të Gostivarit*, Гостиварскиот крај (македонскиот, албанскиот и турскиот јазик) Гостивар, 1970.
- Jashar - Nasteva , Olivera, *Kontaktet gjuhësore në hapësirat ballkanike*, Shkup, Logos A, 1998.
- Jashar - Nasteva, Olivera, *Kontaktet e të folmeve maqedonase me të folmet shqipe*, Gjurmime Albanologjike nr. 19, Prishtinë, 1989.
- Jashari, Bexhet, Karshiaka e Shkupit dhe fshati Gaber nëpër Shekuj, Shkup, 2004.
- Kokallari, Hamit *Shkupi, Konsiderata etnografike, historike dhe ekonomike 1942*, ITSHKSH, Shkup, 2015.
- Lafe, Emil, “E folmja e Nikaj Merturit”, *Studime filologjike*, Nr. 3, 1964.
- Luka, David, *Studime për historinë e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2010.
- Mulaku, Ragip, *Gjuha e shkrimeve të vjetra shqipe*, IAP, Prishtinë, 2012.
- Mulaku, Ragip, *Sistemi foljor në gjuhën e shkrimtarëve të vjetër veriorë*, IAP, Prishtinë, 1987.
- Murati, Qemal, *E folmja shqipe e rrethit të Tuhinit të Kërçovës*, Studime gjuhësore II (Dialektologji), Prishtinë, 1989.
- Murati, Qemal, *Fjalor i fjalëve dhe shprehjeve nga trojet e shqipes në Maqedoni*, ITSHKSH, Shkup, 2015.
- Murati, Qemal, *Fjalor i fjalëve të rralla të përdorura në viset shqiptare të Maqedonisë*, Logos-A, Shkup, 2003.
- Murati, Qemal, *Fjalor toponomastik i tërthoreve shqiptare të Maqedonisë*, Seminari i Albanologjisë, 2008.
- Murati, Qemal, *Huazimet maqedonase në gjuhën shqipe*, Jehona 2, Shkup, 1985.
- Murati, Qemal, *Huazimet shqipe në maqedonishten*, Gjurmime albanologjike (SShF) 14-1984, Prishtinë, 1985.
- Murati, Qemal, *Hulumtime linguistike dhe kulturo-historike në etnoregionin e Rekës së Epërme*, Shkup, 2016.
- Murati, Qemal. *Fjalor i sllavizmeve në të folmet shqiptare të Maqedonisë*, Albas, Tiranë, 2004.
- Mustafa, Bukurije, *Patishka - Vëzhgime gjuhësore dhe etnokulturore*, ITSHKSH, Shkup, 2018.
- Nesimi, R., *Çështje gjuhësore*, Shkup, 1997.
- Nesimi, Remzi, *Disa elemente shqipe në të folmet e maqedonishtes perëndimore*, Gjuha shqipe, nr.2, Prishtinë, 1986.
- Nesimi, Remzi, *E folmja e Dervenit*, Seminari i Albanologjisë, Tetovë, 2008.

- Nesimi, Remzi, *Mbi disa veçori të sistemit vokalik të së folmes shqipe të rrethit të Tetovës*, Studime gjuhësore I (Dialektologji), Prishtinë, 1978 dhe Dialektologjia shqiptare V, Tiranë, 1987.
- Nesimi, Remzi, *Përdorimi dhe diftongimi i vokaleve i dhe u në të folmen shqipe të rrethit të Tetovës*, Jehona 2, Shkup, 1972.
- Nopça, F. B, Doda, E. B, *Jeta e fshatarëve shqiptarë në Grykën e Rekës së Epërme, Dibra e Madhe, Maqedoni*. Evropa 92, Koçani, 2015.
- Omari, Anila, “Rreth shtresëzimit kronologjik dhe shtrirjes dialektore të huazimeve sllave të shqipes së shek. XVII”, *Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit*, Prishtinë, 2012.
- Omari, Anila, *Marrëdhëniet gjuhësore shqiptaro-serbe*, QSA, IGJL, Botimet albanologjike, Tiranë, 2012.
- Omari, Anila, *Studime rreth shqipes së vjetër, shek. XV-XVIII*, ASA, IGJL, Botimet albanologjike, Tiranë, 2022.
- Osmani, Zihni, *E folmja shqipe e Manastirit dhe e qarkut të tij*, Logos A, Shkup, 1997.
- Osmani, Zihni, *E folmja shqipe e Prespës*, Flaka e Vëllazërimit, Shkup, 1996.
- Pollozhani, “Mihait Mbishkrimi nga Shkupi - Albanopolisi antik”, *Revista Shenja*, nr. 10, 2012.
- Poloska, Agim, *Leksiku dialektor në regjionin e Prespës*, Asdreni, Shkup, 2003.
- Poloska, Agim, *Mozaiku gjuhësor*, Menora, Shkup, 2001.
- Prroi, Burim, “Luma e Epërme, Historia, feja, arsimit, asimilimi dhe të folurit”, Gostivar, 2019.
- Prroi, Burim, *Luma e Epërme*, Gostivar, 2019.
- Qamili - Hajdari, Ajten, *Të folmet shqipe të Strugës*, Iterlingua, Shkup, 2022.
- Qamili, Ajten. *Perla gjuhësore*, Shkup, 2018.
- Qamili, Ajtene, *Të folmet e Strugës dhe të Ohrit dikur dhe sot*, Kumtesat, Java e shkencës, Prishtinë, 2013
- Riza, Selman, *Emrat në shqipe: Sistemi i rasavet dhe tipet e lakimit*, Tiranë, 1965.
- Riza, Selman, *Sistemi foljor i letrarishtes shqiptare bashkëkohore*, Tiranë, 1994.
- Šabanovič, Hazim, *Krajište Isa-Bega Ishakoviča, Zbirni Katastarski popis iz 1455, godine*, Orientalni Institut u Sarajevo, Sarajevo, 1964.
- Shkupi në dokumentet osmane, Osmanli Belgelerinde, Alsar, Tiranë, 2021.
- Shkupi në dokumentet osmane, Osmanli Belgelerinde, Alsar, Tiranë, 2021.
- *Shqiptarët e Rekës së Epërme përballë sfidave të kohës*, Shkup-Gostivar.
- Sinani, Idaete, *Veçoritë leksikore të fshatrave Krushopek, Gërçec dhe Nerez të Shkupit* (punim magjistrature në dorëshkrim i mbrojtur më 2016).
- Skenderi, Fauzi, *Popullsia dhe vendbanimet shqiptare në Maqedoni*, Kumanovë, 2006.
- Skok, Petar, *Hulumtime gjuhësore të popullsitë joslave të luginës së Shkupit*, Studime gjuhësore I (Dialektologji), Prishtinë, 1978.
- Sosyr, F., *Kurs i gjuhësisë së përgjithshme*” (përkthyer në shqip nga Ismajli, R.), Prishtinë, 1977.
- Sulejmani, Fadil, *E folmja e Malësisë së Sharrit të Tetovës*, Tetovë, 2006.
- Sylejmani, F., *Vokalizmi në të folmen e Malësisë së Sharrit të Tetovës*, Gjurmime albanologjike (SShF), 1985/14 dhe 1986/15, Prishtinë.
- Sylejmani, Fadil, *Dukuritë fonetike në të folmen e Malësisë së Sharrit të Tetovës*, Dituria 1, Prishtinë, 1983.
- Tagliavini, Carlo, *Të folmet shqipe të tipit të gegërishtes lindore*, Studime gjuhësore I (Dialektologji), Prishtinë, 1978, f. 105-152.
- Thomai, Jani, *Leksikologjia e gjuhës shqipe*, Ribotim, Tiranë, 2002.
- Thomai, Jani, *Studime për gjuhën shqipe I, Leksikologji, Fjala dhe leksiku*, ASA, Tiranë, 2017.
- Topalli, Kolec, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, ASHSH, Tiranë, Dituria, 2007.
- Topalli, Kolec, *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2011.
- Topalli, Kolec, *Fjalori etimologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë, 2017.
- Topalli, Kolec, *Sistemi rasor i emrave të shqipes*, Plejad, Tiranë, 2009.
- Topalli, Kolec, *Theksi në gjuhën shqipe*, Tiranë, 1995.
- Trubeckoi, N. S., *Parime të fonologjisë*, Rilindja, Prishtinë, 1985.
- Xhelal Ylli, “Mbi disa huazime leksikore sllave në të folmet juglindore të shqipes”, *Studime filologjike*, 1988/2.
- Xhevat Lloshi, *Huazimet e shqipes nga turqishtja*, Alsar, 2023.
- Ylli, Xh., *Rreth inventarit absolut dhe relativ të huazimeve leksikore sllave në gjuhën shqipe*, Seminari XVII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Tiranë, 1995.
- Ylli, Xhelal, “Rreth përgatitjeve për një vlerësim objektiv të huazimeve leksikore sllave në gjuhën shqipe”, *Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit*, ASHAK, ASHSH, Prishtinë, 2012.

- Ylli, Xhelal, *Das slavische Lehngut im Albanischen*, München, 1997.
- Ymeri, H., *Veçoritë morfologjike të së folmes së Kumanovës me rrethinë*, Jehona 1-2, Shkup, 1982.
- Ymeri, Haki, *Diftongu dytësor i grupit të të folmeve të gegërishtes qendrore (shikuar sipas së folmes shqipe të Markova-Rekës)*, Jehona 3, Shkup, 1994.
- Ymeri, Haki, *E folmja shqipe e Karshiakës*, Shkupi, Shkup, 1997.
- Zekolli, Shefqet, *Trashlgimia etno-kulturore e Patishka Rekës*, Shkup, 2016.
- Дода Бајазид – Нопча Б. Франц., Селскиот живот во Горна Река, кај Дебар 1914, Јосиф Багери, Тетово.
- Ивановски, Ристо, Албанците во Република Македонија само од 1780 година, Битола, 2014.
- Јован Трифуновски, *Слив Маркове Реке, Антропогеографска проматрања*, Скопје, 1958.
- Кънчов, Васил, “Македонија. Етнографија и статистика”, Софија, 1900.
- Мирчевска, П. Мирјана, *Вербални и невербални етнички симболи во Горна Река*, Скопје, 2007.
- Панов, М. – Митев, М., *Општините во Република Македонија според новата поделба во 1996 година – основни просторни, демографски и аграрно-структурални обележја*, Скопје, 1997.
- Панов, Митко Енциклопедија на селата во Република Македонија, Скопје, Патрија, 1998.
- Панов, Митко, Географија на СР Македонија, Природни и социо-географски карактеристики, Книга I, Просветно Дело, Скопје, 1976.
- Панов, Митко, *Селата во Република Македонија, 1, 2*; Скопје, 1993.
- Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002, Скопје, Книга X.

Извори од интернет

- Mustafa, Avzi *Dorëshkrimi i Rekës së Epërme shqip me shkronja cirilike*, <https://telegrafi.com/doreshkrimi-rekes-se-eperme-shqip-shkronja-cirilike/>.
- https://www.persee.fr/doc/iliri_1727-2548_2011_num_35_1_1109, достапно на 04.12.2023.
- https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat_Popisi_Popis2021_NaselenieVku_rno_PodatociNaselenie.
- <https://perparimi-krushopek.edu.mk/about/>, достапно на 02.01.2024.
- Kolec Topalli, *Disa rezultate në studimin e zhvillimit historik të gjuhës shqipe*, http://www.ashak.org/repository/docs/Ligjerata_e_antarsimit_182237, достапно на 23.01.2024.
- Migena Riza, *Leksiku i lëndëve e produkteve ushqimore, gatesave, pijeve dhe i enëve e orendive të kuzhinës në gjuhën shqipe*, Disertacion doktorate, <https://unitir.edu.al/leksiku-i-lendeve-e-produkteve-ushqimore-gatesave-pijeve-dhe-i-eneve-e-orendive-te-kuzhines-ne-gjuhen-shqipe>, достапно на 06.04.2024.
- Afërdita Abdullahi, *Huazimet sllave në gegërishten e Kosovës Perëndimore dhe Jugperëndimore*, <https://eprints.unite.edu.mk/237/1/7.pdf>, достапно на 28.08.2023).